

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР
АНДРЕЙЧИН”**

Валентина Иванова Георгиева

**СЪПОСТАВИТЕЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА
БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА ВОЕННА
ТЕРМИНОЛОГИЯ
(В ОБЛАСТТА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА
МИРА)**

ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор”

Специалност: 2.1. Филология (050411)
„Общо и сравнително езикознание”

Научен ръководител: чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова

София, 2014

СЪДЪРЖАНИЕ

У В О Д.....	9	
ДЕФИНИРАНЕ НА МЕТАТЕРМИНИТЕ НА СЪПОСТАВИТЕЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	9	
СПЕЦИФИКА НА СЪПОСТАВИТЕЛНИТЕ ТЕРМИНОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	19	
ТЕРМИНОЛОГИЯ И ТЕРМИН	20	
ВОЕННАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ КАТО ОБЕКТ НА СЪПОСТАВИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ	26	
БЪЛГАРСКАТА ВОЕННАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ – КРАТЪК ИСТОРИЧЕСКИ ОБЗОР И СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ	34	
ТЕНДЕНЦИИ ЗА УНИФИЦИРАНЕ НА ВОЕННАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ.....	39	
ОБЛАСТТА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА	43	
СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА	46	
ГЛАВА I		
ПОНЯТИЙНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ВОЕННИТЕ ТЕРМИНИ.....		50
1.1. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЯДРОТО НА ТЕРМИНИТЕ ОТ ОБЛАСТТА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА (ОПМ)	50	
1.2. ПРОБЛЕМИ ПРИ СИСТЕМАТИЗИРАНЕ НА ВОЕННАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ	53	
1.3. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА СИСТЕМАТИЗИРАНЕ НА ВОЕННАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ.....	56	
1.4. СТРУКТУРА НА СИСТЕМНИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА ВОЕННИТЕ ТЕРМИНИ.....	61	
1.5. СТРУКТУРА НА СИСТЕМНИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА ТЕРМИНИТЕ ОТ ТЕРМИНОСИСТЕМАТА <i>ОПМ</i>	64	
1.6. ИЗВОДИ ЗА СИСТЕМНОСТТА В ТЕРМИНОСИСТЕМАТА <i>ОПМ</i>	86	
1.7. ПРАКТИКО-ПРИЛОЖНИ ПРОБЛЕМИ НА СИСТЕМАТИЗИРАНЕТО НА ТЕРМИНИТЕ ОТ ОБЛАСТТА НА ОПМ	97	
1.7.1. <i>Терциум компарационис</i> в съпоставителните изследвания	97	
1.7.2. Видове <i>терциа компарационис</i>	99	

1.7.3. Специализираните тематични области като <i>терциум компарационис</i>	105
1.7.4. Методически проблеми на преподаването на специализирана терминология	107
1.7.5. Специализирани тематични области за миротворци.....	113
1.8. Изводи към ГЛАВА I.....	114

ГЛАВА II

ОСОБЕНОСТИ НА ЛЕКСИКОСЕМАНТИЧНИТЕ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА ТЕРМИНОСИСТЕМА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА (ОПМ).....	119
---	-----

2.1. Увод..	119
2.2. ЯВЛЕНИЕТО ПОЛИСЕМИЯ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА ВОЕННА ТЕРМИНОЛОГИЯ.....	122
2.2.1. Терминологична полисемия и характеристики на термините...	122
2.2.2. Терминологична полисемия и омонимия	124
2.2.3. Причини за явлението терминологична полисемия	127
2.2.4. Проблемът за семантичните несъответствия при съпоставителни изследвания на терминосистеми.....	128
2.2.5. Анализ и класификация на термините от терминосистемата <i>ОПМ</i>	130
2.2.5.1. Моносемантични симетрични термини.....	130
2.2.5.1.1. Моносемантични еквивалентни термини, при които българският термин е материална заемка.....	130
2.2.5.1.2. Моносемантични еквивалентни термини, при които българският термин е калка.....	130
2.2.5.2. Моносемантични частично симетрични термини	131
2.2.5.3. Полисемантични еквивалентни термини	133
2.2.5.4. Полисемантични несиметрични термини	135
2.2.6. Изводи за явлението полисемия в терминосистемата <i>ОПМ</i>	142

2.3. ЯВЛЕНИЕТО СИНОНИМИЯ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА	
ТЕРМИНОСИСТЕМА <i>ОПМ</i>	145
2.3.1. Формална вариантност и терминологична синонимия	145
2.3.2. Причини за явлението терминологична синонимия.....	149
2.3.3. Класификация на синонимните термини	152
2.3.3.1. Лексикални термини синоними.....	153
2.3.3.1.1. Абсолютни термини синоними	153
2.3.3.1.2. Относителни (релативни/частични) лексикални термини синоними	162
2.3.3.1.3. Стилистични лексикални термини синоними	166
2.3.3.2. Словообразователни термини синоними.....	169
2.3.3.2.1. Словообразователни термини синоними в българската терминология	169
2.3.3.2.2. Словообразователни термини синоними в английската терминология	170
2.3.3.3. Синтактични термини синоними	171
2.3.3.3.1. Синтактични термини синоними в българската терминология	171
2.3.3.3.2. Синтактични термини синоними в английската терминология	172
2.3.3.3.3. Синонимни термини – резултат на заместване на термин словосъчетание с еднословен: универбизация и блендинг	172
2.3.3.3.4. Синонимни термини – резултат на съкращаване на многокомпонентен термин (кондензация).....	173
2.3.3.4. Графични термини синоними	173
2.3.3.4.1. Термин – абревиатура	173
2.3.3.4.2. Термин – символ.....	177
2.3.4. Изводи за явлението синонимия в терминосистемата <i>ОПМ</i>	178

2.4. ЯВЛЕНИЕТО АНТОНИМИЯ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА	
ТЕРМИНОСИСТЕМА <i>ОПМ</i>	181
2.4.1. Същност на явлениято терминологична антонимия.....	181
2.4.2. Класификация на антонимите.....	183
2.4.2.1. Словообразователни термини антоними.....	184
2.4.2.1.1. Разнокоренни антоними.....	184
2.4.2.1.2. Еднокоренните антоними.....	185
2.4.2.2. Лексикалните антоними.....	190
2.4.2.2.1. Контрарни антоними.....	190
2.4.2.2.2. Контрадикторни антоними.....	191
2.4.2.2.3. Конверсивни (векторни) антоними.....	192
2.4.2.2.4. Обратни (обратими конверсивни) антоними.....	192
2.4.3. Функции на термините антоними.....	192
2.4.4. Изводи за явлениято антонимия в терминосистемата <i>ОПМ</i>	196
2.4. Изводи към ГЛАВА II.....	200

ГЛАВА III

ТЕРМИНООБРАЗУВАНЕ И ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ НА	
БЪЛГАРСКИТЕ И АНГЛИЙСКИТЕ ТЕРМИНИ ОТ	
ТЕРМИНОСИСТЕМАТА <i>ОПМ</i>	205
3.1. Увод.....	205
3.2. СЕМАНТИЧЕН НАЧИН ЗА ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ.....	207
3.2.1. Терминологизация чрез метафоризация на значението на	
общоупотребима дума.....	210
3.2.1.1. Класификация на метафорично назоваване по типове,	
подтипове и модели.....	211
3.2.1.2. Анализ на семантичната класификация на	
терминологизацията чрез метафора.....	221
3.2.2. Терминологизация чрез метонимия.....	233

3.2.2.1. Парадигматичен тип метонимия	234
3.2.2.2. Синтагматичен вид метонимия	237
3.2.2.3. Лексико-семантично терминообразуване	240
3.2.2.3.1. Разширяване / генерализация на значението	240
3.2.2.3.2. Стесняване / специализация на значението	241
3.2.3. Промяна на терминологичното значение	242
3.2.3.1. Терминологизация на термини (транстерминологизация) ..	242
3.2.3.2. Детерминологизация на термини	243
3.2.4. Изводи за процесите на семантична деривация	246
3.3. Морфологичен начин на терминологична номинация	246
3.3.1. Афиксацията като морфологичен начин за терминообразуване	246
3.3.1.1. Афиксацията в българската военна терминология	247
3.3.1.2. Афиксацията в английската военна терминология	253
3.3.2. Композицията като морфологичен начин за терминообразуване	259
3.3.2.1. Междуетиково симетрични термини композити	264
3.3.2.2. Междуетиково несиметрични термини композити	268
3.3.2.3. Двуконпонентни междуетиково симетрични термини	272
3.3.2.4. Изводи за композицията като морфологичен начин за терминообразуване	273
3.4. Термини словосъчетания (ТСС) в българската и английската военна терминология	276
3.4.1. Термини словосъчетания със съчинително отношение между компонентите им.	279
3.4.2. Термини словосъчетания с подчинително отношение между компонентите им.	281
3.4.2.1. Междуетиково симетрични ТСС	281
3.4.2.2. Междуетиково несиметрични ТСС	283

3.4.3. Словосъчетания номени (епонимни ТСС).....	284
3.4.4. Анализ на резултатите и изводи за синтактичния начин за терминологична номинация	286
3.5. КОНВЕРСИЯТА КАТО НАЧИН ЗА ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ	291
3.6. КОМПРЕСИВНИ НАЧИНИ ЗА ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ. БЛЕНДИНГ (ТЕЛЕСКОПИЯ), УНИВЕРБИЗАЦИЯ, КОНДЕНЗАЦИЯ, АБРЕВИАЦИЯ.....	297
3.6.1. Компресивни начини за терминологична номинация	297
3.6.2. Блендинг (телескопия).....	298
3.6.3. Универбизация.....	304
3.6.4. Кондензация.....	308
3.6.5. Абревиация	310
3.6.5.1. Проблеми на абревиацията	310
3.6.5.2. Семантично съдържание на абревиатурите	316
3.6.5.3. Употреба на абревиатурите в текст.....	320
3.6.5.4. Правопис на абревиатурите	324
3.6.5.5. Английските абревиатури: употреба и превод на български език	327
3.6.5.6. Изводи за абревиацията.....	332
3.7. ЗАЕМАНЕ НА ТЕРМИНИ И ТЕНДЕНЦИИ КЪМ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ В БЪЛГАРСКАТА ВОЕННА ТЕРМИНОЛОГИЯ	334
3.7.1. Интернационални и чужди термини	335
3.7.2. Обем на заемането с оглед строежа на термина	336
3.7.3. Видове заемки	338
3.7.4. Промени, които настъпват със заетите термини.....	344
3.7.5. Изводи за терминозаемането в българската и английската военна терминология	356
3.7. Изводи към ГЛАВА III.....	358
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	373

ПРИЛОЖЕНИЕ	380
Индекс на изследваните български термини.....	380
Индекс на изследваните английски термини	396
БИБЛИОГРАФИЯ.....	413

У В О Д

Терминологичните изследвания имат изключителна важност поради нарастващия обем научни, технически и професионални знания в ерата на глобални комуникации и обмен на информация и произтичащата от това необходимост от организиране и систематизиране на знанието с цел неговото максимално улесняване и достъпност. Според В. А. Татаринов над 90 процента от новите думи в съвременния език са термини и неслучайно ООН обявява 2000 година за Година на терминологията. Терминологичните лингвистични изследвания стават приоритетни след формулирането на идеята за глобализация през 90-те години на миналия век. Глобалните насоки се отразяват и на развитието на военната терминология, която търпи промени в посока отразяване на тези реалности и предизвикателства в нови доктрини и стратегии, насочени към гарантиране на световния мир и сигурност.

Настоящото изследване е посветено на комплексен анализ на термините от областта на операциите по поддържане на мира като особено важна сфера от военните дейности, и съпоставка на тези военни термини в системите на военните терминологии в българския и английски език.

Екскурс в историята на зараждането на терминологията като наука разкрива, че обособяването на терминологията е предшествано от период на терминотворчество, в който в даден език се натрупват и тематично обединяват определено количество специални думи. В много европейски страни този процес на натрупване и организиране на специализирана лексика започва в епохата на Възраждането. В България, както посочва М. Попова (Попова 2012: 99), началото на терминологичната дейност може да се проследи още в преводите на Кирил и Методий и техните ученици през старобългарския период, а на новобългарската терминология – със създаването на редица учебни помагала от бележити български възрожденци: д-р П. Берон, Н. Геров, Н. Бозвели и др. Първият

терминологичен речник е създаден през 1843 г. (Попова 2013). Постепенното оформяне на специализирана лексика в различните стопански, научни и технически сфери се извършва успоредно с развитието и натрупването на знания в дадената област.

Импулс за обособяването на терминологията като отделна наука дава Първата световна война, когато се налага стандартизация на продукцията - патроните и снарядите на различните фирми-производителки трябва да са съвместими с използваното оръжие. Стандартизацията на лексикалните средства за означаване на промишлената продукция започва през 20-те години на XX в., а първите терминологични стандарти (препоръки) се появяват през 30-те. Едновременно с работата по международна стандартизация на езиците (вж. Вюстер 1931) се натрупва практически опит от работата с отделни терминологични системи и възниква необходимостта от обобщение на този опит.

Основите на българските терминологични изследвания, които следват световните лингвистични тенденции, се поставят от Ст. Младенов и се развиват в трудовете на Л. Манолова, М. Попова, С. Колковска, Г. Димитрова, А. Емирзян, П. Кънчева, М. Лилова, М. Симеонова, Е. Петкова, Кр. Симеонова, А. Христова и др., а съпоставителни терминологични изследвания правят Б. Алексиев, Д. Янкова, В. Георгиева, С. Тончева, П. Вичева-Василева, В. Иванова, И. Атанасова и др.

Особено влияние върху терминологичните изследвания в България оказват възгледите на терминолози от руската (Г. О. Винокур, А. А. Реформатски, Д. С. Лоте, О. С. Ахманова, В. П. Даниленко, С. В. Гриньов, В. М. Лейчик, В. А. Татаринев, Т. Л. Канделаки, Е. Ф. Скороходко, А. Гудавичус, Ф. А. Циткина и др.), чешка (М. Докулил, А. Йедличка, Й. Кухарж и др.), австрийска (Е. Вюстер), канадска (Г. Рондо) и англоезична (Х. Сейгър, Г. Лейкъф, Дж. Лайънз, Ч. Филмор и др.) школи.

Актуалност на темата

Актуалността се определя от теоретическото и практическо значение на изследванията в областта на терминологията, които придобиват особено значение в периода на глобализация на човешките дейности, разширяване и усложняване на международните контакти, съпътстващи интензивното развитие на науката, техниката и човешките познания, и необходимостта от предприемане на международни дейности, включително военни, за разрешаване на възникнали локални или регионални конфликти. А както подчертава В. А. Татаринов, „който владее терминологията, той владее цивилизацията” (Предговор на „Теория на терминологията” на М. Попова 2012), тъй като терминологията е средството за овладяване на новото специализирано знание и източникът за получаване на информация.

Различни аспекти на българската военна терминология са разглеждани в статии на М. Симеонова (М. Симеонова 2006), Т. Панова (Панова 1992), Ст. Димитрова (Димитрова 2007), М. Колев (М. Колев 1996), М. Манолев (Манолев 1988) и др., като са правени опити и от военни специалисти – нефилолози да се тълкуват различни военни термини (вж. Кожухаров 2007, Мавров 2007, К. Колев 2004, Къчев 2012).

Проблеми на английската военна терминология от гледна точка на особености и методика на преподаването ѝ в българските висши военни учебни заведения са разглеждани от преподаватели по английски, напр. Г. Керемидчиева (Керемидчиева 1996), К. Тончева (Тончева 1995), Т. Иванова, К. Анчева (Иванова, Анчева 1996), С. Маркова и др.

Съпоставителни изследвания върху българската и английска военна терминология са публикувани от В. Иванова (Иванова 2001, 2002, 2003, 2004 а, 2004 б), но като цяло трябва да подчертаем, че тази специализирана лексика е останала извън вниманието на специалистите-езиковеди и терминологисти.

Английската военна терминология е значително по-добре изследвана в съпоставителен план от руски терминологисти и неизследвана от англоговорящи лингвисти. Различни проблеми на английската военна терминология и сравняването ѝ с руската са разгледани в дисертационни трудове на Д. Р. Фахрутдинова (Фахрутдинова 1999), М. Г. Бойко (Бойко 2011), Ю. Г. Кочарян (Кочарян 2007), Н. В. Егоршина (Егоршина 1995), Л. Н. Венедиктова (Венедиктова 2004), А. Г. Рябов (Рябов 2009) и Г. А. Бучина (Бучина 2003).

Специализираната военна терминология от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ) не е била обект на анализ в българското терминознание или в съпоставителен план въпреки актуалността на този вид военни операции в световен мащаб и наличието на международни и български документи, които специфицират детайлно тези дейности (вж. ОПМ 2001, ОПМТП 2001, ОТОПМ 2005).

Към настоящия момент практически отсъства българско терминологично изследване на термините от областта на операциите по поддържане на мира, поради което възникват терминологически трудности при работа с международни източници на информация и документация. Някои от английските термини от изследваната група все още не разполагат с уточнени и установени български еквиваленти и тепърва подлежат на стандартизиране и официално приемане за работа в българската военна терминология. Отсъствието на пълно описание на основните лингвистични проблеми на изследваната терминология затруднява както теоретичната работа по хармонизация и стандартизация на българското военно законодателство, респ. терминология, с установеното от страните-членки на НАТО, така и практическата работа по превод и анализ на основни документи, доктрини и ръководства, свързани с тези военни дейности. Следователно, актуалността на изследването се определя от:

1. Неизследваността на дадените терминологични единици;
2. Важността от изследване на характеристиките на термините от областта на операциите по поддържане на мира на фона на особената важност на този вид военни действия в световен мащаб както и необходимостта от владеене на тази терминология от българските миротворци;
3. Необходимостта от съпоставително изучаване на понятийно-семантичните особености, лексикосемантичните процеси и процесите на терминообразуване и терминологична номинация в английската и българската терминологии с цел определяне на актуалните тенденции и степента на влияние на английската върху българската терминология;
4. Необходимостта от установяване на точни български термини - еквиваленти на унифицираните английски термини, и уточняване на дефинициите им.

Проведеното съпоставително изследване позволява да се установят сходствата и различията в структурата, семантиката и функционирането на българските и английски военни термини с фокус върху термините от областта на операциите по поддържане на мира.

Научният принос се изразява в съпоставителното изследване на военни терминологичните единици от областта на операциите по поддържане на мира в български и английски език в техните системни взаимосвързки, което изследване може да служи за модел за подобни съпоставителни изследвания и в други научни и професионални области. Съпоставителното изследване подпомага изучаването и анализа на военната терминология като специализирана подсистема на човешкото знание. За целите на това изследване е проучен обширен езиков материал, представен от езикови единици от българската и английска военна терминология, което позволява да се направят ценни допълнения и уточнения в общата картина на отношенията между разноезични

неродствени паралелни терминосистеми, а също така да се обогатят знанията за общата теория на военните термини на фона на специфичните черти на изследваните терминологии в двата съпоставяни езика.

Обект на изследването са български и английски военни терминологични единици от областта на операциите по поддържане на мира и техният съпоставителен анализ.

Материалът за изследването е ексцерпиран от специализирани военни издания: речници, официални документи (доктрини, съюзнически публикации на НАТО), учебни пособия, монографии и статии върху проблеми на операциите по поддържане на мира.

Чрез анализ на дефинициите са изследвани „Английско-български военен речник. Всички термини на НАТО” (АБВР 2002), „Английско-български терминологичен речник за мироопазващи операции” (ТРМО 2006), „Военен терминологичен речник” (ВТР 1979), „Речник по национална сигурност и отбрана” (РНСО 2007), „NATO Glossary of Terms and Definitions” (НАТО 2013), „NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions” (НАТО 2011), както и официалните документи на НАТО: „Peace Support Operations AJP-3.4.1” (ОПМ 2001), „Peace Support Operations Techniques And Procedures ATP-3.4.1.1” (ОПМТП 2001), „Education and Training For Peace Support Operations ATrainP-1” (ОТОПМ 2005), “Allied Joint Doctrine For the Conduct of Operations AJP-3” (СДСО 2011). Изследвани са термини и от други специализирани български и английски речници, както и български официални документи, учебни пособия, статии и др. Тяхното използване успоредно с терминографските източници е продиктувано от ориентацията на изследването към съчетаване на системния и приложно-функционален подходи. За осигуряване на адекватен подбор на терминологични единици се проведеха и консултации с военни специалисти – преподаватели от Военна академия „Г. С. Раковски”, както и офицери, участвали в международни военни операции.

От общия масив терминологични единици ексцерпираният за анализ корпус включва **1197 български и 1155 английски термина**, които статистически са достатъчно репрезентативни, за да гарантират достоверност и обективност на резултатите от изследването.

Цел на работата е разкриване на специфичните характеристики на двете терминосистеми и изясняване на процесите, протичащи в българската военна терминология в дадената област. Работната ни *хипотеза* е, че процесите в българската военна терминология като цяло и в областта на операциите по поддържане на мира в частност са провокирани от съвременните процеси и явления в английската военна терминология.

За постигане на целта и потвърждаване или отхвърляне на работната хипотеза е необходимо решаването на следните задачи:

1. Установяване на основните параметри – състав и структура, на българските и английските термини от изследваната област с цел описание, анализ и сравнение;

2. Установяване на екстралингвистичната обусловеност за появата и развитието на изследваната група термини и разграничаване на етапите в развитието ѝ;

3. Разкриване на понятийно-семантичните им характеристики чрез конфигурация на системообразуващите термини и техните системни групи – определяне на термините, които съставят ядрото (прототипния център) и периферията в областта на операциите по поддържане на мира; анализ на процесите на вътрешна и външна миграция на термини от областта ОПМ към и от военната и други терминологии, а също към и от общоупотребимия език;

4. Анализ на семантичната вариантност на изследваните термини (полисемия и антонимия) и на формалната вариантност (синонимия);

5. Върху основата на съпоставянето на българската и английската военна терминология, изследване на особеностите при формирането на

термините в областта на операциите по поддържане на мира и извеждане на общите закономерности и частните тенденции във формирането на дадената терминосистема чрез анализ на начините за терминологична номинация: семантични (терминообразуване чрез метафора и метонимия), морфологични (терминообразуване чрез афиксация и композиция), формалносинтактични, графични, компресивни и заемане на термини; степенуване на тези начини според продуктивността им в двата езика;

6. Изследване на динамиката на терминосистемата от областта на операциите по поддържане на мира като база за прогнозиране на нейното развитие;

7. Анализ на някои практически проблеми при преподаването на специализирана военна терминология.

За решаването на поставените задачи са използвани следните *подходи* и *методи*, които в своето единство представляват комплексна методика, която може да се прилага и при други подобни съпоставителни изследвания :

- съпоставителен подход – основен подход, който се реализира върху основата на принципите за синхронност и системност;

- семасиологичен и ономасиологичен подход – за изследване на връзката между езиковата форма на термина и терминологичното му значение, а също за изучаване на терминологичната вариантност;

- метод на компонентния анализ – чрез анализ на речниковите дефиниции се изследва семантичната структура на термините; възможен е и обратният процес: резултатите от прилагането му могат да се използват при формулирането на дефиницията на даден термин, което да подпомогне дейностите по стандартизация и унификация на новите терминологични единици;

- метод на падежната (ролева) граматика – за изучаване на терминологичните значения върху базата на дефиниции или други данни

от съдържанието на термините и по този начин – структуриране и класифициране на значението на термините;

- когнитивен метод – за класифициране на термините в специализирани тематични области;

- елементарни количествени методи – за определяне на конкретни количествени данни за изследваните терминологични единици, определяне на относителната честота на употреба на анализирани термини и определяне на най-продуктивните модели;

- анкетен метод – за събиране на информация от участници с професионален опит и мнение, която да допринесе за практико-приложния аспект на теоретичното изследване.

Поставените цел и задачи на изследването определят *теоретическата значимост* на работата, която се изразява в това, че използваната методика на анализ и междуезиково сравнение на термини от неродствени езици може да бъде използвана за подобни съпоставителни изследвания на различни терминосистеми, за решаване на проблеми на заемането, калкирането и превода на термини, за национална стандартизация и междуезикова хармонизация на термини.

Изследването има определен принос в развитието на общата теория за термина, тъй като изведените общи характеристики и закономерности във формирането и функционирането на термините от дадената област в двата езика позволяват да се реши въпроса за взаимодействието на лингвистични и екстралингвистични фактори. Уточняването на дефинициите и особеностите на някои български терминологични единици не само способства за хармонизация на българската военна терминология, но и за повишаване на професионалната и терминологична култура на военните специалисти.

Не на последно място по важност, системното представяне на термините от изследваната област цели да се подпомогне процеса на

преподаване на тази важна специална лексика, а в резултат на това – успешното ѝ усвояване.

В по-общ план, настоящето изследване ще подпомогне да се очертаят определени тенденции в развитието на българския книжовен език чрез:

- посочване на един от начините за неговото обогатяване – с навлизането и усвояването на нови военни термини;
- анализ на продуктивни семантични и словообразователни модели върху базата на анализ на военни термини;
- посочване на пътищата и начините за различното структуриране на знанията в общия континуум от знания в двата съпоставяни езика.

Практическата ценност се изразява в това, че резултатите от изследването могат да намерят конкретно приложение за прецизиране на някои нови български военни термини или на дефинициите им, които да намерят своето място в специализираните речници и учебни пособия. Уточнените термини могат да се използват в преподавателската практика на специализиран военен английски и при превода на официални международни документи и документи на НАТО на български език.

В хода на анализ със **знака астерикс *** отбелязвам мой превод на английски термин поради липсата на съществуващ или официално приет български термин.

ДЕФИНИРАНЕ НА МЕТАТЕРМИНИТЕ НА СЪПОСТАВИТЕЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Преди да пристъпим към същинското изследване, е необходимо да уточним съдържанието на метатермините в заглавието на дисертационния труд, а именно: *съпоставителна характеристика, терминология, военна терминология, операции по поддържане на мира.*

Специфика на съпоставителните терминологични изследвания

Съпоставителните лингвистични изследвания стават особено актуални след втората половина на XX век във връзка с решаването на важни теоретични и приложни задачи. Много изследвания си поставят за цел типологически обобщения и търсене на лингвистични универсалии. В по-тесен план, съпоставителните изследвания допринасят за решаване на различни въпроси от теорията на превода и преподаването на чужди езици; в по-широк – те разкриват особеностите на езиковите подсистеми на различни езици чрез всестранно и внимателно изучаване на вътрешната им организация на различни езикови нива и сравняване с цел описване на сходствата и различията на аналогични езикови явления в плана на изразяване и в плана на съдържание.

Разширяването на съпоставителните изследвания в посока съпоставителен анализ на терминологични системи довежда до обособяването на нова теоретична дисциплина – *съпоставително терминознание* – през 90-те години на XX век. Ф. А. Циткина обяснява разликите между съпоставителната лингвистика и съпоставителното терминознание: “Предметът за изучаване от съпоставителната лингвистика – това е съпоставянето на езиковите системи, граматични, лексикални и стилистични, с отчетливо разграничение на равнищата на анализ. Но терминологиите, като особено организирани подсистеми на езиците, е необходимо – за приложни цели – да се съпоставят на всички езикови равнища” (цит. Попова 2012: 170).

Според Д. Р. Фахрутдинова (Фахрутдинова 1999), разширяването на съпоставителните терминологични изследвания е „обусловено от това, че, първо, контрастивният анализ на лексиката на два (и повече) езика е особено перспективен в онези лексико-семантични подсистеми, където най-отчетливо се проявяват системните връзки; второ, от перспективността на съпоставителните терминологични изследвания в плана на теоретичните обобщения и повишеното внимание към семиотичните аспекти на лексикалната (терминологична) номинация; трето, от голямата им ефективност в приложната област, т.е. в лексикографската практика, обучението по чужди езици и превода; четвърто, от признаването на сравнението за универсален оперативен метод в лингвистиката, който позволява да се разкрият езикови факти, убягващи от вниманието на изследвателя, който работи в рамките на вътрешноезиковия анализ.”

Значението на съпоставителните терминологични изследвания се подчертава и от Ф. А. Циткина (цит. по М. Попова 2012: 169): „Именно съпоставителното изучаване на вътрешните и външните отношения в структурата на разноезичните терминологии помага по-дълбоко да се проникне в същността и спецификата на всяка терминологична система, да се установят междуезиковите корелации на термините на всички равнища при съпоставяните езици, да се създаде адекватно терминологично обезпечаване на системите за автоматизиран превод, двуезикови терминологични банки с данни и пр.”.

Един от неизследваните раздели на съпоставителното терминознание е военната терминология.

Терминология и термин

Международната асоциация по терминология *Termnet*, чието мото е „Няма знание без терминология”, дава следната дефиниция през 1982 г.: „Обект на терминологията е изучаването и употребата на системи от символи и лингвистични единици за комуникация в специализираните

сфери на знание и дейности. Това е основно лингвистична дисциплина – лингвистична в най-общия смисъл на думата – с ударение върху семантиката (системите от значения и понятия) и прагматиката. Тя е интердисциплинарна, тъй като заема понятия и методи от семиотиката, епистемиологията, класификацията и др. [...] От приложна гледна точка, терминологията е свързана с лексикографията и използва техники от информатиката и технологиите.” Значението на терминологията е подчертавано нееднократно: „Без терминология няма професионална комуникация; без професионална комуникация няма обмен на знания, без обмен на знания няма нито интелектуално, нито материално развитие, което в дългосрочна перспектива води до застои и изолация” (Пихт 2009: 22).

Изследвайки връзката между общоупотребимия език и терминологията, Х. Сейгър използва термина ‘подезик’ (*sublanguage*) и заключава: „Тъй като терминологията изучава езика, използван в специализирани области, това предполага разделянето на езика на толкова специализирани подезика, колкото специализирани области или системи от знание или дейности има в дадена езикова общност. Поради това, от гледна точка на терминологията лексиката на даден език включва много отделни подсистеми, които включват системите от знание на всяка област или дисциплина” (Сейгър 1990: 13).

Важно разграничение, свързано с метатермина ‘терминология’ прави Н. В. Сербиновска, цитирайки В. М. Лейчик и Ю. В. Борхвалд, които го противопоставят на метатермина ‘терминосистема’: „терминосистемата е систематизирано множество от термини с фиксирани отношения между тях, организация на лексикални единици на по-високо ниво от терминологията. Терминологията се създава стихийно от единици за терминологична номинация (термини, номени, предтермини, квазистермини, професионализми и т.н.). Терминосистемата се конструира

съзнателно като съвкупност от термини, отговарящи на езикови, логически и чисто терминологични изисквания. Преходът от терминология към терминосистема изисква систематизация и анализ, с чиято помощ се разкриват недостатъците на терминологията и се определят методи за тяхното отстраняване, след което терминологията се нормализира (стандартизира) и по този начин – привежда в терминосистема.” (Сербиновска 2009: 19-20).

Като излизаме от състоянието на военната терминология и в българския, и в английския език на настоящия етап и опитите за стандартизация на национално и международно ниво, считаме, че е необходима сериозна дейност за привеждането ѝ на по-високото ниво – т.е. в терминосистема.

Под *терминология* ще разбираме съвкупността от термини в дадена научно-професионална област – в нашия случай военната, а под терминологична система (терминосистема) – тази терминология, която е обработена и конструирана с оглед на системните отношения между изграждащите я термини.

Основен елемент на всяка терминология е *терминът* – многослойна и сложна езикова единица, знак от естествен или от изкуствен език, който според общоприетото разбиране означава понятие в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област. Проблемът за специфичните особености и характеристики на термина в сравнение с общоупотребимите думи е обсъждан детайлно в лингвистичната литература, но въпросът продължава да е актуален и метатерминът ‘термин’ държи челна позиция с най-много дефиниции в съвременната лингвистика. В английския език, речникът на Мериъм-Уебстър представя думата ‘term’ с 9 значения, като четвъртото е „дума или словосъчетание, което има точно значение в някои употреби или е характерно за наука, изкуство, професия или област”, поради което се използва и съчетанието

‘technical term’ за подчертаване на професионалната насоченост на термина. Някои руски езиковеди разграничават термините ‘термин’ и ‘терм’ (вж. Суперанска et al. 1989: 13), но ‘термин’ е основният използван от терминологите.

М. Попова (Попова 2012: 29-35) систематизира многобройните дефиниции в българското и международно терминологично знание в две основни групи: 1. дефиниции според основния признак на термина (според признаците ‘отношение на термина към понятието’ и ‘отношение на термина към системата от термини’) и 2. дефиниции според семантичната стойност на основния релационен признак (‘отношение’ – ‘предикат’), като обобщава, че „терминът като езикова единица се отнася едновременно и към съответната за дадената наука система от понятия, определени семиотично, и към семантичната система на езика, състояща се от значения, т.е. той съвместява в себе си както отражателни, така и интерпретативни признаци”. Изхождайки от позицията за знаковия характер на термина, А. Г. Рябов също обобщава: „В термина като езиков знак е акумулирано три вида знание: езиково (което е резултат на общото познание), рационално (рационално-логическо, енциклопедично, научно – в широк смисъл) и специално (основано на професионалния опит и възникнало в резултат на професионалното познание за определени обекти). По такъв начин, всеки вид знание, представен в термина като езиков знак, е основан на определен опит от взаимодействието на човека със света” (Рябов 2009). Други терминологични подчертават дискурсната ценност на термина наред със системната му ценност: „Първата [системната] ценност е информационната ценност на термина като елемент на терминологичната система на съответната област на знанието; втората [дискурсната] е ценността на термина като елемент на научния текст” (Скороходко 1998).

Термините следва да бъдат разграничени от *номенклатурните названия* – *номени*, които, следвайки постановките на А. А. Реформатски, можем да определим като отнасящи се към категорията *лексис*, тъй като те не са пряко съотнесени с понятията на дадена наука, за разлика от термините, при които съотнесеността с понятието е водеща и които заемат определено място в системата, поради което се отнасят към категорията *логос* (Реформатски 1961). Разликата между термин и номен е в това, че термините назовават общи понятия, а номените – единични понятия (ср. *изтребител* – *МиГ-29*, *rifle* – *M16 rifle*), т.е. основната разлика между номенклатурно название (номен) и термин е, че терминът означава съществени признаци на понятието, а номенклатурното наименование обозначава предмет, единично понятие, без реализация на неговото място в класификационната система от понятия, или, по определението на Н. В. Сербиновска „номените се намират в околядрената част на терминологичното поле, като в субстанционален план се отличават от членовете на терминосистемата именно с по-конкретния характер на денотата” (Сербиновска 2009: 33). Тъй като военните текстове се отличават с широка употреба на номенклатурни названия, приемаме, че те също играят важна роля в осъществяването на успешна комуникация между военните специалисти и ги включваме в настоящето изследване.

Наред с термините и номените, В. А. Татаринев включва като конституенти на дадена терминология *терминоними* – собствени имена с терминологична функция (напр. *шрапнел*, *бойкот* във военната терминология), *професионализми* – ‘просторечни термини’ и *терминоиди* – терминоподобни лексикални единици, чийто статут не е ясно определен, тъй като те не са едноразредни езикови единици като термина (Татаринев 1996: 260-266). По определението на С. В. Гриньов, *терминоид* е „специална лексикална единица, използвана за номинация на недостатъчно установени (формиращи се) и нееднозначно разбирани понятия” (Гриньов

1990: 147). В настоящата работа основното внимание е върху изследване на военни термини, но ще посочим и примери на лексикални единици с терминологична функция, които са от категорията на номените, терминонимите, професионализмите и терминоиди.

Сред основните изисквания, на които трябва да отговаря идеалният термин, повечето терминолози включват изискванията за: еднозначност – липса на многозначност и липса на синонимия; точност; системност; стилистична неутралност – по образното определение на Г. О. Винокур (цит. по Сербиновска 2009: 27) тази особеност на термините е наречена ‘интелектуална чистота’, тъй като тя предопределя обективността на съдържанието на понятието, което е независимо от добавъчни асоциации, граматична правилност – т. е. формата на термина да се подчинява на граматичната нормативност; краткост; произносително удобство; езикова нормативност, а също така, според М. Попова, от особена важност са изискванията за: информативност – възможността на термина да бъде комуникативна категория, която „характеризира знанието за обекта, съдържащо се в самото име на обекта”; мотивираност – значението на термина, формата на термина и съответствието между тях са трите съставлящи на понятието ‘мотивираност’ на термина; семасиологична правилност – дали информацията, която дава формата на термина, ориентира правилно, не ориентира правилно или е неутрална за признаците на понятието, респ. значението на термина (Попова 2012). Всички тези особености на термина са основа за следното определение на М. Попова: „терминът е не само езикова единица, езикова форма, т.е. графично-звуков облик, а и многоаспектна цялост – сложен комплекс от съдържателни (същностни за специалното знание) и формални (езикови, или външни за специалното знание) характеристики, т.е. и същностната, и формалната страна на термина не са еднолинейни” (Попова 2012: 36).

Тези характеристики на термините, както и доколко военните термини от областта ОПМ отговарят на тях, са обект на изследване в дисертационния труд.

Военната терминология като обект на съпоставително изследване

На следващото, по-конкретно ниво на анализ, е необходимо дефинирането на метатермина *военна терминология*. Най-общо, военната терминология включва термини за назоваване на военната организация, структура и личен състав, военна техника, въоръжение и системи, видове военни дейности и задачи, дефинирани във военни доктрини, стратегии, концепции, ръководства, устави, наръчници, заповеди и други специализирани международни и национални документи. Обективната необходимост от единно тълкуване и разбиране на военните термини се появява в началото на XX век с нарастване на важността от съвместни операции между различните родове и видове войски (сухопътни, морски и въздушни сили) на дадена държава. Международните операции, включително мироопазващите, след Втората световна война добавят нови изисквания и усложнения.

Общото (неспециализирано) разбиране (вж. Уикипедия) за военната терминология е, че тя, „подобно на правната и свързана с политическата терминология, се характеризира с прикрита тенденция да инкорпорира технически термини и самоцензура при обсъждане на военни въпроси”.

Руски терминологисти изследват задълбочено различни проблеми на руската и чужди военни терминологии. Според И. Д. Кленин, който изследва особеностите на китайската военна терминология, „военната терминология е съвкупност от военни термини, които са думи или словосъчетания, отразяващи значението на военни понятия и реалии. Военната терминология е особен слой от лексиката, който най-лесно се поддава на съзнателно регулиране” (Кленин 1978: 5). По-широко е

разбирането на Г. А. Судзиловски – автор на англо-руски военен речник, който също неексплицитно разграничава военна терминология от военна лексика: „Към военната лексика се отнасят преди всичко думи и словосъчетания, означаващи военни понятия, т.е. понятия, непосредствено свързани с въоръжените сили, военното дело, война и т.н. Освен това, към военната лексика трябва да се отнесат и научно-техническите термини, използвани във връзка с военните понятия (например *track* ‘верига на танка или на всяка бойна машина с верижен ход’). В допълнение, към военната лексика могат да се отнесат думи и словосъчетания, които, въпреки че не означават собствено военни понятия, се употребяват почти единствено във военна среда, а в обща употреба са малко известни или неизвестни, (например *boondocks* ‘джунгла’, *side arms* ‘прибори за хранене’), а също някои заемки, жаргонни думи и т.н. По такъв начин, към военната лексика се отнасят както думи и словосъчетания, изразяващи специфични военни понятия, така и думи и словосъчетания, които се употребяват предимно във въоръжените сили” (Судзиловски 1967: 1019). В предговора на англо-руския речник на военния сленг същият автор прецизира дефинициите си и заявява, че „военната лексика в английски език може да се раздели на следните съставни части: 1. военна терминология, 2. емоционално украсени думи и словосъчетания. [...] Емоционално украсените думи и словосъчетания на военната лексика като правило са стилистични синоними на съответните военни термини (напр. *dough boy – infantryman* ‘пехотинец’)” (Судзиловски 1973: 3-4).

По-противоречиво мнение за военните термини изразява Г. М. Стрелковски, който, разглеждайки сложната природа на термина и изхождайки от проблемите на военния превод в монографията си „Теория и практика военного перевода: немецкий язык”, заявява: „Трябва да признаем, че вътре в тази обширна област [военното дело] съществуват много отрасли, които могат да се разглеждат като различни самостоятелни

области на знанието или дейностите. Затова не можем да говорим за общо понятие ‘военен термин’, а следва да се разграничат тактически, организационни, военно-технически и термини, отнасящи се към различните родове и видове въоръжени сили. Това са различни области на военното знание и дейности, които се характеризират със своя терминология. В рамките на всяка от тези области значението на термина е достатъчно еднозначно. [...] Военни термини ще наричаме такива думи, които имат конкретна еднозначна съотнесеност в пределите на една област на военното дело” (Стрелковски 1979: 154). Довеждайки твърденията си до крайност, той заявява: „Съществуват толкова вида терминологии, колкото области в цялата съвкупност на военното дело. Поради това се различават терминологии на родовете войски, видовете въоръжени сили, на видовете военна техника, а също така организационна терминология, общотактическа, щабна, военно-политическа, командно-строева и военнотопографска. Всички тези видове терминологии се обединяват в общовоенна терминология. В пределите на всеки вид военна терминология всички термини от дадената област на военното дело са винаги еднозначни. Това означава, че термините нямат синоними” (Стрелковски 1979: 156).

Въпреки неточностите на част от неговите твърдения, Г. М. Стрелковски продължава да е цитиран и от съвременни изследователи (вж. Нелюбин 1989, Елеусинов 2007, Батмулданов 2007, Рябов 2009). Така например, в своето определение на ‘военна терминология’ А. Г. Рябов също включва разделянето на военната терминология на отделни терминологични области като съществена нейна характеристика: „военната терминология е система от лексикални средства, обозначаващи понятия на военната наука и употребяващи се в сферата на специализираното общуване. Военната терминология, явявайки се периферен слой на лексиката, същевременно има многообразни връзки с

общата лексика. Тъй като военното дело, военната наука, се подразделят на отделни области, съответно терминологията се дели на тактическа, военно-организационна, военно-техническа, терминология по родове войски и видове въоръжени сили” (Рябов, 2009: 86); а при дефинирането на ‘военен термин’ използва когнитивния подход: „Военният термин е специално наименование с проста или сложна формална структура (словосъчетание), с професионално дефинирано понятие от областта на военното дело (военната наука, техника, дейности, задачи на войските и т.н.), в семантичната структура на което задължително присъства семата ‘военен’, ‘боен’” (Рябов, 2009: 9).

Българските изследователи на военната терминология се придържат към общоприетите определения, напр.: „Анализът на лексикалния състав на военния стил [...] ни довежда до разделянето и обособяването на 1. нетерминологична лексика; 2. общонаучна лексика; 3. терминологична военна лексика. Следователно, трябва да отбележим интердисциплинарния характер на този дял от терминологията, включващ чисто научни понятия, понятия, характерни за други научни клонове и науката на чисто военните понятия” (Иванова 2004 б); „термините (в това число военните) могат да се определят като думи или словосъчетания, закрепени за определено понятие в системата от понятия на дадена област на науката и техниката. Съответно военните термини са думи или словосъчетания, които се използват за обозначаване на определени специфични понятия, отнасящи се към един или друг раздел на военната наука или техника” (Иванова, Анчева 1996). В. Малкова и Й. Некезова, които изследват българската военна терминология в съпоставителен план с руската, придържайки се към утвърдените руски разбирания за характеристиките на военната терминология, твърдят: „Военната терминология в руския език, както и във всеки друг развит език, се състои от редица подсистеми, които съответстват на конкретни военни отрасли и

отразяват появата на характерните за всяка от тях понятия и техните названия” (Малкова, Некезова: 1996а). Същите автори правят опит за обобщен анализ на военния стил и характеризират военните текстове по следния начин: „Специализираните военни текстове (научни, технически и делови) в различните езици имат общи екстралингвистични черти. Военнонаучните текстове се характеризират с логичност, последователност, аргументираност, абстрактност и обобщеност на изложението. Военно-деловите текстове са точни и стандартизирани по композицията си, за тях е характерно изчерпателното детайлизиране, а за някои от тях – и императивният характер на изложението” (Малкова, Некезова: 1996б).

С. Маркова определя военният английски език като „раздел на английския за специални цели, разработван за военни обучаеми с цел развиване на езиковите и социални умения, за да могат те активно да участват в променящата се среда на сигурност” (Маркова 2005).

Изследване от 1988 г. на военната терминологична система от гледна точка на нейната социална обусловеност също е с практико-приложен характер – с оглед подготовката на военни преводачи, и, макар и да си служи с теоретични постановки и стилистика от друга социално-политическа действителност, съдържа някои важни наблюдения, вкл. използване на термина ‘военен подезик’: „В БНА като част от социалната структура на обществото се използват предимно специфични изразни средства, т. нар. специфична военноезикова формация (военен подезик), обусловени от социалните нужди за водене на войната. [...] За военните кадри овладяването и използването на изразните средства на военния подезик е гарантирано от факта, че за нуждите на БНА те са строго маркирани и неразделна част от военното обучение. [...] Съществена характеристика на военния подезик е и твърдо изразената в него безпрекословност и решителност” (Манолев 1988).

В друго съпоставително изследване за особеностите на военния превод от и на френски (Царкова 2004) се констатира, че „От една страна, военните имат един общ за всички военен език, включващ както думи от ежедневието, така и специална лексика, назоваваща йерархията, военното изкуство, бойната техника, униформата, въоръжението и т.н. От друга, всеки вид въоръжени сили имат свой речник и свой професионален жаргон, който останалите не познават. Освен това има термини, използвани само от един род войски в рамките на СВ (артилерия, инженерни и т.н.) или една структура на ВВС (пилоти, инструктори, авиоинженери) или ВМФ (механици, подводничари), което значително увеличава комплексността на военната лексика. [...] Трудно е да се посочи друга професионална група, която да е тъй разнообразна и да използва толкова много подезици.”.

С. Димитрова набляга върху други характерни функционални особености на ‘езика на военните’: „Един от най-специфичните, но и най-неописани функционални стилове на българския език е така нареченият език на военните. Всъщност това е един от социолектите на българския език. [...] В неговото формиране голяма роля играят езиковите контакти, обусловени от социално-политическата обстановка в страната. [...] Ако трябва да класирам особеностите на езика на военните, на първо място бих поставила наличието на извънредно много чуждици в него и преди всичко на русизми. [...] Армейският социолект влиза в противоречие и дори в противоборство със системните закономерности на различните езикови равнища” (Димитрова 2007).

Както става видно от гореизложените цитати, в българското терминознание не е направен задълбочен анализ на българската военна терминология и не съществува прецизно дефиниране и разграничаване на термините ‘военна терминология’, ‘военен език’, ‘военен подезик’, ‘език

на военните’, ‘военна лексика’, ‘армейски социолект’ – те се употребяват синонимно, което можем да отчетем като слабост на изследванията.

По-задълбочени съпоставителни изследвания на българската и английската военна терминология са направени в някои статии на В. Иванова: за английската военна терминология от когнитивен аспект (Иванова 2004б), за войната като област-цел и област-източник на метафора (Иванова 2003), за особеностите на категорията “род” в английската и българската военна терминология (Иванова 2004а), за хипонимните семантични отношения на някои английски термини – названия на оръжия (Иванова 2002).

Мои съпоставителни изследвания (доклади от конференции и статии) разглеждат военната терминологична система от гледна точка на:

1. лексико-семантичните отношения между военните термини: „Полисемия в българската и английска военноморска терминология” (Георгиева 2009), „Антонимия в българската военна терминология” (Георгиева 2011), „Synonymy in English and Bulgarian Military Terminology” (Георгиева 2013 б);
2. когнитивен аспект – проблеми на систематизацията на военната терминология: „Systematization of Military Terminology: Mission (Im)Possible?” (Георгиева 2007а), „Системни отношения на термините за морски мини” (Георгиева 2007 б);
3. терминообразуване: „On Some Contemporary Trends in the Bulgarian Military Terminology” (Георгиева, Василева 2004а), „Терминологизация в българската и английска военна терминология” (Георгиева 2013а), „Термини словосъчетания в българската и английска военна терминология” (Георгиева 2013г);
4. методика на преподаването на специализирана терминология: „NATO Standardization of Military Terminology in Teaching ESP” (Георгиева 2001), „Преподаване на военна терминология в часовете по английски език” (Георгиева 2011), „*Терциум компарационис* и преподаването на специализирана английска терминология” (Георгиева

2013 в), “English for Peacekeepers: Can We Teach It?” (Георгиева 2014); 5. фразеология: „За вербалната агресия в някои български, руски и английски идиоми” (Георгиева 2003), „Some Bulgarian and English Idioms with Military Terms” (Георгиева, Вичева-Василева 2004).

Различни съпоставителни проблеми на английската и руската военна терминология са разгледани в следните дисертационни трудове: „Несколькословные термины в военном подъязыке” (Егоршина 1995), „Системно-сопоставительное исследование терминологии войсковой противовоздушной обороны английского и русского языков” (Фахрутдинова 1999), „Роль метафоры в структурировании и функционировании лексики ограниченного употребления (На материале военной лексики в русском и английском языках)” (Бучина 2003), „Концепт ‘война’ в языковой картине мира (сопоставительное исследование на материале английского и русского языков)” (Венедиктова 2004), „Аббревиация в английской военной лексике” (Кочарян 2007), „Перенос значения в терминообразовании (на материале английской военной терминологии)” (Рябов 2009) и „Структурно-семантические особенности формирования бронетанковой терминологии в английском языке” (Бойко 2011).

Руските лингвисти, които се занимават със съпоставителни изследвания в областта на военната терминология, са единодушни, че лингвистичните проблеми на военната терминология могат да се решават само комплексно, в рамките на общата теория на военния термин. Важен принос за създаването на тази теория са именно съпоставителните изследвания на успоредни военно-терминологични системи от различни езици. Изучаването на всяка терминология в съпоставителен план става особено значимо поради факта, че развитието на човешкото общество изисква тясно сътрудничество във всички области, включително военната, където незнанието или неправилното разбиране на даден термин може да има фатални последици. Христоматиен е примерът на Б. И. Косовски,

цитиран от Л. Манолова (Манолова 1984: 28) за последиците от неправилна комуникация и последвало претърпяно сериозно поражение от съюзническите войски по време на Втората световна война, когато американски пилот съобщава за противников самолет (*ship*), а англичаните разбират, че се е появил вражески кораб, тъй като за американците *ship* означава и плавателно, и въздухоплавателно средство, докато за англичаните това е само кораб. Точно във военната област с особена сила се разкрива ролята на терминологичните изследвания за подпомагане на комуникацията между военните специалисти от различни страни, особено партньорски, каквито са специалистите от страните-членки на НАТО.

Според нас, военната терминология, като съставна част на научния език включва термини (субстантивирани термини-думи и терминологични словосъчетания) и терминологична лексика: глаголи, номени, терминоними и терминоиди, които могат да се разпределят в две основни подгрупи: 1. военнополитическа, която включва изследваните термини от областта на *ОПМ*, и 2. военни терминосистеми за назоваване на различните видове специфични понятия, сред които за *родове и видове въоръжени сили, военни системи* с типове: *наземни, авиационни и военноморски, личен състав на въоръжени сили, въоръжение и оборудване*, които взаимодействат в съответствие с определени правила – *технология на взаимодействие* (вж. Фиг. 4, стр. 61). Термините от тези две основни подгрупи се намират в непрекъснато взаимодействие, както ще бъде разгледано по-долу.

Българската военната терминология – кратък исторически обзор и съвременно състояние

Българската военната терминология, като всяка специализирана терминология, е под влиянието на различни процеси – тя се формира и развива под влиянието на лингвистични и екстралингвистични фактори. Към екстралингвистичните фактори различните езиковеди включват

исторически събития; политически и икономически условия; условията, в които се осъществява специализираната комуникация; структура на обществото; миграционни процеси; прогрес на науката и техниката. Правят се опити за класифициране на тези фактори в групи, сред които: исторически, етноисторически, културни, политически, политико-икономически, социални, социално-културни, социално-психологически, социално-политически, социално-правови, икономически, демографски, комуникативни, научни и др. Всички тези фактори могат да бъдат групирани на значими – резултатите от които могат и количествено да се оценят, и незначими, чието влияние на практика не може да бъде оценено.

Кои са факторите, които оказват съществена роля във формирането на българската военна терминология?

В продължение на векове върху нейното формиране влияят историко-политически фактори. Доказателства за това привежда М. Симеонова в нейно изследване в диахронен план на българската военна терминология през Възраждането. Авторката проследява промените във военната лексика от времето на Първата и Втората българска държава, когато съжителстват домашни и гръцки думи за названия на предмети, свързани с военното дело, организацията на войската, въоръжението и военните лица, като *стрела*, *лък*, *копие*, *меч*, *боздуган*, *богатур*, *боец*, *бранник* ‘воин, войник’, *войвода*, *пешак* ‘пехотинец’, *конница*, *засада*, *битка*, *бой*, *бран* ‘война, бой’, *побоище* ‘битка’, *архонт* ‘военачалник’ и др., последван от етапа на османско владичество, когато навлизат думи от турски произход като *аскер*, *башия*, *заптие*, *гавазин* ‘телохранител’, *топчия* ‘артилерист’, *табор* ‘турски полк’, *аскер* ‘войска’, *зандан*, *кауш*, *байряк* и др., до периода на Възраждането, когато навлизат много международни названия, свързани с военното дело: от френски: *атака*, *капитан*, *артилерия* (от лат.), *батальон*, *ескадрон*, *конвой* (през рус.), *капрал* ‘ефрейтор’, *ешафод*, *байонет* ‘щик’, *гарнизон*, *лафет*, *редут*,

лампаз, патрондаш; от немски: *рота, юнкер, бунт, щурм, шомпъл, ефрейтор, мундир* (през рус.); от латински: *дивизия, револвер, катапулт, арестант, фортификация, компас, куртка, униформа*; от италиански: *граната, пищов, казарма, маринарин* ‘моряк’; от руски: *снаряд, сумка* ‘паласка’, *солдат, пристав, сотник, доспехи, забрало* и др. Авторката подчертава значението на етноисторическите и социално-политическите фактори: „Названията, свързани с военното дело по време на националноосвободителните борби, дават възможност да се проследят не само промените във военната терминология, но и да се получи ценна културологична информация. От документалното наследство на Васил Левски е видно, че международни културни термини изместват турски названия, свързани с военното дело, напр.: *артилерия, гарнизон, капитан, команда, рапорт, дисциплина, комуникация, позиция, фортификация, тактика* [...] Изнесените факти показват, че през третата четвърт на XIX век думите от международната лексика са градивен материал във военнополитическия речник на българите” (Симеонова 2006).

Българската военна терминология започва да се систематизира и развива след като България отвоюва своята независимост и възстановява държавността си през 1878 г. Впоследствие, след Втората световна война, военната терминология се обогатява. През този период се усеща изключително силното въздействие на руския език. Руският език е не само източник на заемки със славянски корен, но и език-посредник, през който в българската военна терминология навлизат и много военни термини от немски, френски, холандски, английски и др. езици. Влиянието на руския език продължава до 1989 г.

Ролята на политическия фактор е особено осезаема и в периода на сериозни промени под влияние на едно от най-значимите политически събития в българското общество през последното десетилетие – приемането на България за страна-член на НАТО през 2004 г. Това събитие

е предшествано от промени, свързани с новата политическа и икономическа ориентация на България след 1989 г. Политическите реформи довеждат до сериозни реформи и в организацията и структурата на българските въоръжени сили, които трябва да отговорят на изисквания, на каквито отговарят и всички останали страни от НАТО. Структурните и организационни промени на въоръжените сили, новото законодателство, дефиниращо основите на отбранителната политика и ролята, мисиите и задачите на въоръжените сили в новата стратегическа среда, довеждат до сериозни промени и във военната терминология.

Формирането на днешната българската военна терминология е подложено на влиянието на посочените по-горе разнообразни, но недостатъчно добре изучени фактори.

Не можем да не отчетем и ролята на социалните фактори, един от които е изменение на състава и социалният статут на професионалистите, употребяващи специализирана военна терминология. Тенденцията е към значително намаляване на числения състав на военнослужещите (три пъти по-малко в сравнение с 1989 г.), както и техният образователен ценз и социален статут: от една страна, преобладават редови професионални военнослужещи, за които няма изискване на висше образование (съставляващи 2/3 от личния състав на военнослужещите), а от друга – тясноспециализиран офицерски състав с висше образование и многобройни допълнителни квалификации, към който има изисквания за много добро владение на английски език. И двете групи обаче са със занижен обществено-социален статут в сравнение със статута им преди 1989 г.

Въздействието на социума върху формирането на военната терминология е свързано и с изменението на социалната среда за комуникация: и в обществото като цяло (което отчита новия социален

статут на активните ползватели на военна терминология), и вътре в самата военна среда.

Социално-комуникативният фактор се изразява и в нарастващото влияние на средствата за масова комуникация – телевизия, Интернет, радио, преса – в разпространяването на специализирана информация, а оттам – активизиране на процесите на популяризиране на специализирана терминология, както и на процесите на детерминологизация.

Периодът след 1989 г. и постепенните трансформации във въоръжените сили в периода до 2004 г. и през последното десетилетие след приемането на България за член на НАТО се характеризира с първоначално стихийно заимстване и калкиране на терминологични единици от английски, а впоследствие се наблюдава процес на терминообразуване, който се подчинява на деривационните закони на българския език.

Новата политическа и социална реалност довеждат до обогатяването на военната терминология с много заемки от английската военна терминология и това се дължи на много фактори, най-важните от които са: 1. английският език е световният език, благодарение на когото информацията добива световно разпространение в наши дни; 2. английският е оперативният език на страните-членки на НАТО.

Анализът на факторите, оказващи влияние върху развитието на българската военна терминология, помага да обособим следните **периоди**:

I период: до 1878 г. – думи от домашен и чужд (гръцки, турски, международни названия) произход за назоваване на лица, дейности и предмети, свързани с военното дело;

II период: 1878-1944 г. – начало на изграждане на военна структура и армия, респ. военна терминология, в освободената държава с навлизането на руски термини, но и под влиянието на международно утвърдени

интернационализми от военната област, тъй като офицерски звания получават най-будните и образовани българи;

III период: 1944-1989 г. – период на изключително влияние на съветската военна терминология, подсилено и от факта, че въоръжението е изцяло съветско;

IV период: след 1989 г. – промяна на организационната структура на въоръжените сили, модернизация на въоръжението, така че то да е съвместимо с партньорските страни и респ. – усвояване и стандартизиране на терминологията с тази на страните от НАТО, което е свързано с масово навлизане на английски термини.

Тенденции за унифициране на военната терминология

Необходимостта от стандартизиране, т.е. избор на един единствен термин за дадено понятие и неговото оповестяване в специални документи, на терминологията сред страните-членки на НАТО довежда до системна и целенасочена дейност от 1954 г. насам с издаването на *NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) AAP-6*, по-нататък наричан **Речник на НАТО**¹ (НАТО 2013), който се публикува от Агенцията по стандартизация на НАТО (NATO Standardization Office (NSO)). „Този речник е съставен от Военния комитет и с одобрението на Съвета на НАТО. Неговата цел е да стандартизира 1) обща терминология със специализирано военно значение; 2) специална терминология, която трябва да се разбира от всички в НАТО, и 3) термини, които не са адекватно дефинирани в референтните речници на Терминологичната програма на НАТО („Concise Oxford English Dictionary” и „Le Petit Robert”), като по този начин подпомага взаимното разбиране и укрепване на отбранителните способности на Алианса.[...] Изданията на речника се актуализират ежегодно [...]. Термините и дефинициите са одобрени от

¹ Българското заглавие на *AAP-6* е “Речник на термините и дефинициите в НАТО (английски и френски)” (вж. по-долу)

всички страни-членки на НАТО. [...] Всеки концепт (понятие) е отделен заглавен термин с неговата(ите) десигнация(-и), дефиниция и всякакви други метаданни. Всеки заглавен термин представлява първо предпочитаният английски термин, последван от наклонена черта и еквивалентния френски термин на същия ред, последвани на долните редове от синоними и съкращения (ако има такива), дефиниция, бележки, примери, препратки към свързаните термини, източник и дата, когато терминът е станал официално одобрен от НАТО” (НАТО 2013), напр.:

peace support operation /opération de soutien de la paix PSO

An operation that impartially makes use of diplomatic, civil and military means, normally in pursuit of United Nations Charter purposes and principles, to restore or maintain peace. Such operations may include conflict prevention, peacemaking, peace enforcement, peacekeeping, peacebuilding and/or humanitarian operations. *Related terms: conflict prevention; peacebuilding; peace enforcement; peacekeeping; peacemaking; peace support force.* 14 Oct 2002.

Друг официален терминологичен документ е *NATO Glossary of Standardization Terms and Definitions (English and French) AAP-42* (НАТО 2011), който също се разработва и издава от Агенцията по стандартизация на НАТО. В предговора му се посочва, че „този речник е резултат от решение на Комитета по стандартизация за задоволяване на необходимостта от стандартизиране на терминологията, използвана в стандартизационните дейности, документация и комуникации на НАТО с цел да подпомогне точността и взаимното разбиране. Целта на този речник е да осигури по-ефективно сътрудничество между страните-членки, командвания, агенции и личен състав на НАТО, както и с партньорски и други страни, чрез използване на обща и точна терминология, което да доведе до по-добро взаимно разбиране” (НАТО 2011).

Трети официален терминологичен документ е *NATO Glossary Of Abbreviations Used In NATO Documents And Publications AAP-15* (НАТО 2013а), който се публикува актуализиран ежегодно и чиято „цел е двустранна: а. Да даде разгърнатата форма на съкращенията, които най-често се срещат и използват в документи и публикации на НАТО, и б. Да

окуражава авторите да използват правилните и стандартизирани съкращения и пълни форми, когато съставят документи или в кореспонденция”.

Със заповед от 14.10.2010 г. Министерството на отбраната публикува „*Правила за стандартизация на терминологията*”, които „формулират основните принципи, задачи и процедури в процеса на стандартизиране на одобрената българска военна терминология в Министерството на отбраната (МО), структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия.” Сред основни задачи се посочват въвеждане на единна терминология в МО с цел повишаване на оперативната съвместимост със страните-членки на НАТО чрез използване на одобрената терминология на НАТО; повишаване на взаимното разбиране в процеса на изпълнение на задачите чрез използване на единна, ясно дефинирана, прецизна и последователна одобрена българска военна терминология, формулирана на базата на съюзните публикации на НАТО ААР-6 “Речник на термините и дефинициите в НАТО (английски и френски)” и ААР-15 “Речник на съкращенията, използвани в документите и публикациите на НАТО”; и уеднаквяване на използваната терминология при разработването на национални и ведомствени документи от МО. Процесът на стандартизация на терминологията в МО се организира и осъществява като българската военна терминология се формулира на базата на одобрената терминология на НАТО чрез превод на термините и техните дефиниции на български език. Преводът на терминологията на български език се координира и хармонизира от дирекция “Инвестиции в отбраната”, съгласува се и се одобрява от Постоянната работна група по терминология. Преведената на български език терминология на НАТО се одобрява от Постоянната работна група по терминология. Тази терминология придобива статут на **‘одобрена българска военна терминология’** и трябва да се използва както при разработването на

ведомствени документи, така и при превода на стандартизационни документи на НАТО на български език.”

Посочените по-горе документи доказват значението, което се отдава на стандартизирането и унифицирането (т.е. международната стандартизация – междуезиковото регулиране на термините на нивото на съпоставяните терминосистеми) на военната терминология в името на основната цел: укрепване на отбранителните способности на Алианса чрез взаимно разбиране. Това стандартизиране е в процес на осъществяване; този процес е невъзможен в рамките на няколко месеца. Освен това, периодът до 2010 г. с приемането на министерската заповед е период, в който стихийно и неконтролирано навлизат много английски термини, които започват масово да се използват (напр. *аквизиция* ← *acquisition*, *активност на отбраната* ← *active defence*, *способност* ← *capability*, *брифинг* ← *briefing*, *бойно пространство* ← *battle space*, *оперативна съвместимост* ← *interoperability*, *гражданско-военно сътрудничество* ← *CIMIC*, *командване и управление* (понякога буквално превеждан ‘командване и контрол’) ← *command and control* и мн. др.), но които не са регистрирани в единствения до 1989 г. Военен терминологичен речник (ВТР). Някои от тях вече са навлезли, утвърдили са се и се употребяват активно. Самият термин *операции по поддържане на мира* се употребява и във вариант с предлога ‘за’, а свързаните с него *миротворчество*, *мироопазване*, *мироналагане* и др. също се използват синонимно поради незнание на дефинициите на термините, респ. тяхното съдържание и разлики.

Стандартизирането на българската военна терминология е невъзможно без актуални синхронно-съпоставителни терминологични изследвания, които да подпомогнат военните специалисти в точното разбиране на дефинициите на термините, структурирането им в система и усвояване на необходимата им специализирана терминология. Сред най-

важните международни ангажименти и задължения на българските военни специалисти са задълженията им за активно участие в операциите на НАТО, което изисква владението на термините, свързани с успешното провеждане на тези операции. Това определя важността на терминологията от областта на операциите по поддържане на мира.

Областта на операциите по поддържане на мира

Преди да пристъпим към съпоставителен анализ на понятийно-семантичната характеристика на военните термините от областта на ОПМ е важно да направим следното уточнение: както точно отбелязва Н. В. Сербиновска (Сербиновска 2009: 22-23) „в структурата на дадено терминологично поле [*терминология* в нашето разбиране] може да се обособи ядро, което е във вид на терминосистема – т.е. организирана съвкупност от взаимообусловени точни наименования на понятия от отделна област на знанието – и периферия, на която се разполагат специалните номинации, които не отговарят на всички изисквания за термини. В обширни области от знанието, в които обектите на научно внимание се подлагат на многоаспектно изследване, е възможно съществуването не на една, а на няколко частни терминосистеми. В този случай терминологичното поле има полиядрена структура”. Във военната терминология като динамична и непрекъснато обогатяваща се система могат да се обособят няколко ядра, т.е. няколко терминосистеми за назоваване на видовете въоръжение и оборудване, личен състав (военни звания), военна техника и т.н. Обособена област (терминосистема) в състава на военната терминология е терминосистемата на ОПМ, която е и обект на съпоставителен анализ.

Анализът на военната терминология започва с установяване на **ядрото** ѝ чрез прилагане на количествения метод и респ. установяване на базовите термини, които имат най-много производни. Този анализ се базира на Речника на НАТО (НАТО 2013) поради факта, че 1) в него се

съдържа одобрената терминология за всички страни от НАТО и 2) българската военна терминология се формира и развива под влияние на английската. Въпреки че в този речник не намират място всички военни термини, които се употребяват в съюзническите документи, все пак отделянето на най-продуктивните ще е показател за най-често употребяваните.

За целите на настоящия дисертационен труд приемаме даден термин да се счита за **базов термин, ако той е основа за образуване на 20 и повече производни. 25 английски термина** от Речника на НАТО отговарят на това изискване. Количественият анализ показва следните резултати: *air* 182 производни (*air* 136 производни + *aircraft* 46 производни), *operation* 116, *mine* 90, *fire* 87, *military* 73, *control* 67, *area* 67, *command* 62 (*command* 36+*commander* 26), *force(s)* 50, *nuclear* 42, *point* 41, *peace* 35, *system* 33, *support* 32, *target* 28, *war* 27 (*war* 8 + *warfare* 19), *NATO* 27 (*NATO* 23 + *Allied* 4), *tactical* 27, *combat* 22, *weapon* 22, *safe* 22, *radio* 21, *intelligence* 20, *plan* 20 производни.

Тези базови термини могат да се разделят в 3 категории:

1. военни – наречени „специална терминология” по определението на Речника на НАТО, които се използват основно във военната терминология: *military*, *command*, *peace*, *war*, *target*, *tactical*, *combat*, *weapon*, *NATO*;

2. научно-технически – наречени „обща военна терминология със специализирано военно значение” в Речника на НАТО, които се използват и в други научни области: *air*, *operation*, *mine*, *force*, *nuclear*, *system*, *radio*, *intelligence*;

3. общоупотребими – които имат специализирана военна употреба в резултат на терминологизация: *fire*, *control*, *area*, *point*, *support*, *safe*, *plan*.

С по-малък брой производни са следните термини: военни: *amphibious* 18 производни, *attack* 17 производни, *report* 16, *munitio(n)s* /

ammunition 15, *submarine* 15, *bomb* 14, *missile* 13, *strategic* 13, *army* 12, *naval* 12, *convoy* 12, *battle* 10, *officer* 10, *reconnaissance* 10, *post* 10, *mission* 8, *joint* 7 и т.н.; научно-технически: *electro-* 19, *radar* 16, *communication* 8, *device* 8, *radiation* 7, *procedure* 6 и т.н.; общоупотребими: *movement* 18, *active* 9, *secure* 7, *track* 7, *damage* 6 производни и т.н.

За подчертаване е фактът, че всички съставни терминоелементи на изследвания термин *PSO* са от ядрото на английската военна терминология с най-голям брой деривати: *peace*, *support* и *operation*.

Не е възможно да представим същия количествен анализ за съответните български военни термини, тъй като процесът по стандартизация не е приключил (към настоящия момент – м. май 2014 г., Постоянната работна група по терминология (ПРГТ) уточнява превода на английските термини от Речника на НАТО от буква N), но в хода на съпоставителния анализ проследявам кои български термини съответстват на английските базови.

Следващият етап от анализа на ядрото и периферията на английската военна терминология се базира на фреквентност на употребата на термините от терминосистемата ОПМ и се основава на принципите на корпусната лингвистика: с помощта на софтуеърен продукт „AntConc” установявам честотата на употреба на термините от основния документ на НАТО за провеждане на ОПМ *Peace Support Operations AJP-3.4.1* (ОПМ 2001). С помощта на текстовия редактор Notepad++ анализирам съдържанието на учебника “Операции за поддържане на международния мир и сигурност” (Енев, Маринов 2014), чиято цел е също да представи основните принципи, задачи, проблеми и дейности, свързани с ОПМ, на българските офицери.

Структура на дисертацията

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, индекси с анализирани български и английски термини и библиография.

Структурата на дисертационния труд е продиктувана от разбиранята на известни терминологии (вж. Сейгър 1990:13), че всяка терминологична подсистема трябва да се разглежда в три аспекта:

1. Когнитивен – обвързване на терминологичната подсистема с определени когнитивни структури;
2. Лингвистичен – изследване на механизмите за образуване на термините;
3. Комуникативен – обръщане внимание на специфичната употреба на терминологията в нейната вариантност и динамизъм.

Към тези три аспекта добавям и четвърти – практико-приложен аспект на преподаването на специализирана терминология. По този начин, формалната структурата на дисертационния труд се изпълва със следното конкретно съдържание:

В **увода** се обосновава изборът на тема, нейната актуалност и научен принос, теоретическата и практическата ѝ значимост, формулират се обектът и предметът, целите и задачи на изследването, а също така се определят методите и подходите за решаването на поставените цели. Тук се дефинират и основните метатермини на изследването: *термин*, *терминология*, *съпоставително изследване*. Прави се преглед на съществуващата до момента научна литература за военната терминология, кратък исторически обзор на българската военна терминология, а също така се откроява тенденцията за унифициране на военната терминология с представяне на международните речници на НАТО. Въз основа на анализ на стандартизираните термини от Речника на НАТО (НАТО 2013)

статистически се определят 25 базови английски термина с най-много производни.

В **първа глава** „Понятийно-семантична характеристика на военните термини” се представят термините от ядрото на областта ОПМ с техните дефиниции; анализират се значението на дефинициите и семантичните признаци, които лежат в основата им; представя се системата от български и английски военни термини и видовете системни връзки и отношения, които я характеризират. С помощта на схеми се представят видовете системност: вътрешна – импликационна: партитивна (част – цяло) и класификационна (род – вид); и външна – взаимодействието на военната терминология с други научни дисциплини. С включването и на количествения подход в анализа се установяват най-фреквентните български и английски термини от областта ОПМ.

В тази глава се разглеждат и практико-приложни проблеми на систематизирането на термините на основата на *терциум компарационис специализирани тематични области* и се посочват тематичните области, определени като особено важни за осъществяване на комуникация по време на операция по поддържане на мира от български миротворци.

Във **втора глава** „Особености на лексикосемантичните процеси в българската и английската терминосистема на операциите по поддържане на мира” се разглежда въпросът за терминологичната вариантност в нейните две основни прояви: семантична (полисемия и антонимия) и формална (синонимия) и причините за появата ѝ. На базата на многобройни примери са представени класификации и анализи на термините от двете съпоставяни терминосистеми, които подпомагат системното им представяне, респ. усвояване.

В **трета глава** „Терминообразуване и терминологична номинация на българските и английските термини от терминосистемата ОПМ” са анализирани семантичния, морфологичен, формалносинатактичен,

графичен и компресивни начини за терминологична номинация, а също конверсията и терминозаемането. Този анализ помага да се установят най-характерните модели и някои общи тенденции при формирането на терминологичния фонд на областта ОПМ в български и английски и да се установят приликите и разликите в начините за терминологична номинация в неродствени езици.

Заклучението съдържа изводите от направените изследвания.

Апробация на работата

Материали от дисертационния труд са обсъждани на научно-теоретични конференции на ИБЕ – БАН (25.10.2012 г.), на кръгла маса „Езиковото обучение днес – защо, за кого и как?“ в ИУ – гр. Варна (07.06.2013 г.), на Департамента за езиково обучение – ИЧС на СУ (15.06.2013 г.) и на конференция в Института за обществени услуги в Будапеща на 10-11.04.2014 г.

По темата на дисертацията има следните публикации:

1. *Терминологизация в българската и английска военна терминология.* – В: Сб. „70 години българска академична лексикография“ от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН)”. 24-25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 497-506, ISBN 978-954-322-578-1

2. *Synonymy In English And Bulgarian Military Terminology (A Contrastive Study).* In: Armenian Folia Anglistika. International Journal of English Studies. 1-2 (11)/2013, Yerevan, с. 17-30

3. *Терциум компарационис и преподаването на специализирана английска терминология.* – В: Сборник с доклади от кръгла маса „Езиковото обучение днес – защо, за кого и как?“ в ИУ – Варна, „Наука и икономика”, Варна, 2013, с. 245-257, ISBN 978-954-21-0669-2

4. *Термини словосъчетания в българската и английска военна терминология.* – В: Сб. от Юбилейна научна конференция „50 години – врата към образованието и прозорец към света” в чест на 50 години от създаването на Департамента за езиково обучение – ИЧС, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, София, 2013, с. 457-463, ISBN 978-954-07-3610-5

5. *English for Peacekeepers: Can We Teach It?* – In: Collection of papers from International Conference „Success and Challenges in Foreign Language Teaching”. National University of Public Service, 9-11 април 2014 г., Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, с. 11-18, ISBN 978-615-5305-37-5

ГЛАВА I

ПОНЯТИЙНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ВОЕННИТЕ ТЕРМИНИ

1.1. Определяне на ядрото на термините от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ)

В Увода бе подчертано, че всяка терминологична система е изградена от ядро и периферия и бяха посочени **25 базови английски военни термина**. Анализът продължава с определяне на ядрото на термините от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ) на по-ниско структурно ниво с прилагане на два основни метода: количествен и за компонентен анализ на значението на термина, който се основава на семантичното разбиране на Дж. Лайънз, Дж. Лийч и др. лингвисти (вж. Иванова 2002) за лексико-семантични полета, в които се структурира лексикалният състав на всеки език. Отнесено за терминологията като част от лексиката на всеки език, всички термини в определено лексико-семантично поле притежават поне един общ семантичен признак в значението си, наречен сема. Разграничават се следните видове семи: *архисема* – обща сема в значението на определен клас обекти или на определена лексикосемантична група, която отразява признак (признаци), свойствени за всеки един от членовете на класа/групата; и *диференциална сема* – отличава значението на всеки термин от значенията на другите термини в класовете/групите (В. Г. Гак по М. Попова 2012: 189). Всички военните термини, съставляващи лексико-семантично поле на военната терминология, съдържат архисемата ‘военен’; всички термини от ядрото на терминосистема ОПМ ще съдържат комбинация от тази архисема и диференциалните семи ‘действие’ (‘операция’, ‘поддръжка’), ‘мир’ и др., напр. *мироподдържащи сили* (семи ‘мир’ + ‘поддръжка’ + ‘военно формирование’), *мироопазване* (семи ‘мир’ + ‘опазване’), *операция в*

отговор на криза (семи ‘операция’ + ‘действие’ + ‘криза’), *командване и управление* (семи ‘командване’ + ‘управление’) и т.н.

М. Попова подчертава, че в основата на всяка терминосистема е термин, който „задава или поражда всички останали, някои – пряко, но повечето – косвено чрез сложно разклонение на признаците си в определена йерархия, т.е. в посока надолу” (Попова 2005: 9). В нашия случай изходният термин, който задава връзките с останалите в терминосистемата ОПМ, военната и други терминологии, е терминът *peace support operation* и неговият български еквивалент *операция по поддържане на мира*.

Анализът на системността започва с **анализ на дефинициите** на изследваните термини поради тяхната важност в процеса на систематизиране на военната терминология: “дефиницията е лингвистичното описание на концепта, основано на изброяването на определен брой характеристики, и тя съдържа значението на концепта” (Сейгър 1990: 39).

Терминът ‘операция по поддържане на мира’ има следното определение в речника на НАТО: „**операция, която безпристрастно използва дипломатически, граждански/цивилни и военни средства, обикновено в изпълнение на целите и принципите на Хартата на ООН, за възстановяване или поддържане на мира. Такива операции могат да включват операции по превенция на конфликти, миротворчество, налагане на мира, поддържане на мира, изграждане на мира и/или хуманитарни операции.** Свързани термини: *превенция на конфликти, изграждане на мир, налагане на мир, опазване на мира, миротворчество, мироподдържащи сили.* 14. 10. 2002 г.”.

Значението на термина ОПМ се изгражда от следните семи (признаци): ‘действие’ (в дефиницията: ‘операция’), ‘начин’ (в дефиницията: ‘безпристрастно използва дипломатически, граждански /

цивилни и военни средства’), ‘цел’ (в дефиницията: ‘за възстановяване или поддържане на мира’, ‘причина’ (в дефиницията: ‘обикновено в изпълнение на целите и принципите на Хартата на ООН’), и изброяване на свързаните термини.

Този термин, приет от страните-членки на НАТО през 2002 г., е сравнително нов и замества съществуващия с подобна дефиниция преди него термин *опазване на мира* респ. *мироопазваща операция* – *peacekeeping, peacekeeping operation*, който през 1993 г. е дефиниран като: „в по-тесен смисъл, *опазването на мира* е задържане, успокояване и/или прекратяване на враждебните действия между или в страните чрез посредничеството на безпристрастна трета страна, което е международно организирано и ръководено, с използването на военни сили и цивилни лица за подпомагане на политическия процес на уреждане на конфликта и възстановяване и поддържане на мира. Мироопазващите операции, предприемани по силата на Глава VI от Хартата на ООН, обикновено са свързани с развърщане на мироопазващи сили на място при съгласието на страните, за наблюдаване на демаркационните линии, мониторинг на прекратяването на огъня и контрол на буферните зони, разоръжаване и демобилизиране на враждуващите фракции и наблюдаване на границите. През последните няколко години ООН значително разшири видовете военни операции, провеждани като ‘мироопазване’, като включи, напр. защита на хуманитарните операции и операциите за бежанците. Мироопазващите операции могат също така да включват значителен брой цивилни, обикновено под ръководството на цивилен ръководител на мисията, като напр. цивилна полиция, наблюдатели на избори и на човешките права” (Рапорт 1993).

Периодът на уточняването на дефиницията на този термин и свързаните с него *превенция на конфликти, изграждане на мир, налагане на мир, опазване на мира, миротворчество* (вж. Рапорт 1993) между 1992

г. и 2002 г. налага преосмисляне на съдържанието им и приемане на нови дефиниции, които се унифицират в страните-членки на НАТО и публикуват в Речника на НАТО (НАТО 2013). Така се приема дефиницията на термина *операция по поддържане на мира (ОПМ)*, който е хипероним на термините *превенция на конфликти*, *изграждане на мира*, *налагане на мира*, *опазване на мира*, *миротворчество*, с които влиза в сложни системно-обусловени връзки, чийто характер ще бъде изследван по-долу.

1.2. Проблеми при систематизиране на военната терминология

Всички терминологи подчертават системната организация на дадена терминология като основна нейна характеристика. Някои се позовават на системността на обкръжаващия ни материален свят и на системната организация на нашето съзнание и правят извода, че „няма понятие, а следователно и изразяващ го термин, които да не са системно свързани с организирана съвкупност от понятия и изоморфно изобразяващи ги термини. [...] След като термините са и знаци на обкръжаващите ни предмети, явления, и продукти на нашето съзнание, то прилагането на методите на общата теория на системите е методологически свършено необходимо” (Авербух 2005). „Ако се излиза от схващането, че между всички обекти и явления в действителността съществува пряка или опосредствена връзка, не може да не се стигне до идеята, че както понятията, така и лексикалните, вкл. терминологичните значения, отразяват тази връзка. От това съвсем естествено следва изводът, че лексиката на даден език, вкл. и цялата съвкупност от термини, представлява една система, която в известна степен съответства на реалната свързаност между явленията” (Попова 2012: 524). Същото мнение споделят и В. П. Даниленко, Б. Н. Головин, М. Н. Володина и др., които мотивират своето виждане с факта, че не може да съществува случаен сбор от термини, които да не са свързани и организирани системно: ср. Б. Н.

Головин: „терминологията е системна, защото светът, чиито отделни страни и участъци терминологията отразява и обслужва, е системен” (Головин 1987: 43); М. Н. Володина: „Терминологията на конкретна научна област – това не е просто съвкупност (списък) с термини, а семиологична система, т.е. отражение на определена система от понятия, която от своя страна отразява определен научен светоглед” (Володина 1997: 30); В. П. Даниленко: „В състава на специалната лексика на научния език (в терминологията в широко значение) също се отделят отраслеви терминосистеми, чиято организация се основава не на езиков принцип, а на предметно-логическите връзки на съответните понятия, отразяващи структурата на изучаваната област от знание за обекта („отрязък от действителността”)” (Даниленко 1977: 57).

Представянето на военната терминология като система е особено трудна задача поради следните причини:

1) Сейгър посочва, че „В теорията на терминологията е прието, че концептите (понятията) трябва да се подредят според концептуална класификационна схема и да са представени като системна структура. За да се направи това, концептите се характеризират според връзките си със съседни концепти. [...] До днес не съществува общоприета класификация на концептите, която да обхваща нещо повече от относително малки и добре установени предметни области” (Сейгър 1990: 28). Подобна системна класификация предполага участието на различни специалисти: военни специалисти с всестранно разбиране на военната организация, структура и йерархия, военни системи, въоръжение и оборудване, военни дейности и операции; лингвисти-терминолози – за събиране и систематизиране на термините, и специалисти по информатика – за обработка на събраните данни. Общата теория на системите, въпреки че широко се използва в много естествени и технически дисциплини, засега относително бавно навлиза и се прилага във военните науки за

систематизиране на военното знание, което се развива непрекъснато и ускорено, отразявайки текущите глобални политико-икономически и социални процеси, свързани с националната и световна среда на сигурност;

2) Няма изследвания за систематизиране на английската и българската военна терминология. Научните изследвания се свеждат до съставяне на речници (едноезични, двуезични или многоезични) с военни термини и съкращения, които безспорно са полезни за дефиниране, превод и заучаване на точното значение на даден термин. Но, поради азбучната им структура, те не представят даден термин като член на система с определени връзки с другите термини от системата. В допълнение, „когато нова дейност изисква описание и назоваване, различните участници създават собствен вариант на съществуващ военен термин вместо да се стремят към общоприето решение на проблема. В хода на този процес не е направено ясно семантично разграничаване между политико-дипломатическите и военни измерения на международните мирни инициативи” (Росоу: 1998). Факт е, че съществуват много синонимни термини за дадено понятие (вж. Глава II, 2.3.), въпреки опитите за стандартизация и унификация, което поставя под въпрос ефективността на комуникацията не само между военните специалисти от различни страни по време на международни учения и операции, но дори между англоговорящите военни от различни страни (САЩ, Великобритания, Канада, Австралия).

Посочените по-горе речници на НАТО се полезни като отправна точка на изследване на системните отношения във военната терминология, но те не са нито систематични, нито изчерпателни. Имайки предвид това, изпълнима ли е на практика задачата да се представи военната терминология като система? Отговорът на този въпрос би бил ‘да’ при следните условия:

1) предложената система представя военните термини от ядрото на терминосистемата ОПМ и връзката им с други терминосистеми;

2) систематизацията цели да се онагледи методологията, която може да се използва в подобни изследвания;

3) описанието на системността се базира на системния подход.

Практическият резултат от систематизацията на военната терминология от областта на ОПМ може да се обобщи в следните насоки:

1) създаване на идеален дедуктивен модел на военната терминология, който избягва безразборността, като се базира на научните принципи за системност и класификация на термините, според които класификацията на езиковите единици „не е на базата на техни явни формални характеристики, като напр. в азбучен ред, а според качествата на концептите, които назовават” (Сейгър 1990: 14). Това предполага на първо място систематизиране на понятията и техните логически взаимосвързки;

2) улесняване на комуникацията между използващите тази терминология на английски и български чрез структурирането ѝ по по-ефективен за усвояване начин от азбучния – според когнитивните принципи и чрез установяване на връзки между термини и понятия;

3) подпомагане на процеса на усвояване на английската терминология чрез представяне на еквивалентни двойки термини по системен начин и открояване не само на езиковите (при интернационалните заемки и калкираните термини), но и на логическите, функционални и структурни отношения между тях.

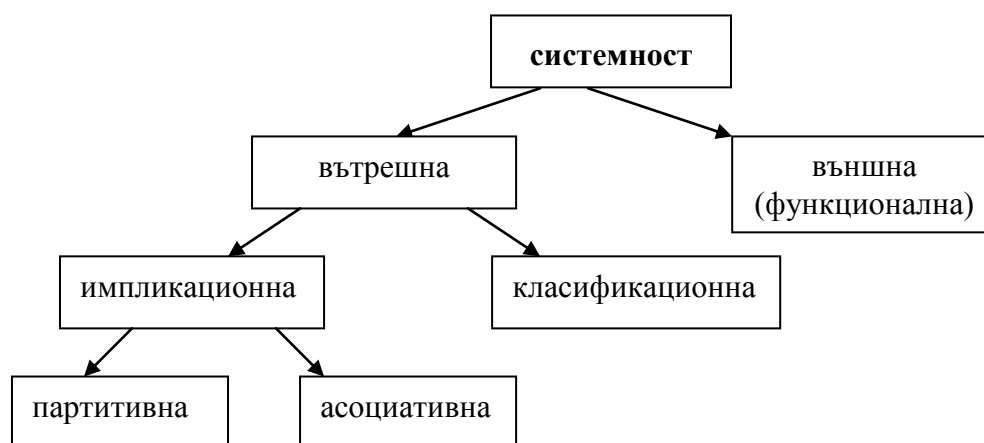
1.3. Основни принципи на систематизиране на военната терминология

Анализът на системността следва модела, предложен от М. Попова. Според нея, *терминологичната система* е организираната съвкупност

от термини в техните взаимоотношения, които се подчиняват на определена концепция.

Съставните части на терминологичната система са термините като неин субстрат, и отношенията между тях като нейна структура. *Субстратът* е специфичен за всяка предметна област, а *структурата* е универсална и се състои от един и същ тип отношения, напр. отношенията между цялото и неговите части. Дадена терминологична система има смисъл за науката ако изпълнява следните две задачи: 1. да фиксира знанията чрез термини; 2. да осигурява или подпомага комуникацията.

М. Попова дефинирани следните типове системност (Фиг. 1):

Фиг. 1 Видове системност

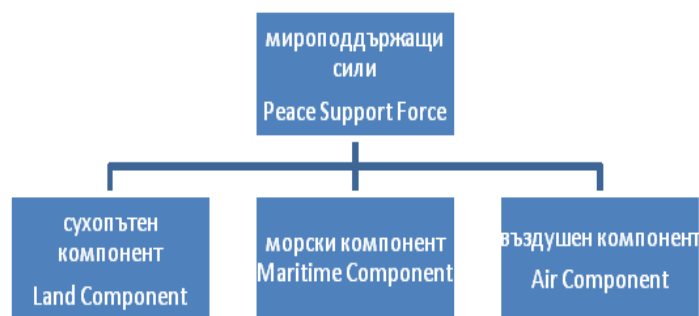
Вътрешната системност е свързана с изразяване на понятийно-семантичните отношения в съответната предметна област. „Съвкупността от термините, принадлежащи към ядрото на дадената предметна област, и техните отношения представят собствената терминологична система на дадената област, която ще бъде наречена вътрешна системност. [...] Това значи наличието на обща част в състава на всеки един от термините в дадена съвкупност. [...] Тази съвкупност ще бъде наречена *системна група*” (Попова 2012: 525). Например групата на термините *изграждане на мир / peacebuilding, налагане на мир / peace enforcement, мироопазване / peacekeeping, миротворество / peacemaking* от областта ОПМ имат обща семантична и формална част, а именно *мир / peace*.

Външната (функционална) системност характеризира връзката на дадената терминологична система с други терминологични системи и с общоупотребимата лексика. „Под външна системност разбирам отношение – връзки между термини, принадлежащи на две или повече предметни области” (Попова 2012: 526). Например, в документа, който обяснява принципите на ОПМ (ОПМ 2001), широко се използват термини от политическата терминология, вкл. обяснение на структурата на ООН, в частност на Департамента за мироопазващи операции на ООН/United Nations Department of Peacekeeping Operations, неговите задачи, процеса на вземане на решения, етапите за връчване на мандат за ОПМ и връзката със собствено военните дейности, което определя високата фреквентност на термини и термини словосъчетания с терминоелементите *страна / parties, дейности / activities, конфликт / conflict, агенции / agencies, международен / international, цивилен / civilian, хуманитарен / humanitarian, национален / national* и др.

Импликационната системност е свързана с такива отношения между термините, които моделират реално съществуващи отношения между обектите от действителността. Подтипът *партитивна системност* се отнася до типа отношения ‘част–цяло’ и ‘цяло–част’, като изразява връзките между понятията, състоящи се от повече от една част и техните съставни части, като отношенията могат да бъдат между термини с предметно значение (Фиг. 2) или с абстрактно значение (Фиг. 3) и визуално могат да се представени по следния начин, напр.:

Фиг. 2

Фиг. 3
Партитивна системност

В свое изследване на концептуално-семантичните отношения част – цяло в специални текстове, С. Колковска подчертава, че тези отношения „имат йерархичен характер и заедно с родово-видовите отношения са от първостепенна важност за изграждане на системата на научните понятия в различните научни области”. Авторката конструира модели на партитивните отношения, чиято цел е автоматично разпознаване в текстове (електронен корпус) на термини, свързани с тези отношения, в които модели с елементите X и Y се означават термините, между които съществуват отношенията част-цяло, и представя 15 групи от модели, които се срещат с най-голяма честота в химически текстове, например: „X съдържа Y”, „X се състои от Y”, „Y е елемент на X” и т.н. (Колковска 2008). Следвайки тези модели, можем да представим отношенията между термина *оръжие* и неговите съставни части като: „*цвета* е/представява съставна част на *оръжието*” или „*мироподдържащите сили* включват *сухопътен компонент, морски компонент и въздушен компонент*”.

Асоциативната системност касае разнообразни отношения между реални обекти и понятия, като ‘действие – вършител’, ‘действие – резултат’, ‘действие – обект’, ‘действие – място’, ‘вършител – обект’, ‘причина – следствие’, ‘материал – продукт’ и др., напр.:

‘действие – вършител’: *оперативно командване / operational command – командир / commander;*

‘причина – следствие’: *криза / crisis – операция в отговор на криза / crisis response operation.*

От своя страна, *класификационната системност* моделира сходството и различието между обектите в действителността, като отношенията са от типа ‘род – вид’, напр.: *операция по поддържане на мира* (родов) – *операции за превенция на конфликти, операция за изграждане на мира, операция за налагане на мира, операция за поддържане на мира, миротворчество* (видови). При нея се установяват генерични отношения с йерархична структура и се „идентифицират концептите като принадлежащи към една и съща категория, в която има по-общ (генеричен) концепт, който е суперординарен на по-тесния (специфичен) субординиран концепт или концепти. [...] Субординираните концепти съдържат всички характеристики на суперординарния и най-малкото една диференцираща. Генеричното отношение предполага вертикални и хоризонтални връзки и може да има няколко нива, които да се представят разклонено” (Сейгър 1990: 30).

В изследване на българската анатомичната терминология П. Кънчева установява, че *класификационната системност* е основополагаща за тази терминология, тъй като на базата на тази системност е структурирано цялото анатомично познание: „В анатомичната терминология е налице последователен стремеж за представяне на родово-видовите отношения на равнището на всеки термин чрез включване в терминологичното название на родовото и видовото понятие. Така например родовото понятие ‘кост’ присъства в наименованията на повечето кости, срв. *лакътна кост, бедрена кост, тазова кост* и др.” (Кънчева 2013). За разлика от тази терминология, военната терминология не винаги представя системните отношения между термините толкова експлицитно.

1.4. Структура на системните отношения на военните термини

Систематизирането на военната терминология цели подреждането, унифицирането и стандартизирането на военните термини и представянето на тяхната съвкупност с определените взаимоотношения между тях.

Първият етап при анализиране на системността е схематично построяване и представяне на съвкупността от термини в дадена област.

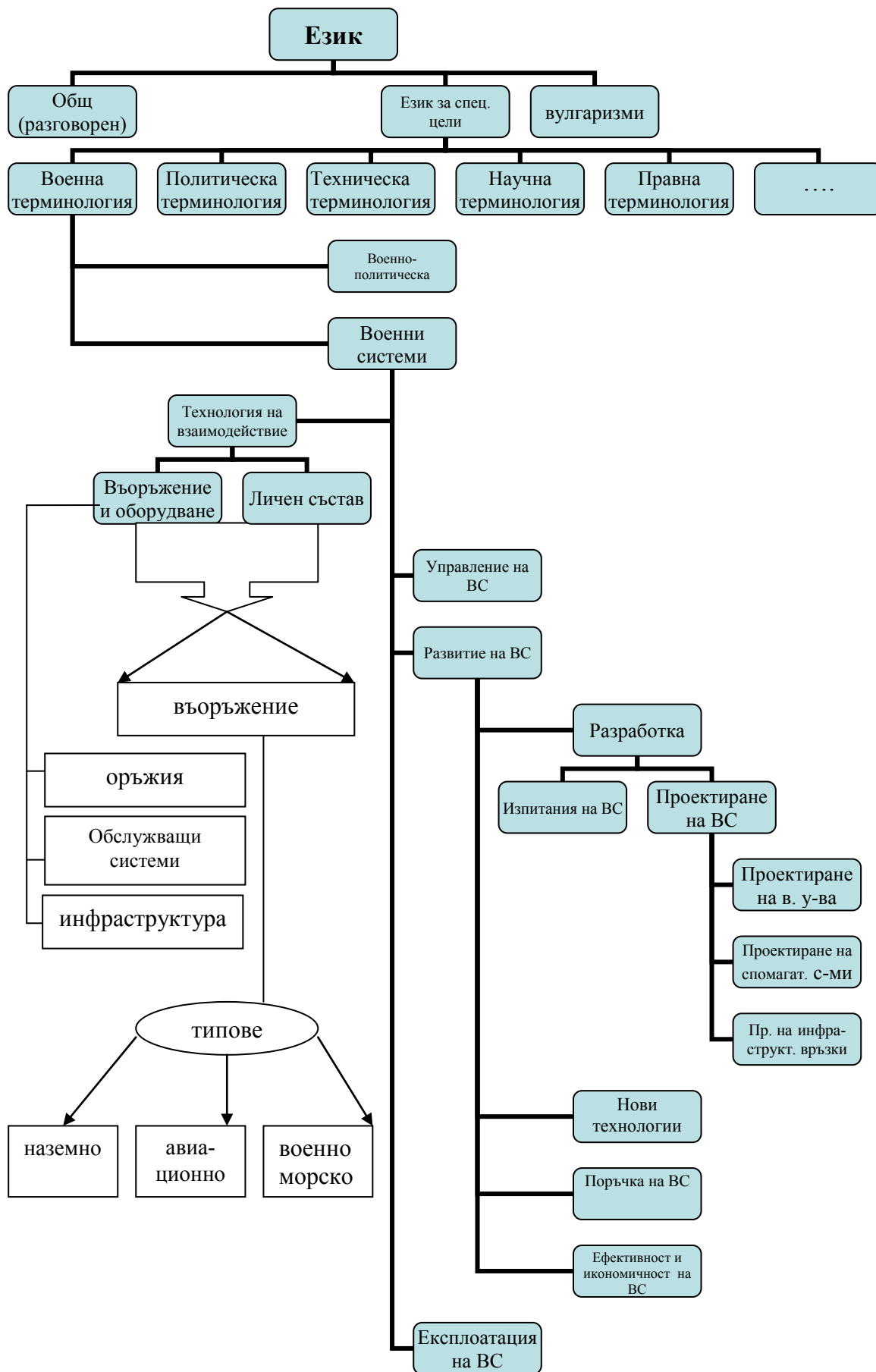
При определяне на основните принципи за стандартизация на руската военна терминология, А. В. Птушенко (Птушенко 2009) подчертава „Най-важният принцип е разбирането за обекта като система, обособяване на системообразуващите връзки, установяване на структурните нива на обекта.” Според него „построената на теоретични основи типология позволява не само да се включат всички изучени форми, но и да се определят „незаетите” участъци, които в бъдеще ще се заемат от нови обекти.” Той предлага прилагането на таксономичен подход във възходящ ред, в основата на който е идеален дедуктивен модел на йерархична система от термини, където на всеки таксон е определено еднозначно място.

Х. Сейгър (Сейгър 1990: 37) разглежда два подхода за концептуални структури: отдолу нагоре, когато се започва изграждането на асоциативни структури от единични концепти; и втори подход: отгоре надолу, при който знанието се разделя на предметни области или дисциплини, предметните области – на специални предмети, специалните предмети – на специализирани зони и т.н. докато се стигне до минималния брой термини, които могат да бъдат групирани под общо описателно название ('label').

Следвайки втория подход на Х. Сейгър и базирайки се на предложенията за систематизиране и дефинициите на А. В. Птушенко, можем да представим военната терминология по следния начин: отправен класификационен таксон е езикът, който приемаме за синонимен на знание, тъй като, както подчертава Сейгър, „ние подразделяме знанието на

дисциплини, което е еквивалентно на подразделянето на царството на знанието ('knowledge space') на отдели ('subspaces')" (Сейгър 1990: 16) (Фиг. 4). Военната терминология, която е съставна част на Езика за специални цели, може да бъде подразделена на *военно-политическа* (доктрини, устави, концепции за военното изкуство и под.) и *военни системи*, които, от своя страна, по низходящ ред се подразделят на *управление (мениджмънт) на военни системи*, *развитие на военни системи* и *експлоатация на военни системи*. Всеки от таксоните от по-високо равнище може да се подраздели на таксони от по-ниско равнище. По такъв начин, *развитието на военни системи* включва тяхната *разработка*, *нови технологии*, *поръчка на военни системи*, *ефективност и икономичност на военните системи*. В низходящ ред, *разработката на военни системи* се осъществява посредством *проектиране на военните системи* и *изпитания на военните системи*; а *проектирането на военните системи* се подразделя на *проектиране на военни устройства*, *проектиране на спомагателни системи* и на *инфраструктурни връзки*.

Военните системи могат да бъдат анализирани като единно цяло от технически (т.е. *въоръжение и оборудване*) и човешки (т.е. *личен състав на военните системи*) фактори, които взаимодействат в съответствие с определени правила – *технология на взаимодействие*. Типовете *военни системи* са: *наземни*, *авиационни* и *военноморски*.

Фиг. 4 Системно представяне на военната терминология

Основните термини, които обикновено се асоциират с военната терминология, са термините *оръжие* и *въоръжение*, които трябва ясно да бъдат разграничени:

- *оръжието* е техническо средство, предназначено за физическо въздействие върху противника;

- *въоръжението* е ергатична система, включваща род оръжия и всички обезпечаващи функционирането ѝ спомагателни подсистеми: техника, личен състав, технологии, елементи на инфраструктурата (по-подробен анализ на понятийно-семантичните отношения по тази схема е представен в Георгиева 2007а).

Според това класификационно представяне, областта ОПМ е съподчинена на *военнополитическата терминология*. Според нас, точното представяне на външната системност на военната терминология трябва да отрази системните ѝ връзки с други терминологии (вж. Фиг. 5, стр. 69).

1.5. Структура на системните отношения на термините от терминосистемата ОПМ

В нашето изследване разглеждаме основно областта (терминосистемата) ОПМ и представяме системните ѝ връзки с другите области от военната терминология, както и външносистемните връзки на военната терминология с други специализирани терминологии и с общоупотребимата лексика.

Приехме за изходен родов термин *операция по поддържане на мира* и той задава схемата, по която се разгръщат системните отношения, но за да разкрием по-добре характеристиките и понятийно-системните връзки на термините от изследваната област, ще разгледаме и дефиницията на термините *операция* и *военна операция*, които стоят по-високо в йерархията на системните отношения и са хипероними на термина *операция по поддържане на мира*.

Дефиницията на *операция в о е н н а* от ВТР, приета в съкратен вариант и в РНСО, гласи:

„съвкупност от съгласувани по време и място удари с ракетни войски, авиация и артилерия, бойни действия на съединения и оперативни обединения на един или няколко вида въоръжени сили, провеждани по единен замисъл и план и ръководени от единен център за постигане на определени оперативни или стратегически цели. Видове: по цели – настъпателни и отбранителни; по време – едновременни и последователни; по силите, с които се провеждат – сухопътни, морски, въздушни, въздушнодесантни, противовъздушни, противодесантни или съвместни (при участие на няколко вида въор. сили); по мащаб – стратегически, фронтови, на флота, армейски, на флотилия”.

Дефиницията на *operation* в Речника на НАТО е:

„военни действия или изпълнение на стратегическа, тактическа, специална, тренировъчна или административна военна мисия; процесът на бойни действия, включително придвижване, осигуряване, атака, защита и маневри, необходими за постигане на целите на дадена битка или кампания” / „A military action or the carrying out of a strategic, tactical, service, training, or administrative military mission; the process of carrying on combat, including movement, supply, attack, defence and manoeuvres needed to gain the objectives of any battle or campaign. *Related term: airborne 1. 01 Mar 1973*”.

На по-ниско класификационно ниво операциите се подразделят на: *бойни операции (война) / combat operations (war)* и *операции, различни от война / operations other than war*. *Операциите по поддържане на мира са един от видовете операции, различни от война заедно с международните полицейски операции и законните интервенции (СДСО 2011) (вж. Фиг. 6, стр. 74).*

В учебника “Операции за поддържане на международния мир и сигурност” (Енев, Маринов 2014) авторите разглеждат подробно еволюцията в разбирането и характера на ОПМ. Те ги разделят на следните етапи и респ. видове:

Първите (традиционни) операции по поддържане на мира се разглеждат като операции, при които се използва изключително военен персонал, но без да се прилага сила. ООН ги организира и провежда за подпомагане, поддържане или възстановяване на мира в района на конфликта. Провеждат с резолюция на Съвета за сигурност на ООН и под непосредственото командване на ООН. Личният състав, участващ в операциите, има само леко въоръжение, правилата за използване на сила са лимитирани, т.е. действията, които се предприемат, са ограничени и се провеждат само със съгласие на приемащата страна. [...]

Развитието на международното мироопазване в първите години след Студената война (1989-1994 г.) дава основание в началото на 90-те години на XX в. да се говори за второ поколение миротворчески операции. Те се появяват в резултат на относителното затихване на миротворческата активност в средата на 70-те и началото на 80-те години на XX в., породено от последната конфронтационна вълна между двете световни суперсили по това време. Тази конфронтация се заменя от забележимо интензифициране на международните мироопазващи мисии в края на последното десетилетие на XX в.[...] Операциите продължават да се основават на “традиционния” модел на военни операции, развърнати в подкрепа на политически действия, като съдържат задачи, които не са типично военни – наблюдение за изпълнение на споразумения за прекратяване на огъня и патрулиране в буферната зона между враждуващите фракции. Все повече мироопазващите операции на ООН стават многофункционални, съставени от много компоненти, включително военни и полицейски, хуманитарни и много други. [...] Операциите все повече разчитат на значителни военни контингенти и финансови ресурси. Разширява се и терминологичното описание на подобен род действия. През 1991-1992 г. в доктриналните документи и професионална литература се налага терминът “операции, различни от война”, а от 1994 г. за пръв път във Великобритания и САЩ започва да се използва и терминът “операции за поддържане на мира”.

Характерни особености на второто поколение мироподдържащи операции са все по-засилено сътрудничество между постоянните членове на Съвета за сигурност на ООН, игнорирае на принципа за съгласие на всички враждуващи страни, все по-честа употреба на въоръжена сила.

Операцията на НАТО в Югославия през 1999 г. се приема за трето поколение мироподдържащи операции, а след терористичните атаки в САЩ от 11 септември 2001 г. и последвалата операция на коалиционните сили в Афганистан се наложи и новата концепция за “операции в отговор на кризи” (Crisis response operations – CRO). Този термин се използва за пръв път в дефиницията за управление на кризи, включена в декларацията на Съвета на НАТО през април 1999 г.

През последните години се отчитат значително нарастване на броя и промяна на характера на конфликтите, с които се сблъскват силите, провеждащи операции за поддържане на мира. Съвременната действителност се характеризира с разпространяването в държавите на граждански войни и други въоръжени конфликти, които застрашават международни мир и безопасност и обричат хората на масови страдания, поради което операциите за поддържане на мира все по-често се провеждат за решаване на вътрешно държавни конфликти и прекратяване на граждански войни.

Еволюцията на операциите за поддържане на мира на ООН в съответствие с изменените условия и потребности показва, че все по-голям брой ОПМ днес се отнасят към третата категория, т.е. многокомпонентни операции в състав военнослужещи, граждански,

полицейски и друг граждански персонал. [...] Работейки съвместно с правителствени, неправителствени организации и местни граждански групи, те предоставят извънредно ценна помощ, като демобилизират бившите комбатанти и им помагат за тяхното реинтегриране в обществото, обезвреждат мини, организират и провеждат избори и създават условия за устойчиво развитие.

На съвременния етап все повече ОПМ се провеждат с резолюция на Съвета за сигурност на ООН, който активно ръководи усилията на международната общност в подкрепа на световния мир и сигурност. Резолюциите се базират на концепцията за поддържане на мира, отразена в глава VII на Устава на ООН. Особеното в нея е, че се предвижда не само поддържането, но и установяването на мира със сила. (Енев, Маринов 2014: 33-42).

Описаната еволюция в развитието на характера на ОПМ, респ. съдържанието и значението на терминологичното съчетание *операция по поддържане на мира*, улеснява разбирането на значението на този термин, а също така разкриване на отношенията между него и термините, които образуват ядрото на областта ОПМ.

Характеристиката на системните отношения се основава и на прилагане на количествения подход, който помага да се установят най-честотните термини от терминосистемата ОПМ чрез изследване на **честотността на английските термини** в основния за този вид операции документ на НАТО *AJP-3.4.1* (ОПМ 2001) чрез софтуеърния продукт *AntConc*, който позволява точни и обективни статистически лексикографски данни за този документ от 113 страници: брой на използваните думи: 3469; сред тях най-често използвани пълнозначни думи, след изключването на определителния/неопределителен член, предлози, съюзи и частици са: *operation(s)* 362 употреби + абривиатурата *PSO* 213 употреби + *operational* 74; *military* 308 употреби; *force(s)* 308 + абривиатурата *JFC* 31 + *CJTF* 21; *support* 158 + *PSF* 142 + *supporting* 14; *political* 136; *peace* 126 + абривиатурата *PE* 31 + *PK* 39 + *PS* 22 + *peacekeeping* 18; *NATO* 124 + *alliance* 39; *plan* 34 + *planning* 90; *mission* 123; *command* 30 + *commander(s)* 58 + *JFC* 31; *parties* 102; *activities* 99; *conflict* 96, *agencies* 88; *international* 87; *security* 87; *concent* 85; *area(s)* 83; *conduct*

77; *civilian* 75; *local* 63; *humanitarian* 61; *national* 57; *objectives* 57; *tasks*, *civil*, *nations* 56; *environment* 55; *council*, *level*, *need*, *ROE*, *strategic* 52; *development* 50; *control*, *end state*, *cooperation* 49; *deployment*, *mandate* 47; *organization* 46; *success* 45; *air* 44 + *aircraft* 6; *elements*, *law*, *training* 43; *NAC*, *relief* 42; *aid*, *human* 40; *defence* 31; *war* 27; *intelligence* 26; *tactical* 21; *combat* 18; *fire* 16; *mine* 13; *safe(ty)* 12 употреби и т.н.

Съпоставка с 25-те базови английски термини от военната терминология показва, че в терминосистемата на ОПМ 10 от тях са сред най-честотните, с над 50 употреби в документа: *operation*, *military*, *command*, *peace*, *area*, *support*, *force(s)*, *NATO/alliance*, *plan*, *air*. По-рядко са употребени производни на базовите термини *control*, *mine*, *fire*, *system*, *target*, *defence*, *tactical*, *combat*, *weapon*, *safe*, *war*, *intelligence*, *point*, *nuclear*, *radio*. Причината за по-рядката употреба на военните термини *mine*, *fire*, *war*, *weapon*, *target*, *defence*, *combat*, както и на научно-техническите *system*, *nuclear*, *radio*, *point* е характерът на документа, чиято цел, посочена в началото на документа е да „опише стратегическата обстановка за ОПМ, включително политическите аспекти успоредно с фактическата информация за НАТО и другите съответни организации. Документът не цели да бъде прекалено описателен, а да инкорпорира поуките за военните сили на НАТО и съюзниците от Балканите и от всички други места. [...] ОПМ се провеждат безпристрастно, обикновено в подкрепа на международно призната организация, като ООН или Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ). Те включват военни сили, дипломатически и хуманитарни агенции и са предназначени да постигнат дългосрочно политическо разрешаване на политически или други определени условия” (ОПМ 2001: 17). Тоест, стилът на този документ може да бъде определен като военно-политически, което и обяснява голямата честотност на термини, по-характерни за политическата терминология: *political*, *parties*, *activities*, *conflict*, *agencies*, *international*,

security, concert, civilian, local, humanitarian, national, objectives, tasks, civil, nations, environment, council, development и др. Наличието на тези термини показва, че терминосистемата ОПМ взаимодейства и с други терминологии, а също така и с общоупотребимия език (ср. честотността на термини като *objectives* 57; *tasks* 56; *level, need* 52).

Честотността на българската терминосистема ОПМ се изследва върху основата на учебника на Е. Енев и П. Маринов, който представя на български основните особености на този вид операции. Този учебник е много по-голям като обем: 93765 думи. В низходящ ред на честотност са употребите на следните базови български термини, като броят на употребите включва и техните производни: *мир* 1284 употреби (сред производните са: *мироопазване* 15, *мироподдържане* 1, *мироналагане* 4, *миротворец* 2), *операция* 611 употреби + *оперативен* 9 употреби; на английския термин *area* съответстват два български: *зона* 505 употреби (*зони на сигурност, забранени зони*) и *район* (*район за действие, зона (район) на отговорност, район на конфликт*) 215; *военен* 422 (от които 52 *военнослужещи*); *действия* 411 + *дейност* 219 употреби като синонимни на английските *activities* и *tasks*; *сигурност* 398; *контрол* 361; *международен* 334; *командване* + *командир* 244; абревиатурата ОПМ е използвана 231 пъти; *граждански* 225 и *цивилен* 63; *сила* (в двете значения на този термин: в термина словосъчетание ‘въоръжени сили’ и ‘моц’ (в ‘употреба на сила’, ‘налагане на мира със сила’) 224; английският термин *support* съответства на два български: *поддръжка/поддържащ* 117/30 и *подкрепа/подкрепящ* 97/3; *конфликт* 211; *ООН* 196; *национален* 171; *страна* 160; *НАТО* 146 и *алианс* 3; *мисия* 142; *подготовка* 136; *политика/чески* 15/105; *мандат* 110; *задача* 82; *развитие* 73; *хуманитарен* 72; *огън* 59 + *огневи* 13 + *стрелба* 6 + *стрелкови* 1 като синонимни на английския *fire*; *закон* 63; *съгласие* 52; *успех* 40; *стратегия* 36; *въздушен* 35

(въздушен контрол, трафик, сили); обучение 31; тактически 30; агенция 16; тренировка 10 употреби и т.н.

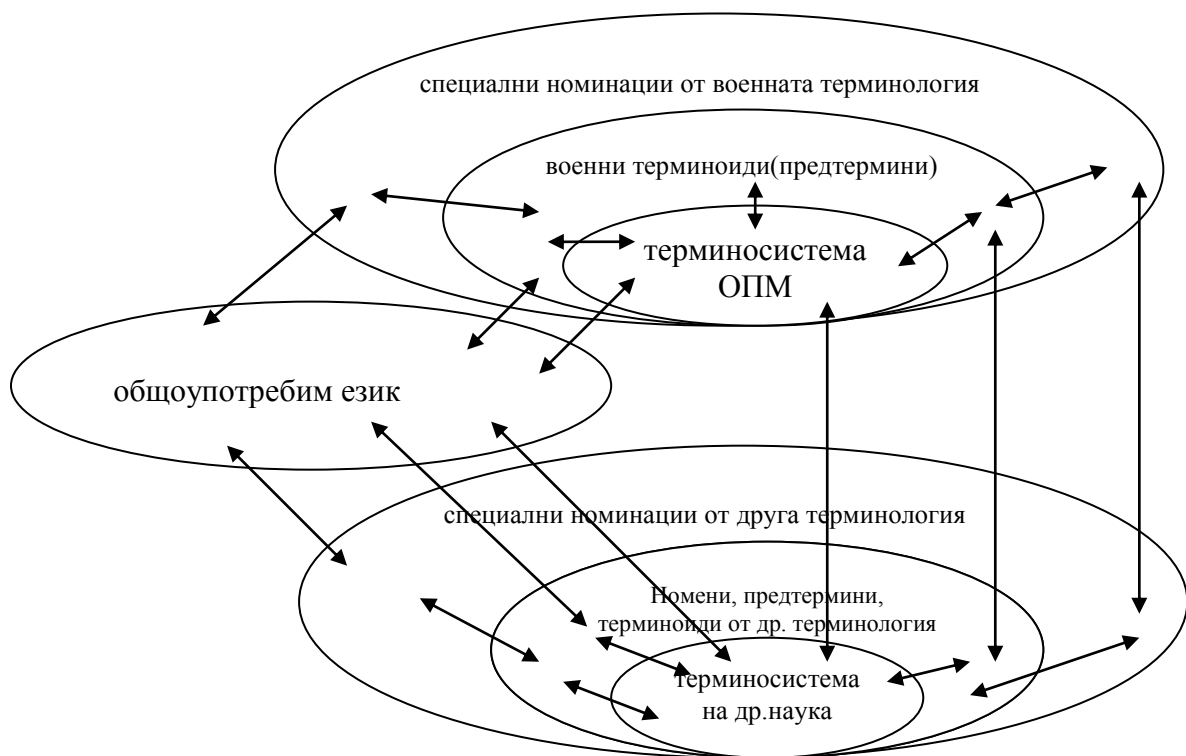
Съпоставката на най-честотните базови термини/терминоелементи в двата езика посочва, че те са: *операция / operation, мир / peace, сила / force, план / plan, военен / military, командване / command, support / поддръжка, мисия / mission, страна / parties, политика / политически / political, НАТО / NATO, действия / activities, конфликт / conflict, сигурност / security, международен / international, зона / area.*

Необходимостта от доразвиване или изменение във военните стратегически виждания за ефективно провеждане на ОПМ ще доведат до включване на нови понятия, респ. термини, в тази терминосистема. Така например, сред най-новите военни номинации, които са свързани с военни операции, са *capabilities – способност(и)* от 2003 г., *asymmetric threat / warfare – асиметрична заплаха / война* от 2004 г., *hybrid threat / warfare – хибридна заплаха / война* от 2005 г., *smart defence – интелигентна отбрана*, приет през 2012 г., *Connected Forces Initiative (CFI) – Инициатива за свързаност на силите*, приета през 2013 г. – названия на нови стратегически концепции за страните от НАТО, които се калкират в българската военна терминология.

За характеризиране на процесите на взаимодействие на дадена терминология с другите и с общоупотребимата лексика, Н. В. Сербиновска използва термина „миграция на номинационните единици”. Изследвайки руската маркетингова терминология, тя отбелязва: „Терминосистемата за маркетинг, която е установена в основната си част, продължава да се попълва с нови номинации. Необходимостта да се коригира концепцията за маркетинг, да се развива неговата теория и да се модернизира практиката обуславя постоянната активна миграция на номинационни единици, която отразява онези изменения, които се наблюдават в терминологичното поле и обкръжаващата го външна езикова среда.

Терминосистемата получава сигнали за необходимост да се отрази коригираното знание чрез включване на нови специални единици. Това са номинации, постъпващи от периферията на терминологичното поле и от външната среда чрез периферията. И обратно, някои от вече съществуващите в терминосистемата единици престават да удовлетворяват потребностите на момента и трябва да напуснат терминосистемата. Съществуването на противоположно насочени процеси на миграция на терминологични единици е признак за развиваща се терминосистема.” (Сербиновска 2009: 122).

Схематичното представяне, където стрелките показват посоката на тези миграционни процеси за военните термини, е следното (вж. Фиг. 5):

Фиг. 5 Миграционни процеси на специалните номинационни единици

Случаи на терминологизация на общоупотребими думи и детерминологизация на военни термини се разглеждат в Глава III, но тук е необходимо да обърнем внимание на факта, че терминосистемата ОПМ е динамично променяща се и да посочим факторите, които влияят върху

процесите в нея. Отчитането на миграционните процеси позволява да се проследи изменението на статута на някои специални номинации от терминоиди (т.е. с неопределена или неточна дефиниция, наричани и предтермини (Гринъов 1990) в термини; необходимо е време някои нови номинации за военни съюзнически стратегии или доктрини да намерят място в речниците и да се утвърдят и сред специалистите, а не да звучат модерно, но да са с неясно съдържание, както напр. посочените по-горе *asymmetric threat / warfare* – асиметрична заплаха / война, *hybrid threat / warfare* – хибридна заплаха / война, *smart defence* – интелигентна отбрана.

Процесите на миграция са свързани с характеризиране на процесите на терминологизация, транстерминологизация и детерминологизация. Могат да се проследят а) **вътрешна миграция** – между терминосистемата ОПМ и другите терминосистеми на военната терминология (напр. употреба на термини от терминосистемата ‘личен състав’, терминосистемата ‘въоръжение’ и др.), както и между ядрото и периферията на терминосистемата ОПМ; и б) **външна миграция** – между военната терминология и други терминологии или общоупотребимия език.

И така, в дефиницията на всеки термин се съдържат системообразуващите признаци, на които се основават системните отношения между основните термини в областта ОПМ, тъй като “значението на термина (респ. и дефиницията) се състои само от най-необходимите, най-съществените признаци: 1) за идентифициране на означения обект чрез причисляването му към по-общ (който и да е по-висш в системната йерархия) клас и 2) за разграничаването му сред групата от едноредни на него подкласове” (Попова 2005: 9).

Дефинициите и извършеният количествен анализ на най-честотните базови термини позволява да определим ядрото от термини на областта ОПМ.

Според М. Попова в основата на системността стои повторемостта, редовното присъствие (или както я нарича Х. Сейгър, *регулярността*) на еднакви компоненти във всеки един от термините, принадлежащи към дадена (класификационна или импликационна) група. При понятийно-семантичната системност те принадлежат само към едно равнище, а именно семантичното, т.е. те са семантични признаци (семи). При формалната системност, за да се определи отношението между термините като системно, то трябва да отговаря едновременно на две условия: 1) повторемост на структурния строеж (морфологичен или лексикален) и на лексикалния състав във формата на термина; 2) повторените структурни и лексикални компоненти във формата да съответстват на признаци (семи) от понятийно-семантичната конфигурация в значението (Попова 2012: 546-547).

Дефиницията на термина *операция по поддържане на мира* включва и свързаните с него термини *операция за превенция на конфликти, изграждане на мир, налагане на мир, поддържане на мира, миротворчество*. Те образуват ядрото на терминосистемата ОПМ. При тях, а и в родовете термини на по-високо равнище (*военна операция, бойна операция (война)* и *операция, различна от война, международна полицейска операция, операция в отговор на кризи* горепосочените условия са изпълнени и тази група може да се определи като системна и на формално равнище поради наличието на повтарящ се структурен и лексикален компонент – терминоелементите *операция*, на който съответства признак (сема) от понятийно-семантичната конфигурация в значението на термините ‘вид военна операция’, и *мир*, на който съответства признак (сема) ‘цел’. В ядрото влизат и най-честотните базови термини, посочени по-горе.

Характеристиките, изведени като важни при дефинирането на термина *операция по поддържане на мира*, представляват изброяване на

основните системообразуващи признаци, които предават съдържанието на референта на този термин. Според Х. Сейгър (Сейгър 1990: 24), „характеристиките, които са достатъчни и необходими за идентифициране на концепта, се наричат съществени (essential), за разлика от несъществените (inessential), които са видими в единичния обект”. В допълнение, „характеристиките могат да бъдат изразени като качества на концепта; те също могат да бъдат изразени като отношения спрямо другите концепти”. При анализ на дефиницията на терминологичното съчетание *операция по поддържане на мира* установяваме, че важните характеристики на този термин, които го разграничават от други сходни военни термини със съставен терминоелемент *операция* и *мир* и са на високо равнище в йерархията на системните отношения (хипероними), като напр. *операция / operation, операция, различна от война / operation other than war, операция в отговор на криза / crisis response operation*, или съподчинени (хипоними), като напр. *операция за превенция на конфликти / conflict prevention operation, операция за изграждане на мира / peacebuilding operation, операция за налагане на мир / peace enforcement operation, мироопазване / peacekeeping, миротворчество / peacemaking*, са свързани с особената комбинация от системообразуващите признаци ‘принципи’ (безпристрастно), ‘средства’ (дипломатически, граждански / цивилни и военни), ‘цели’ (от Хартата на ООН, за възстановяване или поддържане на мира) и ‘видове’ (*операции по превенция на конфликти, миротворчество, налагане на мира, поддържане на мира, изграждане на мира и/или хуманитарни операции*).

Изхождайки от факта, че значението на термина се състои само от най-необходимите признаци, които образуват сложна семантична структура, М. Попова (Попова 1990) въвежда термините **видов признак от I равнище**, който е такъв видов признак, който характеризира непосредствено родовия признак; **видов признак от II равнище** –

характеризира непосредствено видов признак от I равнище и опосредствено чрез него родовия признак; и **видов признак от III равнище**, характеризиращ непосредствено видов признак от II равнище и опосредствено чрез него два предходни видови признака, които характеризират родовия признак.

Като се базираме на гореупоменатите теоретични постановки и на съдържанието на официалните документи на НАТО, предлагаме следната схема на системните отношения във Фиг. 6, без да претендираме за изчерпателност на абсолютно всички термини от областта ОПМ.

Системообразуващите признаци на родовия термин *операция по поддържане на мира* се разгръщат надолу, като се създават класификационни отношения с термините, назоваващи *видовете* операции по поддържане на мира, *целите* им, *средствата* за постигането на целите (*дипломатически, граждански/цивилни и военни*) и *принципите* (*безпристрастно*) при осъществяване на ОПМ.

Родовият признак е ‘операция’, даден в дефиницията на термина и в независима позиция, тъй като не характеризира друга дума от дефиницията.

Видовите класификационни признаци от I равнище са:

‘средства на ОПМ’

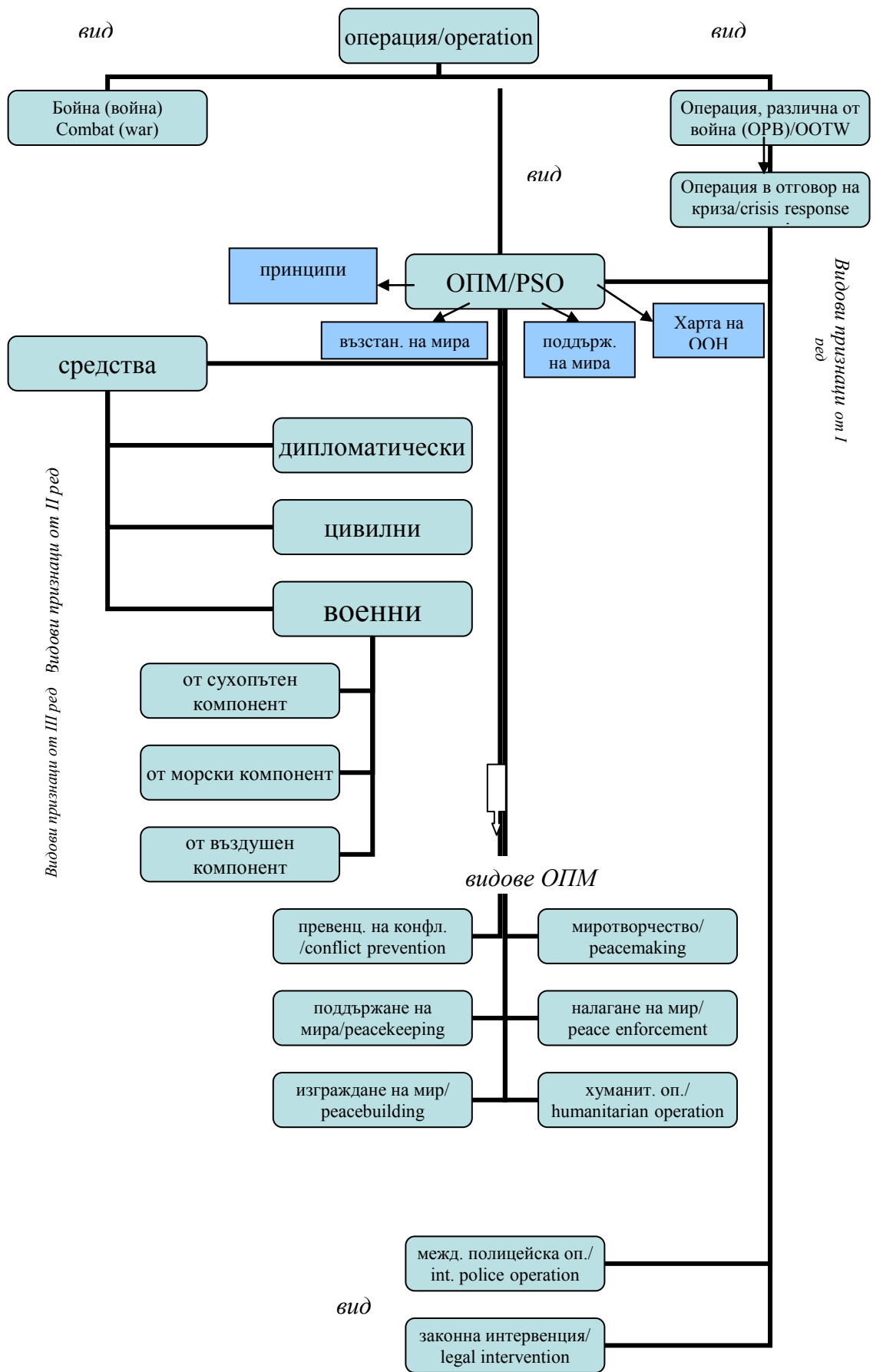
- дипломатически;

- гражданските (цивилни) могат да са представени от различни международни организации, сред които Комисариата на ООН за бежанци / UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Детският фонд на ООН / UN Children’s Fund (UNICEF), независими международни неправителствени организации като Международния комитет на Червения кръст / Червения полумесец / International Committees of the Red Cross / Red Crescent, Международната организация за миграция / International Organisation for Migration, Спасете децата / Save the Children и др.;

- военни.

‘цели на ОПМ’

- целите и принципите на *Хартата на ООН* и на *Международното хуманитарно право / UN Charter and International Humanitarian Law*, в частност:

Фиг. 6 Системни отношения на термините от областта ОПМ

- Глава VI от Хартата на ООН, която регулира мирното уреждане на конфликти;

- Глава VII от Хартата на ООН, която определя действията на сухопътни, въздушни и морски сили, които могат да бъдат необходими за поддържане или възстановяване на международния мир и сигурност;

- Глава VIII от Хартата на ООН, която касае регионални въпроси;

- възстановяване на мира и сигурността/ *restoration of peace and security*;

- поддържане на мира / *peacekeeping*.

‘принципи на ОПМ’ – дефиницията на термина съдържа само един от принципите: ‘безпристрастно’, но Документите на НАТО ООК 2002 и ОПМ 2001 подробно описват и дефинират и следните принципи:

- *безпристрастност / impartiality*

- *прозрачност / transparency*

- *обективност / objective*

- *постоянство / perseverance*

- *взаимодействие / co-operation*

- *разбирателство / consent*

- *отстъпчивост / compliance*

- *справедливост / justice*

- *въздържане от употреба на сила / restraint in the use of force*

- *взаимен респект / mutual respect*

- *сигурност / security*

- *гъвкавост / flexibility*

‘видове ОПМ’

- *операция за превенция на конфликти / conflict prevention operation*;

- *миротворчество / peacemaking*;

- *операция за налагане на мира / peace enforcement operation*;

- *опазване на мира / peacekeeping*;

- операция за изграждане на мира / *peacebuilding operation*;
- хуманитарни операции / *humanitarian operation*.

Видовият класификационен признак от II равнище е ‘военни средства на ОПМ’, които според ОПМ 2001 включват:

- военни средства от *морския компонент / Maritime Component*;
- военни средства от *сухопътния компонент / Land Component*;
- военни средства от *въздушния компонент / Air Component*.

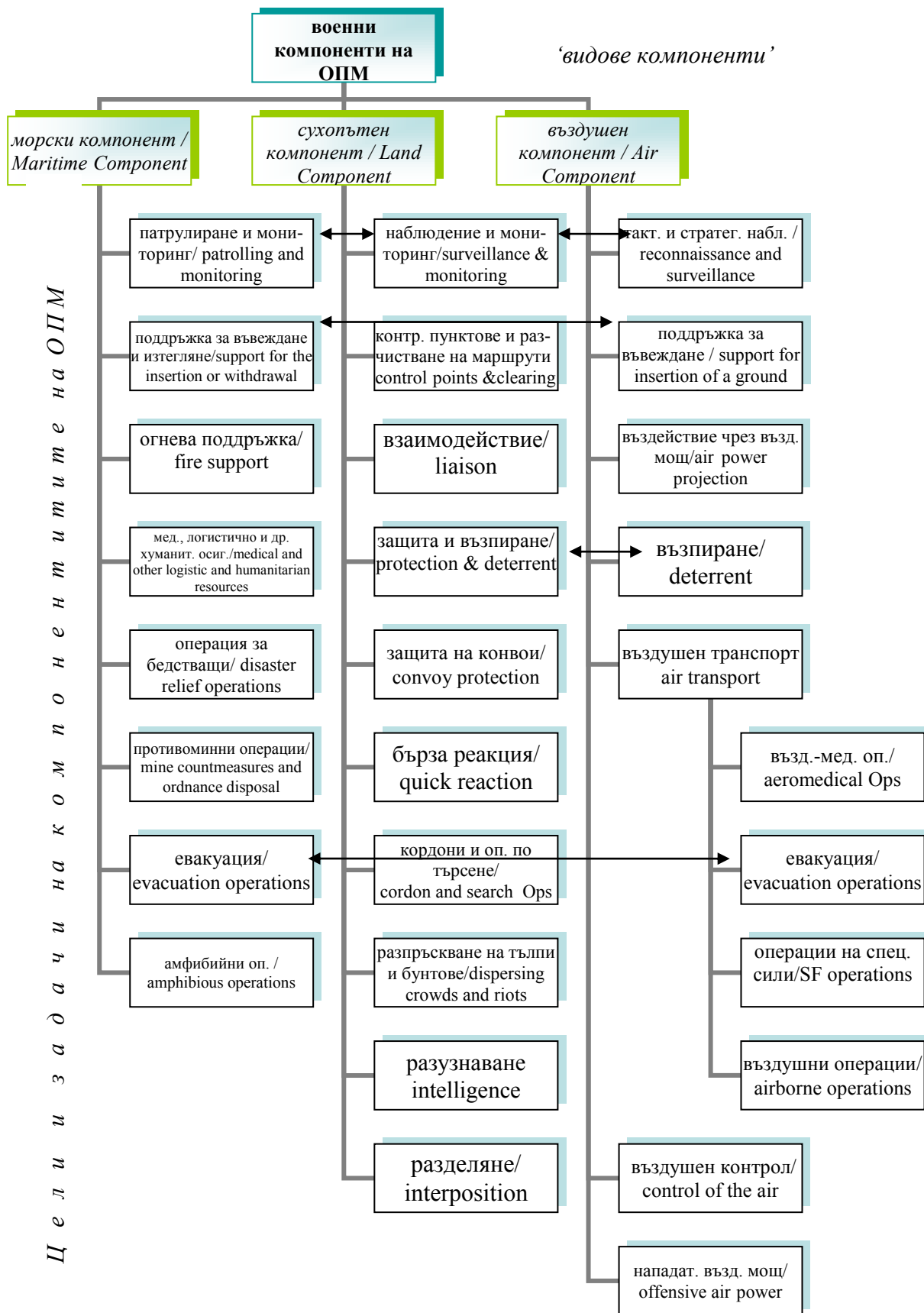
На това равнище йерархичните системни връзки са по линията на родово-видовите отношения: терминът *военни компоненти на ОПМ* е в генерични класификационни отношения с термините *морски компонент / Maritime Component*, *сухопътен компонент / Land Component* и *въздушен компонент / Air Component*.

От друга страна, термините, назоваващи *целите на ОПМ* и *гражданските средства на ОПМ* представят външната системност на военната терминология (областта *ОПМ* в частност) с политическата терминология и специализираната терминология по международно право.

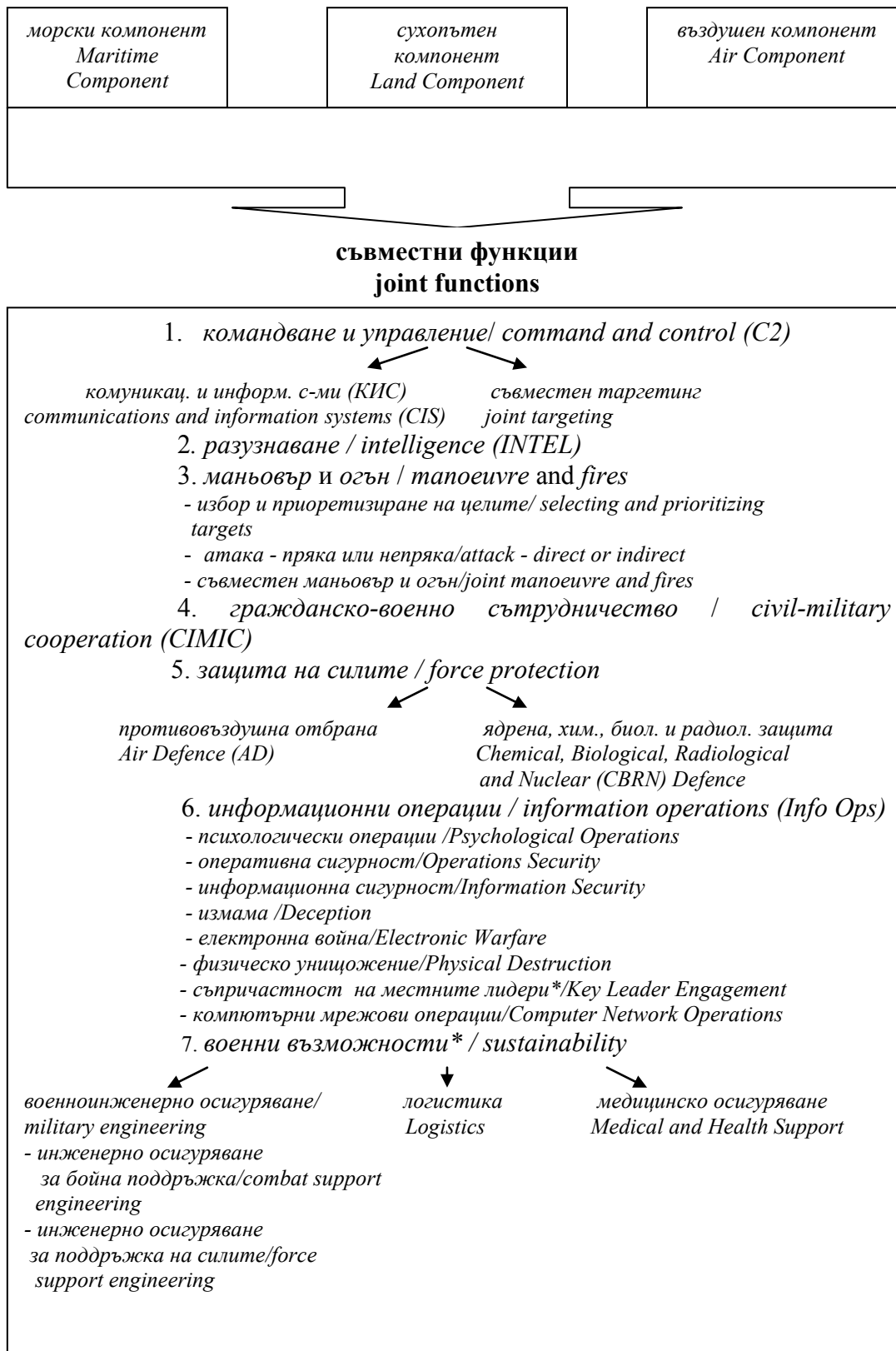
На по-ниско равнище на системните отношения, документът ОПМ 2001 подробно описва функциите и задачите на всеки един компонент по време на ОПМ, които по своята същност са *съвместни операции (joint operations)*. Някои от задачите и функциите се изпълняват от повече от един от компонентите на *силите на ОПМ / PSF* (Фиг. 7).

Съюзната доктрина за съвместните операции / Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations (СДСО 2011) на НАТО съдържа концептите, респ. термините, за фундаменталните **принципи** на *съвместните операции* и дава насоки за тяхното осъществяване на оперативно ниво. Според тази Доктрина, за всички нива на *бойни действия (warfare)* са характерни функциите *командване и управление / command and control (C2)*, *разузнаване / intelligence*, *маньовър и огън / manoeuvre and fires*, *защита на силите / force protection*, *информационни операции / information*

operations (Info Ops), военни възможности / sustainability и гражданско-военно сътрудничество / civil-military cooperation (CIMIC). Фиг. 8* нагледно представя основните двойки термини, свързани със съвместните функции на трите компоненти на ОПМ.

Фиг. 7 Системни отношения между термините за военни компоненти на ОПМ

Фиг. 8 Термини за функциите на военните компоненти на ОПМ

Анализът на системните отношения на термините от областта ОПМ е непълен, ако не включва характерните особености на **видовете ОПМ**, посочени в дефинициите от Речника на НАТО (НАТО 2013) и съдържанието на термините (от документа ОПМ 2001) за тяхното назоваване, което позволява идентифицирането на субстрата на системата ОПМ. С курсив са маркирани термините, които показват системните връзки на дадения термин с другите от областта ОПМ. Всички маркирани с курсив термини имат своите дефиниции в документите на НАТО. Техните особености се анализират в хода на изследването.

1. *операция за превенция на конфликти / conflict prevention operation*

Дефиницията в Речника на НАТО гласи, че „това е ОПМ с прилагане на дипломатически, цивилни и, когато е необходимо, военни средства, за *мониторинг* и идентифициране на причините за *конфликта* и съвременни действия за *превенция* на поява, *ескалация* или възобновяване на *враждебни действия / hostilities*.” Дейностите по *превенция на конфликти* обикновено се изпълняват в съответствие с Глава VI на Хартата на ООН. В допълнение на дипломатическите действия, военните действия могат да включват *мисии за събиране на факти / fact-finding missions*, *консултации / consultations*, *инспекции / inspections*, *мониторинг / monitoring*, *санкции / sanctions* и *ембарго / embargoes*. Обикновено тези военни дейности се подразделят на 4 основни категории (за да се разграничат от дипломатическите и цивилните действия, използвани при този тип операции): *ранно предупреждение / early warning*, *наблюдение / surveillance*, *обучение и реформа в сектора за сигурност / training and Security Sector reform*, *превантивно развързване / preventive deployment*.

2. *опазване на мира / peacekeeping (PK)* – „ОПМ след споразумение / *agreement* или *прекратяване на огъня / ceasefire*, която осигурява *благоприятна среда / permissive environment*, където нивото на

разбирателство / consent и *съгласие / compliance* е високо, а *заплахата от избухване на конфликт */ threat of disruption* е ниско. *Употребата на сила / use of force* от *мироподдържащи сили / peace support force* обикновено е ограничено до *самозащита / self-defence*” (НАТО 2013). *Мироопазващите операции* по принцип се изпълняват в съответствие с Глава VI на Хартата на ООН, за да наблюдават и подпомагат изпълнението на мирно споразумение. Изискванията за безпристрастност, ограничаване на употребата на сила до самозащита и поддържане на разбирателство определят изпълнението на такава мисия.

3. *операция за налагане на мир / peace enforcement (PE) operation* – “ОПМ, осъществявана за поддържане на *прекрътяването на огъня* или *мирното споразумение*, когато нивото на *разбирателство* и *съгласие* е несигурно и *заплахата от избухване на конфликт* е високо. *Мироподдържащите сили* трябва да са в състояние да приложат оправдана *принудителна сила / coercive force* и да прилагат клаузите за *прекрътяването на огъня* или *мирното споразумение безпристрастно*” (НАТО 2013). Тези операции по принцип се изпълняват в съответствие с Глава VII на Хартата на ООН. Те са принудителни по характер и се прилагат когато не е постигнато разбирателство между всички страни от конфликта. Тяхната цел е да *поддържат или установят мир / maintain or re-establish peace* или *наложат / enforce* условията, определени в *мандата / mandate*. При тяхното изпълнение връзката между военните и политически цели трябва да е много здрава. Целта на такава операция не е *поражението / defeat* или *унищожението / destruction* на *врага / enemy*, а принуждаване и уговаряне на страните да зачитат определен *курс на действие / course of action*. Осигуряването на адекватни военни сили, които да притежават *бойни способности за мироналагане / coercive combat capability*, е от особена важност при вземането на решение за

развърщането / deployment на сили на Алианса / Alliance forces в такава операция.

4. *миротворчество / peacemaking* – „ОПМ, осъществявана след започването на конфликт, за да осигури прекратяване на огъня или *мирно разрешение / peaceful settlement*, която включва предимно дипломатически действия, придружени, когато е необходимо, от *пряка или непряка употреба на военни средства / direct or indirect use of military assets*” (НАТО 2013). *Миротворчеството* може да включва осигуряване на *посредничество / mediation*, *помиряване / conciliation*, *дипломатически натиск / diplomatic pressure*, *изолация / isolation*, *санкции / sanctions*.

5. *операция за изграждане на мира / peacebuilding operation (PB)* – „ОПМ, прилагаща допълващи се дипломатически, граждански и, при необходимост, военни средства, за разрешаване на причините за конфликт и нуждите на хората в дългосрочен план. Тя изисква дългосрочна ангажираност с процеса и може да се провежда успоредно с други видове ОПМ” (НАТО 2013). Изграждането на мира включва политически, икономически, социални и военни мерки с цел укрепване на политическото разрешаване на конфликта. Много често след приключване на конфликт вниманието на международната общност се измества, а фазата на изграждане на мир от *плана на мисията / mission plan* е *недостатъчно обезпечена / under-resourced* и операцията спира. След конфликт, особено *гражданска война / civil war*, местната инфраструктура може да бъде сериозно разрушена, гражданските и политически институции да са *неработещи / inoperable*. Действията по изграждане на мир трябва да укрепят *крехкия мир / fragile peace* и да допринесат за *дългосрочна стабилност / long-term stability*. Военният принос е осигуряване на *стабилна и сигурна среда / stable and secure environment*, в която гражданските организации могат да се занимават с *процесите на*

помиряване и изграждане на мир / reconciliation and peace building processes.

6. *хуманитарни операции / humanitarian operation / humanitarian relief operation (HUMRO)* – „Специална операция за облекчаване на *човешкото страдание / human suffering* в район, където гражданските фактори, отговорни за това, са неспособни или нямат желание адекватно да осигурят населението” (НАТО 2013). Тези операции могат да се осъществяват самостоятелно или като елемент от ОПМ. *Хуманитарната помощ / Humanitarian relief*, осигурявана от силите на Алианса, може да предшества или съпровожда хуманитарните дейности на специализирани граждански организации. Координацията между военната хуманитарна помощ и участващите граждански национални, международни правителствени и неправителствени организации е необходимост. Причината за ОПМ или друга хуманитарна операция може да е осигуряването на хуманитарна помощ на *бежанци / refugees*. Военната помощ е насочена към осигуряване на жизнени средства, като военните сили подпомагат специализираните агенции. Ако е необходима *спешна хуманитарна помощ / emergency humanitarian relief assistance* по време на ОПМ, *силите на ОПМ / PSF* имат ресурс да окажат и координират нужната помощ, но обикновено това е само в началните, критични фази на операцията, когато още няма граждански средства. В *извънредна ситуация / extreme circumstances* силите на ОПМ могат да поемат *пряка отговорност / direct responsibility* за *доставка на помощ / delivery of aid*.

1.6. Изводи за системността в терминосистемата ОПМ

В резултат на анализ на дефинициите, съдържанието и структурата на термините от терминосистемата ОПМ и схематичното представяне на системните им отношения се налагат следните **изводи**:

Изходният термин, който задава системните отношения в разглежданата област, е терминологичното съчетание *операция по*

поддържане на мира, който е хипоним на термина *операция в отговор на криза*, който от своя страна е хипоним на термина *операция*.

Структурата на системата от разглеждани термини представлява единство от (ср. Попова 2005):

А. Позиционни отношения

А.1. Йерархични позиционни отношения (вертикално разположение на термините един спрямо друг), напр.:

операция → *операция в отговор на криза* → *операция по поддържане на мира* → *операция за превенция на конфликт* (респ. *миротворчество*, *операция за налагане на мира*, *поддържане на мира*, *операция за изграждане на мира*, *хуманитарна операция*) → *сухопътен компонент* (респ. *морски*, *въздушен компонент*) → *огнева мощ* (респ. *разузнаване*, *защита и възпиране* и др.)

А.2. Съподчинени позиционни отношения (хоризонтално разположение на термините един спрямо друг) – когато термините произлизат от един по-горе стоящ (родов) термин и имат общ признак за деление, напр. *средствата (компонентите) на ОПМ са дипломатически, граждански и военни*; от своя страна, *военните компоненти са сухопътен, морски и въздушен компонент*; *сухопътният компонент* включва *бронетанкови войски, пехота и артилерия* и др.

А.3. Опозиционни отношения, при които признакът за деление се реализира в неговите опозиционни варианти, напр.:

- с признака [\pm прилагане на сила] при термините *операция за налагане на мир* [+], *хуманитарна операция* [-], *миротворчество* [\pm], *операция за изграждане на мира* [\pm], *операция за превенция на конфликти* [\pm];

- с признака [\pm споразумение между страните в конфликта] при термините *поддържане на мира* [+], *операция за изграждане на мира* [+],

операция за превенция на конфликти [-], миротворчество [-], операция за налагане на мир, хуманитарна операция [±].

Б. Семантични отношения

Б.1. Класификационни отношения от типа ‘род – вид’ (генерични отношения), напр.:

операция – операция в отговор на криза;

операция в отговор на криза – операция по поддържане на мира;

операция по поддържане на мира – операция за изграждане на мир.

Б.2. Класификационни отношения от типа ‘вид₁ – вид₂ – вид_n’ спрямо ‘род’, напр.:

- видовете термини *сухопътен компонент, морски компонент и въздушен компонент* са съподчинени помежду си спрямо общия родов термин *военни компоненти на ОПМ*;

- видовете термини *инженерно осигуряване за бойна поддръжка* и *инженерно осигуряване за поддръжка на силите* са съподчинени помежду си спрямо общия родов термин *военноинженерно осигуряване / military engineering*, тъй като дефиницията е, че това са „военноинженерни дейности, обхващащи *инженерно осигуряване за бойна поддръжка / combat support engineering* и *инженерно осигуряване за поддръжка на силите / force support engineering*, изпълнявани както от инженерните формирования, така и от всички родове и специални войски, с цел оформяне на физическата оперативна среда”.

В. Импликационни отношения

В.1. Партитивни импликационни отношения, напр.:

командващ съвместните сили и командващ на компонент са елементи от *военната командна структура на НАТО*;

мироподдържащите сили (PSF) се състоят от *морски / maritime, сухопътен / land* и *въздушен / air компонент / component*.

В.2. Асоциативни импликационни отношения, напр.:

Термините *командващ съвместните сили / JFC* ‘командир, упълномощен да упражнява командирска власт или оперативен контрол над съвместните сили’ и *командващ на компонент / Component Commander (CC)* ‘командващ на вид въоръжени сили или командир на трето ниво от военната командна структура на НАТО’ като термини, назоваващи лица с командни функции на различни нива, влизат в различни асоциативни връзки с термините *ОПМ / PSO, съвместни сили / joint force, оперативен план / OPLAN, оперативен контрол / operational control, военна командна структура на НАТО / NATO military command structure:*

‘вършител – обект’: *командващ съвместните сили – съвместни сили; командващ на компонент – военен компонент на ОПМ;*

‘вършител – резултат’: *командващ съвместните сили – оперативен план;*

‘цел – изпълнител’: *оперативен контрол – командващ съвместните сили* и др.

Г. Голяма част от термините разгръщат отношенията си вътре в системата, т.е. налице е **вътрешна системност**. Има и такива термини, обаче, които имат своята определеност в друга система, т.е. наблюдаваме елементи на **външна системност**, или процеси на **външна миграция / транстерминологизация** при термини, които имат своите дефиниции не само във военни речници, но и в други специализирани речници.

В.1. връзки с **политическата терминология**, напр.:

- в разясненията за политическия контрол на ОПМ, Документът ОПМ 2011 посочва, че „цялостният политически контрол на участието на НАТО в ОПМ е отговорност на Съвета на НАТО (НАС). В допълнение, една или повече *Резолюции* на Съвета за сигурност на ООН / UN Security Council *Resolutions* определят *мандат* за операция”;

- в съдържанието на термина *миротворчество* се използва термина *дипломатически натиск / diplomatic pressure;*

- в речници по международни отношения са дефинициите на термините *въздушна сила* ('способност да се решават военни и политически задачи с техника, по-тежка от въздуха'), *контрасила*, *контрасилов удар*, *ескалация*, *конфронтация*, *преговори*, *превантивна дипломатия* и др., които се използват в документа ОПМ 2001.

Г.2. връзки със специализираната терминология по **право**, напр.:

- в дефиницията на *ОПМ* като 'операция, която безпристрастно използва дипломатически, граждански и военни средства, обикновено в изпълнение на целите и принципите на *Хартата на ООН* се упоменава основният международен законодателен документ;

- документът ОПМ 2011 посочва, че ОПМ се извършват при съобразяване с изискванията на *Международното хуманитарно право / International Humanitarian Law*, чието название е още *Закон за въоръжения конфликт / Law of Armed Conflict* или *Закон за войната / Law of War*;

- юридически речници (ЮР 2000, КЕ 2001, ОЕРП 1998) съдържат дефиниции на термините *бежанци*, *блокада*, *военни престъпления*, *военнопленници*, *геноцид*, *малцинства*, *въздушно пространство*, *дезертьорство*, *диверсия*, *доктрина*, *ембарго*, *локални войни*, *международен мир и сигурност*, *международни престъпления*, *международни санкции*, *международен тероризъм*, *меморандум*, *принуда* и др. Някои от тези дефиниции са приети и във военната терминология с това тяхно юридическо значение, а за други съществуват специализирани военни дефиниции, напр.:

агресия: 'незаконно, неоправдано или неморално нападение или интервенция от страна на дадена държава срещу друга. Терминът се употребява в етологията, психологията, поведенческите науки за обозначаване на враждебни, нападателни импулси в природата на животните и човешките индивиди' (РМО); 'Определението за агресия е прието с резолюция на Съвета за сигурност на ООН през 1974 г. В него приоритет се дава на използването на въоръжени сили. Към актовете на агресия се отнасят: военна окупация, анексиране на територия с

използване на сила, блокада на брегове и пристанища с въоръжени сили, нападение с въоръжени сили и др.' (PHCO).

Г.3. връзки със специализираната терминология по **психология**, напр.:

- провеждането на *психологически операции* като елемент от *информационните операции*, които от своя страна са една от *съвместните функции* на *военните компоненти на ОПМ* (Фиг. 8), предполага използването на методологическия апарат на психологията; дефиницията на термина *военно лидерство / military leadership* е свързано с характеристиките на *(военния) лидер*, които се дефинират от психологията;

- терминът *способност* се дефинира от общата психология като 'психично качество или свойство на личността, което изразява определена степен на успех в овладяването и осъществяването на определена дейност', а Бялата книга за отбраната от 2010 г. превежда английският термин *capability*, който широко навлиза след 2003 г., като *способност* с определение 'възможността за изпълнение на действие/действия за постигане на определена цел/цели или желан краен резултат при определени условия и в съответствие с приетите стандарти. Военната способност е съвкупност от следните елементи: доктрини и концепции, организационна структура, подготовка, материални средства, личен състав, командване и управление, инфраструктура и оперативна съвместимост';

- терминът *сигурност* се определя като 'функционалното състояние на дадена система, което осигурява неутрализирането и противодействието ѝ на външни и вътрешни фактори, оказващи влияние или можещи да въздействат деструктивно на системата', но като терминоелемент се употребява във военните термини *военна сигурност*, *национална сигурност*, *система за колективна сигурност*.

Г.4. връзки със специализираната терминология по **икономика и мениджмънт**, напр.:

- при разкриване на видовете мерки, прилагани като част от ОПМ, се използват термините *икономически санкции / economic sanctions, ембарго / embargo, (икономическа) блокада / blockade, мерки срещу черния пазар / black marketeering* и др.;

- дефинирането на *кризисен мениджмънт / crisis management* като ‘координирани действия за намаляване на кризи и превантивни мерки за предотвратяване на прерастването им във въоръжен конфликт’ (НАТО 2013) е ключов термин и в мениджмънта, и при формулиране на целите на *операции за превенция на конфликти*.

Г.5. връзки с **научно-техническата терминология**

Г.5.1. връзки с **медицинската терминология**, напр. терминът *медицинско осигуряване* като съставна част на *военните възможности** / *sustainability* е свързан с медицинска терминология за разкриване на елементите му.

Г.5.2. връзки със специализираната терминология по **електроника**, напр. осъществяването на *електронно разузнаване / Electronic Intelligence (ELINT), електронна война / Electronic Warfare* и на *комуникационното разузнаване / Signals Intelligence (SIGINT)* е свързано с прилагане на знания от тази област.

Г.5.3. връзки със специализираната терминология по **компютърни и информационни технологии**, напр. при изпълнението на *компютърни мрежови операции / Computer Network Operations* и описание на задачите и дейностите на *комуникационните и информационни системи (КИС)* като важен компонент на *военните възможности** / *sustainability*.

Г.5.4. връзки със специализираните терминологии по **химия, биология, физика**, напр. при определяне на мерките и процедурите за

ядрена, химическа, биологична защита / *nuclear, biological and chemical (NBC) defence* и за деконтаминация / *decontamination*;

- терминът *сила / force* е пример за външна миграция в няколко направления: той е основен във физиката, но е и сред базовите военни термини с висока честотност; резултат е на терминологизация на общоупотребимата дума *сила*, както и на детерминологизация на военния термин. Терминоелемент е в следните термини съчетания: *военна сила, сили и средства, невъоръжена сила, въоръжена сила, използване/употреба на сила, демонстрация на сила, налагане на мир със сила, правила за употреба на сила, враждуващи сили, ескалация на сила, въздушни, морски или сухопътни сили, разузнавателни сили, многонационални мирни сили, мироопазващи сили на ООН, разделителни сили, използване на силите, развъръщане на силите, коалиционни сили, статут на силите, съвместни оперативни сили, Европейски сили за сигурност, района за дислокация на силите, логистично осигуряване на силите и средствата* и др.;

- терминът *център на тежестта / center of gravity* има следното военно определение: ‘център (извор) на цялата сила и възможност за придвижване, от който зависи всичко или срещу който трябва да бъде насочена цялата мощ на противостоящата страна’ (РОП 2005);

- терминът *power* има следните военни значения: ‘1. военна мощ; 2. държава с международно влияние, което се основава на военна мощ’ (РВТ); във физиката означава ‘мощност, енергия’, в математиката – ‘степен’, в оптиката – ‘сила на увеличение на лещата’.

Г.5.5. връзки с **авиационната** терминология – английският базов термин *air* е най-честотният в речника НАТО и това определя взаимовръзките между терминосистемата на авиационната терминология и терминосистемата ОПМ при разкриване дейностите на въздушния

компонент на ОПМ, напр.: *въздушен трафик / air traffic, въздушно транспортно осигуряване / air transport capability* и др.

Г.5.6. връзки със специализираната **морска** терминология при разкриване дейностите на морския компонент на ОПМ, напр.: *международни води / international waters, изключителна морска зона / maritime exclusion zone, военноморска възпираща операция / maritime interdiction operation, военноморска мощ / maritime power* и др.

Г.5.7. връзки с **философията** – науката, която поставя основата за структурирането на знанието като цяло, понятията и терминосистемите на всички науки с философските понятия, на които се базират. Основният термин – *система*, за ‘назоваване на множество от обекти и връзки между тях, които се разглеждат като едно цяло’, ‘определен ред, по който са организирани частите на цялото, съобразен с връзките между тях’, се използва като базов и в други терминологии, и в общоупотребимия език, а във военната терминология назовава единият от двата основни подвида: *военно-политическа* и *военни системи*. В терминосистемата на ОПМ е терминоелемент в термините: *система за командване и управление, бойна система, комуникационната и информационна система, навигационни и информационни системи, система за колективна сигурност, система за ПВО, оръжейни системи, функционалната система на противника, системи за оповестяване* и др.;

- терминът *цел* в правно-философски смисъл се определя като ‘осъзната социална потребност, отговаряща на обществения интерес’, а в общоупотребимия: 1. Това, към което човек се стреми, което трябва да се осъществи. 2. Място, обект, в който трябва да се попадне; прицел, мишена. Военните значения също се специфицират според контекста и съответстват на два основни английски термина: *objectives* и *target*: *стратегическа цел, оперативни цели, цел(и) на операцията, придобиване на цели, потенциални цели* и др.

Д. Процеси на външна миграция между военни термини и *общоупотребимия език*

- терминът *защита / defence* с общоупотребимото си значение ‘предпазване, осигуряване, подкрепа, покровителство’ има и своите специализирани употреби в правото, спорта, информационните технологии, но също така е и основен военен термин, а също терминоелемент в *защита на войските от оръжията за масово поразяване, защита на войските от поражение от въздуха, защитни съоръжения на гражданската отбрана* и др.;

- терминът *брифинг* е пример за вътрешна миграция вътре в системата на военната терминология със значение ‘даване на предварителни инструкции или информация’ (НАТО 2013) и на детерминологизация с масовото му навлизане благодарение на средствата за масова комуникация с новото му значение ‘събиране, в което се прави кратко изложение по определени въпроси от оторизирано лице. Най-често Б. е предназначен за журналисти’;

- терминът *интервенция* е заемка в българския език и е пример за детерминологизация, тъй като специализираните му употреби в политическата и военната терминология ‘чужда насилствена намеса на една или няколко държави във вътрешните работи на друга, обикн. чрез въоръжено нахлуване в територията ѝ’ се развива в 2. книж. ‘намеса, вмешателство, обикн. хирургическа операция’ (РБЕ).

Примерите за процесите на терминологизация, когато общоупотребими думи получават ново специализирано военно значение, са многобройни и се разглеждат подробно в Глава III, но тук ще посочим следните: *ефект* ‘Това е ядрото на всеобхватния подход’ (Доктрина); *заплаха* (за сигурността); *зона: зона на интереси* ‘Зоната на интереси на главнокомандващия (командващия, командира) включва зоните на операции и/или отговорност, на потенциална заплаха, както и

прилежащите зони и райони, която може да повлияе върху постигане целите на текущи или планирани бъдещи операции и използване на въоръжените сили в тях' (Доктрина), *зона за сигурност*; *конфликт*: 'стълкновение, сблъскване на противоположни интереси, възгледи, сили' (РБЕ) и 'особен вид отношения на противопоставяне на две или повече държави, пол. или др. групировки, в чиято основа са различни по характер обективни и субект. противоречия' (Доктрина за Операции, различни от война); *криза* '1. Разстройство, рязък прелом, тежко, изострено, опасно положение в хода на нещо 2. Остър недостатък на нещо. 2. Критично състояние в протичане на болест, което решава изхода и пол. фаза в р-то на межд. конфликти, когато межд. спор започва да влияе върху целия комплекс от отношения между участващите в него страни' (РБЕ) и 'нестабилност в пол. и общ. сфера, предизвикваща рязка промяна на установеното състояние на икономиката и общ. живот' (Доктрина); *точка* *воен. критична точка* 'ключовете за достигане до центъра на тежестта. Въздействието върху тях позволява да се постигне и задържи инициативата, да се запази свободата на маньовър и да контролира моментното състояние на операцията'; *кулминация* '1. Точка на най-голямото напрежение в развитието на нещо; връхна точка. 2. воен. момент от дад. операция, когато силите не могат повече да продължават успешното развитие на операцията'; *маскировка* 'маскиране; приспособление, с което маскират, прикритие, закритие, дегизировка, параван, камуфлаж, заблуждаване; воен. комплекс от мероприятия и действия, насочени към скриване от разузнаването на противостоящи сили и осигуряване на внезапност на действие на собствените войски и сили' (Доктрина); *мисия*; *моц*; *напрежение*; *поддръжка*; *готовност*; *среда*; *съвместимост*; *планиране*; *позиция*; *потенциал*; *равновесие (на силите)*; *контрол*; *риск*; *сигурност*; *сила* и др. (вж. Глава III: 3.2.3.1. и 3.2.3.2).

1.7. Практико-приложни проблеми на систематизирането на термините от областта ОПМ

В допълнение на теоретичния анализ на системните отношения на термините от областта ОПМ, от особена важност са и практико-приложните проблеми на тяхното систематизиране с цел успешното преподаване и усвояването на английската военна терминология от български военнослужещи. Този аспект на изследването се обосновава от факта, че теоретичните изследвания на специализирана терминология биха били безсмислени, ако не са насочени към улесняване на комуникацията между специалисти от различни страни. Двете страни – теоретична и практическа – на съпоставителните изследвания са обобщени по следния начин: „Когато съпоставителните изследвания представляват анализ на сходствата и различията с практическа цел (във връзка с обучението или превода), говорим за тях като за дял от приложната лингвистика. [...] За теоретични съпоставителни изследвания се говори тогава, когато те са свързани с проблема за езиковите универсалии, схващани като метод за езиково изследване, което се състои в определянето на общото и различното в езиците” (Косеска-Тошева 1991:29).

Теоретическите и практически анализи и заключения се отнасят до изследване на специализирана военна терминология, но направените наблюдения и изводи могат да бъдат приложени при преподаване на специализирана терминология на чужд език във всяко учебно заведение.

Всяко съпоставително изследване се основава на решаване на въпроса за *терциум компарационис* на научното изследване.

1.7.1. Терциум компарационис в съпоставителните изследвания

Различни са подходите на езиковедите към съпоставителните изследвания, а въпросът за основата на съпоставка между езиците – *терциум компарационис* / *tertium comparationis*, е „един от най-неизяснените въпроси за теорията и практиката на съпоставителното

езикознание” (Легурска 2011:46). Според А. Гудавичус (Гудавичус 2009: 356), първото направление е „когато езиците се съпоставят от гледна точка на техните различия, а обект на анализ са несъвпадащите елементи на езиците. Това направление обикновено се нарича контрастивна лингвистика. Контрастивният анализ се ограничава до два езика и има ясно изразени приложни цели. [...] Разновидност на контрастивните изследвания е изучаването на единия език ‘в огледалото’ на другия, т.е. изучаване само на онези особености на езика, по които той се различава от изходния, родния език. Второто направление е изучаването на два или повече езика по метода на сравняването им един с друг. При този подход за изследователя са еднакво важни и разликите, и сходствата”. По-нататък авторът стига до извода, че „ако ни интересуват не особеностите на единия език спрямо другия, а особеностите на два или повече езика по отношение един към друг, то един език не може да се приеме за еталон за съпоставяне. За обективното съпоставяне на лексикалните системи на два или повече езика в качеството на еталон (*tertium comparationis*) е необходимо да се избере трета система, еднакво независима от всеки един от съпоставяните езици” (*ibid.*:384). С това мнение се съгласява и М. П. Кочерган, който заявява, че „за обективното съпоставяне на лексико-семантични системи нито един реален език не може да бъде взет за основа” (Кочерган 1997:13). С. Гранже нарича *tertium comparationis* ‘константа’ при междуезиковите сравнения, и цитира автори, които я дефинират като ‘обща платформа за сравнение’ или ‘база на еднаквост’ (Гранже 2010:5).

Без да навлизаме в исторически и фактологически детайли относно въвеждането и разпространението на метатермина *tertium comparationis* / терциум компарационис в съпоставителните лингвистични изследвания, е необходимо да подчертаем, че някои езиковеди предпочитат метатермина *език-посредник* (въведен от Л. Селинкър по цит. на Косеска-Тошева 1991:30). В. Косеска-Тошева го определя като „неутрален език на

значенията, абстрахирани в процеса на опити и наблюдения” (ibid.: 33). Този метатермин според нас, обаче, е по-неточен, тъй като много често за език-посредник се приема език, който е по-разпространен и улеснява комуникацията между култури с т.нар. ‘малки езици’ (напр. английски и руски се считат за езици-посредници). В допълнение, в теорията на компютърния (машинен) превод „езикът-посредник (*Interlingua, Pivot Language*) е трети език, междинен между езика на превода и оригинала. Той представлява универсален код, обединяващ граматическата и семантична информация за езика, чрез който се осъществява трансформация на текста от изходния в текст на езика-превод. В него съществуват само отвлечени значения, без конкретна езикова форма. Този език няма пряка връзка с реално съществуващи езици и поради това може сравнително лесно да се преобразува в който и да е от тях” (Чистяков, Скребньов 2005:202-206).

Трета група езиковеди представят частни случаи на сходства и различия между различни езици без да се водени от критерии, които да служат за основа на техния съпоставителен анализ (ср. Юсупов 1988, както и Борисова, Федоров и др., цит. от Шафиков 2008).

Поради това приемаме, че метатерминът *терциум компарационис* е най-прецизен при съпоставяне на лексикални (в частност терминологични) системи, тъй като в качеството на еталон, константа, база, обща платформа за сравнение се разглежда трета, „интернационална по своя характер когнитивна система, [която е] съвкупност от знания на човечеството и потенциалната възможност на отделния индивид или народ да усвои тази съвкупност” (Гудавичус 2009:384, 385).

1.7.2. Видове *терциа компарационис*

След като уточняването на същността и ролята на терциум компарационис за съпоставителните лексикални изследвания, ще се опитаме да разкрием някои от методологическите аспекти на прилагането

на тази трета – когнитивна система 1) в терминологичните теоретични изследвания и 2) в практическата дейност по преподаване на специализирана терминология.

Въпреки обособяването на нова научна област – съпоставително терминознание – поради особеностите на термините като специфични лексикални единици през 90-те години на XX век (Попова 2012:168), което се определя като нова теоретична дисциплина „на границата на съпоставителната лингвистика, терминознанието и теорията на превода” (Циткина 1987:115), за съжаление, традиционните методи за преподаване на специализирана чуждоезична терминология не се различават съществено от преподаването на неспециализирана лексика. Много често преподаването на даден термин се свежда единствено до превода му с помощта на речник или учебник, което в някои случаи е достатъчно поради наличието на голям брой интернационализми във всяка терминологична област, но в случаите с терминология, която е в процес на установяване и уточняване, каквато е военната, преводът на термин от английски на български в много случаи би бил неточен или приблизителен. Например, основни за операциите по поддържане на мира английски термини се превеждат по различни начини в три специализирани военни речника:

peacekeeping: миротворчество (PHCO) – сключване на примирие (АБВР);

standing operating procedures: постоянен оперативен ред (АБВР) – стандартна процедура на опериране (ТРМО);

engagement: обстрелване (АБВР) – ангажимент (ТРМО);

rules of engagement: правила за бойно поведение (PHCO) – правила за предприемане на военни действия (АБВР) – правила на ангажимента (ТРМО) – правила за бойни действия – правила за поведение / правила за водене на боя (Енев, Маринов 2014).

Практиката показва, че „преводът е последният начин да се предаде понятието, респ. терминът, идващ от терминология, чиято езикова форма е създадена чрез средствата на друг език. Преди да се пристъпи към него, е необходимо да се направи съпоставка между двете терминологии – изходната и съществуващата вече в дадената наука на другия език. Операционално това означава да се търсят съответните термини в науката, чиято езикова форма е създадена със средствата на приемащия език. И ако тези термини са нови, то чак тогава идва редът на превода. За езици на ‘малки народи’, какъвто е напр. българският, въпросът се отнася предимно за заемане, при което преводът се свежда до възпроизвеждане с домашни езикови средства на чуждоезиковата форма на термина (т.е. калкиране) или до повторно терминологично назоваване (т.е. образуване на неологизми)” (Попова 2012:169).

М. П. Кочерган обръща внимание на друга специфична трудност при контрастивните изследвания, особено на близкородствени езици, където се наблюдава т.нар. от А. А. Реформатски „провокативна близост” (цит. от Кочерган) и дава за пример руския термин *амуниция* ‘снаряжението на военнослужещия без оръжието и униформата’ и украинския *амуніція* ‘снаряжението на военнослужещия, включително оръжието’ (Кочерган 1997:12). Във връзка с този пример интересно за отбелязване е развитието в дефиницията на българския термин *амуниция*: в най-стария военен речник ВТР от 1979 г., който отразява друга политическа и социална действителност, определението копира руското определение: ‘свкупност от вещи (освен дрехите и оръжието), които съставят снаряжението на военнослужещия – раница, паласки, поясни ремъци и др.’ В АБВР, който представя термините на НАТО, сродно звучащият английски термин *munitio* (*ammunition*) се превежда с *боєприпас*, за да отрази съдържанието му: ‘устройство, заредено с взривни вещества’, а Постоянната работна

група по терминология към МО, която създава стандартизирана българска военна терминология, утвърждава термина *боен припас*.

В подкрепа на горните примери бихме добавили и следния пример за полисемантичен термин от военната област, с който доказваме асиметричността между термините от два различни езика на понятийно-семантично равнище в една научна област. Българският термин *военноморска база*, съответстващ на английския *naval base* с дефиниция ‘военноморска база главно за поддръжка на силите по море, граничеща с пристанище’ (НАТО) има следните две значения на български: 1. разновидност на военна база – оборудван район от крайбрежието и прилежащия участък от морето, който осигурява маньовър на флота и 2. разнородно съединение на военно-морския флот, предназначено за всестранно осигуряване на базираните сили на флота и воденето на бойните действия в установената зона (ВТР), т.е. българският термин е развил още едно значение чрез метонимичен пренос (от название на място към название на организационна структура) при пълно запазване на езиковата форма.

Тези примери доказват, че приемането на понятието и респ. понятийната система за терциум компарационис заради предположението за тяхната универсалност не винаги е най-подходящо. Причина за това е „възможността съответният научен или професионален континуум на знанията да се структурира по различен начин” (Попова 2012:171), както и структурата на дадено лексико-семантично поле „да отразява различна дискретизация на света на предметите и явленията в съпоставяните езици” (Кочерган 1997:21). По образното сравнение на П. Легурска „в съпоставителните лексикални разработки се съпоставят лексикални единици, групи от лексикални единици или лексикални пространства като ‘тухли’ или ‘блокове’ на аналогични когнитивни единици, пазещи се в семантичната памет по един или друг начин” (Легурска 2011:60).

Б. Алексиев (2011:103) доказва, че различното сегментиране върху общия континуум от знанията в дадена научна област, извършвано в различните езици и култури, не е чуждо на езика за специални цели и дава за пример английските термини *floating* и *trowling*, които се превеждат с българския термин *заглаждане* (на бетона). Като отчита възможността за различно членение на професионалната действителност в различните езици и като се основава на данните от съпоставителния анализ, той предлага доуточняващи наречия *floating* → *грубо заглаждане* и *trowling* → *фино заглаждане*, чрез което възстановява нарушеното съответствие при превода от английски на български език.

Д. Янкова основава съпоставителното си изследване на българската и английската юридическа терминология от областта на европейското законодателство на базата на твърдението, че „тематичната и информационна структура на дискурса и моделите за кохезия са адекватен *tertium comparationis* при анализирането на различни жанрове.[...] Въпреки че има временно несъответствие между законите (Acts) и кодексите (Codes), те са успоредни текстове, които покриват една и съща юридическа област, и това е добре обоснован *tertium comparationis*” (Янкова 2006а).

М. Попова предлага да се използва и общата чуждоезикова форма за терциум компарационис при интернационалните и въобще при термините заемки: „ако формалната структура на термините се остави настрана, без нужното внимание биха останали особено активните процеси на взаимодействие между терминологиите, както и резултатите от тях, каквито са напр. интернационализмите и заемките. А това е от особена важност за българския език, [...] в който попълването на терминологията става чрез цялостно заемане от чужди терминологии – както на понятийно-семантичното съдържание, така и на формата на термините, при което материалното заемане е много широко застъпено.[...] Срв. напр. информатиката, компютърните и др. от така нар. модерни науки, където

заети термини или части от тях се изписват дори не с кирилица, а с латиница (*online режим, trade марка*). При тях заедно с понятието се заема и чуждоезиковата форма. Също така определено място има и калкирането (*online = режим на линия, window = прозорец*)” (Попова 2012: 172).

В допълнение на горепосочените терциум компарационис, а именно: преводаческа еквивалентност, понятиен (логико-семантичен по определението на други учени) и формален терциум компарационис, към когнитивните системи като трети системи, служещи за основа при съпоставяне на лексикалните системи, някои автори (Григориева по цит. на Легурска 2011:52) прибавят и формално изразени езикови категории, езикови универсалии, функционална еквивалентност, прагматична еквивалентност, речеви актове и др.

След като разгледахме различните разбирания за терциум компарационис в теоретичните терминологични изследвания е важно да представим кои от тези подходи са най-приложими и ефективни в практическата дейност по преподаване на специализирана терминология.

Както вече бе посочено, първият начин – преводът на термин – е най-лесният за преподавателя, но не винаги най-точният начин.

Вторият – понятиен терциум компарационис – е разглеждан и адаптиран от различни учени. Например, Б. Алексиев като изхожда от специалния референт – понятието, което е и терциум компарационис, съпоставя езиковото му концептуализирането и избора на езикова форма при английски и български минно-геоложки и строително-архитектурни термини (Алексиев 2005 в).

П. Легурска (Легурска 2011:58) представя модел, наречен *инвариантна семантична структура* от типа ‘контейнер на значенията’. По този модел тя съпоставя съществителни от няколко *тематични групи* – съдове, оръдия, мебели, облекло, растения, животни, части от тялото, в шест езика, напр.:

„2. Лексикалната единица бълг. *глава* реализира следните възможни преноси

2.1. ‘част от хранителен продукт, по форма подобен на глава’ рус. ‘голова (луку, сахару); укр. голова (цибулі, цукру); бълг. глава (на лук); сръб. глава хлеба; чеш. hlava (-) пол. głowa (cukru).

2.2. ‘част от редица хора, по положение подобна на глава’ рус. голова (колонны); укр. голова (колонны); бълг. глава (-); сръб. глава (војске); чеш. hlava (-) пол. głowa (kolumny)...” (Легурска 2004:10).

В. Косеска-Тошева въвежда понятието *ситуация* като едно от важните понятия от терциум компарационис (при нея: *език-посредник*) за назоваване на „всеки фрагмент от реалния свят, видян чрез езиково действие (език)” (Косеска-Тошева 1991:33). Тя пояснява, че „елементите на ситуацията са много разнородни, те могат да бъдат както предмети, така и състояния, процеси и свойства”.

1.7.3. Специализираните тематични области като терциум компарационис

Ако обединим методите за избор на терциум компарационис и подходим от практическа гледна точка към реализацията на абстрактната теоретичната универсална когнитивна система при преподаването на специализирана терминология, според нас в ролята на терциум компарационис е най-подходящо да се прилагат *специализираните тематични области*, които включват основните понятия на дадена област.

Специализиран езиков курс за усвояване на основни военни термини в часовете по английски би могъл да се провежда с помощта на съществуващите специализирани английски речници на НАТО и англо-българските речници АБВР, ТРМО, ВТР, РНСО, които представят в азбучен ред основни военни термини. Както показахме по-горе обаче, представянето на английските термини, преведени по различен начин извън контекст и без дефиниране на понятието, може да доведе до неправилна концептуализация на дадено понятие.

Съществуват три опита за представяне на военна терминология в тематични области: триезичният (български, английски, немски) речник “*Интернационално командване*” (ИК), триезичният (английски, немски, френски) “*Tri Service Word List*” на Бюрото за международна езикова координация (БМЕК), както и „*Иллюстрированный военно-технический словарь*” (ИВТР), който илюстрира с подходяща рисунка термините на руски, английски, немски, френски и испански.

Речникът “*Интернационално командване*” представя военни термини, разделени в следните тематични области: многонационална система за сигурност, мисии и операции, многонационално сътрудничество, многонационални съвместни операции, управление на войските и основни видове бойни действия. Като първи подобен опит, този речник е считан за не особено сполучлив от военните специалисти поради многото неточни преводи на български език.

Изданието “*Tri Service Word List*” (БМЕК) на Бюрото за международна езикова координация, което се грижи за уеднаквяване на стандартите в преподаването на английски език на военнослужещи, има спомагателна, а не стандартизираща роля, както е заявено в предисловието. В него термините са разделени на три основни групи: за армията, за военновъздушните и за военноморските сили, като термините за ВВС са представени в азбучен ред, а не тематично, а за сухопътни и военноморски сили са включени следните тематични области: военни звания, формирования, мисии и операции, въоръжение и оборудване, бойна техника, тактически термини, позиции, топография.

Военните термини в „*Иллюстрированный военно-технический словарь*” (ИВТР) са разпределени в следните тематични области: бронетанкова техника, военноморски флот, ВВС, ракети, артилерия, оръжие, боеприпаси, средства за масово поразяване и защита от тях, военно инженерно дело и бойни действия. Представянето на термините е с

помощта на илюстрации с номерация за визуализиране на даден термин, който е преведен на петте езика под илюстрацията. Въпреки че е морално остарял (издаден е 1968 г.), този речник би могъл да се използва като основа за подобен речник за представяне на българската военна терминология с нейните еквиваленти на английски и евентуално френски като втори официален език на НАТО.

Преподаването на специализирана военна терминология по теми, което се прилага в някои специализирани английски и американски учебници, помага изграждането на сходни, ако не еквивалентни, понятийно-семантични полета и на релации на еквивалентни в различна степен терминологични единици. Усвояването на родната и чужда терминологии би се подпомогнало и улеснило от работа и с илюстриран тематичен специализиран речник. В случаите, когато илюстрирането на даден термин е невъзможно поради абстрактността на назованото понятие, представянето на преводен еквивалент би трябвало да е придружено от дефиницията на термина, за да се избегне неточност.

1.7.4. Методически проблеми на преподаването на специализирана терминология

Друга важна особеност на преподаването на специализирана лексика е непрекъснатото „съпоставителното изучаване на вътрешните и външните отношения в структурата на разноезичните терминологии, [което] помага по-дълбоко да се проникне в същността и спецификата на всяка терминологична система, да се установят междуезиковите корелации на термините” (Циткина 1987:115). В хода на такова сравнение се установяват *методически релевантни и нерелевантни сходства*, както и *методически релевантни и нерелевантни различия* (Юсупов 1988:7), които е необходимо да бъдат отчитани. У. Юсупов подкрепя тези метатермини с примери от съпоставителен анализ на лексикалните и граматични нива на узбекския и

английски езици, но ние ги прилагаме към съпоставителния анализ на терминологично ниво.

Методически релевантните сходства са такива сходства между родния и чуждия език, които стимулират положителен пренос на навици от родния език върху чуждия. Например, при усвояване на английските военни термини *peacekeeping operation* → *мироопазваща операция*, *humanitarian aid* → *хуманитарна помощ*, *antiterrorism* → *антитероризъм*, *attack* → *атака*, *helicopter* → *хеликоптер* и мн. др. военните специалисти не изпитват никакви затруднения, тъй като формалната структура на тези термини съответства на структурата на подобни български термини словосъчетания: прил. име + същ. име или същ. име, което е термин интернационализъм.

Методически нерелевантните сходства са такива сходства между родния и чуждия език, които не стимулират положителен пренос на навици. Към тази група термини можем да включим английски многозначни термини, които имат сходна фонетична форма с български, но различно значение в специализираната военна терминология, например *intelligence* → *разузнаване* (а не ‘интелигентност’), *munitio*n → *боен припас*. В лингвистичната литература такива случаи на двойки думи или изрази, които звучат подобно или еднакво в два езика, но се различават по значението си, са известни като „лъжливи приятели на преводача”/ ‘false friends’.

Методически релевантни различия са такива различия между родния и чуждия език, които могат да станат причина за междуезикова интерференция. Например, английските термини *logistics*, *communications*, *tactics* са съществителни *pluralia tantum*, като *logistics*, *communications* могат да се употребяват и в атрибутивна функция в сложни английски термини: *logistics over-the-shore operations*, *communications center*, *communication satellite*, но българските термини са в ед. ч.: *логистика*,

тактика, или образуват производни прилагателни *логистичен, комуникационен*.

Методически нерелевантни различия са такива различия, които не пораждаат междуезикова интерференция. Например, намирането на правилното английско съответствие на български термин със съставна част прил. име не би било трудно, тъй като, въпреки че българските прил. имена имат 9 категориални форми, на всички тях съответства една английска.

В обобщение трябва да подчертаем, че разграничаването на междуезиковите сходства и различия на методически релевантни и нерелевантни има важна практическа стойност при чуждоезиковото преподаване на специализирана терминология.

Трудностите при изучаване на чужда терминология зависят от особеностите на родния език, който в някои отношения може да облекчава изучаването, в други – да затруднява, а в трети – да е неутрален. Ето защо целта на съпоставителното терминознание е „да се установят прилики и разлики от езиков характер” (Попова 2012:174). Използването на *специализирани тематични области* в ролята на терциум компарационис помага да се съпоставят родните и чужди термини, за да се установи еквивалентността на терминологичните значения независимо от тяхната формална структура и фонетичен облик.

Нека разгледаме по-подробно тематичната област „Оръжия” от изданието БМЕК на Бюрото за международна езикова координация. Тя включва 50 английски термина и техните еквиваленти на френски и немски, сред които: *pistol, gun (general term), sub-machine gun, machine gun, field gun, tank gun, grenade (general term), hand grenade, mine, anti-personnel mine, anti-tank mine, light anti-tank weapon, rocket launcher, rifle, howitzer, cannon, mortar, ammunition, bullet, shell, round, missile, missile system, guided missile, rocket, range (of a weapon), high explosive, fuse, booby trap, target,*

safety catch, trigger, warhead, explosive charge, armament, direct fire, indirect fire, crossfire, barrage, crater, nuclear weapon, chemical weapon, ground zero, demolition.

Тези термини не са подредени по азбучен ред, а следват някаква логика на съставителите да оформят подгрупи – названия на основни видове оръжия, части на оръжието, видове стрелба и най-честотни глаголи за назоваване на действия с оръжия (които ние не разглеждаме поради приетото в терминологията разбиране, че глаголите не са термини), но тази логика остава неразбрана от изучаващите, които тепърва се запознават с тях.

От тази група българските военнослужещи нямат да имат проблем с лесното усвояване на *pistol, grenade, rocket, explosive, crater* поради еквивалентността на значението и близката формална езикова форма на термините в българската военна терминология, т.е. тези термини интернационализми съдържат методически релевантните сходства, които подпомагат усвояването им.

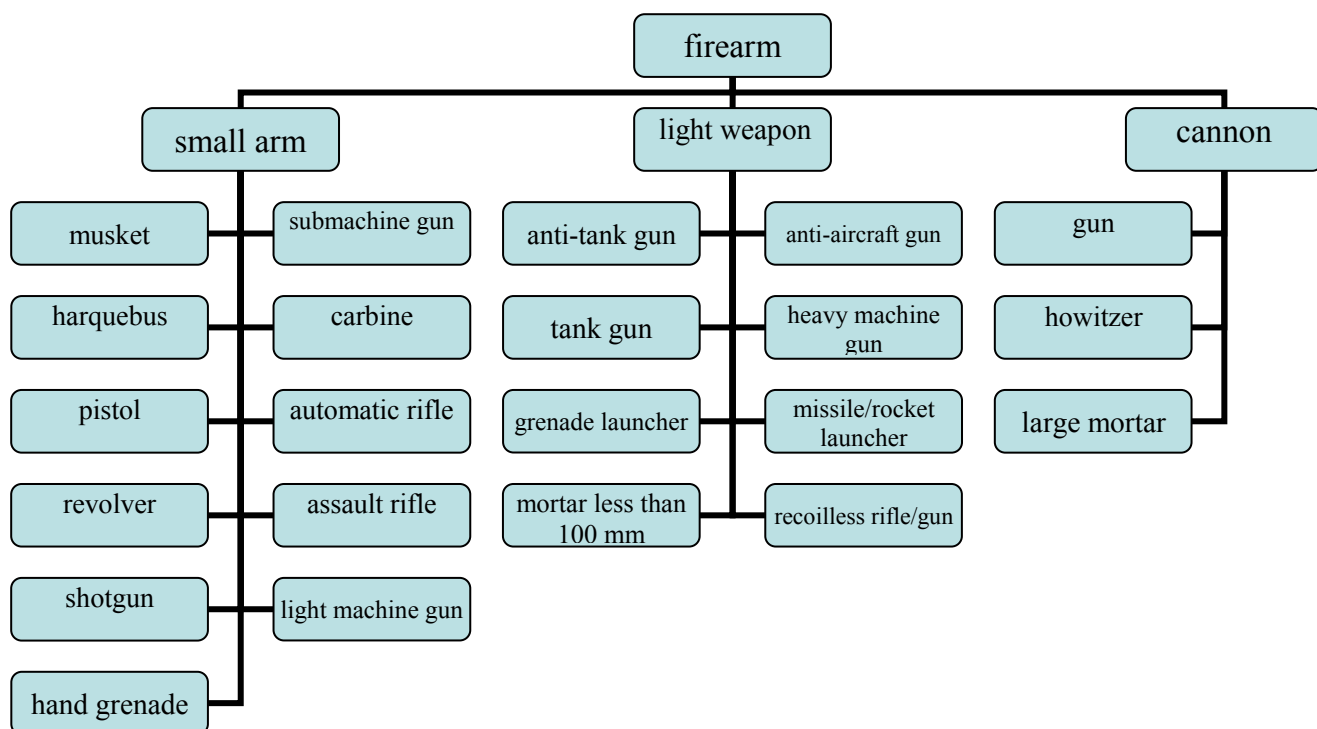
Друга група, включваща *barrage* и *ammunition* съдържат методически нерелевантни сходства и се нуждаят от специално внимание при обяснението им поради различното съдържание на иначе сходната езикова форма на английските и българските термини.

Трета група от термини би била безпроблемно усвоена, ако е подкрепена с визуален материал: снимки на *sub-machine gun, machine gun, field gun, tank gun, light anti-tank weapon, rocket launcher, rifle, howitzer, cannon, mortar* ще покажат нагледно тези видове оръжия.

При всички подгрупи термини от тази тематична област преподаването ще бъде подпомогнато от прилагането на системния подход едновременно със съпоставянето, базирано на терциум компарационис *тематична област* (Георгиева 2007а, Георгиева 2007б, Кочерган 1997:12-13, Попова 20012:180, Юсупов 1988:9). Прилагането на системния подход

при съпоставката на лексико-семантични полета (*тематични области* в нашето разбиране) помага да се „определи значимостта на всеки лексикосемантичен вариант, на синонимните, антонимните, хипонимните връзки между тях, т.е. структурата на полето, което е различно във всеки език” (Кочерган 1997:13). Системният подход предполага координираните усилия на много специалисти – филолози и специалисти от дадената военна област, с цел събиране, представяне и анализ на системните връзки между основните понятия, респ. термини, на английската и българската военна терминология (Георгиева 2009, Георгиева 2011). Един от възможните начини за прилагането на системния подход е чрез представяне на партитивните отношения между термините, което бе разгледано в 1.3. и представено схематично във Фиг. 2 – съставни части на оръжие и Фиг. 3 – съставни компоненти на мироподдържащите сили.

Фиг. 9 представя термините за названия на видовете огнестрелни оръжия, които, за да бъдат по-лесно усвоени, могат да бъдат въведени и представени на обучаемите с помощта на визуален материал (снимки), но и с включването на подобна диаграма, която систематизира родови-видовите отношения между тях. Ако приемем термина *firearm* за родов, той е хипоним на *weapon*, но хипероним на *small arm*, *light weapon* и *cannon*. Представянето на термините от дадена тематична област като система с посочване на йерархичните връзки между тях улеснява тяхното усвояване.

Фиг. 9 Системни отношения на английските термини за огнестрелни оръжия

С. Гранже предлага друг начин за преподаване на специализирана терминология с прилагане на съвременни компютърно-базирани задачи: “Що се отнася до методиката на преподаване, най-обещаващата насока е добавянето на съпоставителни упражнения, свързани с конкорданс, към традиционно използваните упражнения. Анализите, основани на корпуси, доведоха до нова индуктивна методика на преподаване, наречена ‘учене чрез данни’ (data-driven learning (DDL), [...] която се описва като използване в класната стая на компютърно генерирани конкорданси, чрез които студентите изследват регулярностите на езикови структури в чуждия език и създаване на упражнения въз основа на резултатите от конкорданс. Ученето чрез данни (DDL) може да включва различни видове данни от корпуси: едноразични и двуезични [...] и да се интегрира в преподаването на чужд език – общ и специализиран, а също за обучение на преводачи” (Гранже 2010: 8). Този подход за усвояване на нова терминология също може да се базира на данни от корпуси от определени, предварително зададени тематични области.

1.7.5. Специализирани тематични области за миротворци

За определяне на тематичните области, термините от които са особено важни и необходими за българските военнослужещи по време на ОПМ, бе проведена анкета със 109 участника в мисии по поддържане на мира. Един от въпросите в нея е: “Какви теми считате, че е необходимо да се изучават в специализирани курсове по английски във ВА „Г. С. Раковски” с цел по-добра езикова подготовка за мисии?”. Техните отговори посочват включването на:

- основна военна терминология (напр. военна структура и организация), която се употребява по време на ОПМ и която да е в съответствие със *стандартната оперативна процедура (SOP)* и *правилата за бойни действия (ROE)* на дадена ОПМ (напр. термините, свързани с охранителни задачи и дейността на съветнически екипи);

- тактически термини;

- технически термини (въоръжение и екипировка);

- терминология за радиокомуникация и обмен на информацията по мрежите за комуникация;

- термини по логистика;

- термини по топография и разчитането на карти;

- термини за оказване на първа помощ (*MEDEVAC*);

- оперативно планиране и контрол на операциите (за планиращи офицери на щабно ниво) (Георгиева 2014).

Така предложените тематични области трябва да се вземат под внимание при организиране на специализирани курсове по английски език за участници в ОПМ във висшите военни институции.

В **обобщение** трябва да подчертаем, че изборът на *специализираните тематични области* в ролята на *терциум компарационис* при сравняване на две или повече терминологични системи позволява решаването не само на важни теоретични проблеми на

съпоставителното терминологично знание, но, което е от особена важност в методиката на чуждоезиковото обучение – постигане на по-висока ефективност в преподаването на специализирана терминология.

1.8. Изводи към Глава I

Най-важните изводи, които се налагат от анализите в Глава I, могат да бъдат обобщени по следния начин:

Българската военна терминология от областта на операциите по поддържане на мира следва и дублира понятийно-семантичните характеристики на английската област *peace support operations*. Това се обуславя от факта, че терминологията в тази област се създава на английски за страните-членки на НАТО и се одобрява от всяка страна поради изискването за „използване на обща и точна терминология, което да доведе до по-добро взаимно разбиране” (НАТО 2011) и постигане по този начин на оперативна съвместимост между страните-членки, командвания и личен състав на НАТО, както и с партньорски и други страни при провеждане на международни операции, в това число операции по поддържане на мира. Така българската военна терминология следва тенденциите за стандартизиране и унифициране на военната терминология в Алианса, което доказва влиянието на екстралингвистичните (в този случай – политически) фактори върху създаването и измененията в специализираните терминологии.

Еквивалентните български термини образуват система и влизат в системни връзки с други области на военната терминология (вътрешна системност/вътрешна миграция) и с други терминологични специализирани системи, както и с общоупотребимия език (външна системност/външна миграция), следвайки системните връзки на английските, от които са материални заемки или от които са калкирани.

Процесът на систематизация започна с анализ на основни за терминосистемата ОПМ текстове и речника на НАТО, на чиято основа

бяха изведени чрез количествен анализ базовите, най-честотни английски и български термини, с което се определи ядрото на терминосистемата ОПМ. При изследването на базовите термини възникна необходимостта да се установи количествена граница.

На следващия етап бяха анализирани дефинициите (т.е. значението) и съдържанието на термините, с цел установяване на връзките между термините, тъй като термините са елементи от множества (системи) и могат да преминават от една система в друга. Правилата на преход от една система в друга се определят именно от дефинициите, които установяват връзките между базов термин, неговите производни, а чрез неговите производни – връзки с други термини от дадена терминосистема и/или други терминосистеми. Разкрити бяха класификационните отношения между термините, представени и чрез схеми и диаграми, което помогна да се установи мястото на всеки термин в зависимост от класификационните признаци.

Систематизацията на военната терминология е възможно, когато се осъществява на базата на принципите на теорията за класификация и с прилагането на системния подход. Представянето на дадената терминология като система подпомага структурирането на системата от концепти и обособяването на ядро и периферия от термини.

Ядрото на терминосистемата *ОПМ* включва всички терминологични единици, които са свързани с родовия термин *операция по поддържане на мира / peace support operation* чрез видови системообразуващи признаци от I, II и III равнище.

Периферията съдържа термините, които, освен в изследваната, функционират и в други военни терминосистеми (военновъздушна, военноморска, военномедицинска, военноинженерна и т.н.) или други специализирани терминологии (политика, право, икономика, психология, информатика, електроника, физика, химия, медицина и др.)

Съпоставително изследване, което следва методологията за системен анализ, допринася за установяване на йерархичните понятийно-семантични връзки на всеки термин с останалите в системата.

Извършеният анализ разкри наличието на следните основни видове отношения в областта ОПМ:

- йерархични позиционни отношения (вертикални, съподчинени и опозиционни);
- класификационни отношения (генерични);
- импликационни отношения (партитивни и асоциативни).

Разгледани бяха и отношенията на военната терминология с други специализирани терминологии и с общоупотребимата лексика.

Терминосистемата ОПМ може да бъде представена като **структура**, състояща се от няколко **слоя** (Фиг. 10). В центъра е разположено **ядрото**, в което влизат 16 базови термина: *операция, мир, сила, план, военен, команд- (ване), поддръжка, мисия, страна, политика, НАТО, действия, конфликт, сигурност, международен, зона*. Около ядрото е разположена **периферията**, която съдържа термини от терминосистемата ОПМ, които са в сложни връзки със следващия слой – на военната терминология, а поради особения характер на тази терминосистема – в много сложни връзки и със следващия слой – на специализираните терминологии, в частност – с политическата и юридическата терминология. Най-външният слой включва общоупотребимия език. Терминосистемата ОПМ постоянно взаимодейства с единиците от различните слоеве с различна степен на интензивност. На Фиг. 10 са представени елементите на терминосистемата ОПМ заедно с базовите термини.

Общопотребим език

Фиг. 10 Структура на терминосистемата ОПМ с използване на когнитивния подход

Предложената в Глава I систематизация представя реалистичен модел за разкриване на съществуващите и възможните системни връзки в терминосистемата ОПМ и в системата на военните терминологии в български и английски като цяло.

Анализът на системните отношения, провеждан едновременно за българската и английската терминология от областта ОПМ, не претендира за пълна изчерпателност, но има теоретическа и практическа важност за

българските специалисти, използващи термините – обект на настоящето изследване, с посочване на специализираните **тематични области** в ролята на *терциум компарационис*. Посочихме термините от кои области са най-важните за българските миротворци при комуникация с военни специалисти от страни-членки на НАТО за изпълнение на професионалните им задължения в международна среда, като се позовахме на анализиране на обратната връзка с тях, а не само на теоретични разсъждения. По този начин, съпоставката на българските термини с английските им еквиваленти подпомага главната цел – ефективно преподаване на специализирана военна английска терминология, т.е. постигане на крайната цел на терминологията като наука: „да постигне по-голямо единство, съгласуваност и ясност на изразяването при специална комуникация” (Сейгър 1990: 7).

ГЛАВА II

ОСОБЕНОСТИ НА ЛЕКСИКОСЕМАНТИЧНИТЕ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА ТЕРМИНОСИСТЕМА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА (ОПМ)

2.1. Увод

В тази глава ще бъдат разгледани най-дискусионните въпроси в терминосъзнанието, а именно: допустими ли са явленията полисемия, синонимия и антонимия в дадена терминология, ако приемем за основен признак на термина като езиков знак еднозначната съотнесеност между означаемо и означаващо.

Особеният характер на езиковия знак, който изпълнява функцията на термин, е подчертаван в много изследвания на базата на противопоставянето ‘термин – общоупотребима дума’ (М. Н. Володина, Б.Н. Головин, А. А. Реформатски, А. В. Суперанска, В. А. Татаринев и др.). Една от най-важните разлики е, че системният характер на общоупотребимата лексика е на ниво език, докато системният характер на терминологията се обяснява със системността на екстралингвистичната реалност, която тя описва, т.е. със системата от понятия, която представлява определена специализирана област на знанието, от една страна, и във връзка с теорията, която отразяват, от друга страна. Терминологичната единица се разглежда и като носител на две основни функции: 1. номинативна и 2. комуникативна – за обслужване на комуникацията в специализирани области на знанието. Тези факти не подлежат на съмнение, но трябва да се отчита и антропоцентричният подход в съвременната лингвистика, който предполага изучаването на езика в непосредствена връзка с човешката дейност въобще: „всяко езиково явление може да се смята за адекватно описано и разяснено едва тогава, когато е разгледано с оглед и на когницията, и на комуникацията” (Кубрякова, цит. по Пернишка 2012), т.е. изследването на терминологията

не трябва да се ограничава до подход, при който тя се разглежда само като организирана система от езикови средства за обозначаване на научни, технически и въобще – професионални понятия, а е естествено да се отчитат и функционалните свойства на терминологията. Под функционалност М. В. Зимова (Зимова 2010) разбира „специфичната включеност на терминологията в разнообразната човешка дейност, състояща се в предаване, съхраняване, генериране и многоаспектно използване на научните концепции и идеи както сред специалисти, така и сред обикновени ползватели”. При изучаването на дадена терминология трябва да се говори не само за ‘езикови термини’, но и за ‘речеви термини’ (Коломиец, цит. по Зимова 2010).

Изследванията на базата на противопоставянето ‘термин – общоупотребима дума’ в крайна сметка довеждат до констатацията, че терминът не е особена дума, а дума с особена функция (Ткачъова, цит. по Емирзян 1989). Концепцията за термина, развита от М. Попова, в която терминът има „двустанна същност – езиков знак със значение и форма и единица на естествен човешки език, която в своето реално съществуване и функциониране е подвластна на асиметричния дуализъм [т.е. несъвпадение и противоречие между форма и съдържание] при езиковия знак” (М. Попова 2012: 567), също подкрепя изводите, че на термина са присъщи всички лингвистични явления, които са присъщи и на всяка общоупотребима дума, т.е. в дадена терминосистема протичат всички лексикосемантичните процеси, които са присъщи и на общоупотребимата лексика. Разликата в тези процеси според В.П. Даниленко е, че „те протичат в граници, които не нарушават семантичната определеност на термина” (Даниленко 1977: 65).

Разкриването на изследваните в тази глава семантичните процеси се основава на анализиране на **вариантността**, за която К. Я. Авербух (Авербух 2002) подчертава, че „е фундаментално и всепогълщащо

свойство на целия обкръжаващ ни свят и езиковите обекти не са изключение, тъй като варирането – това е форма на съществуване на всички езиковите единици, независимо дали те са от сферата на общоупотребимата лексика или термини”.

М. Попова (Попова 1984: 305, 306) разглежда въпросите за вариантността в два плана: външноезиков и вътрешносистемна езикова вариантност. За отправна точка тя приема националния език и формите на неговото съществуване – книжовен език, писмено-регионални разновидности, териториалните диалекти, социални говори, професионални подезици, „които, макар да представляват отделни системи, са всъщност само варианти на една общност, на една и съща езикова структура”. От своя страна, вътрешносистемната езикова вариантност е разгледана с нейните два аспекта – формален и семантичен. *Семантичната вариантност* е възможността на езика с една своя единица да назове повече от едно различни значения, а *формалната вариантност* – паралелните езикови средства за изразяване по различен начин на тъждествено или еквивалентно значение (лексикално значение, словообразователно значение, морфологично значение и т.н.) Наличието на вариантност във всички равнища на езиковата система се обяснява с нарушение на равновесието между двете страни на знака: „при нарушаване на симетрията в парадигматичен план възникват два типа асиметрия – полисемия и синонимия” (Попова 1984: 308).

Терминологията и дейността по стандартизирането на термините са възникнали и са се развили в резултат на борбата с вариантността в сферата на професионалните лексикални подсистеми, като стандартизирането изисква семантичните явления многозначност (полисемия), синонимия и омонимия да бъдат ако не премахнати, то поне ограничени до междусистемни, т.е. отнасящи се за различни професионални сфери.

2.2. Явлението полисемия в българската и английската военна терминология

2.2.1. Терминологична полисемия и характеристики на термините

Според традиционните дефиниции за полисемията, това е „свойство на думата да има няколко свързани помежду си значения” (Бояджиев 1986:67), „способността на дадена дума да притежава едновременно няколко значения” (Манолова 1984:28), „способността на думата да има едновременно в синхронен план няколко значения, т.е. да означава различни класове предмети, явления, признаци и отношения” (Новиков, цит. по Емирзян 1989).

Тези дефиниции могат да бъдат допълнени от по-нетрадиционното, че „полисемията е семантична универсалия, кореняща се дълбоко във фундаменталната структура на езика” (Улман 1970: 267), както и уточнението, че „под полисемия в терминологията се разбира съотнесеност на един термин с повече от едно понятие в рамките на едно или няколко пресичащи се терминологични полета” (Квитко 1977: 45).

Явлението е характерно за всички езици и в резултат на това явление думите придобиват нови значения или нюанси на значенията си – неизменен обективен резултат от процесите на обогатяване на човешките знания за комплексните явления в околния свят и създаване на нови технологии и сложни технически уреди и устройства.

Явлението полисемия е изучавано от различни гледни точки – езиковедска, психологическа, литературоведска, тъй като е свързано с изразяването на сложни връзки между значение и дума. Проблемите, произтичащи от това явление, са свързани с изучаването на самата му природа; с начините, по които различните значения или нюанси се съотнасят, респективно – представят в речниците; с превода на многозначните думи. Т. Бояджиев подчертава, че многозначността показва,

че между звуковата форма на думата и названия от нея предмет няма органична природна връзка и че „всички значения на една многозначна дума са нейни семантични или лексико-семантични варианти. Между отделните лексико-семантични варианти има установени смислови връзки. Общото в значенията например на съществителното *фронт* е ‘изнесена напред борба’: 1. Бойна линия срещу неприятел. *Пробиват фронта*. 2. Група армии на бойно поле под началството на общ командир. *Южен фронт*. 5. Област на държавна или културна, общ., стопанска и др. дейност. *Фронт на мира*.” (Бояджиев 1986: 68, 69).

Полисемията рядко е проблем за осъществяване на комуникация, тъй като участниците в речевия акт безпроблемно избират значението на дадена полисемантична дума за дадения контекст, но е проблем при дефинирането на значенията на лексикалните единици. Е. Пернишка дава примери за несъответствия в броя на значенията в някои български тълковни речници: „глаголът *вземам* в БТР има 6 значения, а в РБЕ – 29, *виждам* в БТР е с 4 значения, а в РБЕ – с 21 и т.н.” (Пернишка 2006). В английския език според Р. Бърд, цитиран от Й. Равин и К. Лийкок (Равин, Лийкок 2000:13), от около 60 000 заглавни думи в тълковния Речник на Уебстър (РУ) 21 488, или около 40 % от тях, имат две и повече значения. Освен това, по-честотните думи по-често са и полисемантични, напр. глагът *run* има 29 значения, разбити в 125 нюанса. Според Т. Бояджиев около една пета от думите в съвременния български книжовен език са многозначни, като най-голямо е количеството на двузначните думи и всяко пето съществително или прилагателно и всеки четвърти глагол са многозначни (Бояджиев 1986:67). Статистиката сочи, че процентът на полисемантичните думи в английския език е по-голям, но правилото за по-голям процент на полисемантичност сред по-честотните думи важи и в двата езика.

Л. Манолова подчертава, че „многозначността в терминологията нарушава едно от основните изисквания – всеки термин да назовава само едно понятие. В българската терминология повечето от термините в отделните терминологични подсистеми са еднозначни, но в някои подсистеми има и многозначни термини. Така например във военната терминология терминът *артилерия* е многозначен (назовава род войска, вид оръжие и наука, която изучава основните устройства на материалните части на огнестрелните оръжия” (Манолова 1984:28).

Л. Л. Нелюбин, коментирайки изискването за еднозначност на термина, също представя интересна статистика за многозначността в американската военна терминология: „Терминът не само назовава понятието, но и го уточнява, отделяйки го от съседната област на знанието. Оттук произтича основното изискване към термина: еднозначност и краткост. Но на практика тези свойства на термина не винаги се потвърждават. Т. напр. в американските военни материали до 10% от термините не притежават даже относителна еднозначност, т.е. еднозначност в отделна област на военното дело. Наред с еднозначните термини има и многозначни. Напр. терминът *security* означава *безопасност, бойно осигуряване, засекретеност, контраразузнаване, охрана*; терминът *armor* – *броя, бронетанкови войски, танк, бронирам, брониран*; термините *unit* и *command* имат до десет и повече значения” (Л. Л. Нелюбин 1989: 95).

2.2.2. Терминологична полисемия и омонимия

При анализиране на явлениято полисемия е необходимо то да бъде разграничено от явлениято **омонимия**, при което се наблюдава звуково съвпадение на две или повече езикови единици, респ. термини, или, по определението на Пашов, това явление „изразява семантични отношения на вътрешно несвързани (немотивирани) значения, представени формално с една знакова форма” (цит. по Емирзян 1989). Изследвания доказват, че за

терминологията са характерни два вида омонимия: 1. между термин и общоупотребима дума, като вариантността се дължи на терминологизация или детерминологизация и 2. между термини от различни терминологии – т.нар. междунауна омонимия (Даниленко 1977:70) или междудисциплинарна омонимия (Татаринов 2006).

Напр.: терминът *нос* има различни дефиниции в три различни терминологии, независимо от семантичната връзка между тях – метафоричен пренос на названието: 1. (анат.) анатомичен орган на обонянието. 2. (геогр.) остро вдадена в морето суша. 3. (корабостр.) предната част на кораб/лодка. По подобен начин, английският термин *nose* означава 1. (анат.) анатомичен орган на обонянието. 2. техн. струйник (на маркуч). 3. (корабостр., авиац.) предна част на кораб, самолет.

Терминът *операция* има различни 2 основни значения в РБЕ с дефиниции в пет различни терминологии:

1. мед. Медицинско въздействие, обикн. механическо, върху тъкани, кости при проникване във вътрешни органи чрез разрязване, пробождане и др. с лечебна цел. 2. 1. Поредица от последователни действия при изпълнение на някаква задача, обединени от обща цел и насоченост към определен обект. 2. техн. Отделна част, етап от цялостен технологичен или производствен процес. 3. фин. Финансово отделно, по определен ред извършено действие, свързано с уреждане на търг. или финансови сделки и отношения. 4. воен. Съвкупност от съгласувани едновременни или последователни военни действия, осъществявани от обединени войскове части за постигане на опр. цел като част от единен тактическо-оперативен план. 5. мат. Аритметично, логическо и др. действие, извършвано обикновено с изходни величини по дад. програма от изчислит. машина (компютър).

Английският термин *operation* е представен по подобен начин със следните дефиниции също в пет различни терминологии:

1. The act or process of operating or functioning. 2. The state of being operative or functional. 3. A process or series of acts involved in a particular form of work. 4. An instance or method of efficient, productive activity. 5. An unethical or illegal business. 6. *Medicine* A surgical procedure for remedying an injury, ailment, defect, or dysfunction. 7. *Mathematics* A process or action, such as addition, substitution, transposition, or differentiation, performed in a specified sequence and in accordance with specific rules. 8. A logical operation. 9. *Computer Science* An action resulting from a single instruction. 10. a. A military or naval action, campaign, or mission. b. *operations* The headquarters or center from which a military action, flights into and

out of an airfield, or other activities are controlled. 11. *operations* The division of an organization that carries out the major planning and operating functions.

Определението на военното значение на термина *операция* е прецизирано в Речника на НАТО по следния начин: ‘военна акция или осъществяване на стратегическа, тактическа или на род войска, учебна или административна военна мисия; процесът на водене на бой, включващ придвижване, снабдяване, нападение, отбрана и маневри, необходими за постигане на целите на бойните действия или кампанията’.

Свързаният с него термин *мисия* има следните значения по РБЕ, от които две са от специализирани терминологии:

1. Специална задача, поръчение. 2. Роля на лице или група. 3. пол. Дипломатическо представителство на дад. държава, което няма ранг на посолство. 4. Сграда, в която се помещава това дипломатическо представителство. 5. рел. Религиозно представителство на някоя страна в др. страна.

Към тези значения можем да добавим и следното военно: участие в операция по опазване на мира/военна операция, напр. „Отивам на *мисия* в Афганистан”. Това значение не е присъщо за употреба от англоговорящи военни.

Английският термин *mission* също има дефиниции в няколко специализирани области: дипломация, религия, военно дело, аерокосмическа:

1. дипл. а. Група хора, изпратени да водят преговори или установят връзки с чужда държава б. Постоянен дипл. офис в чужбина 2. рел. а. Група хора, изпратени в чужбина от религиозна организация, особ. християнска организация, да разпространяват вярата си или да осигуряват образоват., медицинска или др. помощ. б. Установена в чужбина мисия. с. Сградата, в която е настанена мисията 5. а. Спец. задача, поставена на човек или група. б. воен. Бойна операция, поставена на човек или военна част с. Аерокосмическа операция с определена цел.

В. П. Даниленко (Даниленко 1977: 69-72) и М. Попова (Попова 2012: 577-582) характеризират явлението омонимия по следния начин:

- според възникването си, омонимите се подразделят на а) получени вследствие на случайно съвпадение между формата на думи с различно

значение и б) от полисемантична дума при разкъсване на семантичното ѝ единство;

- за междунаучната терминологична омонимия са характерни два признака: 1. термините имат различни дефиниции, 2. термините функционират в различни терминологии.

Тъй като омонимията в много случаи е „логическо продължение на полисемията” (Даниленко 1977: 70), в някои случаи е трудно да се реши дали даден термин е пример за полисемия или омонимия, напр. при използване на общоупотребими думи в качеството им на термини въз основа на метафоричен пренос.

Друго изследване противопоставя полисемията както на омонимията, така и на *моносемията*: „в нейното [на полисемията] възникване е заложена динамиката и семантичния развой на думата, т.е. многозначността възниква от съществуваща дума с проста семантична структура, а от разпадане на полисемията се създават омонимни отношения” (Радева 2007).

2.2.3. Причини за явлението терминологична полисемия

Някои терминолози смятат явлението терминологична полисемия за закономерно, тъй като точно в това се проявява действието на принципа за икономия на езиковия знак: минимално количество лексеми е способно да предаде максимално количество информация при минимална загуба на езикови средства. „При номинация на друг денотат (обект, понятие) от даден термин възниква ново значение на този термин, т.е. развива се полисемия. Изменението на семантичните граници на термина и възникването на нови значения са закономерни явления в дадена развиваща се терминосистема. [...] Ако завинаги се установи определен обем на даден термин, ще бъде законсервирано и изразяваното чрез този термин понятие. Семантичната определеност на термина се разбира не в смисъл на нейната закостенялост, а в смисъл на постоянно уточняване на

обема на понятието, изразено чрез термина” (Татаринов 1988). Както отбелязва И. Н. Фомина, „многозначните термини са едновременно и обективна форма на експликация, и начин за изучаване на взаимодействията на логико-понятийните категории в науката и техниката и тяхното непосредствено съприкосновение, взаимопреход и развитие. Терминологичната полисемия отразява структурата на концептуалната система на даден отрасъл и неговата съотнесеност с другите терминологични системи” (Фомина 2006: 55). Посочените твърдения дават основание на някои лингвисти да считат, че полисемията при термините не е показател за неточността им, тъй като колкото по-силно е развита системата на многозначност на термините, толкова по-подробно е изучен обектът на познанието и по-точно са установени връзките между общонаучните понятия и частнопрофесионалния концептуален апарат.

Анализът на терминосистемата ОПМ цели да разгледа примери на полисемантични двойки и да направи изводи за характера на семантичната корелация между тях.

2.2.4. Проблемът за семантичните несъответствия при съпоставителни изследвания на терминосистеми

Имайки предвид съпоставителния характер на изследването, бихме могли да предположим, че има приблизително еднакъв брой военни терминологични единици в двата езика поради самият факт, че те назовават понятия от дадената професионална сфера. Би трябвало и в двата езика да съществуват термини за обективно съществуващите денотати. Изследвания в различни терминосистеми (вж. Циткина 1988, Сидерова 2005) обаче показват разминаване или междуезикова асиметрия. Важно е да се обърне внимание на влиянието на полисемията за това явление.

Ф. А. Циткина поставя въпроса за семантичните несъответствия при съпоставителни изследвания, като под това разбира „несъответствия на семантичните полета на две думи, несъвпадения в семантичната

съчетаемост на всяка от думите, в техните синонимни и антонимни връзки”, които са определени от полисемия. Тя разделя полисемантичните двойки термини от две съпоставяни терминологии на две групи: *семантично еднородни* (между значенията им може да се установи точно съответствие) и *семантично нееднородни* (между значенията им няма точно съответствие), които са по-многобройната група (Циткина 1988:106-111). Ю. Сидерова (Сидерова 2005) счита за по-подходящо разглеждането на симетрични и несиметрични полисемантични термини. В настоящата работа разширявам тази класификация и осъществявам анализа, като го основавам на разглеждането на следните групи термини:

I. Симетрични термини

- моносемантични еквивалентни термини – значението на термина в единия език съответства на значението на термина в другия;
- полисемантични еквивалентни термини – има съответствие между значенията на българския и английския термин.

II. Несиметрични термини

- моносемантични частично симетрични термини – значението на термина в единия език частично съответства (по-широко/по-общо или по-стеснено) на значението на термина в другия;
- полисемантични несиметрични термини – в дадена двойка поне единият от двата термина е полисемантичен.

При **моносемията** като частен случай на полисемията има съвпадение между означаемо и означаващо, тъй като еднозначните думи назовават едно явление или признак от действителността и „думите имат едно лексикално значение с ясно определени семантични граници” (Бояджиев 1986:66). Мнозинството термини и терминологични словосъчетания са моносемантични. Това са т. нар. абсолютни термини (моносеми), обикновено от чужд произход или сложни думи с прозрачна структура.

2.2.5. Анализ и класификация на термините от терминосистемата ОПМ

2.2.5.1. Моносемантични симетрични термини

Тази група включва голямо количество термини, които условно (без задълбочен етимологичен анализ) могат да бъдат разделени на следните групи:

2.2.5.1.1. Моносемантични еквивалентни термини, при които българският термин е материална заемка:

<i>адмирал</i>	<i>admiral</i>
<i>логистичен</i>	<i>logistic</i>
<i>Алианс</i>	<i>alliance</i>
<i>хуманитарен</i>	<i>humanitarian</i>
<i>торпеден катер</i>	<i>torpedo boat/cutter</i>
<i>хеликоптер</i>	<i>helicopter</i>
<i>контраатака</i>	<i>counter-attack</i>

Тези примери са доказателство за интернационализацията на основни термини от терминосистемата ОПМ, като интернационализацията става факт със самото образуване на тази терминосистема поради интернационалния характер на тези операции.

2.2.5.1.2. Моносемантични еквивалентни термини, при които българският термин е калка и е с прозрачна структура, напр.:

<i>операции по поддържане на мира</i>	<i>peace support operations</i>
<i>сили за поддържане на мира</i>	<i>peace support force</i>
<i>миротворчество</i>	<i>peacemaking</i>
<i>мироналагане</i>	<i>peace enforcement</i>
<i>мироопазване</i>	<i>peacekeeping</i>
<i>гражданско-военно сътрудничество</i>	<i>civil-military cooperation</i>
<i>хуманитарна операция</i>	<i>humanitarian operation</i>
<i>обезвреждане на мина</i>	<i>countermine</i>
<i>демилитаризирана зона</i>	<i>demilitarized zone</i>
<i>противоминна операция</i>	<i>countermine operation</i>
<i>психологическа операция</i>	<i>psychological operation</i>
<i>самолетоносач</i>	<i>aircraft carrier</i>

Това е най-многобройната група термини. Тяхното количество е следствие на посочените в Глава I фактори: 1. дефинирането на понятията от областта на ОПМ, респ. систематизирането на терминосистемата ОПМ, се осъществява в доктрини (документи), които са приети за официални и задължителни във всички страни от НАТО; 2. тенденцията към стандартизиране с приемането на общи за всички страни дефиниции и тяхното фиксиране и разпространяване в Речника на НАТО (НАТО 2013).

Термините от тази група се обединяват в това, че те са термини съчетания (ТСС), като българският е калка на съответния английски. Терминоелементите на тези ТСС са полисемантични или омонимни със съответни термини от други терминологии или с думи от общоупотребимия език (*операция, сила, мир, поддържане, зона, мина*), но ТСС е моносемантичен. Това потвърждава твърдението на Ф. А. Циткина, че „полисемията на научно-технически термин се определя от неговите структурно-семантични характеристики, в частност полисемията е обратно пропорционална на дължината на термина” (Циткина 1988:110), т.е. дву- и многокомпонентните ТСС в основната си част са моносемантични.

2.2.5.2. Моносемантични частично симетрични термини

Особеностите на тази група термини могат да бъдат анализирани на основата на следните примери:

<p><i>Десантна операция</i> Вид съвместна операция на флота, сухопътните войски, авиацията и въздушно десантните войски. Видове: <i>морска</i> и въздушнодесантна. (ВТР)</p>	<p><i>Amphibious operation</i> Морскодесантна атака, осъществявана от военноморски и десантни сили, натоварени на кораби или др. плавателни съдове. (АБВР)</p>
--	--

При тези два термина българският е по-общ, а английският е с постеснено значение. Както се вижда от дефинициите на двата термина, има частично съвпадение в значението им. В български официални документи започва да се употребява термина *амфибийни бойни действия / амфибийни операции* за назоваване на „синхронизирани бойни действия на всички видове кораби, подводници, авиация и формирования на ВС, водещи

своето начало от морето. Основна цел е стоварване на брега на войски, сили и средства или тактически групи”, както и термина *амфибийни сили*, т.е. налице е тенденция към материално заемане на английския термин заедно с неговото значение и постепенно архаизиране на термина *десантна операция*. Бързото установяване на *амфибиен* е вероятно затруднено и поради разминаването в точното разбиране за действието *десант*. Исторически погледнато, за нашите условия той се е свързвал с преминаване на реки; за американските и английски бойни части това е значело и значи разполагане на сили по вражески морски брегове. В английското разбиране на термина задължително присъства елементът за кораби, което не е задължително за българското тълкуване на *десант*, но ТСС с терминоелемент *амфибиен* засега се използват само по отношение на ВМС.

В българската дефиниция на термина *ударни сили* се обръща внимание на състава на силите, а в английската – на действията на силите, което би могло да доведе до различно тълкуване на тези термини. Всъщност преводът на английския термин в АБВР, който е българското издание на Речника на НАТО, е неправилен: *ударна част*; в последните официални документи се използва термина *ударни сили*, който е калка на английския; този термин не е регистриран във ВТР от 1979 г.:

<p><i>Ударни сили</i> Те са основата на ударната мощ на ВМС, чрез която се постигат целите на водените бойни операции. Включват в своя състав подводниците, леките ударни сили и бреговите ракетно-артилерийски части. (Доктрина ВМС)</p>	<p><i>Strike force</i> Част, която включва съответните подразделения за извършване на удари, нападателни и щурмови операции. (АБВР)</p>
---	---

Терминът *кампания*, който е заемка в българския език, е дефиниран с различно от приетото от НАТО значение във ВТР от 1979, което постепенно се архаизира. В новоодобрената терминология се налага значението на термина така, както е формулирано в Речника на НАТО, като се избягва употребата на термина *война* в определението му, който се

счита за политически некоректен и се избягва в официални доктрини, стратегии и официални документи.

<p><i>кампания</i> Кампания в о е н н а – етап от войната, в хода на който се достига нейна междинна цел; съвкупност от едновременни и последоват. стратег. операции и др. военни д-вия, обединени от общ замисъл и провеждани по целия стратег. фронт или даден театър на воен. д-вия. (ВТР)</p>	<p><i>campaign</i> Последователност от военни операции, планирани и изпълнявани за постигане на стратег. цел за определено време и в определен геогр. район, която обикн. включва морски, сухопътни и въздушни сили. (НАТО)</p>
---	---

Посочените примери са доказателство, че всеки термин съществува в определена терминосистема и получава своето конкретно значение именно в нея, поради което не може да бъде автоматично пренасян в терминосистемата на друг език.

2.2.5.3. Полисемантични еквивалентни термини

Характерните особености на тази група термини, при които има съответствие в значенията на полисемантичните български и английски термини, могат да бъдат подкрепени от следните примери:

<i>капитан</i>	<i>captain</i>
<p>1. военно офицерско звание 2. офицерът, който командва кораб</p>	

Анализът на значенията на термина *капитан* разкрива, че има известни разлики в точното военно офицерско звание 1. в български (офицерско звание между *старши лейтенант* и *майор* за сухопътни войски и *капитан-лейтенант*, *капитан III ранг*, *капитан II ранг*, *капитан I ранг* във ВМС) и 2. между български и английски, където *captain* се равнява на *капитан I ранг*; но приемаме, че термините са еквивалентни, тъй като са звания на офицери.

Подобен е и случаят с термина *конвой*, който и в двата езика има по две значения, в които дефинициите не са еквивалентни, но изразяват едно и също значение:

<i>конвой</i> 1. Войскава команда (подразделение, отряд) за охрана и придружаване на транспорт, обоз, военнопленници, арестувани и др.	<i>convoy</i> <i>Cyу</i> 2. група МПС, организирани за контрол и организирано придвижване с или без защита от ескорт.
2. Временно съединение от трансп. и спомагателни плавателни съдове за безопасно превозване на войски и товари по море. Охранява се от бойни кораби и самолети. (ВТР)	1. група търговски и/или военноморски кораби обикн. ескортирани от бойни кораби и/или самолети или един търг. кораб или военен спомагателен с надводен ескорт, придвижващи се заедно. (НАТО)

Формулирането на значението на термина във ВТР съдържа излезли от специализирана употреба термини, тъй като е приет нов термин *военно формирование*, което замества *команда (подразделение, отряд)*.

Между значенията на българските и английски термини *танк* и *ранг* има пълно съответствие, тъй като термините са материални заемки в българския:

<i>танк</i>	<i>tank</i>
1. бойна бронирана верижна машина 2. голям метален контейнер за течности, вкл. на кораб/подводница	

<i>ранг</i>	<i>rank</i>
1. военно звание 2. (<i>на корабите</i>) делене на корабите на разреди в зависимост от техните тактико-техн. данни, въоръжение и водоизместимост (ВТР)	

И в този случай по-интересни са употребите на термините във второто им значение: „В зависимост от тактико-техническите характеристики и предназначението им [...] бойните и за бойно осигуряване кораби се класифицират на *рангове*” (КУ); “The fleet was divided into three parts: a vanguard and two wings. The vanguard was divided into three *ranks*. The first *rank* consisted of eight large foreign merchants.”²

Случаят с термина *ескорт*, който е материална заемка в българския език, е интересен с това, че в Речника на НАТО са представени 4 значения, а във ВТР само едно, но то покрива всички английски:

² Steven Alvin Jr. English Naval Tactics. http://www.maryrose.org/history/english_naval_tactics.pdf

<p><i>ескорт</i> Военен конвой, охрана, съпровождане, прикриване. Видове: морски е. – за охрана на бойни и транспортни кораби; възд. е. – за съпровождане на автотранспорт, почетен е. – при погребение на военнослужещи, при отдаване на военни почести. (ВТР)</p>	<p><i>escort</i> 1. бойна част(и), предназначени да придружават и защитават др. сили или конвой; 2. самолет, който защитава др. самолет по време на мисия; 3. въоръжена охрана, която придружава конвой, влак, военнопленници и др. 4. въоръжена охрана, която придружава хора в знак на почит. (НАТО)</p>
---	--

Приведените примери показват, че полисемантичният чужд термин е зает в българската военна терминология с основните му значения без съществена промяна в тях.

2.2.5.4. Полисемантични несиметрични термини

2.2.5.4.1. Полисемантични несиметрични термини, при които полисемантичен е българският термин

На българския полисемантичен термин *тил* съответстват четири английски с по-тясно значение; основният е бил *rear* (от лат. *retro* ‘отзад, зад’), който постепенно е специализирал значението си с добавяне на определения за по-голяма точност на изразяваното понятие, а значително по-късно – 1879 г., се е създал и нов термин *logistics* за науката за придвижване, настаняване и снабдяване на войските:

<p><i>тил</i> 1. във време на война: цялата територия на страната с нейното население без районите на бойните действия; 2. във въоръжените сили: съвкупност от части, подразделения и учреждения за осигуряване на видовете ВС в материално, техн. и мед. отношение с вс. необходимо за живот, обучение и бойна дейност. 3. задната страна на строя, на бойния ред, на операт. построение на войските. (ВТР)</p>	<p>1. <i>rear area</i> участък, простиращ се напред от задната граница до задната част на зоната, определена за по-ниско командно ниво + <i>army service area</i> територията между тилвата граница на корпуса и тилвата граница на зоната на бойните действия. (АБВР) 2. <i>logistic support</i> услугите, материалната част и транспортните средства за мат.-техн. Осигуряване. (АБВР) 3. <i>rear</i> участъкът от бойното поле зад фронтовата линия. (У 2014)</p>
--	--

В случая с българския термин *военноморска база* наблюдаваме как той е развил значенията си на базата на метонимичен пренос на значението: термин за назоваване на *място* и (организационна) *структура* (или *вършител*). Съответните английски термини разграничават семантичните признаци, като ги отразяват в различни съставни термини: за място *base* и за структура/вършител *force*:

<p><i>военноморска база</i></p> <p>1. разновидност на военната база; оборудван район от крайбрежието и прилежащия участък от морето, който осигурява маньовър на на флота;</p> <p>2. разнородно съединение на ВМФ, предназначено за всестранно осигуряване на базираните сили на флота и воденето на бойните д-вия в установената зона. (ВТР)</p>	<p>1. <i>naval base</i> военноморска база главно за поддръжка на силите по море, граничеща с пристанище. (АБВР)</p> <p>2. <i>surface force</i> включват надводни кораби, съединения за поддръжка и осигуряване, с цел координиране на окомплектоването, обучението, оборудването и поддръжката на бойните сили.³</p>
---	---

2.2.5.4.2. Полисемантични несиметрични термини, при които полисемантичен е английският термин

Полисемантичният английски термин *Navy* е резултат на изискването за езикова икономия и съответства на три български:

<p>1. <i>корабен състав</i> включва бойните кораби, корабите за бойно осигуряване, корабите със специално предназначение, спомагателните кораби, катерите, лодките и плаващите средства и съоръжения. (КУ)</p> <p>2. <i>военноморски сили</i> вид въоръжени сили от състава на на Българската армия, които включват формирования на родовете и специалните сили. (Доктрина)</p> <p>3. <i>военноморски флот</i></p>	<p><i>Navy</i> (EP)</p> <p>1. всички военни кораби на дадена страна;</p> <p>2. военната структура на дадена държава за морски военни действия и защита, вкл. кораби, личен състав и брегови съоръжения;</p> <p>3. група кораби; флот.</p>
--	---

Английският термин *mission* има две значения в Речника на НАТО, които съответстват на три български в АБВР:

³ <http://www.surfpac.navy.mil/site%20pages/mission.aspx>

<p><i>мисия</i></p> <p>1. <i>мисия</i> задача заедно с целта, ясно посочващи д-вия, които трябва да се предприемат, както и причината за това.</p> <p>2. <i>задача</i> задължението на дад. лице или част; задание.</p> <p>3. <i>бойна задача</i> Изпращане на един или повече летателни апарати за изпълнение на определена задача. (АБВР)</p>	<p><i>mission</i></p> <p>1. Ясно и кратко определение на задачата на командването и нейната цел.</p> <p>2. Изпращане на един или повече летателни апарати за изпълнение на определена задача. (НАТО)</p>
---	--

Терминът *мисия* развива и ново значение в българския език: ‘участие в ОПМ’, което не е в дефиницията на английския.

На английския полисемантичен термин *division* съответстват няколко български. В българския език думата е заемка, като едва ли може да се проследи от кой точно език, тъй като *division* е интернационален термин и се използва във френски, немски и испански със същия правопис, в италиански е *divisione*, в португалски *divisão* (от лат.: *dividere* ‘разделям, разпределям’). Причините за междуезиковата асиметрия между термините са: от една страна стремежът към езикова икономия; от друга: чуждият термин *division* е навлязъл в български с две различни словоформи, които започват да назовават различните значения на първоизточника си, като *дивизия* съответства на 1а на английското, а втората – *дивизион* става полисемантична в българския език подобно на първоизточника си: 1. осн. огнево и такт. подразделение в ракетните войски и в артилерията; 2. във ВМФ – организационно подразделение на еднотипни кораби; 3. (ист.) такт. подразделение в кавалерията и авиацията (ВТР):

<p>1. а. <i>дивизия</i></p> <p>б. <i>дивизион</i></p> <p>в. <i>ескадрила</i></p> <p>2. <i>отдел</i></p> <p>3. <i>сектор, секция, бойна част на кораб</i> (КУ)</p>	<p><i>division</i></p> <p>1. такт. част както следва: а. осн. администр. и тактическо формирование, по-голямо от бригада и по-малко от корпус; б. определен брой в.м. плавателни съдове от сходен тип, групирани съвместно за оперативно и администр. у-ние; в. авиационна дивизия;</p> <p>2. организационна част от щаб;</p> <p>3. част от екипажа на кораб, групиран за оперативно и адм. у-ние. (АБВР)</p>
---	---

Английският термин *torpedo*, образуван чрез метафоричен пренос на латинското название на вид риба от семейство Torpedinidae (лат. *torpere* ‘втвърдявам, парализирам’), която зашеметява жертвата си с електрошок, разширява значението си, докато в български е навлязъл само с терминологичното си значение.

<p>1. <i>торпедо</i> самодвижещ се и самоуправяем подводен снаряд със заряд от взривно вещество (обикновено или ядрено), предназначен за поразяване на подводни лодки или на подводната част на кораб.</p> <p>2. <i>морска мина</i> (ВТР)</p>	<p><i>torpedo</i></p> <p>1. пурообразен самодвижещ се и самоуправяем подводен снаряд, изстрелван от подводница, самолет или кораб и предназначен да се взриви при контакт с или в района на целта;</p> <p>2. всякакъв вид подводно взривно устройство, особено подводна мина (EP)</p>
---	---

Английският термин *squadron* назовава сходни подразделения в различните видове войски, т.е. отново е пример за унифициране на термините в самата военна терминология и езикова икономия. Българските термини, образувани на базата на този чужд с помощта на различни наставки, са три, т.е. стремежът е бил за семантично разграничаване на понятията чрез морфологични средства:

- *ескадрон* (истор.) кавалерийско подразделение;

- *ескадра* 1. съединение, което включва главните надводни сили на една страна в даден театър на военните действия; съединение кораби в самостоятелно плаване; 2. (истор.) най-висшата единица в българската авиация до 1945 г. (ВТР);

- *ескадрила* осн. тактич. авиационно подразделение:

<p>1. <i>ескадра</i> <i>ескадрила</i></p> <p>2. <i>авиац. двойка</i></p>	<p><i>squadron</i></p> <p>1. подразделение, състоящо се от два или повече дивизиона кораби или авиационни екипажа;</p> <p>2. основното авиационно подразделение в СВ, ВМС, морска пехота и ВВС. (АБВР)</p>
--	--

Интересен за анализиране е терминът *screen*. Тази английска лексикална единица е многозначна, същ. име и глагол, като въз основа на общоупотребимите ѝ значения в резултат на метафоричен и метонимичен

пренос са дефинирани четири значения в НАТО, на които съответстват няколко български термина:

1. <i>прикритие, охранение</i> (АБВР, АБР)	<p><i>screen</i></p> <p>1. разполагане на кораби, самолети и/или подводници за защита на основните сили или конвой;</p> <p>2. в картографията лист от прозрачен филм, стъкло или пластмаса</p> <p>3. при наблюдение, маскировка или прикриване, всякакъв естествен или изкуствен материал, непроницаем за разузнавателните сензори, който се поставя между сензора и обекта, който трябва да бъде маскиран или прикрит;</p> <p>4. служител, чиято осн. задача е да следи, идентифицира и докладва информация и оказва съпротива само при самозащита (НАТО)</p>
2. <i>екран</i>	
3. <i>маскиране</i> разположението на личния състав, бойната техника и др. обекти от противниковото наблюдение (ВТР)	
4. <i>служител по сигурността</i>	

Българските речници АБВР и АБР дават неправилен превод на част от значенията на английския термин: АБВР: 1. прикритие, щит. 2. Маскиране. 3. завеса, екран. 4. заслон; АБР общо превежда термина *screen* като *охранение; прикритие, заслон, завеса, екран, щит, маска*, без да прецизира разликите в значенията на обясняващите термини.

Английският термин *Marine* е пример за употреба на едно съществително в качеството му на същ. събирателно и същ. нарицателно, докато в българския език това явление не е характерно и заради това са създадени различни термини:

1. <i>морска пехота</i>	<p><i>Marine</i></p> <p>1. (от <i>Marine Corps</i>) род от ВС на някои страни, включващ основно десантни подразделения.</p> <p>2. един от/член на <i>marine</i></p>
2. <i>морски пехотинец</i>	

Значението на българският термин *крайцер* е свързано с първото значение на английския за означаване на боен кораб, а не на кораб за развлечения, каквото е второто значение на английския термин. Второто значение се изразява на български от заемката *круизен кораб*:

<i>крайцер</i>	<i>cruiser</i> (Dutch <i>kruisen</i> 'to cross', from Latin <i>crux, cruc-</i> 'cross')
1. брониран надводен кораб, предназначен за унищожаване на противникови кораби и брегови обекти и др. (ВТР)	1. голям бърз боен кораб, по-малък от линейен кораб и по-голям от есминец;
2. <i>круизен кораб</i>	2. голям кораб с удобства за развлечения на борда. (ЕР)

2.2.5.4.3. Отделен подвид са случаите, когато **българският термин е моносемантичен, а английският – полисемантичен.** В тези случаи българският термин е материална заемка и е заимствал специализираното значение на лексикалната единица, докато английският се е развивал като полисемантичен на основание сходни признаци и качества, напр.:

Значението на българския термин *флот* съответства на първото значение на английския *fleet*:

<i>флот</i>	<i>fleet</i> (Middle English <i>flete</i> , from Old English <i>flēot</i> , from <i>flēotan</i> , <i>to float</i>)
оперативно обединение на ВМФ, предназначено за водене на военни действия на даден мор. (океански) театър. (ВТР)	1. група бойни кораби, организирани в тактическа единица; 2. група самолети, опериращи заедно и принадлежащи на един собственик; 3. група кораби, опериращи заедно и принадлежащи на един собственик; 4. група моторни превозни средства, опериращи заедно и принадлежащи на един собственик. (ЕР)

Английският термин *mobilization* е полисемантичен и разграничава две отделни значения в дефиницията – за *мобилизацията* като акт и като процес. Българската дефиниция се нуждае от осъвременяване поради настъпилите сериозни структурно-организационни промени на въоръжените сили и гражданската отбрана, което вероятно ще доведе до приемане на одобреното от НАТО значение.

<i>мобилизация</i>	<i>mobilization</i>
Привеждане на въор. сили, гражд. отбрана и нар. стопанство от мирновременен към военен положение. Извикват се запасните военнослужещи, комплектуват се кадровите части и военновременни щатове, формират се резервни и	1. Подготовката за война или други извънредни ситуации чрез организиране и събиране на всички национални ресурси. 2. Процесът, чрез който въоръжените сили или част от тях се привеждат в готовност за война или други извънредни ситуации от национален мащаб. Това включва събиране и организиране

запасни части, мобилизира се автомот. и др. транспорт (ВТР)	на личен състав, продоволствие и осигуряване на материални ресурси за активна военна служба. (НАТО)
---	---

Сериозно е разминаването в значенията на моносемантичния български термин *наблюдение* и полисемантичния английски *monitoring*: определението на българския термин съдържа информация и от съдържанието на термина, което го прави ненужно описателно, но го представя като хипоним на по-високо стоящия в йерархията термин *разузнаване*. Това значение съответства на второто значение на английския термин.

<i>наблюдение</i> начин за водене на войсково разузнаване. Прилага се денонощно от вс. родове и специални войски при вс. бойна дейност. Води се от специално подготвени наблюдатели и лично от командирите. В полосата на вс. съединение и част се организира мрежа от набл. постове. Земното н. се допълва с подслушване, с н. от въздуха, с използване на артил. инструментално разузнаване и радиотехн. средства. (ВТР)	<i>monitoring</i> 1. Дейности по подслушване, наблюдение и/или записване на излъчванията от съюзническите сили, с цел поддържане и подобряване на процедурните стандарти и сигурността или за съпоставяне на информация, ако е необходимо това. 2. Дейности по подслушване, наблюдение и/или записване на излъчванията от противника с разузнавателна цел. 3. Откриване наличието на радиация и последващо измерване и наблюдение на нейното ниво посредством радиационни измервателни прибори. (НАТО)
---	---

2.2.5.4.4. Следващ подвид са случаите, когато **българският и английският термин са полисемантични, но няма семантично съответствие в системите от значенията им**, напр. терминът *мина*, който е сред най-честотните, има по две значения и в двата езика, но само първите им значения са еквивалентни. На второто английско съответства българския термин *морска мина*, а на второто българско значение – английският термин *shell*.

<i>мина</i> 1. бойно средство; състои се от корпус, заряд от ВВ и спец. у-во за взривяване. Използва се при устройване на заграждения. Видове: противотанкова, противопехотна, противотрансп.,	<i>mine</i> 1. В сухопътната минна война, взривно у-во, предназначено за поставяне под, на или близо до земната или др. повърхност с цел да бъде активирано от присъствие, близост или контакт с човек, сухопътно превозно средство, летателен апарат или плавателен съд, включително
---	--

<p>обектна, м.-изненада и специална. (= англ. <i>mine</i>)</p> <p>2. артилерийска – снаряд с перков стабилизатор в опасната част. Има капкообразна или снарядообразна форма. По време на полета м. не извършва въртливо движение. Използва се за стрелба от разл. видове минохвъргачки. (= англ. <i>shell</i>). (ВТР)</p>	<p>десантен морски съд. (= бълг. <i>мина</i>)</p> <p>2. В морската минна война, взривно устройство, поставено във водата с цел нанасяне на поражения или потапяне на кораби, или възпиране на кораби от влизане в даден район. Терминът не включва устройства, прикрепени към дъната на кораби или пристанищната инфраструктура, нито у-ва, които детонират незабавно след изтичане на предварително зададеното време след поставянето им. (= бълг. <i>морска мина</i>) (НАТО)</p>
---	--

Несиметрични са и производните на термина *мина*: *минно поле* – *minefield*: българският има три, а английският – две значения, които съответстват на два различни български термина. Българският термин не само означава участък/район с мини, но в първото си значение означава характера на този вид военно съоръжение – ‘инженерно заграждение’:

<p><i>минно поле</i></p> <p>1. вид инж. заграждение</p> <p>2. участък от местността, на който в опр. с-ма са поставени мини.</p> <p>3. р-он от море, езеро или участък от река, на който са поставени минни заграждения срещу надводни кораби и подводни лодки</p>	<p><i>minefield</i></p> <p>1. <i>минно поле</i> в сухопътната минна война, определен район, в който са поставени мини.</p> <p>2. <i>минно заграждение</i> В морската минна война, водна площ, съдържаща мини, поставени по предварителен план или произволно.</p>
--	---

2.2.6. Изводи за явлението полисемия в терминосистемата ОПМ

Явлението полисемия бе анализирано с приемането на класификация, според която термините се разделят на 2 основни групи: симетрични и несиметрични, а в рамките на всяка група се обособяват подгрупи двойки термини. Тази класификация позволява установяването на видове семантични корелации: на пълно съответствие между значенията на съпоставяните термини, на частично съответствие, или на липса на съответствие при несиметричните термини.

Анализираните примери налагат извода, че междуезиковата асиметрия в значенията на термините от терминосистемата ОПМ е разнообразна по характер и се дължи на различни причини, които могат да бъдат обобщени по следния начин:

- при заемането на полисемантичен чужд термин в български (*крайцер, торпедо*), българският език заема терминологичното значение;

- полисемантичен английски термин в българския език се заема в различни варианти с цел диференциране на английските значения (*division* → *дивизия, дивизион, squadron* → *ескадра, ескадрила, ескадрон*);

- полисемантичният термин развива своите различни значения в резултат на:

○ стремежа за езикова икономия: *операция, operation, мисия, mission, Marine, Navy, squadron, division, torpedo, военноморска база*;

○ терминологизация на общоупотребима дума: *тил, нос, носе*.

Въпреки че полисемията е доказателство за икономичността и гъвкавостта на езика да отговаря на нуждата за назоваване на ново понятие с използване на вече съществуващи езикови ресурси, пораждането на асиметрия в отношенията между означаемо и означаващо, както и на междуезикова асиметрия между терминосистеми от различни езици, може да се определи като недостатък на терминологиите, който може да повлияе негативно на междуезиковите терминологични съответствия, респ. на комуникацията между специалисти.

Анализирайки причините за поява на полисемантични термини е важно да се подчертае, че се наблюдават случаи на 1) **вътрешносистемна полисемия**, която представлява „тип многозначност, при който едно понятие се възприема в по-тесен или по-широк смисъл. [...] Често названието на едно по-общо явление се приспособява и за назоваване на по-специфично явление, осъзнато като отделно понятие. Това е преход от общо към частно или, обратно – чисто „логическа метонимия”, която е твърде разпространена при развитието на многозначността на думите” (Емирзян 1989). Такъв вид полисемия има в разгледаните по-горе примери на термините *escort, torpedo, division, Navy, mission, screen, mobilization*,

monitoring, captain / капитан, convoy / конвой, tank / танк, rank / ранг, дивизион, военноморска база, мина, минно поле. Вътрешносистемна полисемия е по-широко разпространена в английския, отколкото в българския език, но и българската военна терминология има примери, при които първото значение е по-общо, по-широко, а другото/другите имат потесен смисъл;

2) **междусистемна омонимия**, напр. при термините *операция / operation, мисия / mission, мина / mine, тил, защита / defence, конфликт / conflict* и др.

Полисемията е явление, застъпено и в двата езика, но по-ярко проявяващо се в английския език. Тя е проява на асиметрия, резултат на вътрешносистемна езикова вариантност или на процеси на взаимодействие между различните терминологии, както и между терминология и общоупотребим език.

И в двата езика причините за възникването на полисемантични термини (вътрешносистемна полисемия) са свързани с тенденциите за езикова икономия и терминологизацията на общоупотребими думи въз основа на метафоричен или метонимичен пренос на значението.

При заемането на полисемантичен английски термин в българския език в някои случаи е настъпило суфиксално разграничаване на значенията на английския термин чрез образуване на еднокоренни, но различни термини. Полисемията в повечето случаи не предизвиква двусмислици; развитието на многозначността свидетелства за развитието в значението на понятията, резултат от развитието на военното изкуство (ср. *тил, navy, division* и др.).

При сравняване на двойки термини в двете терминосистеми се наблюдава междуезикова асиметрия: в повечето случаи единият е с по-широко или по-тясно значение от съответстващия, но в основната си част термините, особено термините съчетания, от областта на ОПМ са

моносемантични и еквивалентни, което се дължи на екстралингвистични фактори – налагане на стандартизирана терминология в тази област поради международния характер на операциите по поддържане на мира, което създава благоприятни възможности за установяване на симетрични, семантично еквивалентни термини.

2.3. Явлението синонимия в българската и английската терминосистема ОПМ

2.3.1. Формална вариантност и терминологична синонимия

След характеризирането на *семантичната вариантност* – полисемията, при термините от терминосистемата ОПМ, следва анализ на проявите на **формалната вариантност** в тази терминосистема. М. Попова дефинира формалната вариантност като „паралелни езикови средства за изразяване по различен начин на тъждествено или еквивалентно терминологично значение: т.е. един денотат – едно понятие, но повече от една езикова форма” и представя нейните типове според езиковото равнище, на което се проявява, като лексикална, словообразователна, граматическа, фонетична, акцентна и синтактична (Попова 2012:588-604). Л. Манолова използва метатермина *дублети* за назоваване на „двойки (тройки, четворки и в редки случаи и повече) думи, които са смислово равнозначни и стилистично неутрални варианти на една езикова единица” (Манолова 1984: 23). Според К. Я. Авербух, „ако при традиционния (лингвистичен) подход към термина той се разглежда като дума (словосъчетание), изразяващо специално понятие, то при терминологичното разглеждане на термина – това е група варианти, обединени в един клас по принципа на идентичност на изразяваното понятие. [...] Всички логически възможности за вариране на съставните на знак от специална сфера на употреба могат да бъдат описани посредством само две лексико-семантични явления – синонимия и омонимия” (Авербух 2002). По-традиционното и широко разпространено виждане за явленията

синонимия и омонимия за общоупотребимата лексика са изразени от Т. Бояджиев, който обобщава, че „омонимията и синонимията се основават на възможността думите да бъдат тъждествени и близки както в плана на изразяването (формата), така и в плана на съдържанието (значението)”. Т. Бояджиев обяснява съществуването на синонимия като „зложено в самата същност на езика. Подвижността и разнообразието на лексиката и на езиковата система позволяват едни елементи от системата да се използват за обяснение на други” (Бояджиев 1986:82, 84).

Според традиционното определение за **синонимите**, те са „две или повече думи в един език, които имат еднакво или почти еднакво *основно* значение. Поради това синонимите са само думи, които могат да бъдат дефинирани изцяло, или почти изцяло, по един и същ начин. Обикновено те се различават поради нюанс или конотация, или в тяхната идиоматична употреба” (РУС 1984: 24).

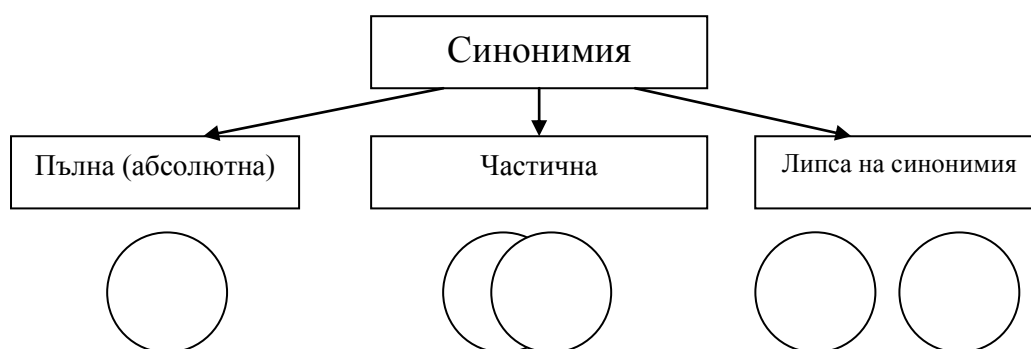
Е. Пернишка, представяйки проблема за познавателния потенциал на българските синоними, подчертава, че „синонимията е една от най-забележителните характеристики на естествения език”, но също така признава, че „от гледна точка на основната информация на езиковия знак синонимите са излишество или разточителство на езикови средства”. Обяснението за съществуването на синоними според нея е, че „самото възникване на повече от едно означения за един обект представя по-широк поглед за света, комуникативна необходимост за носителите на езика от нови признаци за представяне на основния информационен потенциал на означаемото” (Пернишка 2012: 36, 37).

Много лингвисти отричат съществуването на синоними. Едмъндс и Хърст твърдят: „Абсолютната синонимия, ако въобще съществува, е твърде рядко срещана” (Едмъндс, Хърст 2002:107). Д. Крус (Крус 1986:270) заявява: „естествените езици ненавиждат абсолютните синоними така, както природата ненавижда вакуума”, защото значенията на думите

непрекъснато се променят. Е. Кларк прилага принципа за контраст: „две форми винаги се различават в значението си”, за да покаже, че езикът се стреми да елиминира абсолютните синоними. Или единият от синонимите ще отпадне от употреба, или ще получи нов нюанс в значението си. В най-добрия случай синонимията се ограничава до диалектни варианти или технически термини, напр. *underwear* (амер. англ.) – *pants* (брит. англ.); *plesionym* – *near-synonym*, но дори и такива думи ще променят стила на речта, ако бъдат заменени (Кларк 1992: 171–188).

Според Дж. Лайънз можем да разграничим пълна, абсолютна синонимия и непълна синонимия (Лайънз 1981:148). Той, подобно на други лингвисти, твърди, че почти не съществуват абсолютни синоними, които имат еднаква употреба и са пълни синоними във всичките си значения, във всички контексти, и определя два израза като пълни синоними ако са налице следните условия: всичките им значения са идентични; те са синоними във всички контексти; те са семантично еквивалентни във всички аспекти от техните значения (Лайънз 1995:61), като признава, че контекстно ограничена синонимия наистина съществува, макар и рядко (Лайънз 1981:148).

Други лингвисти традиционно противопоставят абсолютните (пълни) на частичните синоними, като посочват, че частичните се срещат по-често и са известни още като плезионими – думи, които са близки по значение, много подобни, но не идентични, не напълно взаимозаменяеми, а различаващи се в нюанси на значението си, конотации, импликации, ударение или регистър (Едмъндс, Хърст 2002:107). Фиг. 11 представя тази класификация на синонимите:

Фиг. 11 Видове синоними в общоупотребимия език

Традиционното определение за синонимите като думи с едно и също значение или изразяващи нюанси на едно и също основно значение противоречи на едно от основните *изисквания към термина* – за **еднозначност**. Обяснението на В. П. Даниленко за характера на термините синоними е, че „в терминологията синонимите се съотнасят с едно и също понятие и обект, те не характеризират различни негови свойства. Това е причината някои изследователи да определят това явление като терминологични дублети. Синонимите в терминологията имат друг характер и функции. Тук те не изпълняват стилистични функции” (Даниленко 1977:73), с което се различават от синонимите в общоупотребимия език.

Според изследвания на предствители на чешката терминологична школа, терминологичните синоними са предствени от следните типове двойки: чуждица – домашна дума; еднокомпонентен термин – дву- (или много-) компонентен термин; т.нар. синтактични синоними, различаващи се в позицията на атрибута в състава на терминологичното словосъчетание; а също синонимни двойки, които не са нито стилистични, нито лексикални синоними, а само названия на един и същ обект, които се използват едновременно, така че връзката между по-стара и по-нова литература в определена област се поддържа. (Коларикова 2008).

А. Емирзян разглежда синонимизацията като един от начините за ориентиращо въвеждане на термини в текста и за допълнителни обяснения,

особено в учебно-научната литература и цитира руските терминологи В. Г. Гак и В. М. Лейчик, според които субституцията на термина в научния текст се определя от комплекс причини: логически (необходимост от отделяне на някакъв аспект в понятието), терминологични (известна неустановеност и неуточненост на терминологичните названия, които могат да се заместват с дублети или частични синоними, а даже и със субститути, невлизаци в терминологичната система, т.е. еквиваленти, перифрази) и общолингвистични (в процеса на изложение термините могат да се заместват с общоезикови средства, с което научният текст се свързва с всеки друг текст от езика. Тя разграничава лексикални и словообразователни синоними в българската терминология (Емирзян 1989: 44).

2.3.2. Причини за явлението терминологична синонимия

Обяснявайки причините за възникването на термини синоними, В. П. Даниленко подчертава, че „причините за възникването на синоними (дублети) в терминологията най-често са различните източници за формиране на термините. Синонимията е особено характерна за началните етапи на формиране на терминологичните системи, когато още не е преминал естествения (и изкуствен) подбор на най-добрия термин и съществуват много варианти. [...] Конкретната реализация на лексикалната вариантност в именуването на едни и същи понятия в началния период на създаването на езика на науката е осъществена в три основни разновидности: когато в езика са се употребявали няколко заемки от различни езици за едно и също понятие; когато заедно със заемката е съществувала и домашна дума; когато с появата на заемката специално се е създавала и домашна дума с равно значение” (Даниленко 1977:73, 74).

Тези разновидности на вариантност можем да подкрепим с примери от българската военна терминология:

- 1) синонимни редици с няколко заемки: *миночистач – миночистачен кораб – тралчик – траличник – миннотрален кораб*;
- 2) чуждица – местна дума: *пилот – летец*;
- 3) създаване на неологизъм – еквивалент на заемката: *есминец – разрушител*.

Ж. Молхова дава интересен лексикален пример: „В историята на езика има периоди с изобилие от синоними за определени понятия, които отпадат от употреба на по-късен етап. В англо-саксонската литература има около 30 синонима за *боец (warrior)* и почти същия брой думи за *море (sea)*. Мнозинството от тях са напълно изчезнали в съвременния английски език” (Молхова 1976: 51).

Б. Росоу посочва други причини за съществуването на синоними (или варианти) в терминосистемата на ОПМ: „когато нов вид дейност изисква описание и назоваване, различните участници (‘role players’) създават техни собствени варианти на съществуващ военен термин вместо да се стремят към общоприето решение на проблема. В хода на този процес не се прави ясно семантично разграничаване между политико-дипломатическите и военните измерения на международните мирни инициативи. В резултат, термините *peacekeeping operations, peace operations, wider peacekeeping operations, peace support operations, peace missions* и *multifunctional peace operations* се използват синонимно за описване на широкия спектър от дейности, свързани с участието на ООН в превенцията или решаването на конфликти” (Росоу 1998). Статията е написана в периода преди приемане на съюзническите официални документи *Peace Support Operations AJP-3.4.1* (ОПМ 2001), *Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations AJP-3* (СДСО 2011), *Peace Support Operations Techniques And Procedures ATP-3.4.1.1* (ОПМТП 2001), но и до днес термините се възприемат ако не като пълни, то поне като частични

синоними дори от военните специалисти, които не са се запознали в детайли с тяхното съдържание.

Самият Речник на НАТО, въпреки стремежа към стандартизация, позволява съществуването на синоними, като още в предговора обяснява, че „всяка заглавна дума на английски е последвана от еквивалентния термин на френски на същия ред, последвани на долните редове от **синоним** и абривиатура, дефиниция, бележки, примери, свързани термини, източник и дата, на която терминът е станал ‘одобрен от НАТО’, т.е.: предпочитан термин – допустим синоним – недопустим синоним – остарял синоним – абривиатура – дефиниция – бележки – примери – свързани термини – източник – дата” (НАТО 2013:1-E-2). Предговорът съдържа и дефиниция на синонимия: „Синонимия. Непредпочитаните термини са дадени също като отделни заглавни думи в азбучен ред, само с отправка към предпочитания термин” (ibid.)

В друг речник на НАТО – *NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions (English and French)* (НАТО 2011), се съдържат дефинициите на видовете синоними: *предпочитаният* термин (*preferred*) е най-подходящият за дадено понятие; *допустимият* термин (*admitted*) може да бъде използван за дадено понятие, но е по-малко подходящ; *недопустимият* термин (*deprecated*) не е подходящ за дадено понятие; *остарелият* термин (*obsolete*) или понятието, което той назовава, вече не са актуални. Следните примери илюстрират организацията на статия в Речника на НАТО:

- *multinational joint operation / multinational combined joint operation*
(admitted) An operation carried out by forces of two or more nations, in which elements of at least two services participate. 31 Aug 2012

- *operational-level planning / operational planning* **(deprecated)**

Note: The preferred English term to designate the planning of military operations at the operational level is “operational-level planning”. The term “operational planning” is not to be used so as to prevent confusion with “operations planning”. *Related terms: operational level; operations planning.*
04 Feb 2011

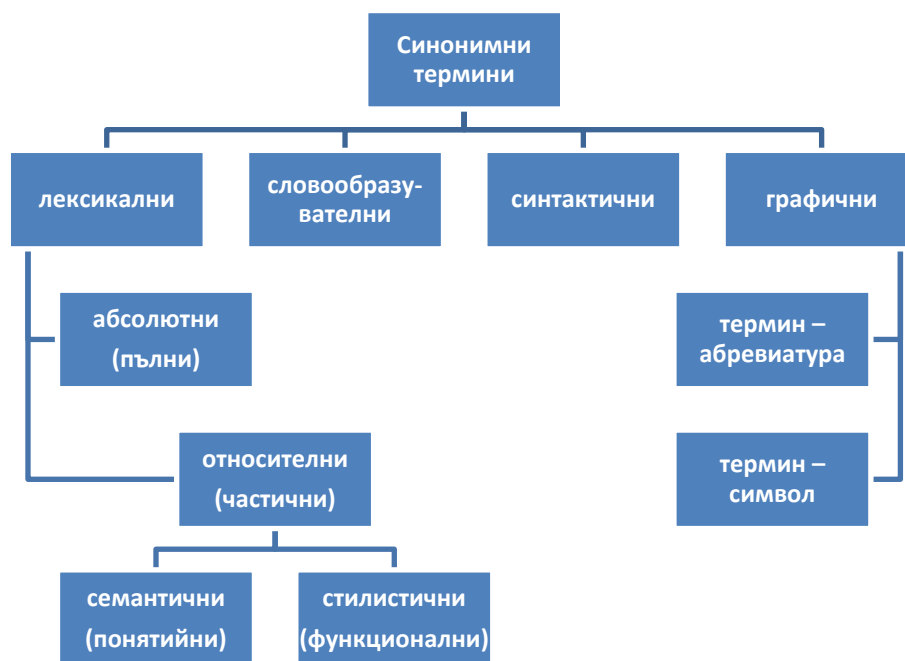
- *peacetime establishment / peacetime complement (obsolete) PE* A table setting out the authorized peacetime manpower requirement for a unit, formation or headquarters. *Related terms: crisis establishment; emergency establishment.* 01 Aug 1974

- *pressure front Preferred term: shock front*

Тези примери са доказателство, че процесът на стандартизация, респ. на систематизиране на английската военна терминология, продължава и той неминуемо оказва съществено влияние на систематизирането и на българската военна терминология.

2.3.3. Класификация на синонимните термини

За целите на настоящата работа приемаме следната **класификация на синонимните термини** (Фиг. 12), която се основава на и обобщава/систематизира общоприети класификации на синонимите (вж. Попова 2012, Молхова 1976, Емирзян 1989, Иванова 2001 и др.).

Фиг. 12 Класификация на синонимните термини

Основните групи термини синоними са:

- I. Лексикални
- II. Словообразователни
- III. Синтактични
- IV. Графични

В рамките на лексикалния вид, синонимите могат да бъдат:

1. абсолютни (пълни / дублети) – когато термините са идентични по сигнификат и денотат и са напълно взаимозаменяеми;

2. относителни (релативни / частични) – този вид синонимни термини се подразделят на:

- *семантични (понятийни / идеографични)* – с незначителни различия в денотативното значение (различна степен на обобщаемия признак, различен обем на понятието), т.е. термините са синоними по сигнификат;

- *стилистични (функционални)* – термините са идентични по сигнификат и денотат, но са с различни стилистични нюанси и се употребяват в различен контекст: официален или неофициален (разговорен), и поради тази причина не се заместват взаимно.

Графичните синонимни термини са два подвида: термин – абревиатура и термин – символно обозначение.

В. Иванова (Иванова 2001:101) дава примери за *контекстуални* синоними във военната терминология с примерите *guerrilla – terrorist*, които са подобни по значение при определени обстоятелства, но такива синонимни употреби са характерни за публицистичния, а не за официалния военен стил.

Ж. Молхова отделя *фразеологичните* синоними в обособена подгрупа (Молхова 1976:53), но от посочените от нея примери става ясно, че тя по-скоро има предвид употребата на полисемантични думи в техните различни значения и контекст.

Ако трябва да съобразим нашата класификация с цитираната в началото класификация на Дж. Лайънз, би трябвало да ограничим изследването си само до абсолютните лексикални синоними, но ние ще анализираме спрямо представената в схематичен вид на Фиг. 12.

2.3.3.1. Лексикални термини синоними

2.3.3.1.1. Абсолютни термини синоними

Приведените по-долу примери представят различни подтипове синонимни термини, като за отправен признак е взет произхода им – домашен или чужд. На по-ниско класификационно ниво синонимните двойки (редици) могат да бъдат подразделени според това дали синонимите са с форма, в която терминът/терминоелементите на термина се различават по изразяването на един или повече признаци от назоваваното понятие.

2.3.3.1.1.1. Абсолютни термини синоними в българската терминосистема

2.3.3.1.1.1.1. Синхронна употреба на български термини

Съпоставка на термините в няколко специализирани военни речника доказва неустановеност на българската терминология с наличието на много синонимни варианти за един английски термин, т.е. българската военна терминология е в процес на установяване, като този процес се осъществява успоредно с приемането на последните доктрини и стратегии на НАТО:

миротворчество (PHCO) – *склучване на примирие* (АБВР) – *установяване на мир, омиротворяване* (ТРМО) ← *reasetaking*;

операция по поддържане на мира – *операция за поддържане на мира* ← *peace support operation*;

бойна поддръжка (АБВР) – *бойна подкрепа* (ТРМО) ← *combat support*;

правила за бойно поведение (PHCO) – *правила за предприемане на военни действия* (АБВР) – *правила на ангажимента* (ТРМО) ← *rules of engagement*;

обстрелване (АБВР) – *ангажимент*: ‘малки тактически конфликти, обикновено между противостоящи маневриращи сили’ (ТРМО) ← *engagement*: вторият термин е пример за погрешно интерпретиране на понятието и подвеждащ превод на термина;

разузнаване/разузнавателна информация (ПРГТ) – разузнавателни данни (АБВР) – разузнаване (ТРМО) ← intelligence;

степен на бойна готовност (АБВР) – положение, степен на готовност (ТРМО) ← state of readiness;

постоянен оперативен ред (АБВР) – стандартна процедура на опериране (ТРМО) ← standing operating procedures;

подкрепа от страната домакин (ТРМО) – помощ от страна/нация домакин (АБВР) ← host nation support;

вмъкване, включване (ТРМО) – навлизане в зоната на операция (АБВР) – въвеждане / внедряване (на собствени сили в зоната на действие на противника) (ПРГТ) ← insertion: ‘въвеждане на сили във враждебна или потенциално враждебна среда’;

бунтовнически действия (ПРГТ) – въставане, бунтарство (ТРМО) – метеж (АБВР) ← insurgency;

операция за проникване във въздушното пространство на противника (АБВР) – операция за унищожаване на противникови самолети на земята (ПРГТ) ← intruder operation;

*преден команден пункт – изнесен команден пункт: ВТР дефинира преден КП, но авторите на ИК са дали синонимните варианти, вероятно буквално превеждайки от английския *forward command post*. Все пак се предпочита употребата на утвърдения.*

Следващите термини са примери от ВТР от 1979 г. и демонстрират употребата на утвърдени абсолютни термини синоними:

химическо оръжие – бойни химически вещества – бойни отровни вещества – БОВ: Всички тези терминологични словосъчетания назовават ‘токсични химични съединения, които при бойно използване поразяват живата сила или намаляват боеспособността ѝ’. При тяхното образуване се използват терминоелементи – прилагателни имена със синонимно значение;

минни заграждения – минновзривни заграждения: ВТР ги представя като синонимни, но в специализираната литература се предпочита първият термин, напр.: „Районите, в които могат да се очаква наличие на морски *минни заграждения* (МЗ-М), се различават по дълбочината...” (Димитров 2002: 86). Първият термин е по-кратък и по-общ, но това не променя общия смисъл и същността на отразяваното понятие;

водна преграда – водно препятствие: назовават ‘естествен или изкуствен воден обект, който оказва съществено влияние върху характера на водене на бойните действия от сухопътните войски’;

коригиране на стрелбата – коригиране на огъня.

В последните два примера синонимни са номинативните терминоелементи в двата термина съчетания.

2.3.3.1.1.1.2. Синхронна употреба на български термин и чужд еквивалент

2.3.3.1.1.1.2.1. Български термин – руски термин

паласка – сумка (ВТР);

ракета примамка – ловушка (ВТР);

подводница – подводна лодка: В официалните документи се използват и двата термина, като терминът *подводна лодка* вероятно е зает под руско или немско влияние (думата в тези езици е съответно *подводная лодка* и *Unterseeboot*); напр. в Наст. 2002 имаме съкращението *n* за *подводница*, но *дивизион подводни лодки* = *днпл*, *противолодъчна авиация* = *ПЛА*, *противолодъчна авиационна ескадрила* = *плае* и др. По подобен начин в Доктрината на ВМС се използва *противоподводна отбрана*, а във ВТР се дефинира *противолодъчната отбрана* (← *противолодочная оборона*). В АБВР *anti-submarine warfare* буквално се превежда като *противолодъчна война*, което би довело до употреба на още един синонимен термин;

кораб за противолодъчна отбрана – противолодъчен кораб – преследвач на подводни лодки – ловец на подводници (← *охотник на подводные лодки*): Във ВТР се дефинират като синонимни, като приемаме, че първите два са образувани по чужд (най-вероятно руски) модел, третият е български, но с чужд елемент, а последният е калка от руски. Последните два са вече остарели и в употреба само в научно-популярната литература;

миночистач – миночистачен кораб – тралчик – траличник – миннотрален кораб: В последните документи (Наст. 2002) се използват първите три термина, а във ВТР *траличник*, който е русизъм със запазен руски правопис, е със синоним *миночистач*. Можем да проследим как в продължение на по-малко от три десетилетия единият от термините остарява и остава в историята, заместен от друг, който се налага. Трябва да отбележим, че вариантността на термините в този случай се дължи и на заместването на терминологичните съчетания *миночистачен кораб* с еднословното название *миночистач* със същия смисъл и на *миннотрален кораб* с *тралчик*, което е вид словообразователна синонимия, получена чрез универбиране;

ескадрен миноносец – есминец – разрушител: Терминът *ескадрен миноносец*, заедно със синонимния му вариант *есминец* навлиза от руски език заедно с типа кораби, получени в България от бившия Съветски съюз. Във ВТР *миноносец* се дефинира като ‘разновидност на ескадрения миноносец с по-малка водоизместимост, скорост на движение и водоизместване. В съвременните условия губи своето значение’. Очевидна е тенденцията към архаизиране на този термин. В същото време, обаче, в съвременните документи (Наст. 2002) терминът *ескадрен миноносец* е даден като синонимен на *разрушител*, като двата са представени с еднакво символно изображение. В този случай е налице влиянието на английския език, където този тип кораби са *destroyers* и е възможно калката постепенно да се наложи поради изискванията за съвместимост на

българските с натовските стандарти, респективно – модернизирането на българските ВМС;

самолетоносач – авионосец: Въпреки че са представени като синонимни във ВТР, за втория термин можем да кажем, че излиза от употреба и не се използва в специализираните документи;

търсене на мини – поиск на мини: и двата термина са регистрирани в официални документи, като русизмът продължава да съществува успоредно с българския, напр.: „ВМС участват в ...провеждане на разузнавателни *поиски на мини и поиски на подводници...*” (Наст.: 205); „*Търсенето на мини* във военно време се извършва в определени райони и фарватери...” (Димитров 2002: 40);

бойна кабина – бойна рубка: Въпреки че е русизъм, вторият термин се предпочита за назоваване на ‘специално помещение на кораба, оборудвано със средства за управление и предназначено за разполагане на неговия главен команден пункт. По време на боя командирът на кораба се намира тук’ (ВТР).

2.3.3.1.1.1.2.2. Български термин – английски термин

войник от специалните части – командос;

професионален войник – рейнджър;

оръжие за масово поразяване (ВТР) (ост.) – оръжие за масово унищожение: терминът във ВТР се смята за остарял и актуален термин в момента е вторият под влияние на английския *weapons of mass destruction*;

летец – пилот (← pilot): И двата термина са се утвърдили и образуват производни в българския език;

интервенция / намеса (ПРГТ) – интервенция, вмешателство, намеса (ТРМО) ← intervention

малка война – локална война (ВТР);

подвижна отбрана – мобилна отбрана (ВТР);

междуконтинентална ракета – балистична ракета (← *ballistic missile*) (ВТР);

водосамолет – хидросамолет – хидроплан (← *hydroplane*): Въпреки опитите за налагане на калкиран термин с български морфемни, се е наложил английският *хидроплан* ← *hydroplane*;

висотомер – алтиметър: Двойката термини е дадена синонимна във ВТР, но в АБАР и АБВР английският термин *altimeter* е преведен като *висотомер*, т.е. утвърждава се българският, а не заетият термин.

противоотрова – антидот: ВТР използва заемката за термин, а българският еквивалент е само в обяснението на значението;

атомно оръжие – ядрено оръжие – нуклеарно оръжие (← *nuclear*): Ако честотността в употребата на тези терминологични словосъчетания в Интернет е показател за употребата на даден термин, то *ядрено оръжие* определено е най-предпочитаният с 23000 към 2000 употреби за *атомно оръжие* и само две за *нуклеарно оръжие*. ПРГТ утвърждава термини с терминоелемента *ядрен*, напр. в *ядрен удар*, *ядрен взрив*, *ядрена война*, *ядрено учение* и др.

2.3.3.1.1.2.3. Синхронна употреба на чужди термини

Въпреки че част от термините в следващите синонимни двойки са добили гражданственост и не се възприемат като чуждици от специалистите, важно е да се отбележи техния недомашен произход:

десантни сили (рус.) – *амфибийни сили* (← *amphibious*): В новите документи заемката от английски *амфибиен* се дава в скоби (Наст. 2002:157), но се предпочита *десантен* в *десантен кораб* (*ibid.*:159). Възможно е в скоро време този терминоелемент от английски да замести по-стария заедно с уеднаквяване на значението му в двата езика;

фар (← *Φάρος*, Greek) – *маяк* (рус.): двата термина се използват взаимозаменяемо. Но в производните терминологични словосъчетания продуктивен е руският *маяк*: *радиомаяк* – *навигационен маяк* –

радионавигационен маяк за ‘предаваща радиостанция... По приеманите сигнали корабите и самолетите определят направлението към радиомаяка, а с това и своето местоположение’ (ВТР);

снаряжение – *амуниция*: Руският термин съответства по значение на английския *ammunition* (от лат. през френски).

2.3.3.1.1.2. Абсолютни термини синоними в английската терминосистема

2.3.3.1.1.2.1. Стандартен термин – остарял термин

Както бе посочено в 2.3.2., в Речника на НАТО са предствени не само стандартните, одобрени термини, но и няколко вида синонимни термини на *предпочитания* термин (*preferred*): *допустим* термин (*admitted*), *недопустим* термин (*deprecated*) и *остарял* термин (*obsolete*) за едно и също понятие. Те могат да бъдат разпределени в следните подгрупи според формалното различие на термина/терминоелементите на термина.

2.3.3.1.1.2.1.1. Синонимни термини съчетания с различни прилагателни имена

multinational force – *combined force* (admitted);

NATO commander – *Allied commander* (admitted);

partisan warfare Not to be used. See *guerrilla warfare* Also called *GW*. See also *unconventional warfare* (РДО);

probable error (admitted) *PE* – Preferred term: *horizontal error*;

combat patrol – *fighting patrol*;

combat information centre – *action information centre*;

clandestine operation – *discreet operation*;

core planning team – *central planning team*;

nuclear weapon – *atomic weapon*;

standing operating procedures – *standard operating procedures* (admitted).

2.3.3.1.1.2.1.2. Синонимни термини съчетания с различни съществителни имена

essential supply – essential cargo;
emergency establishment – emergency complement;
chemical warfare – chemical operation;
dead space – dead zone;
delaying action – delaying operation;
appreciation of the situation – estimate of the situation;
obstacle (preferred) – obstruction (preferred).

2.3.3.1.1.2.1.3. Синонимни термини съчетания с различен лексемен състав

attack position (НАТО 2013) Preferred term: forming-up place;
military nuclear power – nuclear-weapon state NWS (admitted);
operational analysis OA – operational research (admitted) – operations research (admitted);
law of war Also called the law of armed conflict (РДО).

2.3.3.1.1.2.2. Синхронна употреба на английски и френски термин

В някои случаи, английският термин е синонимен (абсолютен лексикален и графичен) с еквивалентния френски, което не е изненадаващо поради следните причини: 1. френският е вторият официален език на НАТО и интерференцията между двата езика е неизбежна 2. значителното влияние на френския език върху английския за дълъг период от време, започнал след 1250 г., през който навлизат много френски думи и от областта на военното дело: *assault, attack, cannonade, commandant, captain, corps, dragoon, enemy, lieutenant, massacre, sergeant, soldier, troops* (примерите са от Пенчева 2004: 81).

assault phase 1 – phase d'assaut 1;
armed reconnaissance – reconnaissance armée;
consultation – consultation;

contact – contact;

attenuation 3 – attenuation 3 (French) / tone down;

blister agent – agent vesicant (French) / vesicant agent.

2.3.3.1.2. Относителни (релативни / частични) лексикални термини синоними

Относителните (релативни / частични) лексикални синоними се характеризират с частично съвпадение в денотативното си значение, конотациите и стила. Обикновено термин с по-общо значение може да се използва вместо термин с по-тясно значение или обратно.

2.3.3.1.2.1. Относителни лексикални термини синоними в българската терминология

В своето изследване „Морските десанти през ХХ в.” (Кожухаров 2007: 22-30) к-н 1-ви ранг А. Кожухаров прави кратък обзор на терминологичната система на военната наука без да е специалист-филолог, но разграничава значението на много термини, които често се използват взаимозаменяемо, като посочва синонимните и хипонимни връзки между тях:

бойни стълкновения – бойни действия: „Бойните стълкновения са основна градивна единица на въоръжената борба. Когато те протичат целенасочено, доуточняващо ги наричаме *бойни действия*”;

бойни действия – тактически действия – оперативни форми – военни действия – стратегически действия: „Формите за водене на *бойни действия*: от тактически мащаб се наричат *тактически действия*; от оперативен мащаб се наричат *бойни действия* или *оперативни форми*; от стратегически мащаб се наричат *военни действия*, които напоследък се наричат и *стратегически действия*”;

военни действия – операция – битка – кампания – въоръжен конфликт: „Операцията като форма на *военни действия* преследва стратегически цели. *Битката* е съвкупност от едновременни и

последователни отбранителни и настъпателни операции за постигане на една стратегическа цел. *Кампанията* (на стратегическо ниво) е форма за водене на *военни действия*, преследваща определена междинна военнополитическа цел. Кампанията е етап от *въоръжения конфликт*, поради което е негова пряка съставна форма. *Въоръженият конфликт* е бойно стълкновение, в което се преследва определена крайна военнополитическа цел”;

операция – сражение – удар: „Съставните форми на *операцията* са *сражението*, *ударът с обединение* и *бойните действия от оперативен мащаб*.” ВТР обяснява значението на *операция* като ‘съвкупност от съгласувани по време и място удари’ и *сражение* ‘съвкупност от удари и боеве. *Операцията* включва няколко *сражения*’ чрез термина *удар* ‘непосредствено въздействие върху противника с войски и средства за поразяване за неговото унищожаване’, т.е. тези три термина са в хиперонимно-хипонимна връзка.

2.3.3.1.2.2. Относителни лексикални термини синоними в английската терминология

Б. Росоу обяснява по следния начин разликите в английските термини *mission* и *operation*, които често се употребяват синонимно: „Въпреки че днес има общ консенсус, че всички мерки, насочени към предотвратяване, мениджмънт и разрешаване на конфликт са по същество политико-дипломатически дейности (с военни като едни от участниците), думата *operation* веднага създава представа за военна дейност. От своя страна, терминът *mission* поставя ударение върху политико-дипломатическия характер на дейността” (Росоу 1998).

Съвместна статия на колега-филолог и военни специалисти (Маркова, Марков, Тотев 1981) разглежда в детайли разликата в значенията на термините *настъпление* и *атака* и техните съответни английски термини *advance*, *attack*, *assault*, *charge* и *rush*, които са

относителни синоними, като обобщава, че разликите между тях са свързани с различните етапи от боя – от изходния рубеж на настъпление до рубежа за атака и след това във възходяща градация: *assault* се свързва с последната атака, *charge* – изразява стремителност в непосредствения конфликт, *rush* е почти пълен синоним на *charge*: щом пехотното подразделение излезе на рубеж за атака, огънят на поддържащите средства се пренася в дълбочина на отбраната, а подразделенията преминават в атака/щурм (*rush*).

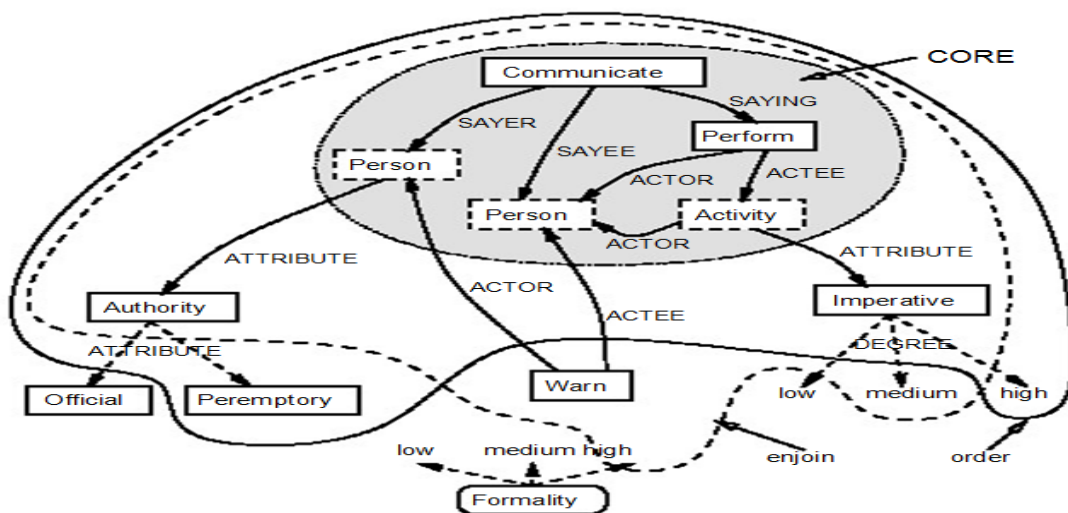
Друг пример за относителни синоними са термините *guerrilla warfare* и *unconventional warfare*, между които има припокриване в част от значението, но дефинициите в Речника на НАТО разкриват хиперонимно-хипонимния характер на връзката между тях: *guerrilla warfare* ‘военни и паравоенни операции, провеждани на враждебна територия от нередовни, основно местни, формирования’; *unconventional warfare* ‘военни действия, извършвани от или с неофициални или паравоенни сили с цел оказване на съпротива или подпомагане на бунтовници (‘*guerrilla forces*’) да принудят, подриват дейността или свалят правителство или окупиращи сили’.

Следващ пример на частични синоними са термините *disarmed mine*, *dead mine* и *inert mine*. Всеки термин назовава мина, която не може да предизвика взрив.

Интересен пример за частична синонимия са термините *order* и *command*. РДО обяснява разликата между тях: *order* ‘заповед, писмена, устна или чрез сигнал, която съдържа инструкции от по-висшестоящ към подчинен. В общ смисъл, термините *order* и *command* са синонимни. Но *order* съдържа елемента ‘детайли на изпълнение’, докато в *command* това не се подразбира’.

Едмъндс и Хърст (Едмъндс и Хърст 2002:118) обясняват как „всяка дума и нейните синоними образуват кластер. [...] Кластерът на частичните синоними не е просто списък със синоними; той има вътрешна структура,

която кодира тънките нюанси като разлики между лексикалните единици”. Те представят кластера на *order* глаголите (*order, enjoin, command...*) във Фиг. 13 и обясняват, че „в този кластер ядрото представлява комуникацията между адресанта (‘sayer’) и адресата (‘sayee’) на действието, което адресата трябва да изпълни. Ядрото включва няколко концепта, които фактически не се лексикализират от нито една дума в кластера (напр. адресанта ‘sayer’ на заповедта ‘order’), но въпреки това трябва да се представят, защото концептите от периферията се отнасят за тях (тези концепти са предствени с пунктирни правоъгълници). Концептите от периферията представят идеята, че частичният синоним може да изрази властта (*authority*) на адресанта (с възможни стойности ‘официален’ (*official*) или ‘задължителен’ (*peremptory*), предупреждение (*warning*) към адресата и императивност на действието (с възможни стойности ‘ниска’, ‘средна’ или ‘висока’). Фигурата демонстрира разликите между *order* (частта, оградена с плътна линия) и *enjoin* (частта, оградена с пунктирна линия)” (*ibid*: 121-122).

Фиг. 13 Синонимен кластер на глагола *order*

Същите автори дават думите *enemy* и *foe* като пример за частична синонимия, тъй като те се „различават в ударението, което поставят на

съставящите ги концепти: първият набляга върху антагонизма, а вторият – върху активните военни действия, а не емоцията” (ibid: 109).

2.3.3.1.3. Стилистични лексикални термини синоними

2.3.3.1.3.1. Стилистични лексикални термини синоними в българската терминология

За разлика от английския език, в който примерите на стилистични военни синоними изобилстват и са създадени многобройни неофициални жаргонни думи на официалните термини, българската военна терминология отбелязва единични случаи, например:

отдаване на военна чест – козируване: официалният термин е първият, но неофициално, вкл. извън военната сфера, се употребява *козируване*.

2.3.3.1.3.2. Стилистични лексикални термини синоними в английската терминология

Английската военна терминология се характеризира с богатство от стилистични синоними на официалните термини. Според Г. А. Судзиловски, който е автор на „Англо-русский словарь военного сленга”, „военната лексика в английския език може да се раздели на 1. Военна терминология, 2. Емоционално-украсени думи и словосъчетания [...], които са стилистични синоними на съответните военни термини (например *dough-boy – infantryman* ‘пехотинец’). Той дава следното определение на военен сленг: онази част от сленга в лексиката на английския език, която се употребява преди всичко за обозначаване на военни понятия във въоръжените сили на САЩ и Великобритания (напр., *ask-ask – зенитна артилерия, chicken – полковник, burp gun – автомат*). Някои думи и словосъчетания от военният сленг могат да означават и невоенни понятия, например *side arms* ‘оръжие, което се носи на кръста’, т.е. *кортик, пистолет* и др. Военният сленг се употребява не само в устната реч, но и в литературата. Среща се в американската и английската

военна публицистика и военно-художествена литература, в някои видове военни документи, а понякога и в устава и наставления. Сленгът е един от източниците на английската уставна терминология. Някои уставни военни термини в армиите на САЩ и Великобритания са се образували от сленгови думи и словосъчетания. Например, *armour* – бронетанкови войски, *stick* – серия бомби; група парашутисти; ръчка за управление на самолет” (Судзиловски 1973: 3-13).

Някои изследователи на жаргонизми подчертават, че „жаргонизмите, които поради факта, че са експресивни синоними на термини от дадена професия и са техни дублети, подобно на стилистичните синоними,получават своята сигнификативна същност благодарение на неутралната дума, с която съ-съществуват. Така, в авиацията *jet plane*, *parachute* като професионални термини имат експресивни синоними-жаргонизми: *jet plane* – *blast furnace*, *blow job*, *blow-torch*, *can*, *firecan*, *flame thrower*, *flute*, *jetjob*, *pipi*, *speed burner*; *parachute* – *bailer*, *brolly*, *chute*, *life insurance*, *overcoat*, *umbrella*. Знанието на термините и техните синоними-жаргонизми е професионална диглосия” (Беляева, Хомяков 1985: 59-62). Същите автори обръщат внимание на факта, че френският и английският военен жаргон от Първата световна война са били обект на изследване на видни езиковеди, докато военният жаргон от Втората световна война не е изследван. Те дават примери за думи и изрази, които навлизат в разговорния английски от жаргона на английските военни летци след Втората световна война: *bale out*, *bloke*, *chow*, *smashing*, *everything under control*, *watch your step*; от морския жаргон: *career boy*, *big eats*, *buy white horses*. От американския военен жаргон навлизат в разговорния език *army chicken*, *big wheel*, *B-girl*, *big-time operator*, *black market*, *left-handed* и др. Въз основа на анализа на военния жаргон, тези автори правят извода, че е възможен преход на професионалните жаргонизми в корпоративни, като при това основната комуникативна функция на жаргонизмите преминава

на втори план, изместена от емотивната функция, която излиза на първи план (*ibid.*).

Интернет предлага разнообразие от глосарии с военен сленг, които са доказателство за богатството на английски стилистични синоними: *Glossary of Military Terms & Slang from the Vietnam War*⁴, *Military Acronyms, Terminology and Slang Reference*⁵, *Military Jargon Summary*⁶, *Glossary of Military Terms & Slang*⁷ и др.

В един от тези онлайн глосарии – *The Definitive Glossary of Modern US Military Slang*⁸, авторът Б. Броуди обяснява, че „войниците – участници във войните в Ирак и Афганистан, са създали богат нов речник с елементи от поп културата и жаргона на военно-промишления комплекс. Тези термини са най-съществената част от съвременния език на войниците и са изключително важни за разбирането на войниците, когато те общуват помежду си.” Някои от примерите в този глосарий са следните:

Gun: миномет или артилерийско оръжие. Никога не се използва за автомат или пистолет. Военните пистолети обикновено са наричани *9-mils*;

IDF: синоним на Indirect Fire, или просто Indirect. Миномети, ракети и артилерия. С този термин обикновено се описва враждебно действие;

Joe: войник. Синоним на *GI*;

Mark: синоним на гранатомета *Mk-19 40mm*;

T-Man: синоним на *Taliban*;

TIC: (произнася се *tick*) *Troops In Contact*. Обикновено означава стрелба, но може да означава и атака на самоубиец-камикадзе;

⁴ Glossary of Military Terms & Slang from the Vietnam War, Institute of Advanced Technology in the Humanities, University of Virginia at Charlottesville. 28.05.2014
<http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Glossary/Sixties_Term_Gloss_A_C.html>.

⁵ Military Acronyms, Terminology and Slang Reference. 28.05.2014
<<http://www.itstactical.com/intellicom/language/military-acronymsterminology-and-slang-reference/>>.

⁶ Military Jargon Summary. 28.05.2014 <http://strann1k.tripod.com/military_jargon.html>.

⁷ Glossary of Military Terms & Slang. 28.05.2014 <<http://www.military.com/join-armed-forces/military-terms-and-jargon.html>>.

⁸ The definitive glossary of modern US military slang 28.05.2014
<<http://www.globalpost.com/dispatches/globalpost-blogs/groundtruth-afghanistan/us-military-slang-glossary>>.

Self-Licking Ice Cream Cone: военна доктрина или политически процес, който като че ли съществува само за да оправдае собственото си съществуване, като често създава нерелевантни индикатори за успеха си.

2.3.3.2. Словообразователни термини синоними

2.3.3.2.1. Словообразователни термини синоними в българската терминология

В българската военна терминология случаите на словообразователните синоними са редки, за разлика от други терминологии, където този тип синонимия е по-разпространен (ср. Емирзян 1989, Христова 1999).

За лексикални синоними (дублети) с една и съща произвеждаща основа и различни словообразователни афикси можем да говорим в единични случаи, напр.:

торпедо – *торпила*: представени са като синонимни в БТР, но в специализираната литература се използва само първият; вторият има по-скоро преносна употреба за назоваване на бърз, чевръст човек. По подобен начин в БТР са представени и *торпедоносци* ‘кораб или самолет, въоръжен с торпеда’ като синонимен на *торпильор*, но тези понятия са останали в историята, а на тяхно място в наши дни на въоръжение са *торпедни катери*;

поразяване на целта – *поражение на целта*: Употребата им в Интернет е в съотношение 378:6, а ВТР дефинира разликите между *поразяване* (на целта) и *поражение* като ‘период на стрелбата, към който се преминава след пристрелката, за да се нанесат с огън максимални загуби на противника’. В Наст. 2002: 203 се използва термина *поражение на противника*;

зенитно прикритие: ВТР дефинира значението на терминологичното съчетание със синонимното същ. име на *-не*: ‘прикриване със зенитни средства на бойните действия на войските’.

ВТР разграничава също така и следните еднокоренни съществителни:

блокиране: ‘изолиране на противников опорен пункт’ от **блокада**: ‘изолиране на противникова държава или на отд. групировки на нейните въоръжени сили’;

десант: ‘войски за стоварване или стоварени на заета от противника територия за водене на бойни действия’ от **десантиране** ‘прехвърляне по въздух (море) и стоварване в тила на противника на войскови подразделения, части и съединения, за водене на бойни действия’.

2.3.3.2.2. Словообразователни термини синоними в английската терминология

В английската военна терминология случаите на суфиксално вариране също са редки, напр.:

operational planning 1 Preferred term: *operations planning*; **operational research** – *operations research* (admitted);

positional defence Preferred term: *position defence*;

dispersion 6 Preferred term: *dispersal*;

combat readiness Preferred term: *combat-ready*;

combination influence mine – *combined influence mine*.

Интересен пример за граматична вариантност представлява употребата на термина *force(s)* в единствено или множествено число в различни термини съчетания: *airborne force*; *air transported force*; *covering force*; *garrison force*; *multinational force*; *task force* **но**: *NATO forces*; *opposing forces*; *forces allocated to NATO*; *national forces for the defence of the NATO area*; *NATO assigned forces*; *NATO command forces*; *purple forces*; *blue forces*; *white forces*. В българските документи преобладава употребата на мн. ч. на *сили*, напр. *сухопътни сили*, *въоръжени сили*, *Великите сили*, *многонационални сили*, *миропазващи сили*, *противниковите сили*, *силите на ООН*, *Споразумение за статута на силите*, *Командващ на силите* и др.

2.3.3.3. Синтактични термини синоними

2.3.3.3.1. Синтактични термини синоними в българската терминология

Зарегистрирани са синонимни термини словосъчетания с различна структура на терминоелементите им, които следват следния тип словообразователно преобразуване: прил. име + същ. име <--> същ. име + предлог + (прил.) + същ. име, например:

командна верига (ред), команден канал – линия на подчинение (ТРМО), ред на подчинение (АБВР);

фронтна линия – линия на фронта;

тралене на мини – миночистене: в тази синонимна двойка вторият, въпреки че е с по-ясна словообразователна структура, е остарял, но все още може да се срещне в научно-популярната литература;

*всесезонно оръжие – оръжие за всякакво време (← *all-weather weapon*) (ИК);*

противолодъчен кораб – кораб за противолодъчна отбрана;

спомагателен кораб – кораб със спомагателно назначение.

Особен случай представляват термините *военно положение* и *положение на война*, които, за разлика от горните примери на синтактични термини синоними, не са синонимни, а имат свои дефиниции в Закона за отбраната: “Чл. 109. (1) *Положение на война* се обявява при въоръжено нападение срещу страната или при необходимост от неотложно изпълнение на международни задължения. Чл. 111. (1) *Военно положение* се обявява при заплаха от въоръжено нападение или от война на цялата или на част от територията на страната”.

Редица двукомпонентни английски термини се калкират на български със синтактични синоними, например:

force protection → *защита на войските* (АБВР) – *защита, охрана на собствените ВС* – *защитни, охранителни мерки* (ТРМО);

peace enforcement → мироналагане, налагане на мира със сила (PHCO) – налагане на мир (АБВР);

collateral damage → странични щети и загуби (TRMO) – косвени щети (АБВР);

humanitarian aid → хуманитарна помощ – мерки за хуманитарна помощ (TRMO).

2.3.3.3.2. Синтактични термини синоними в английската терминология

В английската военна терминология има случаи на двукомпонентни термини словосъчетания със структура същ. име + същ. име, които са синонимни на термини словосъчетания със структура същ. име + предлог *of* + същ. име, например: *target description – description of target; command channel – chain of command; opportunity target* Preferred term: *target of opportunity*.

2.3.3.3.3. Синонимни термини – резултат на заместване на термин словосъчетание с еднословен: универбизация и блендинг

И в българската, и в английската военна терминология констатираме случаи на заместване на термин словосъчетание с еднословен термин – т.е. на универбизация в българската и на блендинг в английската терминология. Еднословният синонимен термин е образуван най-вероятно под влияние на закона за езикова икономия.

Тези явления са разгледани подробно в т.т. 3.5.2 и 3.5.3 на Глава III, но тук ще ги илюстрираме със следните примери:

бойно снабдяване – боеснабдяване, боеен припас – боеприпас, боеен комплект – боекомплект, газово убежище – газоубежище;

notice to airmen – notam (admitted), danbuoy laying – danlaying (MOLS 2004: 11-6⁹), *amphibious tank – amtank*.

⁹ MOLS 2004: *Maritime Operational Language Seminar*, Vol. 2, San Antonio: Defence Language Institute, Lackland AFB.

2.3.3.3.4. Синонимни термини – резултат на съкращаване на многокомпонентен термин (кондензация)

В английската военна терминология се срещат случаи, в които обикновено един, в по-редки случаи – два, от терминоелементите на многокомпонентен термин словосъчетание се съкращават, и това е официално регистрирано в Речника на НАТО. Тези примери на кондензация са доказателство за практическо осъществяване на едно от изискванията към термина – за **краткост**:

initial contact report Preferred term: *contact report*;

humanitarian operation – *humanitarian relief operation* (admitted);

early warning – *air defence early warning*;

gun carriage – *carriage*;

dome Preferred term: *spray dome*;

date line Preferred term: *international date line*.

2.3.3.4. Графични термини синоними

Според М. Попова, графични са вариантите (синонимните термини в нашето разбиране), поне единият от които е буквено съкращение (Попова 2012:602). Разширявам тази дефиниция с важното добавяне, че във военната терминология единият от графичните синонимни термини може да е символно означение.

2.3.3.4.1. Термин – абривиатура

Английският военен език се характеризира с широка употреба на термини съкращения. Кратък параграф от документа *Peace Support Operations AJP 3.4.1* илюстрира това твърдение: “On the recommendations of the PMG, having considered advice from the Military Delegates Group, the Council will decide the mission and structure of the force. The Council appoints the Operation Commander and selects the Operation HQ, the FC and designates the Point of Contact (POC). If NATO assets and capabilities are used, the NAC, with the advice of the Military Committee, selects for proposal to the WEU

Council the Operation Commander and the Operation HQ as well as, if foreseen, the FC and Force HQ” (ОПМ 2001: 52).

В българските специализирани военни документи, заедно с използването на по-широко разпространени абривиатури, получили гражданственост като *въоръжени сили – ВС, военноморски сили – ВМС, военновъздушни сили – ВВС, сухопътни войски – СВ, бойни отровни вещества – БОВ*, могат да се използват абривиатури за почти всички термини. Процесът особено се активизира под влияние на английския език, където използването на абривиатури е разпространено до степен характерна особеност на военния стил, напр.: *оперативно планиране – ОП, група за оперативно планиране – ГОП, оперативен план – ОПЛАН, концепция на операцията – КОНОП, бойно информационен пост – БИП, комуникационни и информационни системи – КИС, преден пункт за управление – ППУ, командване и управление – С2* (под влияние на английския термин *command and control*), *преден отряд – ПО, оръжие за масово поразяване – ОМП, противник – пр-к, време за развъръщане – „Р”, инженерен взвод – инжв* и др. (Тук и по-надолу българските абривиатури са официално приетите в Наст. 2002, а английските – в НАТО 2013а).

Според *NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions* „само инициалните абривиатури (*initialisms*), акронимите, съкращенията (*shortenings*) и съкратени термини (*clipped terms*), които са образувани от съкращаване на многокомпонентни термини, се считат за абривиатури и се стандартизират” (НАТО 2011:15).

2.3.3.4.1.1. Повечето **абривиатури** в българската и английска военна терминология са *инициални (initialisms)*, образувани от първите букви на изходния термин, които се произнасят буква по буква, поради което са известни и като *алфабетизми (alphabetisms)*, например:

ОПМ ← операция по поддържане на мира, *ЗБД* ← зона на бойно дежурство, *ЛО* ← логистично осигуряване, *ПВО* ← противовъздушна

отбрана, УГ ← ударна група, БР ← балистична ракета, ОД ← оперативен дежурен, СКД ← сили за конвойна дейност, ТВ ← танкови войски, ак ← армейски корпус и др.;

PK ← *peacekeeping*, PSO ← *peace support operation*, PSF ← *peace support force*, CC ← *command center*, OR ← *operational requirement*, FO ← *forward observer*, SOP ← *standing (standard) operating procedures* и др.

2.3.3.4.1.2. Друга група са акронимите, които са също вид инициални абривиатури, тъй като се образуват от началните букви на терминоелементите на пълната форма на термина или от срички на пълната форма, но се произнасят като дума по действащите ортоепични норми, например:

НАТО, Станаг (← STANAG), КИС ← комуникационни и информационни системи, БИП ← бойно информационен пост, БОВ ← бойни отровни вещества;

NATO (*North Atlantic Treaty Organization*), SHAPE (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*), LOTS operations ← *logistics over-the-shore operations*, AWACS ← *airborne warning and control system*.

2.3.3.4.1.3. Третата група включва съкратени термини (*clipped terms*), неточно определяни и като сричкови абривиатури, които са получени от първите части на многокомпонентни термини или, при английските термини, от началната, средната или крайната част на термина. При тези абривиатури процесът на съкращаване е свързан и с фонетични промени, тъй като абривиатурата се произнася по действащите правила като обикновена дума.

Случаите от българската военна терминология са няколко нови термина съчетания, чиито съкращения повтарят модела на английския термин: ОПЛАН ← *оперативен план*, КОНОП ← *концепция на операцията*, ДесО ← *десантен отряд* и др.

Английските термини абривиатури от тази група са повече: *PsyOp* ← *psychological operation*, *DAMCON* ← *damage control*, *BOMBREP* ← *bombing report*, *DISSUB personnel* ← *distressed submarine personnel*, *ALEX* ← *alert exercise*, *STANAG* ← *Standardization Agreement*, *OPORD* ← *operation order*, *OPSEC* ← *operations security*, *OPFOR* ← *opposing forces*, *ORBAT* ← *order of battle*, *CASEVAC* ← *casualty evacuation* *ACTORD* ← *activation order*, *ACTREQ* ← *activation request*, *ADCOM* ← *administrative command*, *HAZMAT* ← *hazardous material* и др.

Тези съкратени термини, както и примерите, които следват, са образувани чрез *апокона* – изпускане на последната сричка, морфема или фонема, например:

Ком ← *командир*, *Кон* ← *конвой*, *компл* ← *комплект*, *Лет* ← *летище* и др.;

INTEL ← *intelligence*, *COM* ← *commander*, *sub* ← 1. *submarine* ‘подводница’, 2. *submachine-gun* ‘автомат’, *Crypto* ← *cryptographic*, *Infil.* ← *infiltration*, *demob* (прост.) ← *demobilisation*, *frag* ← *fragment*, *heli* ← *helicopter*, *prop* ← *propeller*, *ammo* ← *ammunition*, *recce* ← *reconnaissance*, *amphib* ← *amphibious*, *det* (разг.) ← *detonator* и др.

Друг вид съкратени термини (*clipped terms*) се образуват чрез ‘отрязване’ на началото на термина: *copter* ← *helicopter*, *chute* ← *parachute*, *drome* ← *aerodrome* или на средата на термина: *arty* ← *artillery*, *divarty* ← *division artillery*.

2.3.3.4.1.4. Четвъртата група абривиатури включва съкращения, образувани от първата и следващата или някои други букви на еднокомпонентен термин, например:

Арс ← *арсенал*, *пр-к* ← *противник*, *фр* ← *фрегата*, *Пр-ще* ← *пристанище*, *пртз* ← *партизани*, *Пл* ← *пленник*, *Авг* ← *авангард* и др.;

Сoy ← *company*, *Сvy* ← *convoy*, *alt.* ← *altitude*, *lchr* ← *launcher*, *rgt* ← *regiment*, *Ar* ← *armour*, *Armd* ← *armoured*, *Arty* ← *artillery*, *Atl.* ← *Atlantic*,

Avn – *Av* (*deprecated*) ← *aviation*, *Bde* ← *brigade*, *Bn* ← *battalion*, *Cbt* ← *combat* и др.

2.3.3.4.1.5. Като отделна група можем да обособим групата на абривиатури, в които има комбинация от букви и цифри, например: *C2* ← *command and control*, *C2S* ← *command and control system*, *C4* ← *Command, Control, Communications and Computers*, *C3I* ← *Command, Control, Communications and Intelligence*, *E-3D* ← *NATO E-3D Component*, *NA5CRO* ← *non-Article 5 crisis response operation*, *NC3A* ← *NATO C3 Agency*, *NC3S* ← *NATO consultation, command and control* и др.

По определението на Ю. Г. Кочарян тук цифрите изпълняват ролята на ‘метазнак’, тъй като не заместват дума в абривиатурата, а посочват броя на следващите едно след друго еднакви буквени съкращения, т.е. те описват структурата на самата абривиатура. Според нея, към абривиатурите не следва да се причисляват частично съкратените думи (или още ‘сложносъкратени думи’ според Судзиловски 1967) от типа: *A-bag* ← *assault bag*, *A-bomb* ← *atomic bomb*, *H-bomb* ← *hydrogen bomb*, *M-day* ← *mobilization day*, *D-check* ← *daily check*, в които наличието на смислов терминоелемент има принципно значение (Кочарян 2007).

2.3.3.4.1.6. Последната група съдържа английски абривиатури, в които буквите, които заместват (или представят значението на) терминоелемент, не съвпадат с първата буква на този терминоелемент, с което се приближават към функцията на символните означения на термините от следващата група: *CV* or *CVN* ← *aircraft carrier CVN is nuclear powered aircraft carrier*; *Q-ship* ← *decoy ship*; *K-KILL* ← *complete kill* и др.

2.3.3.4.2. Термин – символ

В НАТО е приета система от символни изображения (СТАНАГ 2019) за различните военни обекти, съоръжения, оръжия, бойни средства и под. с цел изобразяването им на карти и безпроблемното им разбиране от всички

членове на съюза. Официалният документ на НАТО за военните символи дава следната дефиниция: „военният символ е графичен знак, обикновено използван на карта, дисплей или диаграма, който представя военна единица, съоръжение, дейност или друг обект, представляващ военен интерес. Той може да е цветен и обикновено е придружен от алфанумерични знаци”. В Българската армия също е приета тази символика, публикувана в Наст. 2002 като „Условни знаци” на стр. 133-200, което означава, че успоредно с изучаването на дадените понятия, респ. термини, е необходимо и усвояването на техните символни еквиваленти.

Например, символните означения на следните военни обекти са:

вертолет летище ракета-мишена мина бойна позиция болница

2.3.4. Изводи за явлението синонимия в терминосистемата ОПМ

Явлението синонимия бе разгледано в контекста на изискването за еднозначност на термините, като се установи, че в българската и английската терминосистема се наблюдават различни видове синонимни двойки и синонимни редици в нарушение на това изискване и въпреки опитите за стандартизация. Разгледани бяха особеностите на термините синоними и бе предложена класификация за техния анализ, според която има четири основни вида термини синоними: лексикални, словообразователни, синтактични и графични.

Най-характерен е процесът на заместване на термина от неговата абривиатура или символно означение (т.е. употребата на графични синоними), което е под влияние на английската писмена военна култура и традиции, както и на стремежа към унифициране на термините и улесняване на комуникацията при международни операции и учения чрез

употреба на неезикови средства. Процесът на широка употреба на абривиатури и символни означения става особено активен и в българската военна терминология.

Следващ по важност процес е калкирането на английски терминологични съчетания в българската военна терминология за назоваване на нови понятия, обикновено видове бойни операции, нови видове оръжия и тактики за водене на бойни действия, както и термини от организационната структура на НАТО. Много от тези новонавлезли термини калки са с неустановена употреба, което води до синхронна употреба на абсолютни лексикални синоними, ср. *миротворчество* (РНСО) – *сключване на примирие* (АБВР) – *установяване на мир, омиротворяване* (ТРМО) ← *reasetaking*; *бойна поддръжка* (АБВР) – *бойна подкрепа* (ТРМО) ← *combat support*.

В групата на лексикалните термини синоними са и термините от домашен и чужд произход (най-често от руски или английски език), които също продължават да се употребяват едновременно, напр. *десантни сили* – *амфибийни сили*, *намеса* – *интервенция*. Въпреки все още устойчивата употреба на руски термини наравно със синонимни български термини, в някои случаи се наблюдават тенденции за изместването им от българския еквивалент (*тралчик* → *тралчик* → *миночистач*; *подводна лодка* → *подводница*; *есминец* → *разрушител*).

Английските лексикални синоними се различават в повечето случаи по определящия терминоелемент – прилагателно име (ср. *combat patrol* – *fighting patrol*), или основния член на терминологично съчетание – съществително име (напр. *delaying action* – *delaying operation*).

Словообразователните термини синоними са по-рядко явление в сравнение с лексикалните и в двете терминосистеми поради изискванията за точно дефиниране на всеки термин и различаването по такъв начин на

значенията на термини с еднаква словообразователна основа, но различни суфикси.

Синтактичните термини синоними и в двете терминосистеми са основно между термини словосъчетания с различна структура: прил. /същ. име + същ. име <-> същ. име + предлог + същ. име: *фронт*ова линия – линия на *фронта*, *target description* – *description of target*. Наблюдават се и примери на синонимни термини, резултат на универбизация и кондензация.

Българската военна терминосистема не търпи наличието на стилистични, неофициални емоционално-експресивни синоними на официалните термини за разлика от английската, в която се наблюдава богатство от жаргонни/сленгови думи, които са синонимни на официалните термини, но се използват в разговорния език, а не в официалния писмен език.

Анализът доказва, че българската и английската терминосистема ОПМ е все още в период на формиране и установяване поради наличието на голям брой синонимни двойки, което е потвърждение на твърдението на В. П. Даниленко че „синонимията е особено характерна за началните етапи на формиране на терминологичните системи. [...] Така, установяването на терминологични системи в периода на формиране на езика на науката е ставало чрез преодоляване на развитата синонимизация в обозначаването на едно и също понятие” (Даниленко 1977: 74). Процесът на елиминиране на лексикалните и синтактични синоними първоначално в английската, а в последствие и в българската терминосистема, която е изцяло под влиянието на английската, ще е показател за прецизиране на понятията за дейностите и методите при изпълнение на операции по поддържане на мира.

2.4. Явлението антонимия в българската и английската терминосистема ОПМ

2.4.1. Същност на явлението терминологична антонимия

Явлението антонимия като семантично отношение на противопоставяне на значенията на думите е широко представено в терминологията и предпоставките за това явление са екстралингвистични. Развитието на антонимни отношения отразява нашето възприятие на действителността в цялата ѝ противоречива сложност и взаимообусловеност. Антонимите „означават понятия за признаци, предмети, действия, явления или отношения, които са взаимно противоположни поради това, че заемат полярно противопоставените крайности на по-общо (родово) понятие, което има и междинни степени, или изчерпват, покриват изцяло това понятие като две единствени негови възможности” (Пернишка, Василева 1997:5). Поради това, протиположните лексеми, както и обозначаващите от тях понятия, не само се противопоставят, но са и тясно свързани. „Общността на антонимите се създава от човешкото мислене, което формира значенията на тези единици, а не от реалните признаци на предметите и явленията. [...] Антонимите са свързани с виждането за нещата и действията, с координацията в пространството и времето, както и с оценъчната дейност на познанието и с емоциите” (ibid.). Т. Бояджиев подчертава, че „Логическата основа на антонимите са противоположните видове понятия, които влизат в обема на родовото понятие, отразяващо едновременно единството и раздвоеността” (Бояджиев 1986: 102). Съвременната лексикология свързва антонимните прояви с лексико-семантичните парадигми на синонимията, тъй като антонимната двойка представя контрастивна парадигма в семантичното поле, т.е. синонимията и антонимията са крайни, пределни случаи, от една страна на взаимозаменяемост, а от друга – на противопоставеност на

думите в плана на съдържание. За синонимните отношения е характерно семантичното сходство, а за антонимните – семантичното различие.

В. П. Даниленко и А. Емирзян подчертават продуктивността на антонимните термини: „Антонимите са присъщи на лексиката на научния език не по-малко, а всъщност повече, отколкото на литературния език” (Даниленко 1977: 78); „антонимните терминологични единици са изключително продуктивни средства – повече, отколкото в неутралния език”, като „антонимните значения се противопоставят само по един съществен диференциален признак (наличието или отсъствието на признака), който характеризира терминологичното значение на единия член на опозицията” (Емирзян 1989: 45).

Лексиколозите (Бояджиев, Пернишка, Молхова, Даниленко и др.) подчертават следните съществени лексикосемантични признаци на антонимите:

- антонимите се отнасят към една и съща част на речта и антонимните отношения възникват обикновено при думи, назоваващи качества и свойства, процеси и явления, разглеждани от противоположни гледни точки (*фронт – тил, нападение – отбрана, система „свой-чужд”*);

- основният признак на антонимите е полярност, като значението на единия антоним често може да се обясни с помощта на отрицание на значението на другия; често антонимите се образуват с помощта на отрицателни представки *противо-, контра-, де-, анти-, ре-, не-* и др. (*удар – контраудар, блокиране – деблокиране, терористичен – антитерористичен, миниране – разминиране*) и на английските отрицателни представки *counter-, non-, de-, un-, re-, anti-* и др.;

- антонимите имат еднаква съчетаемост с други думи и са взаимозаменяеми. Параграф от ОПМ 2001 демонстрира тази особеност:

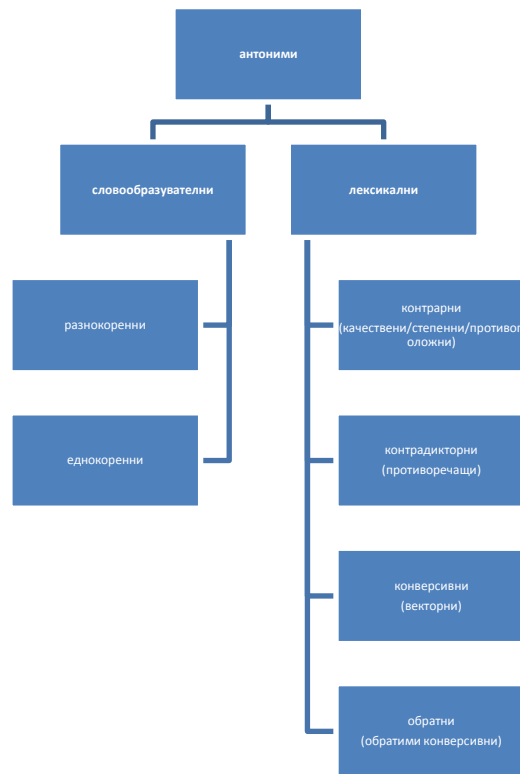
„A number of STANAGs [...] could be adopted by *Non-NATO forces* working alongside *NATO Nations* in a PSO. [...] Although the CJTF capability, in principle, is available for *Article 5* as well as *non-Article 5 operations*, it will

primarily be employed for non-Article 5 CROs. The provisions for *Partner* participation in NATO-led CJTF operations are an integral part of the Alliance's CJTF capability. No specific provisions have been developed for the inclusion of *non-NATO/non-Partner nations*.” (ОПМ 2001: 1-3)

Въпреки че антонимията е двустранна семантична опозиция, тя не винаги свързва само две, а понякога цели групи думи, тъй като дадена дума може да има не само един антоним. „Антонимните отношения позволяват противопоставянето на понятията да се изразява и в ‘незатворен’, многочленен ред” (Розентал et al. 2002). Традиционно се говори за **антонимен ред**, но тъй като всеки член на антонимната двойка или ред може да има свои, непресичащи се синоними, се образува своеобразна система, в която по вертикалата се разполагат синонимните единици, а по хоризонталата – антонимните. Подобна корелация на синонимните и антонимни отношения отразява системните връзки на лексикалните, в частност – на терминологичните, единици. Напоследък се предлага разглеждането на антонимния ред като *двучленна* или *многочленна микросистема* (Пернишка, Василева 1997:10) или на *бинарни* и *полинарни* редове, напр. *въоръжен конфликт с ниска интензивност / low intensity conflict* – *въоръжен конфликт със средна интензивност / medium intensity conflict* – *въоръжен конфликт с висока интензивност / high intensity conflict*.

2.4.2. Класификация на антонимите

Традиционната класификация на антонимите е според тяхната структура и според семантиката им. Военните термини антоними също могат да бъдат класифицирани като **словообразователни** и **лексикални** (Фиг. 14):

Фиг. 14 Видове антоними

2.4.2.1. Словообразвателни термини антоними – те се подразделят на разнокоренни и еднокоренни. Първите образуват групата на същинските лексикални термини антоними, а вторите – на лексикограматичните.

2.4.2.1.1. Разнокоренни – за тях е характерно противопоставянето на термините или на терминоелементите в състава на термините словосъчетания. Противоположното значение на разнокоренните антоними при военните термини най-често се изразява чрез прилагателни имена, последвано от съществителни и единични примери на антонимно противопоставяне чрез други части на речта:

- термини антоними, образувани чрез прилагателни имена и наречия с противоположно значение:

○ *настъпателна операция – отбранителна операция, система „свой-чужд”, приятелски надводен контакт – вражески надводен контакт, обикновено (конвенционално) оръжие – оръжие за масово*

поразяване, външно облъчване – вътрешно облъчване, огневи комплекс за далечен прехват – огневи комплекс за близък прехват;

○ *active defense – passive defense, active air defense – passive air defense, active mine – passive mine, offensive counterair – defensive counterair, covert operation – overt operation, deliberate attack – hasty attack, deliberate crossing – hasty crossing, earliest arrival date – latest arrival date, hinterland, far – hinterland, near, outer transport area – inner transport area, intertheater airlift – intratheater airlift;*

- термини антоними, образувани чрез съществителни имена с противоположно значение:

○ *война – мир, тил – фронт, армия за нахлуване – армия за прикриване, настъпление – отстъпление, нападение – отбрана* и др.

○ *war – operation other than war, war(fare) – peace, identification, friend or foe (IFF)* и др.

2.4.2.1.2. Еднокоренните антоними имат общ корен или основа. Основното количество антонимни военни термини се образува с помощта на представки, които изразяват отрицателно или противоположно значение, т.е. тази група еднокоренни антоними се образува посредством редуването на префикс и неговото отсъствие.

2.4.2.1.2.1. В българската военна терминосистема антоними се образуват с префиксите:

контра-: *артилерийска подготовка – артилерийска контра-подготовка, атака – контраатака, удар – контраудар, огън – контра-огън; маньовър – контраманьовър, настъпление – контранастъпление, подготовка – контраподготовка, разузнаване – контраразузнаване, група кораби за непоредствено следене – за контраследене* и др.;

де- (дез-): *брифинг – дебрифинг, класифициране – декласифициране, мобилизация – демобилизация, блокиране – деблокиране, милитаризация –*

демилитаризация, организация – дезорганизация, информация – дезинформация;

не-: въоръжен – невъоръжен, контактен – неконтактен (взривател, мина), подвижен заградителен огън – неподвижен заградителен огън, конвенционални бойни действия – неконвенционални бойни действия;

ре-: организация – реорганизация, активиране – реактивиране; милитаризация – ремилитаризация;

раз-: миниране – разминиране;

анти-: терористичен – антитерористичен, ракета – антиракета.

Най-много антонимни термини се образуват с помощта на представката **противо-**, но особено при терминологичните единици, съдържащи прилагателни или съществителни с тази представка е, че те не образуват контрастни двойки, а назовават действия, насочени срещу/против назования предмет/обект, напр.: **противоартилерийска** / **противовъздушна** / **противоракетна** / **противосамолетна** / **противодесантна** / **противолодъчна** / **противотанкова** / **противоминна** / **противокатерна** / **противоподводно диверсионна** / **противокосмична отбрана**, **противоминно наблюдение**, **противовъздушна маскировка**, **противозенитен** / **противоизтребителен** / **противоракетен маньовър**, **противолодъчен кораб**, **противолодъчна ракета**, **противооткатно устройство**, **противоподводно боново заграждение**, **противотанков възел** / **опорен пункт** / **резерв** / **ров** / **рубеж**, **противотанкова мина** / **плътност** и др.

Префиксът **противо-** е най-продуктивен и при калкиране на английски военни термини. АБВР съдържа 45 английски термина с префикса **anti-**, от които на 30 съответстват български с префикса **противо-**, и само 2 – с префикса **анти-**, напр.: **antipersonnel** – **противопехотен**, **antisubmarine operation** – **противолодъчна операция**, **antitank**

mine – **противотанкова мина**. От 38 английски термина с префикса **counter-** в същия речник, на 14 съответстват български с интенационалния префикс **контра-**, напр.: *counterattack* – **контраатака**, *counterespionage* – **контрашпионаж**, *counteroffensive* – **контранастъпление**; 8 са калкирани отново с префикса/предлога **против(о-)**: *counterfire* – **огнево противодействие**, *counterinsurgency* – **действия против бунтовнически сили**.

При друга група енокоренни антоними противоположното значение на словообразователно ниво се изразява с помощта на префикси с противоположно значение, напр.: *въоръжаване* – **разоръжаване**, *настъпление* – **отстъпление**, *район за натоварване* – **район за разтоварване**, *авангард* – **арьергард**, *район за съсредоточаване* – **за разсредоточаване** и др.

2.4.2.1.2.2. В английската военна терминосистема най-честотните префикси с противоположно значение са **anti-** (45 термина в АБВР), **counter-** (38 термина в АБВР), **non-** (30 термина в АБВР), **un-** (25 термина в АБВР), следвани от някои други:

counter-: *terrorism* – **counterterrorism**, *deception* – **counterdeception**, *fire* – **counterfire**, *force* – **counterforce**, *intelligence* – **counterintelligence**, *espionage* – **counterespionage**, *sabotage* – **countersabotage**, *subversion* – **countersubversion**, *proliferation* – **counterproliferation**, *reconnaissance* – **counterreconnaissance**, *surveillance* – **countersurveillance**, *attack* – **counter-attack**, *move* – **countermove**, *insurgency* – **counterinsurgency**, *command and control* – **counter-command and control**, *mine* – **countermine**;

non-: *Article 5 operations* – **non-Article 5 operations**, *NATO* – **non-NATO** (*forces, operations, nations*), *Partner nations* – **non-Partner nations**, *governmental organization* – **non-governmental organization**, *proliferation* – **nonproliferation**, *counterdrug operational support* – **counterdrug nonoperational support**, *expendable supplies and materiel* – **nonexpendable**

supplies and materiel, permissive environment – non-permissive environment, battle casualty – non-battle casualty, hostile casualty – nonhostile casualty, deadly force – non-deadly force, lethal weapons – nonlethal weapons;

un-: classified matter – unclassified matter, warned exposed – unwarned exposed, conventional warfare – unconventional warfare.

На английските префикси *non-* и *un-* най-често българските еквиваленти са образувани с частицата *не-*, която изпълнява функцията на отрицателен, противоположен префикс и по този начин реализира отношението отричане или утвърждаване на признаците на опонентите в антонимната двойка. С нея се образуват отрицателни качествени прилагателни имена (*non-permissive environment – неблагоприятна среда*), относителни прилагателни имена (*nongovernmental organization – неправителствена организация*) или съществителни имена (*nonproliferation – неразпространение*). От 30 английски термина с *non-* в АБВР, 19 български съдържат *не-*, а 2 – *без-*: *nonhosile casualty – жертва на невражески действия, nonaligned state – необвързана държава*, НО: *noneffective sortie – безрезултатно излитане*; от 25 английски термина с *un-*, 16 български са калкирани с *не-*, 2 – с *без-*, например *unknown – неизвестен, unmanned aerial vehicle – непилотирано летателно средство, unwarned exposed – непредупредени за ядрен взрив*, НО: *unconditional capitulation – безусловна (пълна) капитулация*. Обяснението за голямата продуктивност на префикса *не-* дава Ст. Петрова: езиковото съзнание на българина е ‘програмирано’ да образува антонимна двойка с *не-* и при подадена дума с представка *не-* търси като изходна, мотивираща основа „положителната” дума без *не-* (цит. по Григорова 2013: 238);

de-: arming – de-arming, centralized control – decentralized control, classification – declassification, mobilization – demobilization, militarization – demilitarization, mining – demining, escalation – de-escalation (of activity);

re-: *deployment* – *redeployment*, *establishment* – *re-establishment* (of law and order), *development* – *re-development*, *supply* – *re-supply*, *settlement* – *re-settlement*, *integration* – *re-integration*, *imposition* – *re-imposition* (of the rule of law);

in-: *direct fire* – *indirect fire*;

dis-: *armament* – *disarmament*.

Термините, образувани с префикса *anti-*, нямат официално регистриран съответващ „положителен” член без този префикс, напр. *anti-air warfare* (няма *air warfare*), *antisubmarine warfare* (няма *submarine warfare*), *antiarmour helicopter*, *antisurface air operation* и др. Изключение е терминът *terrorism*, който има два антонима: 1. *antiterrorism* ‘защитни мерки, използвани за намаляване на уязвимостта на хората и имуществото от терористични актове, вкл. ограничена реакция и задържане от местните военни и граждански сили’; 2. *counterterrorism* ‘операции, които включват нападателни мерки, предприети за превенция, съдържане, предпазване и отговор на тероризъм’. По подобен начин термините *irregular activity* – *противозаконна дейност*, *asymmetric threat/warfare* – *асиметрична заплаха / война* също нямат противоположен положителен опонент.

В българската военна терминология примерите на антоними, образувани с противоположни по значение префикси (*въоръжаване* – *разоръжаване*), са повече от подобни антонимни двойки в английската терминология, където такива случаи са единични: *offense* – *defense*, *port of embarkation* – *port of debarkation*.

Интересен е случаят с термина *go no-go* за назоваване на работното състояние на компонент или система, в който глаголът *go* е загубил статута си на глагол като част на речта и функционира като съществително, тъй като е модифициран от частицата *no*, а не от частицата *not*, както е граматически правилно: ‘go’ компонентът или системата функционират нормално, ‘no-go’ – не функционират нормално. Българският еквивалент

на ПРГТ е „работи” „не работи”, като кавичките са маркер за неустановеност на термина.

2.4.2.2. Лексикалните антоними се подразделят на:

2.4.2.2.1. Контрарни (наричани още *качествени, степенни, градуални, противоположни*) **антоними**. Това е „основният тип антонимия и е свързан с противопоставяне на крайни, полярни признаци, обединени от едно родово понятие“ (Пернишка, Василева 1997: 6). В състава на контрарния антонимен ред могат да се включат и думи с относително неутрално значение, около което се разполагат положителният и отрицателен член, т.е. допускат се степени с постепенна промяна на качеството или признака, напр.: *война – примирие – мир, приятелски – неопознат – вражески авиационен контакт / контакт с подводница, район за съсредоточаване – очаквателен – за разсредоточаване, въоръжен конфликт с ниска интензивност – въоръжен конфликт със средна интензивност – въоръжен конфликт с висока интензивност*.

Нека разгледаме по-подробно няколко примера на антонимни редове:

- Нововъзприетите български термини – калки, следват формата и съдържанието на английските, както и семантичните отношения, в които тези термини влизат: *permissive environment / благоприятна среда* ‘среда, в която приятелски сили не предвиждат възпрепятстване или противодействие на операциите. Забележка: Благоприятната среда не предполага непременно липса на заплаха’ – *non-permissive environment / неблагоприятна среда* ‘среда, в която приятелски сили предвиждат възпрепятстване или противодействие на операциите’ – *hostile environment / враждебна среда* ‘среда, в която противостоящите сили имат възможност и намерение да се противопоставят или да възпрепятстват операциите на приятелски сили’;

- При определяне статуса на пострадал в бойни действия, в английския език се разграничават 7 статуса, сред които има и 4 степенни антонима: *casualty status* ‘термин, използван за класифициране на пострадал за целите на докладване. Има 7 статуса на пострадал: (1) убит / *deceased*; (2) с неизвестно местоположение / *duty status – whereabouts unknown*; (3) изчезнал / *missing*; (4) *много сериозно болен или ранен / very seriously ill or injured*; (5) *сериозно болен или ранен / seriously ill or injured*; (6) *изваден от строя поради болест или раняване / incapacitating illness or injury*; (7) *с незначително раняване / not seriously injured*’ (РДО);

- При идентифициране на контакт, английската военна терминология разполага с няколко термина, които образуват антонимен полинарен ред, крайните членове на който се намират в отношение на противопоставяне: *friendly / приятелски - assumed friend / предполагаем приятел – neutral / неутрален – unknown / неизвестен – suspect / подозрителен обект – hostile / враждебен*;

- При определяне на пораженията от ядрен взрив, в английската военна терминология също се разграничават няколко степени, т.е. имаме пример за степенни антоними, които образуват ред: *nuclear damage / поражения при ядрен взрив* 1. *Light Damage / леки поражения* ‘поражения, които не възпрепятстват прякото използване на екипировката и обектите, както се е целяло’; 2. *Moderate Damage / средни поражения* ‘поражения, които възпрепятстват използването на екипировката и обектите до извършването на основен ремонт’; 3. *Severe Damage / тежки поражения* ‘поражения, които безвъзвратно възпрепятстват по-нататъшното използване на екипировката и обектите’ (ПРГТ).

2.4.2.2.2. Контрадикторни (противоречащи, с комплементарна противоположност) антоними – означават противопоставеност на предмети и признаци, единият от които изключва съществуването на другия, поради което в антонимния ред не може да бъде включен среден

член, например: *надводен* – *подводен*, *свой* – *чужд*, *лек танк* – *тежък танк*, *лека картечница*/ *small arms* – *тежка картечница* / *heavy (assault) rifle*.

В този група влизат и много антоними, образувани с отрицателни представки: *въоръжен* – *невъоръжен*, *въоръжаване* – *разоръжаване*, *блокиране* – *деблокиране*, *lethal weapons* – *nonlethal weapons*, *arming* – *de-arming*, *battle casualty* – *non-battle casualty* и др.

2.4.2.2.3. Конверсивни (векторни) антоними – особен тип антоними, означаващи противоположност на понятия за посока, за движения и признаци с обратна насоченост, например: *маньовър* – *контраманьовър*, *удар* – *контраудар*, *миниране* – *разминиране*, *deployment* – *redeployment*, *attack* – *counterattack*, *fire* – *counterfire* и др. Някои лингвисти не включават конверсивите в разряда на антонимите.

2.4.2.2.4. Обратни (обратими конверсивни) антоними – „означават разменени роли или места в една и съща проява” (Пернишка, Василева 1997: 7), например: *победа* – *поражение*, *настъпление* – *отстъпление*, *нападение* – *отбрана*, *авангард* – *арьергард*, *тероризъм* – *антитероризъм*, *offense* – *defense*, *advance* – *retreat*, *reconnaissance* – *counterreconnaissance* и др. Опозиции като посочените по-горе са много близки до отношенията при някои векторни антоними, поради което не всички лингвисти ги отделят в самостоятелна група.

2.4.3. Функции на термините антоними

Антонимията е средство за изразяване на необходими и неизбежни явления и отношения от действителността – отношенията на противоположност и противопоставяне. „Антонимната връзка създава лексико-семантична макросистема, универсална за човешкото мислене и за езиците, която има значителна познавателна, комуникативна и естетическа роля” (Пернишка, Василева 1997: 3). За разлика от антонимните явления в общия език, където много често антонимите изпълняват стилистична

функция, която се реализира в създаването на някои стилистични фигури – антитеза, оксиморон и др., във военната науката и практика противоположните понятия реално съществуват или се въвеждат по необходимост, за да улеснят комуникацията, а не се употребяват с цел стилично или емоционално въздействие.

Според А. И. Пупкова, термините с отрицателен префикс „не само изразяват отрицание на коренната морфема, но и носят в себе си утвърждаване на противоположното ѝ значение. В случаите, когато на една и съща лексема се противопоставят дума с отрицателен афикс и разнокоренна дума, първата е по-слабо противопоставяне на разглежданата лексема” (Пупкова 1980: 26). За пример може да сравним значението на термина *приятелски* с неговите два антонима *неприятелски* и *вражески*. Разнокоренният антоним *вражески* противопоставя по-категорично признаците, които са противоположни на признаците на *приятелски*.

Друга особеност на военната терминология е активизирането на словообразователни елементи (основно префикси), изразяващи противоположност, нетипични или по-малко употребими в общонародната лексика. Особено активна е употребата на представките *противо-*, *не-*, *контра-*, *де-* и *анти-*, които навлизат и като словообразователни елементи в състава на заимствани от английската военна терминология думи: *контрасила*, *дебрифинг*, *делегиране*, *декласифициране*, *антитерористичен*, *антитероризъм*, *небойни действия* и др.

В английската военна терминология с голяма продуктивност се характеризира префикса *non-*. В ОПМ 2001 той е най-честотният – с 51 словоформи на термин с *non-*; за сравнение: префиксът *counter-* се среща в 11 словоформи, като имаме употреба на глагола *counter* 6 пъти, напр.: “military operations may be designed to *counter* insurgent, terrorist or criminal activities”, “The need to *counter-act* such negative pressures...”; префиксът

re- също е използван в 11 словоформи: *re-establishment (of law and order)*, *re-imposition (of the rule of law)* и др.

Някои от антонимните термини с префикса *non-* в ОПМ 2001 са следните: *Article 5 operations – non-Article 5 operations*, *NATO – non-NATO (forces, Troop Contributing Nations (NNTCN), operations, nations, elements)*, *Partner nations – non-Partner nations*, *international / non-international armed conflict, military – non-military*, *compliance – non-compliance*, *lethal / non-lethal force*, *permissive / non-permissive environment*. Българският еквивалент на *Article 5 operations – non-Article 5 operations* е описателен: *операции по член 5 на Вашингтонския договор – операции различни от война* (което е смисълът на операциите, които не са по чл. 5, но в английската терминология съществува и терминът *Operations Other Than War*, което означава, че е не редно да се използва този термин); *НАТО* и прилагателното *натовски* се употребяват и от неспециалисти, но антонимните *не-натовски сили / операции / нации* не се използват; по същия начин *партньорски нации* звучи нормално, но *непартньорски* засега не се употребява.

Особено интересни са английските антонимни двойки *soft target – hard target*, *soft kill – hard kill*, *soft power – hard power* и тяхното калкиране на български език.

Интернет издания изобилстват с примери, в които английският термин *soft target* е калкиран като *мека цел*, напр.: „Възможно е да има и други подобни нападения, защото мисията на ООН е ‘мека цел’ в Афганистан и е по-лесно за Ал Кайда и други терористични мрежи да я ударят.”¹⁰; „През 2004 г. местната полиция в Санта Мария е поискала намесата на ФБР по подозрение, че съдебното преследване срещу поп иконата [М. Джексън] е ‘мека цел за тероризъм’. Тогава ФБР констатира,

¹⁰ http://bnt.bg/bg/news/view/50192/novi_jertvi_v_afganistan

че няма терористична заплаха срещу Джексън.”¹¹; „Security експерти твърдят, че нападенията на флота, който е считан *мека цел*, с по-малко ефективна защита, може да бъде част от новата стратегия за разширяване на тяхната кампания”¹². Много по-малобройни са примерите с военна употреба на *твърда цел* като антоним на *мека цел*: „На пределните дистанции, на които куршумите все още имат достатъчно енергия за да поразят *твърда цел*, вече разсейването ще е от порядъка на...”¹³

В английската военна терминология *soft target* се противопоставя на *hard target* по степента на усилие, с която се постига поразяване, т.е. *soft target* е обект, който лесно може да бъде унищожен.¹⁴ Ето защо за превод на този термин на български може да се предложи *слабо защитена цел** или *уязвима цел**, а за български еквивалент на *hard target* – по-подходящ би бил терминът *бронирана цел**, тъй като неузвимостта към боеприпасите се осигурява благодарение на брониране, независимо дали става въпрос за бронезилетката на войника, конструкцията на танка или железобетона на сградите.

Подобни са случаите във военната литература на английски език, в които присъстват антонимите *soft kill* – *hard kill*¹⁵. Едва ли би било подходящо калкирането на тези антоними на български език, ето защо предлагаме използването на термините *неутрализация** и *унищожение**.

¹¹ <http://svetoven.pogled.info/news/8164>

¹² <http://novini.bg-joker.com/>

¹³ nauka.bg/forum/index.php?showtopic

¹⁴ Виж следните дефиниции на <http://combat.ws/S4/MILTERMS/MT-H.HTM> за *soft target*: „any unarmored or unprotected object, mobile or stationary, including troops and vehicles, which does not require special ammunition or specific tactics when attacked“; *hard target*: „any fortified, reinforced, armored, or protected object, mobile or stationary, which may require special ammunition or specific tactics (eg: sequence, approach, etc), and serves as a force multiplier when attacked“.

¹⁵ „Several navies believe that the shipborne gun is the last-ditch defence against antiship cruise missiles which have not been followed by the warship's '*soft kill*' electronic warfare suite or downed by its antiaircraft defence missiles, but do not agree on which gun type is best. ... '*Hard kill*' weapons are intended to score a direct hit on either the missile warhead with one or more rounds of solid shot whose kinetic energy is high enough to detonate the explosive content of the missile”: Asian Defence Review, *Gun-Missile Systems for Anti-Missile Defence*, June 2002, стр.25.

Английската военно-политическа лексика активно използва и антонимите *soft power – hard power*. Терминът *soft power* навлиза активно в речника на политолозите след употребата му в книга на харвардския професор Дж. Най (Най 1991), според когото това е „способността да получиш това, което искаш, посредством привлекателност, а не принуда” и тази способност се развива чрез връзки със съюзниците, икономическа подкрепа и културен обмен с другите страни. По-лесно е с превода на *hard power*¹⁶ като *военна мощ*. Предложенията за превод на български на *hard power* като антоним на *soft power* са термините *военна** и *невоенна мощ**, или *материална** и *нематериална мощ** (по аналогия с материални и нематериални активи в икономиката), както и *мека власт*, *мека сила*, *сила на идеите*, *мека мощ*, *умна власт*, а също така описателните *култура на дипломацията и другите влияния*; *способност да се убеждава и въздейства с пример*; *власт на идеи*, *откритост на обществото*, *социален мир*, *културно влияние*. Интересно ще бъде да се проследи кой точно вариант ще се утвърди в българската военна терминология.

Усвояването на антонимни военни термини, особено такива, които навлизат в българската терминология под влияние на английската военна терминология, е добре да става с помощта на минипрезентации, в които се представя точното значение на термина с дефиниция и в контекст, а не само чрез свързване в антонимна двойка. Такива минипрезентации могат да се правят от страна на самите обучаеми, които са специалисти в дадена военна област.

2.4.4. Изводи за явлението антонимия в терминосистемата ОПМ

Анализът на материала налага извода, че явлението антонимия е разпространено в българската и английската военна терминология. Лексикосемантичните процеси, характерни за общоупотребимия,

¹⁶ *Hard power* is a theory that describes using military and economic means to influence the behavior or interests of other political bodies: http://en.wikipedia.org/wiki/Hard_power

неспещализиран език, намират проява и във военната терминология, където се срещат много случаи на противопоставяне на действия, признаци, свойства, качества и явления от военната терминосистема с помощта на лексикални антоними.

Антонимичността на термините, както и тяхната категориална принадлежност, може да се проявява морфологично и лексикално в плана на изразяването им. Морфологичният (словообразователен) начин за изразяване на антонимични отношения се проявява в използването на афикси (най-често представки) с отрицателно значение, т.е. от гледна точка на тяхната структура, и в двете терминосистеми преобладават еднокоренните антоними, образувани с помощта на префикси. Най-честотните български префикси са *противо-*, *не-* и *контра-*, а най-честотните английски – *anti-*, *counter-*, *non-*, *in-*, като термините с префикса *anti-* нямат съответващ „положителен” член. Някои термини, образувани с други отрицателни префикси, също нямат съответстващ положителен опонент, с когото да образуват двойка. В българската военна терминология се наблюдават примери на антоними, образувани с противоположни по значение префикси (*въоръжаване* – *разоръжаване*), докато такива случаи са единични в английската терминология.

При лексикалния начин за изразяване на антонимност, противопоставянето на военни понятия се осъществява чрез разнокоренни термини/терминоелементи в състава на термини словосъчетания: прилагателни имена или наречия с противоположни значения в състава на термини словосъчетания (*настъпателна* – *отбранителна операция*, *приятелски* – *вражески*, *активна* – *пасивна отбрана*; *active* – *passive (defense, mine)*, *deliberate* – *hasty (attack, crossing)*, *hinterland far* – *near*); или съществителни имена (*тил* – *фронт*, *настъпление* – *отстъпление*, *friend or foe*). Лексикалните подвидове антоними са четири, като най-разпространени във военната терминология са контрадикторните антоними

(свой – чужд, *lethal – non-lethal weapons, force*), следвани от контрарните (степенни) антоними, които допускат образуването на антонимни редове с допълнителни членове за степените на качеството или признака (*въоръжен конфликт с ниска / средна / висока интензивност*), конверсивни и обратни антоними.

Най-често срещаната опозиция във военната терминология е бинарната. Срещат се и случаи на полинарни антонимни редове при термини словосъчетания, в които се проявява градиране/степенуване на признака на понятието:

light / moderate / severe nuclear damage – леки / средни / тежки поражения от ядрен взрив;

friendly / assumed friend / neutral / unknown / suspect / hostile – приятелски / предполагаем приятел / неутрален / неизвестен / подозрителен обект / враждебен (в системата за идентификация).

Под влияние на английската военна терминология навлизат термини антоними, които се калкират на български: *permissive environment / благоприятна среда – non-permissive environment / неблагоприятна среда – hostile environment / враждебна среда, lethal weapon / смъртоносно оръжие – non-lethal weapon / несмъртоносно оръжие, deadly force / смъртоносна сила – non-deadly force / несмъртоносна сила, covert operation / операция под прикритие – overt operation / явна операция, conventional warfare / конвенционални бойни действия – unconventional warfare / неконвенционални бойни действия*. Тези термини не са регистрирани във ВТР.

В някои случаи, английски антонимни термини не могат да се калкират с български антонимни двойки със същата формална структура и противопоставянето на признаците става по-описателно или с друга част на речта в българската двойка, например:

force – counterforce: сили – сили и средства за ответен удар;

fire – counterfire: огън – огнево противодействие;

fire – misfire: огън – засечка/неразрив;

direct fire – indirect fire: огън с право мерене – **не**пряк огън (АБВР);

overt operation – covert operation: явна операция – операция под прикритие (а не **не**явна операция);

deliberate attack – hasty attack: предварително подготвена атака – спешно подготвена атака (ПРГТ), атака без предварителен план и подготовка (АБВР);

insurgency – counter-insurgency: бунтовнически действия – борба с бунтовници;

earliest arrival date – latest arrival date: **очаквана** дата на пристигане - **крайна** дата за пристигане;

expendable supplies and materiel – non-expendable supplies and materiel: разходни запаси и материали – материални средства за **многократно** използване.

Асиметричността на антонимните двойки / редове в двата езика може да се обясни с екстра- и интралингвистични фактори. Към екстралингвистичните може да се отнесе 1. отсъствието на линия на противопоставяне, тъй като в изходния език (английския) тя отразява социални, обществено значими контрасти, характерни за друга социално-политическа и народопсихологическа среда (ср. появата на антонимните термини *war – Operation Other Than War, Article 5 operations – non-Article 5 operations, Partner nations – non-Partner nations*); 2. Линията на противопоставяне е присъща на семантиката и на двата езика, но наборът от думи, които я представят, е културно обусловен (напр. преводът на термина *civilianization* ‘прехвърляне на отговорности, функции или длъжности от военни на цивилни служители’ е **демилитаризация на управлението** от ПРГТ).

Към интралингвистичните фактори се отнасят формални причини, свързани с подбора на преводни еквиваленти и техният статут в езика, отсъствието в единия от езиците на лексема, изразяваща логически противоположно явление (напр. *counter-piracy* не се превежда с *противо-* или *контрапиратство*, а с *противодействие на пиратството*), или отсъствие на значение (лексико-семантичен вариант), осигуряващ образуването на антонимна двойка в лексема на единия от съпоставяните езици (*явна операция – операция под прикритие*).

Навлизането на много нови термини, включително антонимни двойки и редове, които са одобрени за употреба в НАТО, е свързано с проблеми при тяхното усвояване в системата на българската военна терминология, в която се наблюдават случаи на неустановени термини: *soft target – hard target, soft kill – hard kill, soft power – hard power, Article 5 operations – non-Article 5 operations, Partner nations – non-Partner nations* и др.

Изследването на антонимния характер на отношенията между термини от дадена терминосистема помага да се изследва системния характер на тази терминология: формата на термина помага да обособим групи с еднаква категориална принадлежност, тъй като използваните префикси и определящи терминоелементи установяват отношения на подобие или противопоставяне между понятията, което позволява тяхното систематизиране.

2.4. Изводи към Глава II

Анализът на семантичните процеси полисемия, омонимия, синонимия и антонимия в Глава II, обобщени като *семантична и формална вариантност* от М. Попова, доказва, че „терминът не е особена дума, а дума в особена функция”, тъй като в изследваните терминологични системи се наблюдават лингвистични явления, които са общоезикови. Настоящият анализ потвърждава и думите на Х. Сейгър, че „начините за

алтернативна десигнация не се различават съществено между общия и специализиран език; поради по-голямата концентрация на специални термини е възможна по-голяма наситеност на алтернативни форми в дискурса на специалните езици” (Сейгър 1990: 214).

Изследването на семантичните процеси започна с установяване на характера на явлениято **полисемия** при термините и разликите с явлениято **омонимия**. При разглеждането на явлениято полисемия в терминосистемата ОПМ се установи семантично несъответствие в част от съпоставяните термини от двата езика наред с наличието на моносиметрични еквивалентни (*операция по поддържане на мира – peace support operation, хуманитарна операция – humanitarian operation*), и полисемантични еквивалентни термини (*конвой – convoy, капитан – captain*). Предложена бе класификация за съпоставителен анализ на термините, която позволи обособяването на следните категории несиметрични термини: моносемантични частично симетрични (*удърни сили – strike force*), моносемантични несиметрични (*кампания – campaign*), полисемантични несиметрични (*тил → 1. rear area, 2. logistic support; мисия → 1. мисия; 2. задача, 3. бойна задача*). Посочени бяха причините за поява на междуезикова асиметрия: основната е стремежът към икономия на езика, когато вече съществуващо название се използва за назоваване на ново понятие, или когато названието на по-общо явление се използва за назоваване на по-специфично. Установено бе, че явлениято полисемия е застъпено и в двата езика, но се проявява по-често в английския език, като наличието на междуезикова асиметрия може да се определи като недостатък на терминологиите, който може да повлияе негативно в процеса на комуникация между специалисти. Независимо от тези констатации, най-важният извод е, че в основната си част термините от областта ОПМ са моносемантични и еквивалентни, което се дължи на екстралингвистични фактори – налагане на стандартизирана терминология

в тази област поради международния характер на операциите по поддържане на мира.

Следващата част на Глава II бе посветена на изследване на явлениято **синонимия** в терминологичните системи. Наличието на голямо количество синонимни термини, вкл. регламентираното използване на английски синоними в Речника на НАТО, е доказателство за отсъствие на стандартизирана терминология, въпреки стремежа към постигане на единство. Това повлиява негативно и на систематизирането на българската терминосистема, в която се наблюдава едновременно използване на няколко варианта – калки на даден английски термин: *бунтовнически действия* (ПРГТ) – *въставане, бунтарство* (ТРМО) – *метеж* (АБВР) ← *insurgency*; *миротворчество* (РНСО) – *сключване на примирие* (АБВР) – *установяване на мир, омиротворяване* (ТРМО) ← *reasetaking*. Анализът на синонимните термини в двата езика се осъществи на базата на класификация на видовете синоними в четири основни групи и няколко подгрупи: лексикални (абсолютни и относителни), словообразователни, синтактични и графични (абривиатури и символи).

Характерно за българската терминология е синхронна употреба на домашен и чужд (от руски или английски език) термин, които образуват групата на абсолютните лексикални синоними. Тази група е най-многобройната и в двата езика, като в английската терминосистема лексикалните синоними се различават по определящия основния член на терминологичното съчетание терминоелемент – прилагателно име (*core planning team* – *central planning team*); в по-редки случаи синонимни са съществителни – основни членове на терминологичното съчетание (*chemical warfare* – *chemical operation*). Подгрупата на относителните лексикални синоними включва термини, които често се употребяват взаимозаменяемо поради незнание на точните дефиниции на термините (*операция, кампания, военни действия; operation, mission*). Изследването

установи по-рядка употреба на словообразователни и синтактични термини синоними, като най-често ТСС имат различна структура – с или без предлог (*фронтна линия – линия на фронта, opportunity target – target of opportunity*). Разгледаните синонимни термини са доказателство за проява на закона за езикова икономия в две направления: 1. стремеж за краткост на термина – с примерите за универбизация (*боен комплект – боекомплект, notice to airmen – notam*) и кондензация (*humanitarian operation – humanitarian relief operation*); 2. употреба на голямо количество графични синоними – абривиатури и символни означения. Именно употребата на голям брой абривиатури се посочва като най-характерно и най-затрудняващо комуникацията по време на международна операция от българските миротворци (вж. още Глава III, 3.6.5.5).

Изводът, който се налага след анализа на синонимните термини в двете терминосистеми е, че наличието им може да причини трудности в процеса на професионална комуникация, което налага изискването за продължаваща работа по систематизация на тези терминосистеми.

В последната част на Глава II бе изследвано явлението терминологична **антонимия** с двата начина за изразяване на противоположни признаци – словообразователен и лексикален. Разгледани бяха най-характерните префикси в двата езика на базата на статистически данни: *противо-*, *не-*, *контра-* в български и *anti-*, *counter-*, *non-* в английски. Представени бяха примери не само на контрарни и контрадикторни антонимни двойки, но и на антонимни полинарни редове, в които признакът за противопоставяне е представен в няколко степени (*много сериозно болен или ранен /very seriously ill or injured – сериозно болен или ранен / seriously ill or injured – изваден от строя поради болест или раняване / incapacitating illness or injury – с незначително раняване / not seriously injured*). За все още неустановени в българския език антонимни английски термини бяха предложени подходящи еквиваленти.

Анализирани бяха причините за асиметричността на антонимните двойки/редове в двата езика и бе констатирано, че такъв анализ подпомага изграждането на стройна терминосистема поради установяване на отношения на подобие или противопоставяне между изразяваните понятия.

ГЛАВА III

ТЕРМИНООБРАЗУВАНЕ И ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ И АНГЛИЙСКИТЕ ТЕРМИНИ ОТ ТЕРМИНОСИСТЕМАТА ОПМ

3.1. Увод

Развитието на специализираната военна терминология се подчинява на особеностите, които са характерни за съвременните български и английски езици като цяло. Но извеждането на характерните особености в терминообразуването на военни термини в последното десетилетие ще помогне по-добре да се разбере спецификата на процесите на развитие на военните термини, актуалните начини за терминообразуване, а също така да се набележат тенденциите в развитието им.

Тази глава цели да установи най-продуктивните способности за терминообразуване и терминологична номинация в българската и английската терминосистема ОПМ.

Както подчертава Х. Сейгър, „Всички науки и технологии редовно изискват нови термини за нови обекти, части от обекти и за нови процеси. Ние разграничаваме три основни подхода към създаването на нови названия (дезигнатори): 1. използване на съществуващи езикови средства, 2. модификация на съществуващи средства, 3. създаване на нови лингвистични единици” (Сейгър 1990: 71).

Други специалисти (Суперанская et al. 1989: 196) разграничават процесите на:

1. терминологизация – използване на съществуваща дума от родния език в качеството ѝ на термин;

2. терминообразуване на базата на родния език – създаване на деривати с помощта на специализирани (семантични или структурни) форманти;

3. терминозаимстване – използване на готова чуждица в качеството ѝ на термин;

4. терминообразуване на базата на интернационални терминоелементи (използване на чужди, неутрални морфологични компоненти за конструиране на терминологични неологизми).

За целите на настоящето изследване приемам разбирането на М. Попова на метатермина **терминообразуване** като характеризиращ процеса на „образуване на термина, като се започне с отделянето и изучаването на съответния обект от действителността и се стигне до формалното изразяване на негови понятийно-семантични признаци чрез техниките на словообразуването в даден естествен език. [...] Под терминообразуване ще се разбира цялостната дейност за създаването на термина, в която могат да се разграничат следните три етапа: частнонаучен, логически, лингвистичен. [...] Третият етап [...] ще нарека **терминологична номинация** и ще го съотнеса с езиковата номинация като нейн частен случай” (Попова 2012: 264, 267). Анализът ще протече с представяне на начините за терминологична номинация:

- семантичен начин (с няколко подвида: метафоризация на значението на общоупотребима дума, метонимичен пренос на значението на общоупотребима дума и промяна на терминологичното значение);
- морфологичен начин (афиксация и композиция);
- формалносинтактичен – образуване на термини словосъчетания;
- конверсия;
- компресивни начини за терминологична номинация (блендинг/телескопия, универбизация, кондензация);
- графичен метод (абривиация);
- заемане на термини (терминозаимстване).

3.2. Семантичен начин за терминологична номинация

Семантичният начин за терминологична номинация е един от универсалните начини за вторична номинация. Някои учени (Фомина 2006: 51) разграничават следните частни подвидове: 1. терминологизация на общоупотребимото значение на дума, 2. разширение на значението на общоупотребима дума, 3. метафоризация на значението на общоупотребима дума, 4. метонимичен пренос на значението на общоупотребима дума, 5. специализация на значението на общоупотребима дума, 6. междусистемно заимстване на лексеми. Според същия изследовател, „семантичното терминообразуване, за разлика от семантичната деривация на думи от литературния език, обикновено е резултат не на дълго, диахронно разделяне на значенията, а на бърз, често едновременен, пренос на названието върху специално понятие, т. е., синхронно езиково явление” (ibid.: 52). За нас, „междусистемното заимстване на лексеми” като явление, коментирано в Глава I, което заслужава подробен отделен анализ, не е специален обект на изследване в настоящата работа, а „разширението на значението на общоупотребима дума” и „специализацията на значението на общоупотребима дума” могат да бъдат обединени в една група с процеса на „терминологизация на общоупотребимото значение на дума”.

В настоящето съпоставително изследване обръщам особено внимание на **терминологизацията** – процесът на „семантична деривация, при която на название на общоупотребимата лексика се дава ново терминологично значение” (Петкова 2009: 15), т.е. използване на съществуваща дума от български и английски език в качеството ѝ на военен термин. Такова изследване помага да се установят общи закономерности и факти, присъщи на неродствени езици, и изясняване на реализацията на езиковите универсалии – въпрос, разработван обстойно от когнитивната лингвистика.

В. П. Даниленко (Даниленко 1977: 98) посочва, че „Семантичният начин е бил един от първите словообразователни начини за създаване на терминологични названия. Пътят за приспособяване на общонародни думи в терминологични названия преминава през семантична специализация, която е започвала с тяхната употреба в особен контекст”. Новите термини могат да се образуват по аналогия с вече съществуващи названия и може да се осъществи пренос на значението посредством метафора или метонимия. Авторката цитира Ф. Филин, според когото „професионалният език [на военните] със своите корени е бил по най-тесен начин свързан с общоразговорната и литературна реч, бил е част от нея. Военното значение на много термини се е определяло само от контекста; в друг речев контекст тези термини можели да приемат и други значения (социално-политически, битови, абстрактни и др.)” (Даниленко 1977: 99). Имайки предвид общите процеси на развитие на българския и руския език в диахронен план за дълъг период от време, можем да приемем, че подобна е била и тенденцията с употребата на български военни термини като *бой, конница, денуване, запас, застава, окоп, убежище, удар, укритие, (войскови) тил* и др. Английската военна терминология, от своя страна, също се е развивала на базата на изменение на значението на думи от разговорния език и използването им в специфичната сфера на военните дейности, като напр.: *attack, force, gun, cannon, missile, strike, melee* и др.

Без да навлизаме в детайли, можем да посочим следните основните **екстралингвистични и лингвистични фактори**, които са в основата на продуктивността на метафоричния и метонимичния трансфер при назоваване на военни понятия и реалии в български и английски:

- военната терминология е отражение на явленията и процесите в социума, особено по време на въоръжени конфликти. Войната като социално явление и военните действия имат пряко въздействие върху общественото съзнание, респ. изразяването на когнитивните процеси в

терминологията, поради което обогатяването на военната терминология е най-активно по време на военни действия (ср. цитираните в Глава I български военни термини от различни исторически периоди, както и богатството на английски глосарии с военен сленг от различните войни през XX век и последните две десетилетия в Ирак и Афганистан, посочени в 2.3.3.1.3.2). В последното десетилетие обогатяването на военната терминология, вкл. с термини, образувани чрез семантичния начин, е също резултат на общественно-политическите промени и необходимостта от назоваване на нови понятия, свързани с тях (участие в *мироопазващи операции*, *партньорска нация*, *среда на сигурност* и др.);

- научно-техническият прогрес е също важен екстралингвистичен фактор за образуване на термини чрез метафоричен и метонимичен трансфер (*killer satellite*, *разрушител* и др.). Развиващата се военна наука и теория с приемането на нови доктрини и стратегии изискват създаването на нови термини (в много случаи калки) за тяхното назоваване: *умна отбрана*, *оперативно изкуство*, *хибридна война*, наред със *студена война*, *гореща точка* и др.;

- военният колектив е особена социална структура, членовете на която се намират в ‘затворена’ среда за продължителен период по време на военни операции. Общуването в тази затворена среда подпомага оформянето на специфичен професионален жаргон, думи от когото могат да преминат към терминологичната лексика с течение на времето (наблюденията са за английски метафорични термини като *drone* ‘безпилотен самолет’, *dogfight* ‘въздушен бой’, *pillbox* ‘закрито огнево съоръжение’);

- лингвистичните фактори, които оказват влияние на терминологизацията, са: 1. стремежът на английския език към използване на собствения (домашен) лексикален фонд в по-голяма степен от българския и 2. по-слабата противопоставеност на официално и

неофициално общуване, характерни за английската и американска култури като цяло.

3.2.1. Терминологизация чрез метафоризация на значението на общоупотребима дума

От особен интерес за изследването е онзи семантичен аспект на терминологизацията, когато в процеса на семантични изменения основна роля играе преносът на названието на съществуваща дума на основата на сходство на някакви признаци на предметите, явленията, действията, свойствата или качествата – т.е. метафоризация на значението на общоупотребима дума. **Метафората** е едно от типичните средства за терминологична номинация, като „съдържателният механизъм на номинативната метафора е мисловна операция, при която на основата на сравнение се осъществява взаимодействие между двете значения – първичното значение на съществуващата в езика дума и другото, новото значение, появило се в професионалната сфера, което се назовава със същата тази дума” (Попова 2012: 273). Огромният интерес към метафората в последните десетилетия се потвърждава от наличието на много изследвания по проблемите на метафоризацията, особено от страна на когнитолозите, които смятат метафората за средство за опознаване на действителността, което довежда и до възникването на нова междудисциплинарна наука – метафорология. Изследванията показват, че има специфични особености при използване на метафората в специализираните подсистеми на езика.

Според Б. Алексиев, процесът на **терминологична метафоризация** е „картиране на понятие с обща референтност върху понятие със специална референтност. [...] Резултатът от процеса на картиране е метафорична характеристика на взаимодействието, получена от предикация от типа *A като B*, която наричаме „предикация по аналогия”. Приемаме, че процесът на метафоризация завършва с прибавянето на тази

характеристика към специалния референт (неназованото понятие) за да се получи терминологичната метафора. Схематично този процес може да се изрази със следната формула (Алексиев 2005б: 22-23):

Понятие с обща референция \Rightarrow *Спец. референт* > *Терминологична метафора*
където знакът \Rightarrow означава 'картиране', а знакът > - 'резултат'

Някои примери за военни термини, образувани чрез метафоричен пренос в български и английски, са представени в изследвания на В. Иванова (Иванова 2003), А. Г. Рябов изследва метафоричния и метонимичния пренос на значението в английската военна терминология (Рябов 2009), а съпоставително изследване за ролята на метафората в структурирането и функционирането на специализирана военна руска и английска лексика е направила Г. А. Бучина (Бучина 2003). Б. Алексиев предлага фундаментално изследване за контрастивните аспекти на терминологичната метафора (Алексиев 2005а), както и модел за съпоставителен анализ на термини метафори с техните еквиваленти (Алексиев 2005б).

За систематизиране на многообразието от метафорични военни термини в нашето изследване ще използваме подробната семантична класификация на терминологизацията чрез метафора с типове, подтипове и модели на отношение между общоупотребими думи и термини, развита от Е. Петкова (Петкова 2009) и М. Попова (Попова 1990а, 2012).

3.2.1.1. Класификация на метафорично назоваване по типове, подтипове и модели

Сравнявайки значенията на общоупотребимата дума и новообразуваната терминологична единица, М. Попова и Е. Петкова използват класификационните единици **тип**, **подтип** и **модел** за моделиране на метафоричното номиниране, като с тип и подтип се характеризира „общия признак в значението на двете взаимодействащи си единици, като [...] типът е задължителната класификационна единица, а

подтипът е факултативна класификационна единица, която се използва само при тези от типовете, в които по-ниската степен на абстракция може да бъде ясно изразена. [...] Чрез моделите се изразява комбинацията между семантичните стойности на двете области (източник и цел)” (Петкова 2009: 29). Настоящото изследване ще използва основните типове, подтипове и модели от горепосочената класификация, като добавя нови типове и модели. Анализът показва, че в някои от случаите се наблюдава идентичност на метафоричната номинация в двата езика, като метафоричният термин/терминоелемент е с удебелен шрифт и курсив; в други случаи, при липса на съответствие, метафоричният термин в единия от двата съпоставяни езика следва приетата типологична класификация, последван от неговия (не)метафоричен преводен еквивалент и/или обяснение. Значенията на българските термини са в по-голямата си част от ВТР или РСНО (който е изрично посочен в скоби), а на английските – основно от Речника на НАТО.

1. Тип ‘форма’

1.1. модел: ‘(част от) живо същество → (част от) предмет’, напр.:

нос (на кораба) – **bow(s)**: разглеждайки особеностите на българските и английски морски термини (неразделна част и от военната терминология), В. Петкова¹⁷ посочва **нос** и английският термин **bow(s)** като примери за терминологизация на общолитературни думи: „Българският термин **нос** и английският **bow(s)** (в староанглийски ‘рамо’) назовават предната част на кораба... Специалното значение на тези думи се е развило поради сходство с основните понятия, които тези две думи

¹⁷ Петкова, В. *За някои характерни особености на българската морска терминология*. – В: сб. Трудове на ВНВМУ, № 15, Военно издателство, София, 1977, с. 201-215.

обозначават или са обозначавали – ‘части на тялото със специфична извивка’;

бойна глава – *warhead*;

нос/носова част (на самолет) – *nose (of the plane)*;

boattail (‘лодка’ и ‘опашка’) – за назоваване на коничната *опашна част* на балистично тяло;

muzzle (‘муцуна’) – дуло;

хобот на лафета – за назоваване на част от артилерийско оръдие.

1.2. модел: ‘предмет → действие’, напр.:

stream take-off – *поточно излитане* ‘излитане на самолети в строй един след друг’;

stick (‘пръчка’) – *групов скок на парашутисти*;

свредел – *spin* и *спирала* – *spiral* (в авиацията) – фигури в пилотажа.

2. Тип ‘външен вид’

2.1. модел: ‘(част от) живо същество → (част от) предмет’, напр.:

опашка – *tail* – задната част на самолета;

fin (‘перка на риба’) – *вертикален стабилизатор* – вертикалната част на *опашката* на самолета;

(галвано-ударен) *рог* – *horn* – част от устройството на контактна мина;

ежове – *antitank hedgehogs* (‘таралежи’) – преносими противотанкови и противопехотни инженерни заграждения;

wild weasel (‘невестулка’) – название на специално модифициран самолет;

drone (‘търтей’) – безпилотен самолет;

guinea-pig (‘морско свинче’) – *кораб-минен проривател*;

bug (‘буболечка, бръмбар’) – *тайно подслушвателно устройство* (разг. *бръмбар*)

2.2. модел: ‘предмет₁ → предмет₂’, напр.:

ядро – *cannonball* – кълбовиден артилерийски снаряд;

horse collar (синонимен на *rescue strop*) (букв. ‘конски хамут’) – спасителен колан;

kite (‘хвърчило’) – *удълбочител* – устройство от военноморските минни заграждения;

mine plough (‘мина’ и ‘плуг’) – устройство пред бронирано средство за разкопаване и детониране на мини;

бронекалпак – бронирано покритие с абразура.

2.3. модел: ‘живо същество → начин на действие’, напр.:

змейка – *snake mode* – за описание на полет;

leapfrog (‘скок’ и ‘жаба’ – название и на играта „прескочи кобила”) – *придвижване с надскоци* – за описване на начина на придвижване напред на подкрепленията.

3. Тип ‘външен вид и разположение’

3.1. модел: ‘част от живо същество → предмет – място’, напр.:

тил – *rear area* ‘задната част на строя’ ср. с *дълбок тил* – *heartland* (‘сърце’ и ‘земя’)

гръб – *back* – също често се използват от военните в български и английски: напр.: „нападам противника в *гръб*”, “to break the *back* of the enemy’s offense”;

headquarters – *щаб*;

airhead – *плацдарм*;

bridgehead – *предмостие, плацдарм*;

beachhead – *плацдарм за стоварване на морски десант*.

3.1. модел: ‘предмет → предмет-място’, напр.:

trail (‘следа, диря’) – *изоставане на бомба* – начинът, по който бомбите остават след самолета.

4. Тип ‘свойство’

4.1. модел: ‘предмет → характеристика на действие, напр.:

таван на самолет – **ceiling** – най-голямата височина на самолет;

brink of war – (на) **ръба на войната**.

4.2. модел: ‘свойство на човек → физическа характеристика на предмет’, напр.:

endurance (‘издържливост’) – **ресурсна автономност** – времето, през което самолет, кораб или др. средство може да продължи да оперира при определени условия, т.е. без презареждане с гориво;

bleeding edge (‘кървящ’ и ‘край’) – тази част от карта, където картографският детайл е до самия край на картата.

4.3. модел: ‘физическо свойство на предмет → физическа характеристика’, напр.:

лека картечница – **small arms** – осн. автоматично оръжие за поразяване на открити живи цели; **тежка картечница** – **heavy (assault) rifle** – мощно огнево средство за поразяване на земни и въздушни цели;

лек танк – танк с тегло до 20 т., леко артилерийско и картечно въоръжение; **тежък танк** – с тегло над 40 т., силна бронирана защита и тежко артилерийско въоръжение;

студена война – **cold war**; **hot war** – въоръжен, открит конфликт;

hot spot (‘гореща точка’) – **радиационно огнище** – участък в радиоактивен район със значително по-висока радиоактивност;

safe distance – **безопасно разстояние** – в действията на ВМС: хоризонталното разстояние от границите на зоната за поражение до центъра на миночистача.

5. Тип ‘качество’

5.1. модел: ‘качество на човек → физическа характеристика на предмет’, напр.:

smart bomb – ‘**умна**’ бомба – синонимен термин на **guided bomb / missile** – **крилата ракета**, но с по-усъвършенствани характеристики;

smart defence – **интелигентна отбрана** – нова стратегическа концепция на НАТО от м. май 2012 г. за обединяване и споделяне на бойните способности и координиране на усилията;

active defence – **активност на отбраната** – непрекъснато въздействие върху настъпващите войски на противника;

passive defence – на български няма ‘пасивна отбрана’, а само *пасивна противовъздушна отбрана*.

5.2. модел: ‘качество на човек → предмет (-място)’, напр.:

hostile environment – **враждебна среда** – среда, в която противостоящите сили имат възможност и намерение да се противопоставят на операциите на приятелски сили;

мъртва зона / мъртво пространство – *dead space / dead zone* – зона, която не може да бъде обстрелвана или наблюдавана;

мъртъв конус – *cone of silence* – част от пространството около РЛС, в чиито граници не се открива РЛ цел;

лъжливо съоръжение – *decoy* (‘примамка’) – имитация на човек, предмет или процес с цел заблуждаване на противника;

лъжлив район – участък от местността, оборудван с *лъжливи съоръжения* за заблуждаване на противника; *лъжлив район за съсредоточаване; лъжливо пренасяне на огъня*.

6. Тип ‘функция’: ‘предмет₁ → предмет₂’, напр.:

минно поле – *minefield* – участък от местност, на който са поставени мини;

цел – *target* – район, обект, човек върху когото са насочени разузнавателни дейности;

threshold – *праг* – началото на годната за кацане част от пистата;

bouquet mine (‘букет’ и ‘мина’) – вид мина.

7. Тип ‘предназначение’

7.1. модел: ‘предмет₁ → предмет₂’, напр.:

чадър – *umbrella* – формация на военни самолети;
желязна завеса – *iron curtain*;
димна завеса – *smoke screen* – изкуствено създаден димен облак (мъгла) за заслепяване на противника, за маскировка;
бронезжилетка – *flak jacket / bulletproof vest / body armour*;
shielding – **защитно облекло**;
garnishing (‘гарнитура, украса’) – **камуфлажен елемент**;
pipeline – **снабдителен канал** – каналният ред, по който материалното оборудване достига до целта си.

7.2. модел: ‘състояние → предмет’, напр.:

огън – *light* – навигационен ориентир за ограждане на навигационни опасности и за обозначаване на фарватера;

harassing fire – **обезпокояващ огън/огнево наблюдение** (ПРГТ);

заградителен огън – *blocking fire* – вид артилерийски огън, използван за отразяване на атака и контраатака;

прикриващ огън – *covering fire* – осигурява прикритието на войски, намиращи се в обсега на леко стрелково оръжие на противника;

grazing fire (*graze* ‘докосвам се леко’) – **настилна стрелба** (русизъм) – стрелба, приблизително успоредна на и на не повече от 1 м над земята;

joint fires – **съвместен огън** – огън от 2 или повече части в съгласувана акция.

7.3. модел: ‘човек → предмет’, напр.:

killer satellite – **убиец на спътник*** – ракета/спътник, който унищожават спътници;

миночистач – *minesweeper* (*sweep* ‘мета, чистя’) – вид военен кораб;

минен заградител – *minelayer* (*lay* ‘поставям’) – вид военен кораб;

минен ловец – *minehunter* – вид военен кораб;

самолетносач – *aircraftcarrier* – вид военен кораб;

изтребител – *fighter* (‘боец’) – вид военен самолет;

8. Тип 'разположение'

8.1. модел: 'част от човешкото тяло → част от предмет', напр.:

face of a map or chart – лицевата страна на карта;

feature ('лице, физиономия') – *картографски детайл* – за особеностите на релефа, които са обозначени върху лицевата страна на картата.

8.2. модел: 'позиция → одушевени агенти', напр.:

head of staff – *началник щаб*;

преден отряд – *advance force*;

stay behind force – *подразделение зад линията на фронта*.

9. Тип 'действие'

9.1. модел: 'действие на живо същество → действие на/върху предмет', напр.:

мисия – *mission* – 1. определение на задачата на командването и нейната цел. 2. изпращане на един или повече летателни апарати за изпълнение на определена задача;

замразяване на разпространението на ядрени оръжия – *nuclear freeze*;

proliferation ('разрастване, избуяване') / *non-proliferation* – *разпространение / неразпространение (на оръжия)*;

creeping mine – *пълзяща мина* – мина, която може да „пълзи“ по морското дъно под влияние на морските течения;

dogfight – въздушен бой;

heading – курс;

cocooning ('свивам се на пашкул') – обвиване на оборудването със защитна екипировка против неблагоприятни метеорологични условия;

engagement ('годеж; задължение') – *прехващане на цел*;

armed sweep ('мета, чистя') – *въоръжен контактен трал*;

fighter sweep / sweep – „*свободен лов*“ – нападение на самолет;

mine clearance /sweeping – **чистене на мини**;

minehunting – **търсене на мини**;

dip (‘потапям’) – **удълбочаване** – ниво на потапяне на мина;

free drop – **безпарашутно хвърляне** на доставки от самолет;

пренасяне на огъня – водене на огън по една, а веднага след това и по друга цел.

9.2. модел: ‘действие на живо същество → действие върху друго живо същество’, напр.:

topping up (‘чистене’) – **прочистване** – ликвидиране на противниковата съпротива;

изтощаване на войските – продължително огнево въздействие върху противника.

10. Тип ‘състояние’: ‘състояние на живо същество → състояние на предмет’, напр.:

ready – готов – когато оръжието е заредено и готово за стрелба;

married failure (букв. ‘провален брак’) – **незастанала в бойно положение котвена мина** – термин, който описва състоянието на мина вследствие несработил механизъм.

11. Тип ‘характеристика на действие’

11.1. модел: ‘предмет → действие’, напр.:

carpet bombing (*carpet* ‘килим’) – **бомбардиране на площ**;

fire-power umbrella (‘чадър’) – **зенитно прикритие на море**;

sea skimmer (*skim* ‘плъзгам се по повърността’) – вид ракета, която изминава поне 15 м над морската повърхност.

11.2. модел: ‘(характеристика на) действие → предмет’, напр.:

огнехвъргачка – *flame-thrower*;

гранатохвъргачка – *grenade launcher*;

минохвъргачка – *mortar*;

скиртащ танк – танк, който се отделя при отбрана с цел да заблуди противника.

11.3. модел: ‘местоположение (назовано със същ. собствено → характеристика на предмет, действие, или явление’

Във военната терминология е възможна ‘метафорична характеристика на взаимодействие’, при която съществителните собствени имена започват да функционират като съществителни нарицателни имена, напр.: **Hiroshima** → ‘употреба на ядрено оръжие върху голямо населено място’; **Dunkirk** (Дюнкерк) → ‘евакуация по море на голяма войска след остъпление’; **Verdun** (Верден) → ‘несъкрушима крепост; **Cannae** (Кана) → ‘пълен разгром на голяма войска в резултат на обкръжение’; **Pearl Harbor** → ‘внезапно нападение’. По подобен начин, в съзнанието не само на българските военни, но и на всеки българин, названието на **Шунка** е синоним на ‘храбра защита’, а **Батак** – на ‘жестоко масово избиване на цивилни жители’.

12. Тип ‘функция и характеристика на действие’: ‘действие₁ → действие₂’, напр.:

оперативно изкуство – operational art – изкуство за използване на войските и силите за постигане на стратегически и оперативни цели;

сковаване на противника – активни действия с цел да не се позволи на противника да действа в др. направления;

подавяне на противниковата ПВО (русизъм) – действия за временно елиминиране, неутрализиране, унищожаване или временно намаляване на възможностите на противниковата ПВО;

harassment (‘измъчване’) – *поддържане на степен на напрежение* – действия за обезкуражаване, затрудняване и разстройване на противника;

reasetaking – миротворчество – действия за прекратяване на огъня или бързо мирно уреждане на конфликт;

peacekeeping – *поддържане на мира* – операции, провеждани със съгласието на всички засегнати в конфликта страни с цел мониторинг и улесняване прилагането на мирно споразумение;

peace enforcement – *налагане на мир* – операции, предназначени да поддържат или възстановят мира.

13. Тип ‘външен вид и характеристика на действие’

13.1. модел: ‘(част от) живо същество → предмет’, напр.:

крилата ракета – *guided missile* – ядрена управляема ракета;

кораб на подводни крила – вид кораб;

mosquito fleet – *москитен флот* – терминът е материална заемка от английски на български (без дори да бъде калкиран като ‘*комарен флот*’) за назоваване на съвкупност от малки бързоходни бойни кораби, предназначени за едновременни действия на големи групи.

13.2. модел: ‘предмет₁ → предмет₂’

клин (русизъм) – боен ред на самолети;

booby trap (букв. ‘капан за наивници’) – *мина сюрприз* – специален вид взривно устройство.

14. Тип ‘форма и функция’: ‘предмет₁ → предмет₂’

air corridor – *въздушен коридор* – ограничен въздушен маршрут за преминаване на приятелски самолети;

зарядна ракла – специален съндък за съхраняване и превозване на артилерийски снаряди;

chamber (‘стая, затворено пространство’) – *патронник*;

pillbox (‘кутия за лекарства’) – закрито огнево съоръжение.

3.2.1.2. Анализ на семантичната класификация на терминологизацията чрез метафора

Приведените по-горе примери са доказателство, че военната терминология и в двата съпоставяни езика изобилства с термини, създадени на основата на метафоричен пренос на названия от

общоупотребимата лексика, превърнати във военни термини. В хода на проучването предложената от М. Попова и Е. Петкова класификация бе обогатена с още три типа и няколко модела на съпоставяне: тип ‘качество’, тип ‘действие’ и тип ‘състояние’, за да се отрази най-точно семантичния начин на взаимодействие между изходната дума и метафоричния термин, напр. *active defence* – *активност на отбраната*, *мъртва зона* – *dead space* (качество), *engagement* – *прехващане на цел* (действие); *married failure* – за описание състоянието на мина (състояние).

Анализираните примери могат да бъдат разпределени в три основни групи според наличието/отсъствието на съответен метафоричен термин в другия език и процесите на семантична деривация, т.е. дали процесът на терминологизация е протекъл идентично в двата езика. Фактът, че в неродствени езици се развиват сходни метафорични означения свидетелства, от една страна, за единството на мисловните процеси и сходството на опита на народи, говорещи на различни езици, а от друга – за интернационализацията на терминологията на ниво метафорични наименования.

Много езиковеди (Сейгър 1990, Коропенко 1988, Лейкоф¹⁸, Неагу¹⁹, Унгерер и Шмид²⁰ и др.) подчертват, че тъй като семантичните асоциации се определят от човешката психология, едни от най-универсалните метафорични терминологични номинации във всички езици са на базата на аналогии с части на човешкото тяло (антропоморфни метафори), с животни (зооморфни) и предмети от бита. Както става ясно от приведените примери, има голям брой военни термини от тези три основни групи и в български, и в английски език.

¹⁸ Вж. Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things*. University of Chicago Press. Chicago. 1987

¹⁹ Вж. Neagu, M. *Categories in Natural Languages*. Editura ALPHA. 1999

²⁰ Вж. Ungerer, F., Schmid, H. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Longman. London and New York. 1996

Общи и универсални черти на метафоричната номинация са преносите на значения, когато в метафората се реализира един и същ семантичен признак. Най-голям брой съвпадения има когато източник на метафоричен пренос са антропоними, характеризиращи човека като биологичен обект (части на тялото, физическо състояние, физически усещания, положение в пространството, движения), в по-малка степен се срещат дублетни номинации в системата на зоонимите, артефактите и др.

Първата група включва термини, създадени на основата на **идентичен** метафоричен пренос на названия от общоупотребимата лексика, напр.:

- от предмети от бита: *димна завеса – smokescreen, таван на самолет – ceiling*;

- части от човешко/животинско тяло: *нос/носова част (на самолет) – nose, гръб – back, тил – rear area, бойна глава – warhead*;

- животни: *ежове – antitank hedgehogs, рог – horn*;

- свойства: *тежка картечница – heavy (assault) rifle*;

- качества: *smart defence – умна отбрана; мъртва зона – dead space, hostile environment – враждебна среда*;

- функция: *минно поле – minefield, цел – target*;

- предназначение: *огън – light, желязна завеса – iron curtain, pipeline – снабдителен канал, прикриващ огън – covering fire, миночистач – minesweeper*;

- разположение: *преден отряд – advance force, stay behind force – подразделение зад линията на фронта*;

- действие: *topping up – прочистване, mine clearance /sweeping – чистене на мини*;

- характеристика на действие: *огнехвъргачка – flame-thrower, гранатохвъргачка – grenade launcher*;

- функция и характеристика на действие: *reacemaking* – *миротворчество*, *reasekeeping* – *поддържане на мира*, *rease enforcement* – *налагане на мир*, *оперативно изкуство* – *operational art*;

- форма и функция: *въздушен коридор* – *air corridor* и др.

В случаите на новозаети термини от английски в български наблюдаваме запазване на метафоричния пренос в някои от тях чрез калкиране (*smart defence* – *умна отбрана*, *operational art* – *оперативно изкуство*) или дори транслитерирани (*mosquito fleet* – *москитен флот*). За отбелязване е обаче и наличието на голям брой термини, калкирани или транслитерирани от руски език, които в някои случаи са с разбираема семантична структура – *бронекалпак*, *клин* (‘боен ред на самолети’), но в други метафоричният пренос е неясен в български, напр. *настилен огън*, *подавяне на противниковата ПВО*.

Втората група включва случаите, в които даден метафоричен термин има **метафорично съответствие** в другия език, но с други мотивиращи признаци, напр.: *мина сюрприз* – *booby trap* (букв. ‘капан за наивници’); *крилата ракета* – *guided missile* (‘управляема’), *лека картечница* – *small arms* (‘малко оръжие’), *радиационно огнище* – *hot spot* (‘гореща точка’), *изтребител* – *fighter* (букв. ‘боец’), *минен заградител* – *minelayer* (‘lay’ – поставям) и др.

Третата група се състои от метафорични термини, които имат **неметафорично съответствие** в другия език, т.е. имаме „нереализирана (загубена) метафорична концептуализация” (Б. Алексиев 2005б: 24), напр.: *muzzle* – дуло, *chamber* – патронник, *horse collar* – спасителен колан; *carpet bombing* – бомбардиране на площ; *stick* – групов скок на парашутисти; *fire-power umbrella* – зенитно *прикритие* на море; *shielding* – защитно облекло; *garnishing* – камуфлажен елемент, *airhead* – плацдарм, *минохвъргачка* – *mortar*, *flight path* – траектория на полета,

proliferation / non-proliferation – разпространение / неразпространение и др.

А. Г. Рябов предлага статистическа обработка на метафорични термини от английската военна терминология и диаграма на моделите метафори. Според неговия анализ, сред военните термини доминира антропоморфният модел, по който са образувани 82,74% термини метафори, а водещ модел в антропоморфната метафора е моделът ‘битови предмети’ (*fire arm, barrier forces, link*), който е 23,46% от общото количество изследвани от него метафори. Източници за формиране на този вид метафора са обкръжаващите човека предмети. Сериозно място сред антропоморфните метафори заемат моделите ‘човек’ (*Air Force, main body, aggressive war, stubborn resistance, dummy ammunition*: 13,73%), ‘човешки действия’ (*advance, dive-bombing, free-fall jump, rush*: 12,85%) и ‘професионални инструменти’ (*act of war, checkmate, consolidation, pattern*: 12,77%). Основен модел сред неантропоморфната метафора заема метафората ‘цвят’, която е 4,71% от общия брой термини метафори, следвана от ‘ландшафт’ (*airfield, bay, flight route, war path* 3,59%), ‘природни явления’ (*airburst, blackout, hail of bullets, firestorm*: 3,35%) и ‘фауна’ (*foxhole, frogman, muzzle, shell-shock* 3,12%) (Рябов: 2009: 13-14). Можем да приемем с много сериозни уговорки някои от неговите примери, но вероятната причина той да ги подведе под определена категория е фактът, че източниците на неговите 1341 термина метафори са не само речници и английски официални документи, но и монографии, тематични списания, публикации и др.

При анализ на речника на военните термини *Dictionary of Military Terms* (РВТ 2004), В. В. Чеботарьова констатира, че от над 6000 речникови статии на британски, американски и международни военни термини, количеството на метафорични термини е 315, като повечето метафорични термини се отнасят до номинациите за въоръжение и техника, а също така

начини за водене на бой и поведение на военнослужещите в различни ситуации (Чеботарьова 2012).

Според друго съпоставително изследване на руски и английски технически термини, в основата на които лежи **соматичен елемент** (т.е. название на част от тялото на човек или животно) се установява, че от около 90 000 термина от радиоелектроника, автоматика, математика, кибернетика, машино- и автомобилостроене, строителство и т.н., представени в „Руско-английски политехнически речник”, има около 900 случая на соматична терминологична номинация, т.е. всеки стотен термин е образуван в резултат на семантичен преход ‘част от тяло на човек или животно → технически термин’ (Коропенко 1988). Сред тях преобладават термини, в чийто състав соматичният елемент е идентичен в двата езика: *ръка, око, челюст, лице, зъб, глава, рамо* и т.н. В други случаи за номинацията на един технически термин се използва един соматичен елемент в английския, и друг – в руския. Във всички случаи сходството е по външен признак или по принцип на действие.

Що се касае идентичността в метафоричната номинация на българските и английски военни термини, виждаме, че имаме случаи с идентична семантична връзка (*глава, гръб, нос, тил, опашка, крило, рог*), но в някои от случаите на английските метафорични термини съответстват неметафорични български *headquarters* – *щаб*, *fin* (‘перка на риба’) – *вертикален стабилизатор*, *guinea-pig* (‘морско свинче’) – *кораб-минен проривател*, *bug* (‘буболечка, бръмбар’) – *тайно подслушвателно устройство* (неофиц. *бръмбар*).

В своята дисертация за ролята на метафората в структурирането и функционирането на военната лексика в руски и английски, Г. А. Бучина стига до няколко извода: 1. Универсално свойство на военната метафора е нейният антропоцентризъм: първо, този начин на назоваване е най-продуктивен в онези сфери, които са значими за ‘редовия’ военнослужещ;

второ, в качеството на източник на метафоризации редовно се използват реалии, обкръжаващи човека във всекидневния му живот; трето, най-продуктивни в двете системи са асоциативните преноси, основани на сензорното възприятие на околния свят от човека. Универсален е и стремежът на редовите участници във въоръжени конфликти да избягат от ‘жестоката истина’ на войната, стремежът да се представят смъртно опасни ситуации с помощта на мирни реалии и ситуации.

2. Спецификата на използване на метафората като цяло и конкретните типове и модели на пренос на значението в руски и английски отразяват системата от приоритети на различните народи, особености на средата на живот и на културната среда. Така, за английския и американски военен по-важни се оказват отношенията вътре в колектива по вертикала (кариера, издигане в йерархията), за руския – отношенията по хоризонтала (междупersonностни отношения вътре във военния колектив).

3. Като цяло, руската метафорична система е по-малко ‘конфликтна’ в основата си. Английската военна метафора е ориентирана към отразяване на дейността на човека в съвременния свят, на съвременните реалии както в битов, така и в производствен, социален план. Английската метафора е по-‘състезателна’ в сравнение с руската. Това се проявява в редовното използване на концептуалните модели ‘лов’, ‘спортни и състезателни игри’ в английската военна лексика.

4. Английската военна терминология използва метафоричния начин на назоваване в по-голяма степен от руската.

5. Военната лексика в по-голяма степен (в сравнение с другите групи лексика с ограничена употреба) е ориентирана към общоупотребимата лексика, където метафората е един от основните способи за назоваване. Армията като социална институция е свързана с живота на милиони хора, които са представители на различни социални групи. Военната терминология трябва да е разбираема за ‘средния’ носител на езика, и именно този ‘среден’ носител е основен творец на военната специална лексика (Бучина

2003). Някои от нейните изводи важат и при съпоставка между българската и английската военна терминология: в качеството на източник на метафоризации редовно се използват реалии от всекидневния живот на човека; най-продуктивни в двете системи са асоциативните преноси, основани на сензорното възприятие на околния свят. За някои от изводите ѝ, обаче, няма доказателство и основание за обобщаване на базата на изследваните термини в настоящата работа, вероятно поради факта, че Г. А. Бучина анализира и нетерминологична лексика, а именно: че метафората най-продуктивна в онези сфери, които са значими за ‘редовия’ военнослужещ; че за английския и американски военен по-важни са отношенията вътре в колектива по вертикалата, а за руския/българския – междуличностните отношения в колектива; че английската метафора е по-‘състезателна’ в сравнение с руската/българската. Това, което липсва като констатация в анализа на Г. А. Бучина, но е важно при съпоставка на английската с българската военна терминология, е фактът, че новообразуваните английски метафорични военни термини се калкират с български метафорични, или се заемат, т.е. имаме **трансфер на метафоричен тип мислене** и изразяване от английски на български: *peace making* – *миротворчество*, *peacekeeping* – *поддържане на мира*, *peace enforcement* – *налагане на мир*, *smart defence* – *умна отбрана*, *operational art* – *оперативно изкуство*, *warhead* – *бойна глава*; *hostile environment* – *враждебна среда*, *mission* – *мисия*.

Б. Алексиев разглежда задълбочено въпроса за функционалната уместност на преводните еквиваленти на метафоричните термини (Алексиев 2005б), като обобщава основните преводачески техники: калкиране, заместване с друга метафора или неметафоричен превод. Той предлага три критерия за оценка на функционалната уместност: информативност, икономичност и универсалност и доказва, че най-висока степен на функционална уместност се постига от калките и заемките, а ако

трябва да се избира между калка и заемка, следва да се избере калката, тъй като заемката има ниска информативност. Следвайки тази методика на оценка, можем да установим, че термините *миротворчество*, *поддържане на мира*, *налагане на мир*, *оперативно изкуство*, *умна отбрана*, *бойна глава*, *враждебна среда* са функционално най-уместни, следвани от термини заемки като *мисия*, *подавяне на противниковата ПВО*, които, при незнание на точната дефиниция на термина, могат да бъдат интерпретирани погрешно. Сред военните метафорични термини откриваме и примери, представители на други типове преводни еквиваленти с различна степен на функционална уместност:

fighter sweep / sweep – „*свободен лов*” (‘нападение на самолет’): културен метафоричен заместител;

harassing fire ‘огнево въздействие върху противниковите формирования с цел ограничаване маневреността им и понижаване на бойния дух, поради заплахата за понасяне на загуби’ (НАТО) има предложени два еквивалентни термина от ПРГТ: *обезпокояващ огън*, който е калка, и *огнево наблюдение*, който съществува във ВТР със значение ‘огън от единични изстрели или ураганен огън, който се провежда, за да поддържа състоянието на подавяне на противника’, който е културен метафоричен заместител. Ако следваме предложените критерии за оценка, следва да предпочетем употребата на *обезпокояващ огън*. За сравнение, терминът *harassment* (‘измъчване, безпокоене, безпокойство, тревога, обърканост, нещастие’) със значение ‘повтарящи се, преднамерени и заплашващи действия, целящи обезкуражаване, затрудняване и сриване’ (НАТО) е преведен от ПРГТ неметафорично и описателно като *поддържане на противника в състояние на безпокойство*, което е пример за надреден термин + глос (перифраза), с което се нарушава системността.

Особен интерес при изследването на военната терминология представляват **термините евфемизми**. Евфемистични военни термини се образуват като вторични названия чрез метафоричен или метонимичен пренос и появата им е предизвикана от необходимостта да се избегнат политически некоректни, нелицеприятни явления, действия или състояния от военната действителност. Употребата им в английската терминосистема е характерна нейна черта – тактика за речево въздействие в когнитивен план, а новообразуваните термини евфемизми се калкират на български език.

Най-ярките примери за **термини евфемизми, образувани чрез метафоричен пренос**, са следните:

friendly fire – *приятелски огън* ‘инцидент, в който приятелски сили стрелят по собствените си войници или транспортни средства по погрешка’ (РВТ) / *собствен огън* ‘причина за жертви, дадени при изпълнението на бойни задачи вследствие на грешка или случайности от действията на водещите бой с противник собствени войски или при воденето на огън по противник или по това, което се смята за противник’ (АБВР). Определящият терминоелемент е с положителен потенциал, който служи за завоалиране на негативния ефект на ключовия термин.

Интересно е развитието на термина за назоваване на медицинското състояние на ментална травма на войниците вследствие на стресови бойни ситуации: *shell shock* (‘*шрапнелен шок*’ Първа световна война) → *battle fatigue* (‘*бойна умора*’ Втора световна война) → *operational exhaustion* (‘*оперативно изтощение*’ Корейска война) → *post-traumatic stress disorder* (от Виетнамската война досега). На български се използва терминът *пост-травматичен шок*, който е по-близък до първоначалното название, от което думата *шок* се замества на английски с по-неутралното словосъчетание *stress disorder* ‘разстройство, причинено от стрес’.

Подобни са и евфемистичните термини: *police action* (вм. *необявена война*) в случаите на военните нападения на Холандия срещу Индонезия през Втората световна война, определянето на Корейската война като *police action* от американски президент Труман, а също на войната във Виетнам като *police action* или *security action*.

Терминът *gunboat diplomacy*, използван през XIX век за характеризиране на надмощието на дадена държава (обикн. Британската империя) над друга, край чиито брегове акостират големи военни кораби, е заменен от евфемистичния *power projection* – *демонстрация на сила / способност за въздействие чрез сила* (АБВР).

Евфемистичният термин *pacification* – *умиротворяване* е използван вместо *принудителна сила*, вкл. *военни действия* за характеризиране на военните действия в Алжир през XIX в. (*Pacification of Algeria*); *Pacification of Araucanía* е операция от 1861–1883 г., известна и като *Occupation of Araucanía*, в резултат на която тази територия е присъединена към Чили; като *'pacification' operations* са известни в историята и операциите на германските войски по време на Втората световна война в окупирана Полша, в резултат на които са убити около 20000 мирни жители; *Pacification of Tonkin* е бавна и успешна военна и политическа кампания през 1886–1896 г. на Френската империя в Тонкин (днешен Виетнам) за възстановяване на реда.

Много държави, вкл. България, преименуват военната си администрация – министерствата, от *Министерство на войната* (от 1879 до 1947 г.) в *Министерство на отбраната*.

Терминът *presence* – *присъствие* се използва като евфемизъм на *окупация* по време на Студената война.

Термините *neutralising / clearing enemy combatants* са евфемизми на *убиване* на противникови войници. *Clearing* – *прочистване* (АБВР) се използва и в *Search and Clear* вместо заповедта за унищожаване на врага

Search and Destroy от времето на Виетнамската война, тъй като звучи по-неутрално.

През последното десетилетие освен кодификацията на термините *friendly fire* – *приятелски огън*, *neutralising* – *неутрализиране*, *clearing* – *почистване* и *air support* – *въздушна поддръжка* вм. *bombing* – *бомбардиране*, се утвърдиха и следните термини-евфемизми:

collateral damage – *косвени щети* (НАТО) (вм. *цивилни жертви*) ‘цивилни жертви и разрушаването на цивилни обекти в резултат на военни операции’. През 1991 г. в САЩ се провежда експеримент за изучаване на влиянието на евфемизмите върху възприемането на информацията за жертвите на бойните действия сред мирното население в Ирак. Анкетата показва, че само 21% от читателите са ‘много обезпокоени’ от количеството на жертвите, когато за тях се говори като за *collateral damage*, докато словосъчетанието *civilian casualties* предизвиква остра реакция сред 49% от анкетираните;

enhanced interrogation / *enhanced coercive interrogation technique* / *refined interrogation techniques* – за назоваване на методи за получаване на показания от затворници по време на войната в Ирак и в Гуантанамо, които противоречат на Женевската конвенция и Конвенцията против използването на мъчения. Последният от синонимните евфемистични термини е любимият на Гестапо.²¹

Последен пример за тясната връзка между употребата на даден военен термин и политиката е полученото изключителна гражданственост словосъчетание (*global*) *war on terror* – (*глобална*) *война срещу тероризма*, въведено от президента Дж. Буш. След напускането му на Белия дом започват критики за коректността на този термин, а след встъпването си на поста, новият президент Б. Обама започва преразглеждане на антитерористичната политика и скоро след това Пентагонът предписва на

²¹ Henley, J. A Glossary of US Military Torture Euphemisms. In: The Guardian. 13 December, 2007

своите служители вместо стария спорен термин да използват нов - *Overseas Contingency Operation* 'извънредна операция в чужбина'. Смяната се обяснява с факта, че *war* – *война* се асоциира с конфликт между държави, а тероризмът не винаги е свързан с отношенията между тях.

3.2.2. Терминологизация чрез метонимия

За разлика от метафората, при която има пресичане в значенията на свързани по сходство понятия от две различни области, в нашия случай – общоупотребима и военна, при **метонимията** логико-семантичната връзка е „между имплицитивно (по реална връзка, наречена в традиционното езикознание в обобщен смисъл, но много сполучливо 'съседство') свързани понятия, принадлежащи към една област” (Попова 2007). Дж. Лейкоф и М. Джонсън подчертават, че метонимите „не са случайни или арбитражни”, метонимните концепти са системни. Метонимите имат референтна функция, защото ни позволяват да концептуализираме дадено понятие чрез неговата връзка спрямо друго понятие (Лейкоф, Джонсън 1980: 36-39).

В цитираното по-горе изследване на А. Г. Рябов, авторът предлага традиционна класификация на английските метонимични военни термини в следните модели заедно със статистически данни за тяхната честота: 1. модел 'част-цяло' (или синекдоха) (63,64%) – основава се на партитивни отношения, например: *red hat, outfit, commando, marines, double-seat, flight deck*; 2. модел 'процес – резултат' (21,82%) – образува се в резултат на преноса на активността на обекта върху самия обект. Основна цел при използване на този модел е назоваване на термин, означаващ резултат от някаква дейност, например: *shooting, processing, fortification, sabotage*; 3. модел 'същ. собствено име – същ. нарицателно име' (антономазия) (14,55%). При прехода на същ. собствено име в нарицателно се осъществява обобщение на собственото име заради отделяне и обобщаване

на присъщи за него едни или други признаци, например: *Hiroshima, Cannae, Pearl Harbor, Molotov cocktail* (Рябов 2009:17).

В настоящето изследване приемам модела за метонимизация на М. Попова (Попова 2012: 334-349), за да разгледаме как дадено название от общоупотребимата лексика получава вторична номинация, като става название на военен обект, предмет или действие.

С. Колковска изследва семантични неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос, отчитайки модела на М. Попова, и подчертава „същностно-релационната природа на свързаните с преноса сходни семи в изходното и производното значение, която се определя или от техните семантични роли в рамките на означената ситуация (при синтагматичната метонимия), или от мястото на съответното понятие в дадено отношение (родово – видово, партитивно или между две видови понятия)” (Колковска 2013: 377).

3.2.2.1. Парадигматичен тип метонимия

Този вид метонимия се проявява при назоваване на частта с името на цялото, към което принадлежи, ‘част → цяло’, и на рода с името на негов вид, ‘вид → род’, когато логико-семантичното отношение е на включване, т.е. обемът на изходното значение се включва в обема на новото, а също така при логико-семантичните отношения ‘цяло → част’ и ‘род → вид’, когато обемът на новото значение се включва в обема на изходното (Попова, 2007). Тези отношения могат да бъдат систематизирани и подкрепени с примери по следния начин:

3.2.2.1.1. Подтип ‘част – цяло’

3.2.2.1.1.1. модел ‘част от облекло’ → ‘човек’, напр.:

blue berets – сини барети – войници от частите на ООН; *green berets* – зелени барети – 1. амер. специални части, 2. британски военноморски части; *red berets* – червени барети – британски въздушнодесантни части.

С. Колковска посочва *барета* и *сини каски* като пример на семантични неологизми, при които с названието на субстантивен признак – архисема за част в изходното значение се означава признак за цялото (Колковска 2013: 378).

3.2.2.1.1.2. модел ‘цветово графично обозначение → група или организирана общност от хора’, напр.:

сини сили – *blue forces* – означение на приятелските сили в учения на НАТО; *white forces* – означение на неутралните сили в учения на НАТО; *blue on blue* – схватка между приятелски части по погрешка; *purple forces* – в учения на НАТО: силите които се противопоставят едновременно и на сините, и на противниковите сили. Най-често този термин се използва за подводници и самолети.

3.2.2.1.1.3. модел ‘предмет – част → предмет – цяло’, напр.:

strong point – *опорен пункт* ‘ключов пункт от отбранителна позиция, обикновено силно укрепен и тежковъоръжен, около който са групирани няколко позиции за допълнителната му защита’ (когато този пункт се използва като характеристика на системата за отбрана);

key point – *ключов пункт* (АБВР) ‘важен пункт или съоръжение, чието разрушаване или завладяване сериозно ще повлияе върху военните усилия или успеха на операциите’;

government off-the-shelf – *разработен (съществуващ) държавен продукт* (ПРГТ) ‘продукт, разработен за национално правителство и наличен за оторизирана употреба’.

3.2.2.1.2. Подтип ‘цяло–част’, напр.:

friend – когато означава всеки един от приятелските войски, независимо кой: ‘в системата за опознаване: назоваване на обект или предмет, който се предполага или разпознава да е от приятелска нация, фракция или група’.

3.2.2.1.3. Подтип ‘вид – род’, напр.:

(military) intelligence – *разузнаване* ‘информация относно чужди нации, вражески или потенциално неприятелски сили или елементи, или райони на реални или потенциални операции. Отнася се и за дейностите, водещи до събиране на информацията, и за органите, ангажирани в тях’;

сигурност (РНСО) ‘комплекс от мероприятия за защита от действия на противника’;

откриване (РНСО) ‘разпознаване на наличието на хора, предмети или явления, които представляват военен интерес’;

наблюдение – *surveillance* ‘системно следене на възд. пространство, суша, океани, хора, места чрез визуални, слухови, електронни, фотографски др. способности’;

мобилизация (РНСО) ‘акт на подготовка за война или др. извънредни обстоятелства чрез събиране и организиране на вс. нац. ресурси’; ср. ‘привеждане на нещо или някого в състояние, което осигурява успешното изпълнение на някаква задача, пр.: мобилизация на всички сили’;

мобилност (РНСО) ‘качество (способност) на ВС, което им позволява да се придвижват от място на място, като запазват възможността за изпълнение на първоначалната си мисия. Съвременно разбиране: способността на войските да се придвижват със собствени средства на големи разстояния по суша, въздух и вода’.

3.2.2.1.4. Подтип ‘род – вид’, напр.:

командване – когато терминът се използва вм. *командир*, ср.: ‘1. властта, дадена на военачалник за ръководство и взаимодействие с военни подразделения, 2. заповедта, дадена от началник, ... 5. упражняване правото на командване’, напр. „Трима генерали и един адмирал минават в резерва, сухопътни войски – с ново *командване*”²²;

агресия – когато терминът се използва за който и да е акт на агресия, ср.: (РНСО) ‘незаконно използване на ВС на една (група) държава/и срещу

²² www.otbrana.alte.bg

друга/и за нейното завоюване. Към актовете на агресия се отнасят: военна окупация, анексиране на територия, блокада на брегове и пристанища, нападение с въоръжени сили’;

заплаха – когато терминът се използва за военна заплаха, ср.: (РНСО) ‘целенасочени дейности на соц. субекти, държави и държ. органи за увреждане на осн. ценности, интереси и цели на др. соц. субекти, държави и общества. Има икон., пол., военни и др. заплахи’;

операция – когато терминът се използва за *сражение* или *удар*, ср.: ВТР обяснява значението на *операция* като ‘съвкупност от съгласувани по време и място удари’ и *сражение* ‘съвкупност от удари и боеве. *Операцията* включва няколко *сражения*’.

С. Колковска посочва още един подтип: ‘вид₁ – вид₂’, когато с название на признак за вид₁ в изходното значение се назовава признак за вид₂: *рейнджър* с изходно значение ‘военнослужещ, който участва в задгранична мисия’ и преносно значение ‘военнослужещ, кадрови войник в българската армия’. Тук с названието на единия вид се означава друг вид на едно и също родово понятие *военнослужещ* (Колковска 2013: 380).

3.2.2.2. Синтагматичен вид метонимия

Два са участниците в този вид метонимичен пренос: **предикат** и **актант**, и те влизат в различни комбинации (Попова 2007). Тези отношения може да бъдат систематизирани и подкрепени с примери по следния начин:

3.2.2.2.1. субординативен подвид

3.2.2.2.1.1. модел: ‘предикат → актант’, напр.:

удар – *strike* ‘атака, която има за цел да поразии, унищожи или плени целта’;

head check – проверка на наличността на личния състав.

3.2.2.2.1.2. модел: ‘актант → предикат’, напр.:

бяло знаме / *white flag* - сигнал за прекратяване на стрелбата.

3.2.2.2.2. координативен подвид

3.2.2.2.2.1. модел: ‘актант₁ → актант₂’

Типична метонимичка връзка имаме когато името на изобретателя се пренася и замества самия предмет в номенклатурните знаци (номените), или типът връзка, определен като ‘производител вместо продукт’ (Лейкоф, Джонсън 1980: 38), напр.: *Калашников*, *Beretta*, *M-16* ‘автомат’, *Катюша* ‘реактивна система за залпов огън’, *маузер*, *Макаров*, *Glock* ‘пистолет’, *наган*, *Colt* ‘револвер’, *морз* ‘телеграфен прибор’, *МиГ* (по създателите си Микоян и Гуревич) ‘бомбардировач’.

Друг начин е метонимичният пренос на значението на съществителните собствени имена върху друг предмет/обект на базата на реална връзка между тях. Например, географското название се асоциира с определено (учебно) заведение: *Fort Benning* ‘военно училище за пехотата’; *Fort Knox* ‘военно училище за бронетанковите войски’; *West Point* ‘висше военно училище’; *Sandhurst* ‘военно училище на британската армия’; *Langley* ‘Централно разузнавателно управление’ и др. Названието на сградата, където се помещава министерството на отбраната на САЩ *Pentagon* се употребява за означаване не само на това министерство, но и на американските военни сили като цяло. По подобен начин *Атия* се асоциира с най-голямата българска военноморска база.

3.2.2.2.2.2. модел: ‘предикат₁ → предикат₂’, напр.:

мореходност на кораба (русизъм) ‘пригодност на кораба да плава’, където *ходя* → *плавам*, които са съподчинени на надредния предикат *движва се*;

deterrent: глаголът *to deter* ‘обезкуражавам или плаша; възпирам, съдържам някого да направи нещо поради страх от опасност’ е основата за образуване на воените термини *deterrence* ‘възпиране’ и *deterrent* ‘(ядрено) оръжие за възпиране на противника’*; *deterrence* има следната дефиниция в Речника на НАТО: ‘убеждаване на потенциален агресор, че

последствията от насилието или въоръжения конфликт ще са повече от потенциалните ползи. Това изисква поддържането на подобаващи военни способности и стратегия с ясна политическа воля за действие’ а в Речника на Оксфорд *deterrent* е ‘ядрено оръжие или оръжейна система, която възпира противника от атака’. Така военното значение на възпиране, съдържане е съподчинено заедно с общоразговорното на надредния предикат ‘плаша’.

Термин словосъчетание с терминоелемент *deterrent* е пример за **евфемистичното назоваване чрез метонимичен пренос** на въоръжените с ядрени ракети *Trident* британски подводници като *nuclear deterrent*, вместо *nuclear weapons*, като авторът на статия в британското сп. „Икономист“²³ обективно отбелязва, че в британската преса не е проблем да се говори за китайско или индийско *ядрено оръжие*, но британското такова се замества евфемистично. В същата статия, посветена на някои новопоявили се термини евфемизми в британския английски, авторът коментира, че новият танк на Британската армия е наречен *Future Rapid Effects System* и подобно на *Military Information Support Operations* терминът успява да не каже нищо в четири думи.

Примерите показват, че използването на военна терминология в средствата за масова информация може да е за целите на манипулиране на общественото съзнание с цел формиране на определено обществено мнение за събития в страната и света. Често някои термини се заменят с евфемизми, което позволява позиционирането на всякакво събитие в изгодна светлина, смекчаване, маскиране на информацията, а в някои случаи и заблуждаване на обществеността.

²³ Military euphemisms. Journalese blacklist: Nuclear deterrent. The Economist. 30 July, 2010 <http://www.economist.com/blogs/johnson/2010/07/military_euphemisms> 28.05.2014

3.2.2.3. Лексико-семантичното терминообразуване е свързано с разширяване / генерализация или стесняване / специализация на значението на съществуваща дума или термин за отразяване на новия концепт, което е също вид метонимичен пренос. Х. Сейгър дава пример с английските думи *spaceship*, *aircraft* и *car*, които сега имат за референт обекти, които са били невъобразими при създаването на тези думи. Примери за лексико-семантични изменения в значенията на военни термини наблюдаваме в:

- терминът *cavalry* е пример за изменение на значението на военен термин, за да отрази новите реалности и развитието на технологиите. В миналото е назовавал ‘войници, обучени за битка на коне’, а новото значение е ‘високоподвижен род войски, използващи лекобронирован транспорт и хеликоптери’. Новото значение на термина толкова се различава от изходното, че можем да говорим за образуване на дума, която е омоним на изходния термин;

- терминът *surveillance* първоначално е означавал ‘наблюдение, разузнаване чрез наблюдение’, а сега определението му предполага наблюдение с помощта на технически средства: ‘системно наблюдение на въздушните, наземни или подземни пространства, места, хора или обекти чрез визуални, аудио, електронни, фотографски и др. средства’ (НАТО). Производни са термините *air surveillance*; *battlefield surveillance*; *countersurveillance*; *sea surveillance*.

3.2.2.3.1. Разширяване / генерализация на значението

Следните военни термини илюстрират този процес на семантична деривация:

- терминът *decontamination* има следната формулировка в Речника на НАТО: ‘процес на обезопасяване на човек, предмет или район чрез абсорбиране, унищожаване, неутрализиране, обезвреждане или отстраняване на химични или биологични вещества или отстраняване на

радиоактивни вещества’, която съответства на няколко български военни термина от ВТР: *обеззаразяване, дезинфекция, дегазация, дезактивация*. Евентуалното му материално заемане би трябвало да отчете това значение.

- глаголят *to land*, който е означавал ‘да се приземя’, сега е разширил своето значение ‘да кацна на повърхност, вкл. на вода, на небесно тяло’ и съответно терминът *landing zone* означава ‘зона, определена за кацане на самолет на вода, върху палубата на кораб или на суша’.

3.2.2.3.2. Стесняване / специализация на значението

- терминът *missile* в началото на XVII в. се е използвал като прилагателно със значение ‘подходящ за хвърляне’, а впоследствие стеснява значението си до ‘обект или снаряд, хвърлян по цел или изстрелван от оръжие’. Сега е дефиниран в речника на НАТО като ‘самозадвижваща се ракета, чиято траектория или курс се контролира по време на полет’;

- терминът *acquisition* първоначално е означавал ‘придобиване, закупуване’, с което значение става материална заемка и в българската военна терминология – *аквизиция*, ср.: според „Стратегията по отбранителна аквизиция (2004)” това е ‘система за планиране, проектиране, разработване, изпитване, договаряне, снабдяване, производство, внедряване (въвеждане), интегрирана логистична поддръжка и снемане от употреба (от отчет) на отбранителни продукти и военна инфраструктура’. Новото значение *target acquisition* е ‘откриване, идентифициране и локализиране на цел достатъчно детайлно, така че да позволи ефективното прилагане на смъртоносни и несмъртоносни оръжия’, т.е. новото значение е *засичане на цел**.

- терминът *deterrent*: И. Н. Фомина проследява етапите на терминологизация на този английски термин: от название на ‘военна сила или оръжейна система’ към ‘ядрени оръжия на дадена държава или съюз, в частност водородна бомба’, т.е. *оръжие* → *ядрено оръжие* → *водородна*

бомба. Така етапите на терминологизация, респ. на стесняване на значението, са три, като и трите значения съществуват успоредно в английската терминосистема. За неспециалиста ще бъде трудно да се досети за тясноспециализираното значение в изречение като: „America’s strategic nuclear deterrent is nearing a crossroads.”²⁴ Неспециалистът ще разбере термина *deterrent* като *оръжие* и благодарение на прилагателното *nuclear* и като *ядрено оръжие*, но едва ли ще се досети за значението *водородна бомба*. Това ще зависи от честотата на употребата на термина в средствата за масова информация, което предполага известна степен на детерминологизация (Фомина 2006).

Както е ясно от горните примери, процесите на терминологизация са свързани и с изменение на обема на дадено понятие: стесняване на значението (специализация), в резултат на което се обогатява съдържанието на понятието; и разширяване (генерализация) на значението вследствие на разширяването на обема на понятието.

3.2.3. Промяна на терминологичното значение

3.2.3.1. Терминологизация на термини (транстерминологизация)

Преносът на названието (терминологизацията) понякога е свързан със **заимстването** на термин от друга терминосистема или от други сфери на обществената дейност (външна миграция). Това явление довежда до междусистемна омонимия и не е рядко явление и в двете съпоставяни терминосистеми. Някои примери бяха посочени в Глава I (напр.: *операция* – *operation*, *център на тежестта* – *centre of gravity*, *способност* – *capability*, *сила* – *force* и др.), а тук ще посочим и следните:

- прилагателното *amphibious* ‘земноводен; пригоден за суша и вода’ от биологията започва да се употребява във военната терминология за означаване на ‘войски и оборудване за стоварване откъм вода на

²⁴ The Future of America’s Nuclear Deterrent. 28.05.2014 <<http://www.csbaonline.org/2013/12/06/the-future-of-americas-nuclear-deterrent/>>.

противникова територия'. В английската военна терминология съществуват и термините словосъчетания *amphibious vehicles, amphibious operations, amphibious troops, amphibious assault, amphibious assault area*;

- *saturation* като химически термин означава 'насищане на разтвор', но преминал във военната терминосистема означава 'използване на средства за нападение в количество, превишаващо възможностите за отбрана на противника'; производните терминологични словосъчетания са *saturation attack* и *saturation fire*;

- юридическият термин *to brief*, назоваващ разговор между адвокат и клиент за хода на делото, отначало се е използвал във ВВС със значение 'давам инструктаж преди бойния полет', а впоследствие - във въоръжените сили като цяло със значение 'поставям задача, инструктирам'. По подобен начин в речника на НАТО е дефиниран терминът *briefing* 'даване на специфични инструкции или информация предварително'. Интересно е да се отбележи, че в областта на военната лексика от този термин с помощта на афиксация се образува термина *to debrief*, който не е посочен официално в речника на НАТО, но се среща в другите тълковни речници със значения "1. разпитвам за разузнавателна информация. 2. инструктирам служител да не разкрива класифицирана информация след напускане на службата. 3. докладвам след мисия или събитие". Българската военна терминология заема този английски термин и замества с него термина *инструктаж*, напр.: "След завършване на щабния анализ се провежда *брифинг* за вземане на решение".

3.2.3.2. Детерминологизация на термини

Детерминологизацията е процес, при който термините от дадена терминосистема преминават в общоупотребимия език, загубват терминологичната си характеристика, респ. дефиниция, и започват да се употребяват в преносен смисъл или с друго значение. Според Суперанская et.al. детерминологизацията е процес, в който терминът "загубва своята

строга концептуалност, системност, еднозначност и придобива прагматични свойства, от които е бил лишен преди това, т.е. възниква нова дума с терминологично значение, което вече изисква не дефиниция, а тълкуване” (Суперанская et.al. 1989: 57).

Разглеждайки особеностите на семантични неологизми в българския език, възникнали в резултат на детерминологизация, С. Колковска посочва комуникативните сфери и тематичните области, в които се използват получените чрез детерминологизация семантични неологизми в българския език и предлага **модели на детерминологизация чрез метафора** в българската неология, които включват три компонента – терминологично значение (Т значение), ново, преносно значение на термина в общоупотребимия език (Общо У значение) и мотивационен признак (МП), чрез който е извършен метафоричния пренос (Колковска 2012 б). Тези модели конкретизираме с примери за детерминологизация на военни термини:

- Модели на детерминологизация с МП функция:
 - Т значение ‘предмет’, ОбщоУ значение ‘действие’, МП ‘функция’, напр.: *бомба* – воен. ‘вид разрушително или запалително бойно средство с взривно вещество’ > прен. разг. само ед.ч. ‘нещо, което предизвиква силна изненада или буди одобрение, възхищение’;
 - Т значение ‘съвкупност от хора’, ОбщоУ значение ‘съвкупност от хора’, МП ‘функция’, напр.: *авангард* – воен. ‘предна войскава част’ > общоупотр. ‘челна ръководна част на обществена група или класа’;
- Модели на детерминологизация с МП начин на действие
 - Т значение ‘действие’, ОбщоУ значение ‘действие’, МП ‘начин на действие’, напр.: *взрив* – воен. ‘избухване, експлозия; избухливо вещество’ > прен. с предлога *от*: внезапна и шумна

проява, предизвикана от някакво чувство’; *война* – воен. ‘въоръжена борба между държави, народи или между групировки вътре в самата държава > прен. остър конфликт, ожесточена разправия между отделни лица, групи; борба’;

- Т значение ‘съвкупност от хора’, ОбщоУ значение ‘съвкупност от хора’, МП ‘начин на действие’, напр.: *армия* – воен. ‘въоръжените сили на една държава’ > общоупотр. ‘голям брой хора, обединени от обща работа, идеи, цели’ МП начин на действие (постигане на обща цел);

- Т значение ‘човек’, ОбщоУ значение ‘човек’, МП ‘начин на действие’, напр.: *парашутист* – ‘човек, който извършва скокове с парашут’ > прен. ирон. ‘назначен на работа, приет в учреждение с протекции от високо място’. Подобен е и примерът на С. Колковска с *камикадзе*: воен. ‘японски пилот на самолет, взривявал се във вражеска цел доброволно заедно със самолета си през Втората световна война’ > ОУЗн. публ. ‘терорист, който извършва самоубийствен терористичен акт’ МП начин на действие (самоунищожаване чрез взривяване);

- Т значение ‘предмет’, ОбщоУ значение ‘човек/предмет’, МП ‘начин на действие’, напр.: *cruiser* – ‘от 1670 г.: воен кораб за защита на търговски кораби или преследване на вражески кораби; >1903 г.: човек, който обикаля (извършва круизи), за да си намери секс партньор; > от 1929 г. в амер. англ: полицейска патрулна кола’ МП начин на действие (обикаля с определена цел).

Трябва да отбележим, че английските термини *army* – *армия*, *bomb* – *бомба*, *war* – *война*, *blast* – *взрив* са изминали същия процес на десемантизация и са развили същите общоупотребими значения като българските. Но тази междуезикова симетрия не важи за всички термини, тъй като терминът *paratrooper* – *парашутист* няма преносна употреба в

английски, а английският термин *cruiser* ‘крайцер; круизен кораб’, който е развил допълнителни значения в английски, няма общоупотребимо значение в български.

3.2.4. Изводи за процесите на семантична деривация

Процесите на семантична деривация се влияят от много лингвистични и екстралингвистични фактори, сред които най-важни са промените в обема на дадено понятие, които са резултат на естественото развитие на обективно съществуващите явления, вкл. във военната сфера. И в двете съпоставяни терминосистеми се наблюдават следните основни направления:

- терминологизация – пренос на значението на общоупотребима дума на основата на асоциативни връзки (метафоричен пренос) или на връзка по съседство (метонимичен пренос);
- транстерминологизация – заимстване на термин от друга терминосистема въз основа на сходство на някакви признаци на предметите, явленията, действията или качествата;
- детерминологизация – преминаване на военни термини в общоупотребителната лексика с изменение в значението им и обикновено преносна употреба.

3.3. Морфологичен начин за терминологична номинация

Морфологичният начин на терминологична номинация, който е един от най-продуктивните, спада към начина ‘модификация на съществуващи езикови средства’ в класификацията на Х. Сейгър. Към този начин се отнасят афиксацията и композицията.

3.3.1. Афиксацията като морфологичен начин за терминообразуване

Всички терминолози са единодушни, че афиксацията, като един от най-характерните словообразователни начини, се прилага и в

терминологичната номинация: „В терминообразуването се използват тези представки и наставки, които са характерни за книжовния език. Много от тях се специализират, за да изразят конкретни терминологични значения” (Манолова 1984:34); „Афиксацията [...] се прилага широко и в българската терминология като морфологична техника при създаването на езиковата форма на термина. Нейните модели са почти същите като в общоупотребимата лексика. И ако има разлика, тя не е в същностен аспект, а засяга взаимоотношенията по признака ‘домашен – чужд (заемка)’ при средствата” (Попова 2012: 375). На въпроса: Какво е характерно за терминологията при използване на словообразователни афикси? В. П. Даниленко отговаря: „От една страна, широко използване на афикси от общолитературното словообразуване, а от друга – формиране на фонд от собствени терминологични словообразователни средства”, като дава за пример наставките, отнасящи се към интернационалния езиков фонд *-граф(ия)*, *-лог(ия)*, *-скоп(ия)*, *-ном(ия)*, *-фон(ия)*, *-стат* и др. и подчертава, че афиксалното терминообразуване се характеризира с по-строга семантична специализация на словообразователните морфемии и модели (Даниленко 1977: 110-113).

3.3.1.1. Афиксацията в българската военна терминология

Анализът на значенията и честотата на афиксите се базира на данните в Граматика на съвременния български книжовен език (Граматика 1983).

3.3.1.1.1. Най-продуктивните **суфикси**, с помощта на които се образуват военни термини – **съществителни имена** от областта ОПМ са наставките за назоваване на действия: *-ция*, *-(ира)не*, *-ние*, *-ка*; за назоваване на абстрактни съществителни имена *-н/ост*, *-ство*, *-изъм*, *-да*, *-ия*, *-ие*. Разнообразни са наставките за образуване съществителни нарицателни имена – лица – мъже според техни качества, характерни особености, дейности: *-ец*, (където половината термини са метафори:

ловец), **-ик/-ник** (сред които има и термин за предмет), **-ач** (метафорични термини), **-ист**, **-ор/-ьор**, **-ант**, **-ир**. Наставките **-ец** и **-ач** са едни от най-продуктивните в българския език. Наставките за образуване на предмети са **-ер** и **-тел**. Впечатление прави активността на наставки от чужд произход: **-инг**, **-мент**, **-он**, **-аж**, **-ал**, **-ент**, **-ой**, **-ум**. Примерите по-долу доказват, че военната терминология не е пример за богатство на афикси, не се използват суфиксите за названия на учреждения, вещества, уреди и някои традиционно активни според академичната Граматика на българския език суфикси като **-ар**, **-тел** (за лица), **-ота**, **-ина** (за абстрактни същ.), а са активни наставките от чужд/интернационален произход за образуване на действия **-ция**, **-аж** и абстрактни съществителни **-изъм**, **-инг**.

Следват регистрираните в терминосистемата ОПМ термини в азбучен ред, като примерите показват и продуктивността на съответния суфикс:

- да**: блокада, принуда
- аж**: камуфлаж, шпионаж, саботаж
- ал**: потенциал, трибунал, адмирал
- ант**: арестант, комендант; десант
- ар**: удар
- ач**: преследвач, бомбардировач, самолетносащ
- аж**: метеж, рубеж
- ент**: компонент, контингент
- ер**: револвер, крайцер
- ец**: пехотинец, боец, летец, бежанец; есминец, ловец
- ид**: геноцид
- изъм**: тероризъм, героизъм
- ие/-ия**: действие; стратегия, флотилия, агресия
- ик/-ник**: войник, полковник, автоматчик; патронник
- инг**: мониторинг, брифинг, таргетинг
- ир**: командир
- ист**: терорист, артилерист, парашутист, джихадист, екстремист
- ка**: групировка, логистика, маскировка, дегизировка, примамка, тактика
- ила**: ескадрила
- мент**: ангажимент

-не/-ане/-иране: блокиране, миниране, раняване, командване, налагане, оборудване, проектиране, патрулиране, търсене, спасяване, събиране, планиране, коригиране, десантиране, тралене, снабдяване, реагиране

-ние: поражение, унищожение, управление, формиране, обединение, наблюдение, предупреждение, споразумение, снаряжение, стълкновение, подчинение, назначение, управление

-ой: конвой

-он: батальон, ескадрон, гарнизон

-н/ост: интензивност, активност, способност, сигурност, обективност, прозрачност, справедливост, гъвкавост, мобилност, готовност, внезапност

-ство: устройство, лидерство, малцинство, пространство, дезертъорство

-тел: пълнител, служител, взривател

-ьор/-ор: дезертъор, агресор

-ция: ескалация, неутрализация, комуникация, стандартизация, превенция, експлоатация, евакуация, реакция, консултация, инспекция, санкция, изолация, ситуация, дипломация, позиция, амуниция, имитация, индикация, авиация, агенция, окупация

-ум: меморандум

3.3.1.1.2. Най-продуктивните **суфикси**, с помощта на които се образуват военни терминоелементи **прилагателни имена** от областта ОПМ са:

-ен: С тази наставка са образувани голям брой прилагателни за обектна отнесеност от съществителни нарицателни имена: *боен, ударен, военен, ядрен, атомен, враждебен, въздушен, личен, законен, забранен, съвместен, принудителен, спешен, корабен, преден, подвижен, спомагателен, косвен, внезапен.*

В съвременния български език има много прилагателни имена, възприети от чужди езици. При заемането им в българския език те са се променили чрез прибавяне на нова наставка, за да се хармонизират с морфологичния облик на българските прилагателни имена. Най-характерни и най-продуктивни наставки, посредством които се образуват

прилагателни в българския език, са **-ен** и **-ск-и**. Затова обикновено в края на прилагателни от чужд произход се поставя наставката **-ен** и по-рядко **-ск-и**, например:

-ен: *конфликтен, хуманитарен, национален, ракетен, оперативен, цивилен, хибриден, информационен, десантен, амфибиен, контролен, специален, електронен, компютърен, критичен, превантивен, транспортен, логистичен, навигационен, комуникационен, торпеден, стандартен, команден, ескадрен, мобилен, балистичен, автоматичен, активен, пасивен, ударен*

-ов: *блоков, мрежов*

-ови/-еви: Тази наставка се среща в прилагателни, заети от руски език: *войскови, строеви, стрелкови, огневи, фронтови, щурмови*

-ски: С тази наставка се образуват относителни прилагателни, означаващи обща принадлежност на определяния обект или прилагателни, означаващи предназначение на определяния обект: *приятелски, вражески, бунтовнически, граждански, политически, химически, тактически, стратегически, армейски*

-телен: *подозрителен, действителен, умиротворителен*

В изследваната терминосистема в определителна (атрибутивна) функция като част от термини словосъчетания се използват и **причастия**, например:

- **мин. страдателно причастие:** **-ан/-ен:** *бронирован, механизирован, блокиран, нормирован, контролиран, децентрализиран, поддържан, командван, защитен, укрепен* и др.

- **сег. страдателно причастие:** **-им/-ем:** *въздушнопреносим, използваем, независим, допустим, запалим, управляем, преносим, спускаем* и др.

- **сег. деятелно причастие:** **-ащ:** *враждуващ, командващ, настъпващ, отстъпващ, поддържащ* и др.

3.3.1.1.3. Префикси за образуване на съществителни имена

Най-честотните и продуктивни **префикси** за образуване на антонимни термини бяха представени в Глава II (вж. 2.4.1.2.). Тук ще добавим и други, с помощта на които се образуват термини съществителни и терминоелементи прилагателни имена. С малки изключения (*до-пуск*, *противо-газ*) термините са образувани не само префиксално, а префиксно-суфиксно:

анти-: *антитероризъм, антиракета, антидот*
без-: *безпристрастност, безопасност*
в-/въ-: *вмъкване, включване, въвеждане, въоръжаване, въоръжение, внедряване, вклиняване*
вице-: *вицеадмирал*
въз-: *възстановяване, въздържане, възпиране, въздействие*
де-: *деблокиране, дебрифинг, делегиране, декласифициране, демобилизиране, демонстрация, дегазация, демобилизация, деконтаминация, демилитаризация*
дез-: *дезинформация, дезактивация*
дис-: *дислокация*
до-: *допуск*
из-: *изграждане, избухване, изстребител*
за-: *замисъл, защита, заплаха, заграждане*
зад-: *задкрилка*
инфра-: *инфраструктура*
ко-: *координация, коалиция*
кон-: *конфронтация*
контра-: *контраатака, контрашпионаж, контраманьовър, контраудар, контрасила*
на-: *настъпление, натоварване, нападение, навлизане*
не-: *неразпространение, независимост*
о-: *опазване, осигуряване*
об-/обез-: *обезвреждане, облекчаване, обстрелване*
от-: *отстъпление, отстъпчивост, отговорност, отдаване*
пре-: *прекратяване, престъпление, предаване, прехвърляне*
пред-: *предприемане, предназначение*
при-: *примирие, придобиване, прикритие*
по-: *постоянство, посредничество, помиряване*
под-: *поддръжка, подкрепа, подводница*
против/о-: *противодействие, противник, противогаз*

раз-: *разоръжаване, разтоварване, разсредоточаване, разминиране, развърщане, разработка, развитие, разузнаване, разбирателство, разчистване, разпръскване, разделяне, разрешаване, разрушител*

ре-: *реинтеграция, реформа, реорганизация, реактивизация, ремилитаризация*

съ-: *съсредоточаване, съединение, сътрудничество, съгласие, съвместимост*

Не са регистрирани термини съществителни имена с интернационални префикси, които са характерни и активни в други терминосистеми, като: *архи-, екс-, квази-, макси-, мега-, мини-, моно-, мулти-, нео-, поли-, полу-, пост-, про-, псевдо-, свръх-, след-, суб-, супер-, топ-, ултра-, хипер-, хипо-*.

3.3.1.1.4. Префикси за образуване на прилагателни имена:

Както и при термините съществителни имена, терминоелементите прилагателни имена са образувани не само префиксално, а префиксно-суфиксно, като в примерите по-долу в 81 % от тях суфиксът е **-ен**:

а-: *асиметричен*

анти-: *антитерористичен*

без-: *безпристрастен, безпилотен*

въ-: *въоръжен*

де-: *демаркационен, демилитаризиран*

за-: *защитен*

из-: *извънреден*

между-: *международен, междуконтинентален*

много-: *многофункционален, многонационален, многоцелеви*

на-: *наземен, нападателен*

над-: *надводен*

не-: *неправителствен, неизвестен, непредупреден, непилотиран, неопознат, неутрален, небоен, непосредствен*

пара-: *паравоенен*

под-: *подводен*

противо-: *противовъздушен, противоракетен, противодесантен, противоминен, противотанков, противолодъчен, противоподводен, противоартилерийски, противозаконен, противников*

раз-: *разузнавателен, разделителен*

хипер-: *хиперзвуков*

Както и при съществителните имена, няма случаи на прилагателни имена в изследваната терминосистема с някои от префиксите, които са посочени като активни от Цв. Георгиева (цит. по Попова 2012: 376): *dez-*, *dis-*, *do-*, *eks-*, *зад-*, *инфра-*, *квази-*, *макси-*, *мега-*, *мини-*, *моно-*, *мулти-*, *нео-*, *об-*, *пара-*, *пре-*, *поли-*, *полу-*, *пред-*, *про-*, *псевдо-*, *ре-*, *свръх-*, *след-*, *суб-*, *о-*, *супер-*, *съ-*, *топ-*, *хипо-*.

3.3.1.2. Афиксацията в английската военна терминология

Интерес за словообразователните тенденции в английския език представлява изследването на словообразователните тенденции и типовете нови образувания за периода 1880-1982 г., от което става ясно, че към 1982 г. сложните думи са 70,5 %, чрез суфиксация са образувани 42,9 %, чрез префиксация – 12,9%, имена – 4,4 %, съкращения – 3,3 %, телескопия – 3,1%, абривиация – 2,5 %. Нараства броят на думите, произведени чрез абривиация (1,1 → 2,5 %) и телескопия (2,9 → 3,1%) и намалява броят на суфиксалните производни (47,9 → 42,9 %) и неокласическите сложни думи (3,6 → 2,3 %) (Пенчева 2004: 145). По-надолу в изследването ще покажем важи ли тази тенденция и за военната терминология.

Според М. Пенчева, „словообразуването в английския език е продуктивно и активно. Така, в английския език суфиксът *-er* може да се прибави практически към всеки глаголен корен за произвеждане на дума със значение ‘лице, което извършва действие ~ или се занимава с ~’[...]. Английският език използва продуктивно и активно и префиксацията, и суфиксацията. Инфиксацията съществува, но тя е ограничена структурно само до разговорната реч” (Пенчева 2004: 148). Според друго изследване на английското словообразуване „от всички словообразователни афикси за образуването на военни термини се използва строго определен набор. Това са 33 префиксални и 39 суфиксални морфема, които представляват около 45 % от използваните афикси в английския език” (Иванова, Анчева 1996а: 79).

3.3.1.2.1. Най-продуктивните **суфикси**, с помощта на които се образуват военни термини – **съществителни имена** според Г. А. Судзиловски, който е цитиран безкритично и дословно и от други изследователи на английската военна терминология, в азбучен ред са (примерите са наши, от областта на ОПМ):

-ty/-bility: *sustainability, operability, capability, maintainability, neutrality*

-age: *camouflage, sabotage, espionage, barrage*

-al: *removal, survival, trial, withdrawal*

-ance: *alliance, surveillance, clearance, resistance, maintainance, allegiance*

-ant: *combatant, militant, commandant, immigrant*

-ee: *refugee, evacuee, trainee, abandonee*

-ence: *offence, defence, deterrence, intelligence, distance*

-ent: *component, incident, element, deterrent*

-er: лице: *officer, commander, observer, brigadier (general), soldier;*
предмет, който извършва действие: *carrier, destroyer, fighter, bomber*

-ing: *briefing, landing, mining, firing, crossing, fighting, cleansing, clearing, jamming*

-ment: *deployment, equipment, assignment, bombardment; environment*

-or: *monitor; detonator*

-ry: *artillery, weaponry, machinery, missilery*

-sion: *conversion, collision, evasion*

Нашите примери от терминосистемата ОПМ доказват, че сред най-продуктивните суфикси са и:

-ation/-tion/-ion: *operation, position, escalation, extraction, formation, fortification, evacuation, infiltration, demonstration, condition, observation, identification, demonstration, demolition, ammunition, coordination*

-cy: *piracy, contingency, conspiracy, secrecy, emergency*

От друга страна, според нас следните, посочени от Г. А. Судзиловски като продуктивни, суфикси не са толкова честотни в изследваната от нас терминосистема, тъй като са представени от единични термини: **-an:** *partisan*, **-ancy:** *expectancy*, **-eer:** *missileer; cannoneer*, **-ism:** *cannibalism*, **-ist:** *terrorist, extremist, careerist*, **-ite:** *satellite*, **-ness:** *hardness*, **-ship:** *generalship*, **-st:** *analyst*, **-ty:** *casualty*.

Нашето изследване показва, че най-активни и в английската военна терминология, както и в българската, са суфиксите за назоваване на абстрактни съществителни имена **-ation/-tion/-ion, -ment** (от лат., по-слабо продуктивен от **-ation**, поради активизирането на отглаголни абстрактни съществителни, образувани с **-ing), -ing, -cy, -sion**; действия: **-ence /-ance; -age** (‘акт, факт, резултат от действието’), **-al**: (‘резултат от ~’); **-ry** (‘група хора/предмети, свързани с ~’), **-ty/-bility** за назоваване на качество/условие. Наставките за образуване на съществителни нарицателни имена – лица-мъже според техни качества, характерни особености, дейности са: **-ant, -er, -ee** (наставка с ниска продуктивност, но активна за назоваване на човек, който получава действието). Наставките за образуване на предмети са **-er, -or** и **-ent**: (‘причиняващ/изпълняващ ~ или съществуващ в опр. състояние’).

3.3.1.2.2. Най-употребими, според Г. А. Судзиловски, **суфикси на прилагателни имена** от военната лексика са:

-able/-ible: (‘характеризира се с ~’; най-продуктивният и най-активен адекватен суфикс) *impassable, vulnerable, droppable, transportable, portable; convertible*

-al: (свързан с ~’; продуктивен и активен) *operational, conventional, official, frontal, critical, chemical, positional, local, national, international*

-ary: (свързан с ~, отнасящ се до ~, непродуктивен активен’) *expeditionary (force), primary, rotary*

-ic(al): (многозначен, продуктивен и активен) *strategic, asymmetric, tactical, electronic, basic, logistical, automatic*

-less: (‘без’) *recoilless, tubeless*

-ous: (‘подобен на’) *amphibious*

Не можем да не отбележим продуктивността и да прибавим към характерните за системата ОПМ сегашни причастия в атрибутивна функция, образувани със суфикс **-ing**: *covering (fire), commanding (officer), landing, crossing, culminating (point)*; прилагателни със суфикс **-an** (‘свързан с ~’): *civilian, humanitarian*. Активна е и употребата на **минали причастия**,

напр.: *pre-determined, impact-driven, internally displaced (persons), pre-empted, pre-planned* и др.

За отбелязване е наличието на терминоелементи, които са на границата между суфикс и основа: *-proof* и *-man*, които са активни и във военната терминология: *bulletproof, bombproof, shockproof, waterproof, nuclearproof, attackproof; signalman, cavalryman, seaman, chairman, padman* ‘ракетчик’, *paraman* ‘парашутист’, *airman* звание във ВВС, *marksman* ‘точен стрелец’, *deadman bomb* ‘ядрена бомба’. От една страна, тези втори в структурата на даден термин терминоелементи формално приличат на отделна основа и запазват семантическите асоциации с пълнозначните думи *proof* и *man*. От друга страна, значението им е толкова генерализирано, че се доближава до това на суфикс. Тези компоненти са наричани още полуморфемии или афиксоиди.

Х. Сейгър подчертава големия брой афикси в специализирания английски и обяснява причината за това: английският език е заел или адаптирал много латински и гръцки думи, словоформи и афикси; той свободно допуска и асимилира словоформи и думи от други езици, като в науката и технологията използва в голяма степен латински и гръцки префикси, суфикси и основи. Префиксите могат да подпомогнат за систематизираното структуриране на специализираните терминологии чрез образуването на двойки термини (*upstream – midstream – downstream, stabilise – destabilise, overpass – underpass*), а антонимни термини могат лесно да бъдат образувани с отрицателните префикси *un-, dis-, a-, de-, in-*, напр.: *unstable, displacement, anhydrous, inefficient, disconnect, decompose* (Сейгър 1990: 75, 76).

3.3.1.2.3. Най-честотните и продуктивни префикси за образуване на антонимни термини бяха представени в Глава II (вж. 2.4.1.2.). Според М. Пенчева, активните английски префикси са: *anti-, de-, co-, non-, pre-, re-, super-*. Префиксите, които служат за образуване на синхронни

префиксални вериги са: отрицателни: *non-*, *in-*, *dis-*, *a-*; реверсивни: *de-*, *dis-*, *un-*, *retro-*; опозитивни: *counter-*, *contra-*, *anti-*; повторителни: *re-*, *ana-* (Пенчева 2004: 150). Тук ще добавим и други, с помощта на които се образуват термини съществителни и прилагателни имена:

3.3.1.2.3. Префикси за образуване на съществителни имена

anti-: *antiterrorism*, *antimissile*
co-: (‘едновременно с’) *coordination*, *cooperation*
counter-: *counterinsurgency*, *counterattack*, *counterespionage*, *counterforce*, *counterintelligence*, *counterterrorism*, *counterstrike*
de-: *declassification*, *decontamination*, *demilitarization*, *demining*
dis-: *disarmament*, *discharge*, *disembarkation*, *disengagement*, *disorganization*
ex-: *exfiltration*, *extraction*, *exhaustion*, *exclusion*
inter-: (‘сред, между’) *interrogation*, *interdiction*, *interference*, *interceptor*, *interoperability*
non-: *nonavailability*, *nonproliferation*, *noncombatant*, *non-compliance*, *non-training*
over-: (‘излишък от’) *overkill*
para-: (‘подобен на’) *paramilitary*
pre-: (‘преди, предварителен’) *pre-deployment*, *pre-requisite*
re-: (‘повторение на’) *reinforcing*, *re-development*, *reconciliation*, *reconstruction*
self-: (‘действие към/върху себе си’) *self-defence*, *self-dependency*, *self-support*
sub-: (‘подчинен на’) *subdivision*, *subcommand*, *subcommittee*, *sub-unit*
under-: (‘подчинен на’) *Under Secretary General*.

3.3.1.2.4. Префикси за образуване на прилагателни имена

anti-: *antiterrorist*, *anti-air*, *anti-tank*, *anti-armour*, *anti-aircraft*
im-: *impassable*
in-: *inaccessible*, *invincible*, *indecisive*, *indirect*, *incompetent*, *inoperable*, *insecure*
inter-: (‘разположен между ~’) *international*, *intercontinental*, *intermediate*, *interoperable*, *interallied*, *inter-governmental*, *inter-state*, *Inter-Agency*, *inter-positional*, *inter-theatre*
ir-: *irregular*; *irretrievable*, *irreplaceable*
multi-: (‘много ~’) *multinational*, *multiple*, *multi-purpose*, *multi role*, *multi-layered*, *multi-functional*, *multi-agency*, *multi-dimensional*, *multi-directional*
non-: *non-NATO*, *non-military*, *non-government*, *non-governmental*, *non-Partner*, *non-international*, *non-commercial*, *non-political*, *non-compliant*, *non-*

battle, nonhostile, nondeadly, non-permissive, nonoperational, non-lethal, non-involved

post-: (‘след ~’) *post-conflict, post-operational, post-attack, post-flight, postwar, postflight, poststrike*

pre-: (‘предшестващ ~’) *prearranged (fire), pre-assault (operation), preplanned, prewar, prelaunch, prepositioned, pre-emptive (strike)*

self-: (‘действащ сам’) *self-sustaining*

under-: (‘разположен под ~’) *underwater; (недостатъчно ~)*
underarmed, understaffed, underdefended, under-resourced

un-: *unconventional (warfare), unknown, unclassified, unlawful (combatant), unmanned, unarmed (combat), unconditional, unexploded.*

Много терминологи (Л. Манолова, В. П. Даниленко, Л. М. Лейчик др.) подкрепят мнението, че терминообразуването повтаря словообразователните модели, характерни за думите от общоразговорната лексика. В. Н. Шевчук (Шевчук 1983: 10-11) обаче отбелязва, че „при образуването на военни термини и думи от общоразговорния английски език се използва един и същ инвентар от словообразователни средства, но отделните словообразователни елементи имат различна тежест. Така например, много активни са първите компоненти *anti-, counter-, out-, post-, in-, self-, mini-* и вторите компоненти *-proof, -man*. В качеството на словообразователни основи често се използват терминологичните словосъчетания. В редица случаи афиксалните елементи се присъединяват към единици, по-големи от лексема, ср. *delta-shaper* и *delta-shaped aircraft*”. Той дава и интересни примери: *medical corpsman, field artilleryman, mini-laser range finder*, при които крайните елементи *-man* и *-er* се отнасят към цялата предхождаща фраза. Ако в общоразговорната лексика тези случаи са граматични куриози, в специализираната лексика те са норма. Следователно, при това терминообразуване е била реализирана неизползвана възможност на общата лексика.

3.3.2. Композицията като морфологичен начин за терминообразуване

Композицията е начин за образуване на формата на термина чрез свързване в една сложна дума на две или повече словообразователни основи, при което се образува нов термин, който започва да функционира граматично и семантично като един и чието значение може да бъде сума от значенията на терминоелементите (*peacekeeping* – *мироопазване*) или да изразява ново значение (*man-of-war* ‘*warship*’ – *военен кораб*). Този начин за терминообразуване „намира все по-широко място в терминологичната номинация поради възможността, която дава за прозрачност на формата на термина спрямо неговото значение” (Попова 2012: 379).

С. Грийнбаум в *The Oxford English Grammar* подчертава, че композицията (compounding) е един от четирите основни способа за словообразуване в съвременния английски език, наред с префиксацията, суфиксацията и конверсията, и представлява обединение на две или повече основи. В качеството на критерии за разграничаване на сложните думи от словосъчетанията са посочени смислов, ортографичен и фонетичен, но е пояснено, че нито един от критериите не е определящ и трябва да се използват и трите критерия (Грийнбаум 1996: 437). Други учени (вж. Сеагдха 2008: 16), подчертават, че сред езиците, които използват композицията като словообразователен начин, не всички я използват с еднаква честота и гъвкавост; напр., композитите, образувани от същ. име + същ. име са редки в романските езици и преводът на английски композити на френски език често е с помощта на същ. име в постпозиция (*steel knife* → *couteau en acier*, *cheese knife* → *couteau à fromage*). Английският език се отличава с гъвкавост и честота в процеса на образуване на композити със структура същ. име + същ. име. Според емпирични данни, около 3 % от всички думи в Британския национален корпус са композити (ср. с данните на М. Пенчева, според която 70,5 % от новите образувания в периода 1939-

1982 г. са сложни думи). Д. Сеагдха цитира лингвисти, според които употребата на композити нараства в последните години, особено в официалните жанрове като новини и академичен, но не пропуска да уточни, че има тенденция сред някои лингвисти да считат композицията за лош феномен, който не се вписва в стандартните категории поради нерешения дебат за разграничаването на композитите от словосъчетанията в английската лингвистика: „композитите са структури на границата между думи и изречение, защото отразяват едновременно характеристиките на лингвистичното представяне в съзнанието и на граматичното оформяне”²⁵. Очевидният идиосинкретичен статут на английските композити е причина Р. Джакендоф да твърди, че композитът е ‘фосил’, останал от по-ранен, по-базисен етап на езиковата еволюция (Джакендоф 2002).

Както се посочва и в Граматиката на съвременния български език, „създаването на сложни думи, особено в научно-техническата област, е един от най-продуктивните начини на словообразуване, често зависещо и от индивидуално словотворчество” (Граматика 1983: 80). Класификацията на сложните съществителни може да се основава на различни принципи.

Класификацията в Академичната граматика се основава на основния формален белег на сложните съществителни: начинът, по който съставлящите ги компоненти се свързват в едно сложно цяло – дали това се осъществява с помощта на свързващ елемент, или без неговото посредничество. Въз основа на тази особеност сложните съществителни се делят на три основни групи:

I. Сложни съществителни със съединителна гласна (инфикс).

II. Сложни съществителни с неистинска съединителна гласна (инфиксоид).

²⁵ Libben G. Why study compound processing? An overview of the issues. In: Gary Libben, Gonia Jarema, editors, *The Representation and Processing of Compound Words*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

III. Сложни съществителни без съединителна гласна (от аглутинативен тип).

Формално-структурната характеристика на сложните съществителни отбелязва и наличието или отсъствието на суфикс при оформената вече сложна дума. С оглед на тази особеност на сложните съществителни, като втори класификационен критерий (или формално-структурен подкритерий) се възприема деленето на:

1. Суфиксни сложни съществителни.
2. Безсуфиксни сложни съществителни.

За следващ делитбен белег като трети йерархичен класификационен критерий се взема характерът на свързващите се в едно структурно цяло елементи, като вътрешен класификационен белег от типа:

- същ. име + глаголна основа + суфикс;
- същ. име + глаголна основа (дума).

като суфиксните съществителни се подреждат в зависимост от образуваните с помощта на суфиксите сложни съществителни за лица, предмети, вещества, отвлечени понятия и т.н.

Ролята на съединителната гласна и слятото или полуслятото изписване са основни при определянето на едно съчетание като сложно съществително в българския език.

Според принадлежността на основите на композита към частите на речта можем да посочим образуването на български съществителни имена композити по следните модели:

- основа същ. + основа същ.: *бронекалпак, радиоактивност*;
- основа същ. + основа глагол: *миротворец, миночистач*;
- основа глагол + основа същ.: *изтребител-прехващач*;
- основа глагол + основа глагол: *вертолет, самолет*;
- основа прил. + основа същ.: *далекобойност*;
- основа същ. + основа прил.: *боготовност*;

- основа прил. + основа глагол: *военнопленник, далекомер*;
- основа прил. + основа прич.: *военнослужещ*.

Английските сложни съществителни, от своя страна, се отнасят към следните модели:

- основа същ. + основа същ.: *aircraft, battlefield, bridgehead, warhead*;
- основа прил. + основа същ.: *strongpoint*;
- основа глагол + основа наречие: *countdown, break-through*.

Българските сложни прилагателни могат да имат следната структура:

- основа същ. + основа същ.: *физико-технически*;
- основа същ. + основа прич.: *мироподдържащ, мироопазващ*;
- основа прил. + основа прил.: *краткосрочен*;
- основа нар. + основа прил.: *многоцелеви, многонационален*.

Английските сложни прилагателни могат да имат следната структура:

- основа същ. + основа прил.: *battlewise, infantry-heavy, seaworthy*;
- основа същ. + основа прич. I: *peace enforcing, armour-piercing, target-seeking*;
- основа същ. + основа прич. II: *hand-held, air-delivered, helmet-mounted*;
- основа наречие + основа прич. I: *hard-hitting*;
- основа наречие + основа прич. II: *hard-fought, least-engaged*;
- основа прил. + основа прил.: *nuclear-free*;
- основа прил. + основа прич. II: *nuclear-powered*.

За разлика от българския език, където формално-структурният признак има предимство пред семантико-морфологичния, в английския език формално-морфологичното оформяне на съставните терминоеlementи не е определящо. Според Р. Гиржу et al., изследователите на английските

сложни думи се разделят на две категории: на такива, които твърдят, че композитите представят безкраен набор от семантични отношения, и на други, според които има определен брой отношения с по-голяма честотност, които се повтарят в сложните съществителни, но изследователите не могат да постигнат съгласие за броя и нивото на абстракция на тези семантични отношения, които варират от няколко предложни парафрази до стотици по-специфични семантични отношения. Колкото по-абстрактни са категориите, толкова повече сложни съществителни могат да бъдат включени, но в същото време се открива възможност за повече вариации за категорията, към която може да бъде отнесено дадено сложно съществително. Според една от класификациите, съществуват осем предложни парафрази, които са категории за семантична класификация на английските сложни съществителни: *of, for, with, in, on, at, about, from*. Според тази класификация сложното съществително *bird sanctuary* може да се класифицира като '*sanctuary of bird*' и '*sanctuary for bird*'. Най-големият проблем с тези класификации е, че голяма част от значението на даден композит е загубена и понякога е трудно да се прецени от коя категория е произлязъл композита (Гиржу et al. 2005: 480).

Многото дискусии въпроси за характера, функционирането и структурата на композитите са причина за целите на настоящето съпоставително изследване класификацията на композитите като **междуетиково симетрични** или **несиметрични** да се основава на **начина на терминообразуване**, като изходен термин за сравнение е българският, а класификацията на английските еквиваленти следва българските термини композити.

Термините композити в българския и английския език имат типологични прилики, които се проявяват в: а) структурния състав (състоят се от две основи); б) в специфичното синкретично словообразователно значение, основано на семантиката на компонентите и

представляващо едни или други начини за обединяване на семантиката на компонентите-терминоелементи. Основните различия се коренят в отсъствие на морфологически изразен деривационен/съединителен елемент в английските термини композити.

3.3.2.1. Междуетиково симетрични термини композити

3.3.2.1.1. Термините композити **съществителни имена, образувани със съединителна гласна** (*мир-о-твор-чество, гранат-о-мет*), е най-компактно представената група сложни съществителни в българската терминология, но този начин на композиция не е характерен за английския език, поради което симетричността на двойките еквивалентни термини се изразява в семантичната (а не формална) еквивалентност на съставните терминоелементи – основи:

- български термини композити съществителни за лица:

миротворец – peacekeeper

военнопленник – prisoner of war

военнопредстъпник – war criminal

вицеадмирал – vice admiral

военнослужещ – serviceman

- български термини композити съществителни за предмети, оръдия:

самолет – aircraft

самолетоносач – aircraft carrier

вертолет – helicopter

миночистач – minesweeper

гранатомет – grenade launcher

висотомет – altimeter

бронекалпак – armoured cover

бронетранспортъор – armoured carrier

гранатохвъргачка – grenade launcher

далекомер – *range-finder*

- български термини композити съществителни за абстрактни ПОНЯТИЯ:

миротворчество – *peacemaking*

миночистене – *minesweeping*

самозащита – *self-defence*

боеготовност – *combat readiness*

боееспособност – *tactical efficiency*

мореходност – *seaworthiness*

далекобойност – *maximum range*

полумярка – *half-measure*

Както е видно от горните примери, българските термини композити представят различни комбинации според принадлежността на основите към лексико-граматични класове: основа същ. име + основа глагол – най-многобройната група (*миротворчество, мироналагане мореходност, гранатохвъргачка, бронетранспортър*), основа прил. име + основа същ. име (*самозащита, самолет, военнопленник*), основа прил. име + основа глагол (*далекомер, висотомер*), основа същ. име + основа същ. име (*бронекалпак*), префиксоид + основа същ. име (*вицеадмирал, полумярка*) и дори на три основи (*сам-о-лет-о-нос-ач*). Английските еквивалентни термини са също с различна комбинация на основите и в някои по-традиционни класификации на моделите на образуване на сложни думи в английската терминология (Керемидчиева 1996:58-59) откриваме шест продуктивни модела: 1. същ. име + същ. име (*machine gun*); 2. прил. име + същ. име (*safeguard*); 3. глагол + същ. име (*cease fire*); 4. същ. име + прил. име (*combat ready*); 5. същ. име + мин. прич. (*air-based*); 6. глагол + предлог (*march through*). Трябва да се има предвид при предлагане на подобна класификация явлението конверсия като един от най-характерните начини за словообразуване в английския език: в повечето

случаи е трудно да се определи лексико-граматичния клас на една от основите. Това е причината С. Грийнбаум да определи елементите на сложните думи като ‘сегменти’ и да поясни, че сегментите могат да са съществително, глагол или дума – дериват на глагол или прилагателно (Грийнбаум 1996: 462). В следните примери е трудно да определим от коя част на речта е единият ‘сегмент’ на термина, напр.: *air-craft*: основа същ. име / прил. име + основа същ. име; *combat readiness*: основа същ. име / прил. име / глагол + основа същ. име. За разграничаването на сложните думи от словосъчетанията в английския език в някои случаи помага ортографията, като слятото или полуслятото изписване е доказателство за сложна дума, но в случаи, когато е възможно слято, полуслятото или разделно изписване, този критерий трябва да се комбинира със семантичния и ортоепичния.

3.3.2.1.2. Термини композити **съществителни с неистинска съединителна гласна (инфиксоид)**

Образуването на сложни съществителни с неистинска съединителна гласна е много живо и широко явление в съвременното композиционно словообразуване, както е посочено в Граматиката (Граматика 1983:91). Това явление се характеризира особено ярко със създаването на определени модели, обединяващи многобройни сложни съществителни, при които се използват определени постоянни елементи като първи съставки на сложната дума и при които променлива е втората съставка. Такива постоянни първи съставки са интернационалните терминоелементи *авто-*, *аеро-*, *авио-*, *био-*, *радио-*, *електро-*, *фото-*. Основната съставка при съчетаването се разполага на второ място:

автопилот – *autopilot*

аеродрум – *aerodrome*

аеромобилност – *air mobility*

авионосец – *aircraft carrier*

авиохоризонт – artificial horizon

радиомаяк – radio buoy

радиолокация – radiolocation

радиоактивност – radioactivity

фотодонесение – photo intelligence /Imagery Intelligence (IMINT)

3.3.2.1.3. Термини композити **съществителни без съединителна гласна**

Налице е малка група еквивалентни термини композити в българския и английския език, съставени от равноправни в синтактично отношение съставки, със съчинително отношение между терминоелементите, които са с равностойно участие в изграждане на лексикалното значение на сложната дума. Най-продуктивен модел и в двата езика е същ. име + същ. име:

кола-бомба – car bomb

страна-членка – member state

нация домакин – host nation

изтребител-прехващач – fighter interceptor

щурман-насочвач/ръководител на полети „Бойно управление” – interceptor controller

кораб-ориентир – marker ship

мина-торпедо – mobile mine

3.3.2.1.4. Сложни симетрични прилагателни имена

- Прилагателни имена със съединителна гласна:

мирновременен – peacetime

гражданско-военно – civil-military

Северноатлантически (съюз) – North Atlantic (Treaty)

военно-географска (документация) – military geographic (documentation)

военноинженерни (дейности) – military engineering

(разузнаване по) физико-технически (параметри) – measurement and signature (intelligence)

широкомащабно (учение на НАТО) – NATO-wide (exercise)

В изследваната терминосистема в определителна (атрибутивна) функция като част от термини словосъчетания се използват и причастия, например:

мироподдържащ – peacekeeping

мироопазващ – peace enforcing

- Прилагателни имена с неистинска съединителна гласна:

авиомедицински – aeromedical

биологически – biological

геокодирано (изображение) – geocoded (image)

радиологически – radiological

радиоактивен – radioactive

психологически – psychological

- прилагателни имена без съединителна гласна:

всесезонен – all-weather

3.3.2.2. Междуетниково несиметрични термини

В тази категория обединявам термини, които са семантично еквивалентни – назовават едно понятие, но неговото терминологично назоваване е осъществено чрез различен начин на терминологична номинация в единия от двата езика.

- Български термини композити съществителни имена със съединителна гласна – английско производно съществително име:

минохвъргачка – mortar

миноносец – destroyer

местоположение – location

взаимодействие – cooperation

(лазерен) целеуказател – (laser) designator

боеприпас – ammunition

- Български непроизведен / произведен термин – английски термин композит съществително име:

ядро – cannon ball

щаб – headquarters

мрежа – network

барут – gunpowder

ежове – antitank hedgehogs

командир – commanding officer

артилерист – artilleryman

моряк – seaman

автомат – machine gun

антифон – ear-defender

предмостие – bridgehead

- Български термин словосъчетание – английски термин композит съществително име:

патово положение – stalemate

крайно състояние / окончателно положение/състояние (АБВР) – end-state*

предаване на властта / предаване на управление (АБВР) – hand-over*

придвижване с надскоци – leapfrog

въздушен ядрен взрив – airburst

главни сили на авангарда – mainguard

наблюдение на минната обстановка – minewatching

- Българско сложно прилагателно – английски непроизведен сегмент (прилагателно, съществително, наречие) с атрибутивна функция:

смъртоносен – deadly, несмъртоносен – non-deadly

материално-техническо (осигуряване) – logistic (support)

военноморски – naval

второстепенно (пристанище) – minor (port)

първоначален – initial

авиационен / авионосен – air

неблагоприятен – hostile

(код за шифроване на) картографска (информация) – map (reference code)

предметно-тематичен (код) – subject (code)

нервно-паралитичен – nerve

сухопътен – land

• Английско сложно прилагателно / сегмент в атрибутивна функция – българско терминологично словосъчетание с/без прил. име:

helicopterborne (operation) – (операция за) въздушен транспорт с вертолети

(laser) linescan (system) – (лазерна система) с линейно сканиране

long-range (transport aircraft) – (транспортен самолет) с голям радиус на действие

medium-range (transport aircraft) – (транспортен самолет) със среден радиус на действие

multi-agent (munition) – (боен припас,) съдържащ няколко отровни вещества

fire-control (radar) – (РЛС) за управление на огъня

fire-power (umbrella) – зенитно прикритие на море

gun-type (weapon) – ядрен (боен припас) от артилерийски тип

*military fact-finding (mission) – (мисия) за откриване на факти**

in-flight (report) – (доклад) в полет

inshore (patrol) – (патрул) в крайбрежната зона

in-country (survey) – (проучване) на място

laydown (bombing) – (бомбопускане) от хоризонтален полет

laying-up (position) – (позиция на) заставане на кораба на котва
lead-through (operation) – лидиране
level-of-effort (munitions) – планиран разход на (бойни припаси)
person-to-person (arms) – индивидуално стрелково (оръжие) (против
жива сила)

troops-to-task (assessment) – (оценка на) съотношението ‘личен
състав-задача’*²⁶

day-to-day (operations) – ежедневни (дейности)

case-by-case (basis) – индивидуален (случай)*

flash-to-bang (time) – (време) между изсветването и пристигането
на звука

do-or-die attack – отчаяна (атака)

dumdum (bullet) – (куришум) „дум-дум”

Определящият (атрибутивен) терминоелемент в английския термин в горните примери е образуван като комбинация от различни лексико-граматични класове, вкл. частици (*level-of-effort*, *troops-to-task*) и предлози (*in-flight*, *case-by-case*), а в еквивалентия български термин словосъчетание присъства производно или непроизводно прилагателно в комбинация със същ. име (*multi-agent* – боен, съдържащ няколко отровни вещества, *long-range* – с голям радиус на действие, *case-by-case* – индивидуален, *day-to-day* – ежедневен, *do-or-die* – отчаян), или не присъства прилагателно име (*in-flight report* – доклад в полет).

Някои лингвисти (Антрушина at el. 1999: 105) определят вида английски композити, формирани от сегменти, като *синтактични композити (syntactic compounds)*, които са характерни само за английския

²⁶ преводът на термина *troops-to-task (assessment)* като *оценка на съотношението ‘личен състав-задача’** се основава на следната дефиниция: „troop-to-task analysis is a methodological process of matching the suitable number and quality of personnel and equipment to a unit's Mission Essential Task List (METL) for the purpose of justifying the need for uncompensated force structure” на Mottola, Danica J. Solutions for Total Force Structure Division's Conduct of Troop-to-Task Analysis. <www.dtic.mil/cgi-bin/>.

език. Тези сегменти запазват в структурата си следи от синтактични връзки и граматични модели, характерни за речта: частици, предлози, наречия.

3.3.2.3. Двуконпонентни междуезиково симетрични термини

Особен проблем за класификацията представляват **двуконпонентни термини – съществителни имена**, които според английските граматика са от групата на композитите, но българските им двуконпонентни еквиваленти, които в много случаи са калки, се отнасят към словосъчетанията, тъй като не се изписват слято или полуслято, напр.: *бойно поле*: словосъчетание – *battlefield*: композит. Структурата на българските двуконпонентни словосъчетания е прил. име + същ. име или в редки случаи същ. име + същ. име, т.е. термините съществителни имена от тази група се състоят от неравноправни в синтактично отношение съставки, като е налице подчинително отношение, при което едната от съставките е основна – обикновено втората, а другата е атрибутивна, например:

мирен процес – peace process

мирно споразумение – peace agreement

наблюдателен пост – observation post

буферна зона – buffer zone

масово убийство (кървава баня) – bloodbath

въздушен бой – dogfight

боен кораб – battleship

брегова охрана – coast guard

мирен договор – peace treaty

военно-въздушни сили – Air Force

бойна глава – warhead

минен ловец – minehunter

бойна група – task force

военни действия – warfare

стрелково оръжие – firearms

въздушно пространство – airspace

бойно пространство – battlespace

личен състав – manpower

лично (огнестрелно) оръжие – handgun

минно поле; минно заграждение – minefield₁, minefield₂

бригаден генерал – brigadier general

3.3.2.4. Изводи за композицията като морфологичен начин за терминообразуване

Композицията като начин за терминообразуване чрез свързване в едно семантично цяло на две (в редки случаи три) словообразователни основи за назоваване на едно понятие, е сред активните и в български, и в английски език, но представлява особена трудност за класифициране и съпоставително изследване поради различния морфологичен начин за свързване на две основи в двата езика, респ. различните принципи на класифициране. Приехме разделянето на сложните съществителни и прилагателни имена на симетрични и несиметрични според това дали еквивалентният термин в другия език е образуван също чрез композиция – симетрични (напр. *миротворец – peacekeeper*, *авиомедицински – aeromedical*), или чрез друг начин за терминообразуване (афиксация, словосъчетание) – несиметрични (напр. композиция – афиксация: *взаимодействие – cooperation*, *смъртоносен – deadly*, словосъчетание – композиция: *наблюдение на минната обстановка – minewatching*).

Като критерий на по-ниско ниво на анализ разгледахме наличието или отсъствието на съединителна гласна за българските термини. Като трети йерархичен класификационен критерий приехме характерът на свързващите се в едно структурно цяло елементи според частта на речта и установихме най-типичните модели за българските (основа същ. име + основа глагол е най-многобройната група), а за английските еквивалентни

термини установихме, че в някои случаи е трудно да се определи лексико-граматичния клас на една от основите поради конверсията като един от най-характерните начини за словообразуване в английския език. Симетричните термини композити съществителни бяха подгрупирани по семантичен критерий на термини за лица (*военнослужещ* – *serviceman*), за предмети, оръдия (*бронетранспортър* – *armoured carrier*), за абстрактни понятия (*мироналагане* – *peace enforcement*).

При разглеждане на несиметричните термини в двата езика се установи, че несиметричността се дължи на факта, че едно и също понятие се назовава чрез различен начин на терминологична номинация в единия от двата езика. Така, на български термин композит – същ. име със съединителна гласна, може да съответства английско производно съществително име (*миноносец* – *destroyer*), или обратно: на английски термин композит – същ. име да съответства български непроизводен или производен термин (*headquarters* – *щаб*, *network* – *мрежа*).

Несиметричността на прилагателните имена се дължи на морфолого-синтактичните различия между двата езика: адекативна функция в английския език се изпълнява от различни части на речта, които влизат в различни комбинации, на които в еквивалентния български термин може да съответства словосъчетание с производно или непроизводно прил. име в комбинация със същ. име, и дори може да не присъства прил. име, напр.:

long-range: прил. име + същ. име – *с голям радиус на действие*: словосъчетание с прил. име

fire-control: същ. име + същ. име – *за управление на огъня*: словосъчетание без прил. име

gun-type: същ. име + същ. име – *от артилерийски тип*: словосъчетание с прил. име

flash-to-bang: глагол/същ. име + част. + глагол/същ. име – *между изсветването и пристигането на звука*: словосъчетание без прил. име

inshore: предлог + същ. име – *в крайбрежната зона*: словосъчетание със сложно прил. име

laydown: глагол + предлог – *от хоризонтален полет*: словосъчетание с прил. име

lead-through: глагол + предлог – *лидиране*: производно същ. име

level-of-effort: същ. име + предлог + същ. име – *планиран разход*: словосъчетание с прил. име.

В някои случаи на българско сложно прилагателно съответства английски непроизведен сегмент (прилагателно, съществително, наречие) с атрибутивна функция (*неблагоприятен* – *hostile*, *картографски* – *map*, *смъртоносен* – *deadly*).

Приехме обособяването на група на **двуконпонентни междуезиково симетрични термини**, която включва български термини словосъчетания същ. имена, образувани основно по модела прил. име + същ. име, на които съответстват английски съществителни композити: *мирен договор* – *peace treaty*, *въздушно пространство* – *airspace*.

Подробна класификацията на семантичните отношения между терминоелементите – съществителни имена в английския език намираме в граматиката на С. Грийнбаум (Грийнбаум 1996: 463):

същ. А + същ. В:

В е А: *booster shot* ('the shot is a booster'), *junkfood*, *willow tree*

В е като А: *magnet school* ('the school is like a magnet'), *shell suit*, *toyboy*

В е за (for) А: *ashtray* ('the tray is for ash'), *raincoat*, *safety belt*

В е част от А: *door handle* ('the handle of a door'), *fingertip*

Тази група представлява преход между термините композити и термините словосъчетания поради семантиката на компонентите – терминоелементи на тези два типа термини: значението им може да бъде сума от значенията на терминоелементите или да изразява ново значение,

което обуславя реалния или потенциален преходен характер на термините композити и двукомпонентните термини словосъчетания в двата езика.

Причините за образуването на голям брой термини композити е фактът, че значението на сложната дума винаги е по-кратко и по-прецизно формулирано и изразено в сравнение със значението на съответното словосъчетание. Например, терминът *миротворчество* е не само по-точно съответстващ формално и словобразователно на английския *peace-making*, но и по-кратък и прецизен от *установяване на мир*: „При образуването на сложни думи не се ръководим от логика, а от асоциации. Ние откриваме или искаме да установим връзка между две идеи, избирайки най-краткия път” (Х. Марчанд, цит. по Керемидчиева 1996: 59).

3.4. Термини словосъчетания (ТСС) в българската и английската военна терминология

Създаването на термини словосъчетания (ТСС) е синтактичен начин на терминообразуване и е едно от най-актуалните явления в терминологичната номинация поради факта, че новите понятия все повече се означават не с еднословни термини, а с помощта на терминологични словосъчетания с различна степен на сложност, тъй като непрекъснатото развитие на знанието е съпроводено от необходимостта за най-точно назоваване на ново понятие, а прецизността на назоваването в много от случаите се постига с помощта на дву- или многокомпонентно описателно терминологично съчетание, чиято формална структура позволява по-прозрачно изразяване на понятийната и семантична системност на дадено понятие.

Друга причина за появата на многокомпонентни ТСС е полисемантичността на главния член на ТСС и широката му референтна отнесеност, респ. семантична/информационна недостатъчност, която поражда необходимостта от използване на подчинени членове, които

уточняват референта на езиковия знак (ср. *операция* – *операция по поддържане на мира, операция по налагане на мира* и т.н.).

ТСС са признати за оптимално езиково средство в сферата на актуалната терминологична номинация поради голямата семантична натовареност, която е най-важният лексикален конституент на научния текст.

В. П. Даниленко също подчертава активността и продуктивността на този начин на терминологична номинация (Даниленко 1977: 104), като обръща внимание на факта, че „съотношението на синтактичния начин в общолитературния език и в терминологията е несъизмеримо” в чисто количествен план, тъй като в общолитературния език се образуват малък брой думи, а в терминологията това е един от най-разпространените начини.

Този метод е доминиращ и в терминосистемите на съпоставяните езици. „Създаването на военно-терминологични словосъчетания е обосновано от гносеологичната необходимост да се назовават сложни военни обекти и явления. Бидейки един от най-продуктивните способности за попълването на терминологичния инвентар на изследваната предметна област, той обезпечава най-точното и експлицитно предаване на сложното съдържание на военните понятия и техните родово-видови отношения” (Фахрутдинова 1999).

Н. В. Егоршина (Егоршина 1995) в дисертацията си, посветена на изследването на ономасиологичната структура на многокомпонентните военни термини, подчертава, че „военно-терминологичните словосъчетания се създават най-често на основата на вече съществуващи в дадения подезик родови термини и терминологични словосъчетания чрез присъединяване към тях на необходими думи и словосъчетания, които конкретизират и уточняват съответните родови понятия, т. нар. субкатегоризатори или ономасиологични признаци. [...] Във всеки език

военно-терминологичните словосъчетания представляват особен пласт от военната терминология и имат свои особености, отличаващи ги от аналогичните терминологични единици в другите езици. Основни особености на английските военни ТСС са: определеното разположение на ономасиологичната база и ономасиологичния признак в структурата на ТСС (в английския език базата обикновено заема крайна дясна позиция, а уточняващите компоненти са в препозиция); максималният брой деривационни актове, необходими за пораждање на военно ТСС (в английския той не превишава три), и строго специфичният набор от структурно-семантични модели на военни ТСС”.

Един от най-сложните **проблеми** при разкриване на особеностите на синтактичния начин на терминообразуване е дискуссионният проблем за разграничаването на термините композити от термините словосъчетания. Този проблем беше коментиран и в предходната част (вж. 3.3.2.3. и 3.3.2.4.), но за определяне на критерий за разграничаването им можем да цитираме С. Н. Гореликова, според която терминът *rocket braking* няма граматично оформяне на компонентите и поради това се отнася към категорията на сложните думи (композити), а терминът *braking with a rocket*, в който всеки компонент е оформен граматично (в случая с помощта на предлог), се отнася към категорията на устойчивите ТСС. В ТСС граматичното оформяне може да се осъществи с помощта на суфикси (*tailless plane*, *selective communication*), предлози (*system of axes*), окончания (*controlled system*) (Гореликова 2002: 133-134). Ако използваме този морфологичен критерий, към категорията на композитите ще бъдат английските термини *world war* – световна война и *cold war* – студена война, а към категорията на ТСС: *ideological war* – идеологическа война, *civil war* – гражданска война, *colonial war* – колониална война, *chemical war* – химическа война, *biological war* – бактериологична война, *aerial war* – въздушна война, *war of liberation* – освободителна война, *nuclear war* –

ядрена война, local war – малка война. Това обаче ще противоречи на приетото в английските граматика разбиране за compound word, според което това е дума, която се състои от два или повече елемента, които са самостоятелни думи (EP).

В зависимост от **броя на терминоелементите** и характера на отношенията между тях се обособяват две основни групи ТСС: **двукомпонентни** (бинарни) и **многокомпонентни** термини (**multiword terms**), на които според Л. Манолова съответстват **прости** (двукомпонентни) и **сложни** (многокомпонентни). Тези две основни групи могат да включват различни структурно-позиционни модели според принадлежността на изграждащите ги терминоелементи към частите на речта (Манолова 1984:42-45, Попова 2012: 386-390, Колев 1996).

В зависимост от синтактичните отношения между компонентите на ТСС се обособяват двата основни **формално-структурни модела**: ТСС със съчинителни и ТСС с подчинителни отношения между терминоелементите им. Те са представени детайлно и систематизирано от М. Попова (Попова 1985, Попова 2012). При съпоставяне на еквивалентни термини в българската и английската военна терминология се установява, че една част от тях са междуезиково симетрични, т.е. синтактичната структура на ТСС и в двата езика е една и съща; втората основна група са междуезиково несиметричните ТСС. Обединявайки тези два основни класификационни признака, предлагам следния **контрастивен модел на анализ**:

3.4.1. Термини словосъчетания със съчинително отношение между компонентите им

Както посочва М. Попова (Попова 2012:386), „Този вид е сравнително рядко срещан в българската терминология. Това са обикновено контекстови словосъчетания, [които] изразяват единство от две отделни лексеми или две отделни словосъчетания, които преди да означат в

единство съставните части на един обект или едно явление, са отразявали всеки един от тях като отделен, самостоятелен обект или явление”.

Най-често срещаните модели в българската и английската военна терминология са:

3.4.1.1. Междуетиково симетрични ТСС, в които българският термин е калка на английския и е образуван по модела: същ₁+ съюз „и” + същ₂:

мир и сигурност – peace and security; маньовър и огън – manoeuvre and fires; командване и управление – command and control; логистика и ресурси – logistics and resources; придвижване и транспорт – movements and transport; операции и поддръжка – съответства на два различни английски: operation and maintenance / operations and support.

3.4.1.2. Междуетиково несиметрични ТСС, в които българският термин е ТСС, а английският – същ. име: *сили и средства – assets.*

3.4.1.3. Многокомпонентни английски ТСС със съчинително отношение

Тази група включва английски многокомпонентни ТСС, които са включени в официални документи на НАТО, но все още не са фиксирани в българските специализирани речници. Те са образувани чрез изброяване на съществителни и със съюза *and* обикновено преди последния компонент. Вероятно същият модел ще бъде следван и в българските калкирани ТСС при фиксирането им в речници, което означава, че те ще бъдат в подгрупата на симетричните ТСС: *consultation, command and control; command, control, communications and computers; command and control, intelligence, surveillance and reconnaissance; mission, enemy, troops, terrain – time and civilians; moving and stationary target acquisition and recognition.*

3.4.2. Термини словосъчетания с подчинително отношение между компонентите им

3.4.2.1. Междуетиково симетрични ТСС

3.4.2.1.1. Безпредложни ТСС, в които главният член съществително име е конкретно или абстрактно, а подчиненият (подчинените) член(ове) прилагателно име е с разнообразно значение.

3.4.2.1.1.1. Двухкомпонентни ТСС, образувани по модела прил. име + същ. име

Тази група е най-многобройната и доказателство за силното влияние на английската терминология върху българската и във военната област (ср. компютърна, морска, електроника).

мироопазваща операция – peacekeeping operation

глобална сигурност – global security

превантивна дипломация – preventive diplomacy

многонационални сили – multinational forces

многонационална операция – multinational operation

многонационално сътрудничество – multinational cooperation

международна сигурност – international security

хуманитарна операция – humanitarian operation

колективна отбрана – collective defence

регионален конфликт – regional conflict

съвместни функции – joint functions

военно разузнаване – military intelligence

оперативно командване – operational command

оперативно ниво – operational level

оперативни способности – operational capability

тактическо ниво – tactical level

3.4.2.1.1.2. Многокомпонентни ТСС по модела прил. 1 + прил 2 + същ. име, като в английските ТСС атрибутивната функция може да се изпълнява и от същ. име или причастие, напр.:

гражданско-военно сътрудничество – civil-military cooperation
военно-политическа група – Politico-Military Group
военно-политическа структура – political-military structure
многонационална съвместна група – combined joint task force
комуникационно-информационни системи – communications and information systems

3.4.2.1.2. Предложни симетрични ТСС

3.4.2.1.2.1. С предлога „на” – „of” (Ср. Попова 1985:124):

- за изразяване на определителни отношения:

*курс **на** действие – course **of** action*

*акт **на** агресия – act **of** aggression*

*театър **на** военните действия – theater **of** operations*

*точка **на** попадение – point **of** impact*

*център **на** тежестта – center **of** gravity*

*единство **на** съвместните усилия – joint unity **of** effort*

*оперативно ниво **на** войната – operational level **of** war*

*съсредоточаване **на** силите – concentration **of** force*

- за изразяване на обектни отношения:

*поддържане **на** бойния дух – maintenance **of** morale*

*съсредоточаване **на** силите – concentration **of** force*

*икономия **на** усилия – economy **of** effort*

*прехвърляне (предаване) **на** правомощията – transfer **of** authority*

*единство **на** усилията – unity **of** effort*

3.4.2.1.2.2. Многокомпонентни ТСС с други предлози за изразяване на разнообразни семантични отношения между компонентите:

*заплаха **за** сигурността – threat **to** security*

доктрина за колективна сигурност – doctrine of collective security
разпространение на оръжия за масово унищожение – proliferation of weapons of mass destruction

операции различни от война – operations other than war

3.4.2.2. Междуетниково несиметрични ТСС

Тази група включва ТСС, в които английският термин обикновено е двукомпонентен с безпредложна подчинителна връзка по модела същ.₁ + същ.₂, но калкираният български е с предложна връзка поради разликите в характера на изразяване на отношенията между главния и подчинения член (ономасиологична база и ономасиологичен признак) на ТСС в двата езика.

3.4.2.2.1. Български ТСС с предлог „на“:

изграждане на мира – peace building

(принудително) налагане на мира – peace enforcement

следконфликтно укрепване на мира – post-conflict peacebuilding

предотвратяване на конфликти – conflict prevention

липса на държавност – state failure

обстановка на сигурност – security environment

сигурност на информацията – information security

контрол на морските пространства – sea control

защита на операциите – operations security

управление на кризи (кризисни ситуации) – crisis management

подготовка на зоната на операциите – operational management

3.4.2.2.2. Български ТСС с предлог „за“:

заповед за движение – movement order

(европейска) стратегия за сигурност – (European) security strategy

сили за незабавно реагиране – rapid reaction force

3.4.2.2.3. Български ТСС с предлог „в“:

надпревара във въоръжаването – arms race

превъзходство в силите – manpower superiority

война във въздуха – air warfare

попадение в целта – direct hit

3.4.2.2.4. Български ТСС с други предлози:

възпиращи операции по море – maritime interdiction operations

операция, водена от НАТО – NATO-led operation

3.4.2.2.5. Български ТСС с два предлога:

операции по поддържане на мира – peace support operations

доклад за изпълнение на задачата – mission report

войски за изпълнение на конкретна задача – task force

операции в отговор на кризи – crisis response operations

процедура за активиране на силите на НАТО – NATO forces

activation procedure

параметри на зоната за съвместни операции – operational environment geometry

правила за водене на боя/ бойните действия – rules of engagement

3.4.2.2.6. Междуетниково несиметрични термини: ТСС – производно съществително в един от двата езика:

понижение в звание – demotion

председател – Chairman-in-Office

3.4.3. Словосъчетания номени (епонимни ТСС)

В Глава I разграничихме термините от **номените** и **терминонимите**, но в класическите терминологични изследвания терминологите отделят като специален подвид **термини словосъчетания** тези, в чийто състав влизат терминоелементи – съществителни собствени имена, като за тях е приет метатермина епонимни ТСС. Под епонимни ТСС Х. Сейгър разбира названия на лица и места, които обозначават предмети, инструменти, материали, методи, процеси, мерни единици (Сейгър 1990:77). Л. Манолова разграничава два вида ТСС със собствени имена: отприлагателни и отсъществителни (Манолова 1984: 44-45).

При съпоставка на български с английски номени (епонимни ТСС) се установява следният модел: в българската военна терминология моделът е същ. нарицателно + същ. собствено, а в английската - същ. собствено + същ. нарицателно (Табл. 1).

Български модел: същ. нарицат. + същ. собств.	Английски модел: същ. собств. + същ. нарицат.	име на откривател/ създател/ производител
Револвер „Колт” Автомат „Калашников” Автомат „Узи” Пистолет „Глок” Пистолети и револвери „Смит и Уесън” Коктейл „Молотов”	Colt revolver AK-47 assault rifle Uzi submachine gun Glock pistol Smith & Wesson(S&W) firearms The Molotov cocktail	Colt: създател Михаил Калашников: създател Uziel Gal: създател Gaston Glock: създател Smith & Wesson manufacturer, founded in 1852 in the USA Вячеслав Молотов (1890– 1986): създател
Винтовка „Уинчестер”	Winchester repeating rifle	Oliver F. Winchester: инвеститор
Картечница „Томпсън”	The Thompson / Thompson submachine gun	John T. Thompson: създател през 1918 г. Sir Hiram Stevens Maxim: създател през 1884 г. на името на президента А. Линкълн
Автомат „Максим”	Maxim gun	
Самолетоносач „Линкълн” Подводници клас „Линкълн”	USS Abraham Lincoln (CVN- 72) USS Abraham Lincoln (SSBN- 602)	
Автомат М1	M1 Garand rifle	John Garand: създател
шрапнел	shrapnel (shell)	Major-General Henry Shrapnel (1761–1842), an English artillery officer: създател
бойкот	boycott	Captain Charles Boycott: инициатор

Табл. 1 Български и английски епонимни ТСС

За разлика от други епонимни ТСС в българската терминология, където се срещат и други модели: модел прил. име (от името на откривателя/учения) + същ. име, напр. *Базедова болест*, *Фарадеево число* и модел същ. + предлог „на” + същ. собствено: *Ефект на Хол*, *Закон на Ом*, българската военна терминология следва модела **същ. нарицателно + същ. собствено** с малки изключения при образуване на терминонимите *шрапнел*, *бойкот*, които са същ. нарицателни, образувано от същ. собствено чрез метонимичен пренос. Английската военна терминология следва общия модел на **същ. собствено + същ. нарицателно**, който е разпространен и в другите терминологии, напр. *Portland cement*, *Coriolis effect*, *Fermi paradox*; в някои случаи с ‘s за изразяване на притежание, напр. *Fubini’s theorem*, *Gartner’s duct*, а в единични случаи в английското

епонимно ТСС притежанието е изразено с предлог *of*: *Law of Charles and Gay-Lussac*.

3.4.4. Анализ на резултатите и изводи за синтактичния начин за терминологична номинация

Приведените примери в модела за контрастивен анализ на българските и английските военни ТСС – продукт на синтактичния начин за терминологична номинация, са свидетелство за следните явления и процеси във военната терминология в областта ОПМ. Първият класификационен критерий е семантико-синтактичен и според него ТСС са със съчинително или с подчинително отношение между компонентите им.

ТСС със съчинително отношение между компонентите им са значително по-малко на брой и в двете съпоставяни терминосистеми, като българските ТСС са калки на английските, което определя факта, че мнозинството от тях са междуезиково симетрични.

При ТСС с подчинително отношение между компонентите им се наблюдава безпредложен и предложен начин на свързване, т.е. по начина на свързване на компонентите, многокомпонентните ТСС се подразделят на безпредложни и предложни.

Делът на **безпредложни** модели е по-голям в английската военна терминология. Активността на безпредложната подчинителна връзка, особено в английските ТСС, може да се обясни със стремежа за краткост и икономичност при изразяване на понятието, което е едно от основните изисквания в терминологията: “Икономичността в лексикологията се постига чрез компресия посредством процедури като съкращения, универбизация, деривация и образуване на ТСС, особено когато ТСС представлява концентрация на цяла фраза или дори просто изречение” (Сейгър 1990: 108). Формалната несиметричност се дължи на синтактичните особености на двата езика.

Предложните ТСС преобладават в българската терминология, което се обяснява с факта, че различните отношения между ядрото – главният член на дадено ТСС съществително име, и неговите модификатори – подчинени членове, се изразяват с помощта на предлози в българския език за разлика от английския, където “са заличени предикативните отношения, като от съществено значение е отношението между основното съществително и неговите модификатори” (Тончева 2001: 136).

Най-продуктивен тип на ТСС са **двукомпонентните** (бинарни) ТСС и в двете терминологии. Те могат да са както безпредложни от типа прил. име + същ. име, така и предложни от типа същ. име + предлог + същ. име. В много случаи междуезиковата формална несиметричност се изразява в съответствието между английски безпредложни ТСС и български предложни ТСС. Други съпоставителни изследвания показват, че в английския език те са около 70% от общия брой на ТСС (Подрезов 2001) и 63,1% от общия брой на военни ТСС в английски и 59,1% в руски (Фахрутдинова 1999). Структурата на бинарните ТСС в двата езика е нееднородна, но в английския език преобладава субстантивно-субстантивният модел (*среда за сигурност – security environment*), а в българския – атрибутивно-субстантивният, което се обяснява с типологическите характеристики на двата езика.

Многокомпонентните ТСС също са образувани в голямата си част по модела на субстантивното словосъчетание, чиито терминоелементи са в подчинително отношение: откроява се един базов (ядро) и няколко зависими терминоелементи (модификатори).

За английските многокомпонентни ТСС с типично ляво разгръщане са характерни препозитивните зависими терминоелементи, които се разполагат наляво от базовия (*crisis response operations, peace support operations*), а за българските е характерно в повечето случаи разгръщане надясно (*операции в отговор на кризи, операции по поддържане на мира*),

но има и случаи, в които модификаторите са разположение и от двете страни на базовия (*европейска стратегия за сигурност*).

В двете терминологични системи са разпространени и три- и четирекомпонентните ТСС, чиято структура е нееднородна в двата езика. Тяхното наличие е доказателство за стремежа в даден термин да се отразят максимално количество класификационни признаци на даденото понятие. Многокомпонентните ТСС се образуват на основата на бинарни конструкции, но са разширени с допълнителни компоненти за по-точно изразяване на родово-видовите отношения, напр.:

изграждане на мира – peace building → следконфликтно укрепване на мира – post conflict peace building;

заплаха за сигурността – threat to security → заплаха за националната / международната сигурност – threat to national / international security;

ниво на войната – level of war → оперативно / тактическо / стратегическо ниво на войната – operational / tactical / strategic level of war.

ТСС с пет и повече компонента заемат малък процент от изследваните терминологични подсистеми, което съответства на подобни съпоставителни изследвания и за други специални области (напр. в областта на захарното производство: Зубченко 1980:108). В областта на ТСС за противовъздушна отбрана (Фахрутдинова 1999) най-многочислена група са двукомпонентните: 63,1% в английски и 59,1% в руския език, следвани от трикомпонентните: 26,3% в английски и 23,4% в руски, четирекомпонентните: 7,4% в английски и 9,9% в руски; по-малко разпространени са многокомпонентните с 5 – 8 компонента в английски: 3%, и в руски 5 – 13 компонента: 7,3%.

Механизмът за образуване на многокомпонентни ТСС е аналогичен за съпоставяните езици и се изразява в следното: в основата е бинарен

термин, състоящ се от прилагателно име + съществително име или две съществителни имена, който се разширява с определения (същ., прил. или причастия към всеки от компонентите поотделно или и към двата заедно) и предлози. Характеристиките на езика определят различното съотношение на предложните и безпредложни ТСС. За английския са по-характерни безпредложните дву- и многокомпонентни ТСС, докато в българския се наблюдават както симетрични двукомпонентни безпредложни, така и предложни ТСС. Асиметричността се основава на факта, че английските ТСС се образуват с разширяване наляво от базовия терминоелемент, докато българските допускат разширяване с подчинен(и) терминоелемент(и) (модификатор(и)) както наляво, така и надясно, напр.:

процедура за активирание на силите на НАТО – NATO forces activation procedure;

доклад за изпълнение на задачата – mission report → обзорен доклад за изпълнение на задачата – mission review report;

единство на усилията – unity of effort → единство на съвместните усилия – joint unity of effort.

Наличието на многокомпонентни ТСС е породено от лингвистични и екстралингвистични причини. От лингвистична гледна точка, необходимостта от сложна структура на ТСС се поражда от факта, че за означаване на ново понятие широко се използва общоупотребима лексика, която се характеризира с определена информативна недостатъчност в дадена специализирана терминосистема. Тази лексика се нуждае от уточнение и допълнителни определения. Екстралингвистичната причина е свързана с факта, че научно-техническият прогрес и глобалните процеси, вкл. тези по опазване на международния мир, са свързани с появата на все по-комплексни военни и военно-политически понятия, за които не винаги е възможно намирането на кратък термин със съответен обем значение. Така възниква необходимостта да се предаде в достатъчна степен

спецификата на тези понятия и техните характерни особености, които ги разграничават от вече съществуващите названия/реалии от същата класификационна схема и в резултат се появява ТСС с по-сложна формално-семантична структура, чрез която се осъществява най-прецизно и експлицитно предаване на сложното съдържание на военните понятия и техните родово – видови отношения.

В образуването на ТСС участват както термини от военната и други терминологии/термини омоними, така и общоупотребими думи (*икономия на усилия, курс на действие, акт на агресия* и др.), което е свидетелство за специфичността на назоваваните военни понятия от областта ОПМ и техните признаци. Използването на общоупотребима лексика показва, от една страна, тясната връзка на военната област и дейности като цяло със заобикалящата, невоенна действителност, а от друга страна – подпомага мотивираността и разбираемостта на многокомпонентния термин въпреки сложната му форма (външна структура) поради извеждането на лесно разпознаваеми благодарение на общоупотребимостта си мотивиращи признаци в повърхнинната структура на военния термин.

Изследване на структурно-семантичните особености на многокомпонентните ТСС установява следните им особености: 1. С увеличаването на броя на терминоелементите се увеличава и броят на структурни модели ТСС; 2. Увеличаването на броя на терминоелементите води до съкращаване на броя на ТСС в научния текст; 3. С увеличаването на броя на терминоелементите се намалява многозначността на термина; 4. Увеличаването на дължината на ТСС е свързано с неудобство за употребата му, което води до образуване на абревиатури. Анализът на семантичната и структурно-грамматичната организация на многокомпонентните ТСС като единици с разчленена номинация е свидетелство за отсъствието на здрава семантична връзка. Значението на цялото многокомпонентно ТСС не е сбор от значенията на

терминоелементите, тъй като тяхната семантика е представена есплицитно. Ценността на всеки терминоелемент за сформирването на семантичното значение на многокомпонентно ТСС е различна: по-голяма ценност притежават ‘опорните компоненти’ на ТСС, а значително по-малка – зависимите (Кудинова 2006).

Примерите на ТСС от областта ОПМ показват някои аломорфни явления в съпоставителен план, характерни за ТСС от двете терминосистеми на морфологично и синтактично ниво. Аломорфизмът (както пълно, така и частично несъответствие на структурата на ТСС) се дължи на: а) различното съотношение на лексикални и граматични средства в двата езика; б) разликите в словообразователните потенци в двата езика; в) разликите в морфологичната оформеност на компонентите на ТСС. Тези несъответствия отразяват закономерни типологични различия между системите на българския и английския език.

Военно-терминологичните словосъчетания съставят най-обширния пласт в областта ОПМ и в българския (62% от изследвания корпус), и в английския език (52% от изследвания корпус). Доминиращата роля на този аналитичен способ за терминологична номинация се обяснява със субстанционалната сложност на терминируемите научни понятия. Разгърнатата многочленна форма на ТСС позволява максимално пълно и точно да се предадат различни нюанси на най-сложните понятия и характера на техните родово – видови отношения.

3.5. Конверсията като начин за терминологична номинация

Конверсията е много разпространен начин за словообразуване в съвременния английския език, вкл. и за терминологична номинация, който се състои в образуване на нова дума чрез промяна на граматичната ѝ категория без морфологични изменения, без афиксация, т.е. използването на една и съща езикова форма в качеството ѝ на различна част на речта. Прилича по ефект на суфиксацията. Новобразуваната дума има значение,

което се различава от оригиналното, но може сравнително лесно да се асоциира с него, и има нова парадигма, характерна за новата част на речта.

Конверсията е характерно явление за английското словообразуване, което се обяснява с определени черти на английския език на съвременния етап от неговото развитие: аналитичната му структура и простата парадигма на частите на речта подпомагат процеса на трансформиране на думите от една част на речта в друга. Големият брой едносрични думи е друг фактор, улесняващ конверсията, тъй като кратките думи са по-гъвкави и мобилни от многосричните.

Според М. Пенчева, 11% от английските неологизми са резултат на конверсия (Пенчева 2004: 238). Основните модели на конверсия, представени в граматиките, са същ. име → глагол (40 % от неологизмите) и глагол → същ. име (23 % от неологизмите според М. Пенчева), но според Х. Сейгър не винаги може да се определи дали съществителното преминава в глагол или обратно. С. Грийнбаум (Грийнбаум 1996: 465) също посочва, че понякога е необходим исторически анализ, за да се намери доказателство коя дума първо е употребена в езика. Този лингвист посочва по няколко семантични модела на основните типове на конверсия, които са: същ. име → глагол, глагол → същ. име, прил. име → глагол, както и единични примери за конверсия на други части на речта, напр.:

същ. → глагол:	‘правя нещо с’:	<i>a bomb → to bomb</i>
	‘произвеждам’:	<i>a knot → to knot</i>
	‘поставям в/на’:	<i>a garage → to garage</i>
	‘transportирам с’:	<i>a ship → to ship</i>
глагол → същ.:	‘състояние’:	<i>to doubt → doubt</i>
	‘действие’:	<i>to offer → an offer</i>
	‘агент’:	<i>to rebel → a rebel</i>
	‘инструмент’:	<i>to cure → a cure</i>
прил. → глагол:	‘ставам’:	<i>faint → to faint</i>
	‘правя’:	<i>clean → to clean</i>

Г. Керемидчиева (Керемидчиева 1996: 60-62) представя друга класификация на конверсивните типове с примери от военната терминология:

същ. → глагол: ‘предмет, оръдие’ → ‘действие с този предмет’: *a gun* → *to gun* ‘стрелям с пушка’, *a radio* → *to radio* ‘изпращам съобщение по радио’

‘лице’ → ‘дейност, извършвана от лице’: *an officer* → *to officer* ‘1. командвам, управлявам; 2. Окомплектовам с офицерски състав’; *a man* → *to man* ‘окомплектовам с персонал’

‘място’ → ‘поставям на това място’: *a battle* → *to battle* ‘вземам участие в битка’

глагол → същ.: *to break through* → *a break through* ‘пробив’

прил. → същ.: ‘прил. със суф. **-al, -ive**’ → ‘лице/предмет’: *an official person* → *an official* ‘длъжностно лице’, *an offensive act* → *an offensive* ‘атака’

‘прил.’ → ‘предмет’: *casual clothes* → *casuals* ‘всекидневно облекло’

‘прил. без суф.’ → ‘група хора’: *the dead*

‘прил.’ → ‘военно звание’: *private, general, major, marine*.

В документа *Peace Support Operations AJP-3.4.1* (ОПМ 2001) откриваме случаи за конверсия от типа глагол → прилагателно, с което обогатяваме класификацията на конверсивните типове, когато глагол изпълнява атрибутивна функция, напр.:

advance: „Troops **advanced** in Homs’ northern neighborhoods of Khaldiyeh and Jouret el-Shayah”²⁷ (глагол); “**Advance** understanding of migration issues” (прилагателно);

²⁷ <http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/07/26/syrian-troops-advance-in-central-city/2591003/>

lead: “Public Affairs (PA) personnel support the commander by working to establish the conditions that **lead** to confidence in the force” (глагол); “In a crisis involving refugees and relief assistance, the **lead** agency may either be OCHA or UNHCR” (прилагателно).

В други примери откриваме още един активен конверсивен тип в областта ОПМ: същ. → прил., напр.:

peacekeeping: “The UN has undergone significant changes in the way it performs **peacekeeping**” (съществително); “The nature of any redeployment may vary from emergency extraction to planned withdrawal, or, in case of a Peace Enforcement (PE) type operation, the hand-over to a **Peacekeeping** (PK) force” (прилагателно);

decision-making: “The SG usually retains direct control over policy and major **decision-making**” (съществително); **Decision-Making** Bodies (прилагателно);

key: “The **key** to success is a clear enunciation of objectives” (съществително); “Specialised agencies within the UN system will often also play a **key** role in complex emergencies” (прилагателно);

cease-fire: “Establishing and Managing **a Cease-fire**” (съществително); “A prompt and firm response to breaches of **cease-fire** agreements is essential” (прилагателно);

conflict: “The real or actual success of the operation is related to the daily circumstances of the local populace in the former **conflict** area (прилагателно) and the realisation of a situation in which **conflicts** (съществително) are no longer solved using force”.

Интересен е примерът с термините *support* и *command*, които са прилагателно, съществително и глагол в документа ОПМ 2001:

support : “Peace **Support** Operations (PSO) are continually developing within the context of CRO” (прилагателно); “Alliance **support** of, or involvement in, PSO should be within the context of the UN Charter”

(съществително); “If NATO agrees **to support** a mission under the auspices of another organization...” (глагол);

command: “Not all national military contingents may be familiar with this **command** style” (прилагателно); “Resources should not be withdrawn without suitable notice through the chain of **command**” (съществително); “PSF that places undue emphasis on overt force protection measures is less likely **to command** respect” (глагол).

Представените класификации на конверсивните типове и техните модели имат за цел да охарактеризират този английски словообразователен начин по-пълно. Трябва да подчертаем обаче, че, както бе посочено и в Глава I, ние разглеждаме само субстантивни термини, а не включваме в изследването си глаголи. Поради това приемаме горните класификации в частта, която касае образуването на съществителни и прилагателни имена от други части на речта.

Конверсивните модели, в които глагол започва да функционира като съществително и прилагателно преминава в съществително са значително по-малобройни в сравнение с модела същ. → глагол. Най-продуктивен е случаят, когато в типа глагол → същ. съществителното означава действие, изразено от глагола, напр.:

to control – control: “Maritime Tasks in Peace Support Operations: patrolling and monitoring a maritime cease-fire line and **the control** of piracy and contraband. Patrolling and monitoring sea areas **to control** and/or enforce economic or legal agreements related to the mission”;

to progress – progress: “Without such a switch of main effort, the operation is unlikely **to progress** beyond that of a military stalemate”. “Establishing the correct balance between ‘mission creep’ and ‘mission development’ will be an important part of the assessment of **the progress** that the operation is making towards strategic objectives”.

Анализът на примери от документа ОПМ 2001 води до следните **ИЗВОДИ**:

Конверсията е активен словообразователен начин в английската терминология, при който в един текст или дори в едно изречение една и съща словоформа изпълнява ролята на различна част на речта без това да е свързано с афиксация, освен в случаите, когато дадената словоформа приема морфологичен маркер за съответната част на речта според синтактичната си функция в изречението. Документът ОПМ предлага разнообразни примери на употреба и на ядрените, най-честотните за терминосистемата термини, и на общовоенни термини, които функционират като различни части на речта, напр.:

military: “Relationships with the **Military**” (съществително); “The response to complex emergencies generally involves both **military** and civilian elements” (прилагателно);

operation: “The achievement of the political end-state will be the defining criteria for the success of the entire **operation**” (съществително); “The **Operation** Plan (OPLAN) should establish the mechanisms needed to ensure co-ordination” (прилагателно);

peace: **Peace** Support Operations (прилагателно), “The UN Security Council has the primary responsibility for the maintenance of international **peace** and security” (съществително);

plan: “A PIP should take account of all military and civilian activities within the mission **plan**” (съществително); “The destruction of weapons and other warlike materials must be **planned** in an ecologically sound and verifiable manner” (причастие);

force: **Force** Commander (прилагателно); “Military units of different nations arrive in a new geographic area to form a multinational **force**” (съществително); “Whilst they cannot be **forced** to do so, civil agencies...” (причастие).

Най-многобройни са случаите на конверсивния тип същ. → прил. В основния за терминосистемата ОПМ документ регистрираме и случаи за типа глагол → прилагателно, с който обогатяваме класификацията на съществуващите в английската терминология модели на конверсия.

3.6. Компресивни начини за терминологична номинация. Блендинг (телескопия), универбизация, кондензация, абрeвиация.

3.6.1. Компресивни начини за терминологична номинация

Разгледаните по-долу начини за терминологична номинация са обект на различно тълкуване от езиковедите. Общото между тях като начини за терминологична номинация е стремежът към постигане на по-кратка форма на езиковата единица, вкл. на термина. Както подчертава М. Попова, при разграничаване на метатермините *кратка форма на термина, съкращение* и *абрeвиатура*, това единство от метатермини „всъщност обединява различни начини на намаляване/скъсяване на терминологичната форма, срв. универбизация, синтактико-сематична кондензация, композиция, съкращаване/абрeвиация, също така и афиксация. Безспорно е, че резултатът от тяхното действие е кратка форма на термина. В такъв случай понятието ‘кратка форма на термина’ може да се приеме за общ родов термин на тази класификационна група” (Попова 2012: 411). Д. Кристъл също включва в разбирането за съкращение (*shortenings / abbreviation*) „съкратен вариант на дума, фраза или изречение. Има много типове съкращения на думи: акроними (*EEC*), блендове (*brunch*), и съкратени форми (‘clipping’) (*ad*)” (Кристъл 1992: 1).

Х. Сейгър разглежда **компресията** (‘compression’) като един от начините за модификация на съществуващите езикови ресурси за терминологична номинация, като според него това е „всякакъв вид съкращаване на израз чрез абрeвиация, съкращаване, акроними и т.н.” (Сейгър 1990: 72), като дава примери за начални абрeвиатури (*TNT, A*), абрeвиатури от типа НАТО, ЮНЕСКО, и на съкращение (‘clipping’), при

което срички или букви се пропускат ('отрязват') от която и да е част на думата (*maths* ← *mathematics*). Според него, особено честотен и продуктивен тип съкращение е методът на съкращение, при който едновременно се използват композиция и clipping, напр. *biological* + *electronic* → *bionic* (Сейгър 1990: 79).

В анализа по-долу ще покажем особеностите на различните начини за терминологична номинация, в резултат на които се получават по-кратки форма на термините.

3.6.2. Блендинг (телескопия)

Много езиковеди определят начина на словообразуване, при който има композиция чрез съкращаване като **телескопия /блендинг (blending)**, а резултатът от този процес е телескопична дума/бленд (*blend*): „Словообразователният процес на телескопия може най-общо да се опише като сливане на части или *отломки* (*splinters*) на думи (не морфеми!) в една нова дума” (Пенчева 2004: 203). Тъй като това явление е характерно за английския език, приемаме за редно да използваме утвърдените в англоезичната литература метатермини *блендинг* и *бленд*. Друг метатермин за назоваване на конституентите на бленда е *квазиморф*, който именно отличава бленда от композита. При блендинга „два елемента, които нормално не се употребяват заедно, се комбинират в една лексикална единица” (Кристъл 1992: 44). Следствие от структурните особености на блендовете е тяхната неясна членимост, но характерна особеност също така е и съзнателното им образуване. Тези думи са ново явление в английския език, предимно в американския английски, което става продуктивно през втората половина на XX век и е активно за назоваване на понятия от различни области на човешките дейности (напр. христоматийният пример с *brunch* ← комбинация на *breakfast* + *lunch*), и терминологията (*modem* ← *modular* + *demodulator*, *bit* ← *binary* + *digit*,

camcorder ← *camera* + *recorder*), вкл. военната терминология. Според М. Пенчева понастоящем съществуват над 3 700 регистрирани бленда.

К. Тончева разглежда проблемите на блендинга в авиационната терминология, като предлага класификация, основана на структурата на блендовете. Блендовете като правило са формирани от два конституента (квазиморфа). Всеки конституент първоначално е двусъставен термин в своята същност, като всяка от двете му части може да участва в образуването на новата дума – бленд. Така се извеждат следните 4 модела на блендинг (Тончева 1995) (за целите на настоящето изследване проверихме използването на военните телескопични термини (блендове) в англо-българските и англо-руските речници, а в английските тълковни речници намерихме информация за годината на регистрация в езика на някои от тях):

1. модел $AB + CD = AD$: първата част на първият термин се слива с втората/първата част на втория термин, напр.:

artillery + *atomic* = *artomic* ядрено-артилерийски;

amphibious + *tractor* = *amtrack* бленд от 1940-1945 г. за означаване на плаващ гъсеничен транспортър;

aviation + *electronics* = *avionics* бленд от 1940-те за означаване на електронното оборудване на самолет;

helicopter + *airport* = *heliport* летище или място за кацане на хеликоптери. Други блендове с първа част *heli* влизат в друг модел (вж. Модел 3);

helicopter + *aerodrome* = *helidrome* летище или място за кацане на хеликоптери;

radar + *beacon* = *racon* бленд от 1940-те за означаване уред, който предупреждава за навигационни опасности;

alphabet + *numerical* = *alphameric* бленд от 1950-55 г. за означаване на буквено-цифров;

penta + *atomic* = *pentomic* пентомичен [петорен] принцип на организация (на съединение, част);

submarine + *isle* = *submarsile* част от подводницата;

cosmic + *aerodrome* = *cosmodrome* космодрум;

nuclear + *complex* = *nuplex* ядрен комплекс;

medical + *officer* = *medico* военен лекар;

international + *police* = *Interpol* Интерпол;

European Rapid Reaction Corps = *Eurocorps*: това е пример за образуване на бленд от повече от два терминоелемента.

Блендингът от следващите два модела 2 и 3 може да се нарече частичен, защото полученият бленд съдържа пълната основа на един от двата изходни термина:

2. модел АВ + CD = ABD: целият първи термин се слива с втората част на втория термин:

Pentagon + *Chinese/Japanese* = *Pentagonese* бленд от 1951 г. за означаване на езика на Пентагона, който често е неразбираем подобно на чужд език, тъй като суф. *-ese* служи за образуване на националности и респ. езици;

squad + *patrol* = *squadrol* автомобил, който се използва като транспортно средство за военна част и като линейка;

tank + *bulldozer* = *tankdozer* танк булдозер;

cade е елемент от думата *cavalcade* (от лат. *cavalrade* ‘яздя’), изпълняващ ролята на суфиксоид (квазиморф). Първоначално се е използвал за образуване на съществителни със значение ‘свързан с процесия’, а сега се използва като образувателен формант в термини като: *aircade* група самолети, съпровождащи самолета на важно лице; *autocade* и *motorcade* процесия, парад на автомобили, *ambush* + *cade* = *ambuscade* засада;

air + *espionage* = *airspionage* разг въздушно разузнаване;

sea + airplane = *seaplane* хидросамолет;

sea + landscape = *seascape* рисунка на море;

sea + evacuation = *seavacuation* евакуация по море;

rotor + aircraft = *rotorcraft* бленд от 1950-55 г. за *rotary-wing aircraft* вертолет;

air + navigation = *airgation* навигация по въздуха;

snow + notam (← *notice to airmen*) = *snowtam* нотама за снежни условия;

snow + automobile = *snowmobile* бленд от 1920-25 г. сноумобил.

3. модел АВ + CD = ACD първата част от първия термин се слива с целия втори термин:

amphibious + tank = *amtank* плаващ танк;

navigation + aid = *navaid* бленд от 1950-те за означаване на навигационно средство;

panoramic adapter = *panadapter* панорамен разузнавателен (радио)приемник;

atom/atomic + bomb = *atobomb* бомбардиране с атомни бомби;

radar + dome = *radome* бленд от 1944 г. за обтекател на антената на РЛС;

radiological + war = *radwar* радиологична война;

psychological + war = *psywar* психологическа война;

Europe + Asia = *Eurasia* Евразия;

automobile + drome = *autodrome* състезателна писта за коли;

helicopter + troops = *helitroops* вертолетно-десантни части.

Подобни термини са и helicopter + borne = *heliborne* превозим на вертолет, helicopter + lift = *helilift* транспортиране на вертолети, helicopter + spot = *helispot* / helicopter + pad = *helipad* вертолетна площадка.

Регистрирани са голям брой блендове с първа част *para*, която е част (квазиморф) от съществителното *parachute*, а не префикса *para-* (с който се

образуват сложни съществителни като *paramilitary*, *paramedic*): *parabomb* бомба с парашутно устройство, *paraborne* парашутно-десантен, *paratroops* бленд от 1940-те за парашутно-десантни войски, *paraunit* парашутно-десантна част, *paradiver* парашутист-водолаз, *paradrop* спускане или доставка с парашут, *parasuit* парашутен костюм, *parasaboteur* парашутист-диверсант, *paraoperation* операция с парашутен десант, *pararescue* действия на специалните части за спасяване, *paraengineer* сапър от парашутно-десантните войски и др.

4. модел АВ + CD = A B/C D: при този модел има суперпозиция на букви от двата изходни термина на мястото на сливане на двата конституента на бленда, напр.:

air + navigation = *avigation*;

air + radio = *airadio*;

naval + aviation = *naviation*;

transmitter + responder = *transponder*.

5. модел АВ + CD = ABCD: добавяме този модел към класификацията на К. Тончева, тъй като регистрираме примери, в които и двете изходни части се свързват в едно цяло без пропускане на техен елемент, напр.:

sea + drome = *seadrome* бленд от 1920-25 г. за хидроаеродрум;

weather + drome = *weatherdrome* хидроаеродрум;

astro (квазиморф от гръцки *ástron* - звезда, съзвездие) + attack = *astroattack* космическо нападение;

astro + weapon = *astroweapon* космическо оръжие.

Тези примери повдигат въпроса за **характера на елементи от типа на *drome* и *astro***. Както подчертава М. Пенчева, главното правило, което определя една единица като телескопична (т.е. бленд) е изискването поне един от елементите да бъде фрагментарен в сравнение с прототипа си, а другият компонент може да има различен морфемен статус – морфема,

свързана морфема или полуморфема (афиксоид). Нейната класификация се основава именно на характера на този компонент, тъй като другият във всички случаи е фрагментарен. Така тя разграничава следните групи:

1. един от компонентите е установена морфема (свободна или свързана), която може да е в начална (*seascape*) или крайна позиция (*radwar*);

2. един от компонентите *прилича* на свързана морфема и се интерпретира като деривационен елемент, но е резултат от съкращаване, който може да е в начална (*astro, cosmo, mini, extra, tele* и др.) или крайна позиция (*cade, drome, dozer, crat, crasy, ceiver, topia* и др.);

3. сливане на два фрагмента в деривационно нечленимо цяло (*bit, positron*), при което процесът не е линейно прикрепване подобно на аглутинацията, а наслагване на края на първия с началото на втория (ср. *artillery + atomic = artomic*).

М. Пенчева подчертава, че група 3 произвежда нови прости думи, а група 2 е много продуктивна, тъй като води до групова деривация, нови деривационни елементи и модели. Авторката анализира статута на елементите от група 2, като цитира Сосюр, според когото „ако живи единици, възприемани от говорещите, в даден момент могат сами по себе си да раждат аналогични образования, то [...] аналогията е положително доказателство, че един форматив съществува като значима единица” и стига до извода, че елементи като *-drome, tele-, -scape* са променили статута си и представляват случаи на морфемии (Пенчева 2004: 204-207).

Няма единомислие сред езиковедите за характера на тези елементи. В свое изследване за актуалните процеси в българската обществено-политическа лексика Д. Благоева отнася образуването на лексеми с новия формант (наречен *радиксоид* в нейното изследване) *евро-*, както и със *соц-*, *юго-*, *крипто-* и *-гейт* към случаите на композиция (Благоева 2012: 140). О. А. Хрущева прави обзор на метатермините за назоваване на елементите на

блендинг: неопсевдоафикси, полуафикси, афиксални словообразователни елементи, суфикси с конкретна семантика и предпочита употребата на афиксоид като най-традиционен в руското езикознание. Тя анализира примери с афиксоидите *mini-*, *Euro-* и *-cade* за доказване на различния им характер от суфиксите.

Според нас, най-точен за характеризиране на формантите от типа на *heli-*, *para-*, *-drome*, които са сред най-честотните за образуване на военни блендове, е метатерминът **квазиморф**, който бе използван за представяне на примери за блендове.

Както стана ясно от приведените многобройни примери, българският език заема със съответните фонетични и морфологични изменения някои от английските блендове, които са се утвърдили в разговорния английски език (*телевизия, мотел, монокини, аеробатика, брънч*, много заемки с *евро-* и др.), и в терминологията (*Бенелюкс, авионика, транспондер, космодрум, сноумобил* и др.). Българските лексиколози отнасят някои от най-честотните квазиморфи към афиксоидите, с което признават техния уникален характер, който става честотен и в българската терминология под влияние на английската.

3.6.3. Универбизация

В своя труд „Теория на терминологията” М. Попова разглежда **универбизацията** като отделен начин („комплекс от техники” в нейното разбиране), който представлява „трансформиране на синтактично устойчиво многословно название в една дума”, като уточнява, че новата дума възниква на базата на лексикално устойчиво словосъчетание, т.е. такова, което е фиксирано в терминологични или други професионални документи. Получената единица е субстантив – производно същ. име (*моторница* ← *моторна лодка*), непроизводно същ. име (*ток* ← *електрически ток*), субстантивирано прил. име/прич. (*пълномощно* ← *пълномощно свидетелство*) (Попова 2012: 393).

Кр. Симеонова разглежда процесите на *универбиране* (нейн метатермин) в съвременната българска политическа терминология и посочва следните начини за получаване на универбати: суфиксални съществителни от словосъчетания: *самоделка* ← *самоделно оръжие*, *оперативка* ← *оперативно съвещание*; същ. име чрез съкращаване на член от словосъчетание: *совалка* ← *дипломатическа совалка*; субстантивизирано прил. име/прич. от словосъчетание: *командващ*, *син*, *ляв*, *Първата световна*. Тя стига до изводите, че универбирането е: израз на тенденцията към икономия на езиковите средства; води до създаване на кратки еднословни названия, които са по-удобни в комуникацията между специалистите; разкрива богатите изразни възможности на българския език; универбатите функционират паралелно и едновременно със словосъчетанията, от които са възникнали (Симеонова 2013: 494-496).

Примерът на Х. Сейгър *bionic*, който цитирахме по-горе в 3.6.1. като пример за блендинг, използваме като отправен за съпоставка на блендинга и на универбизацията като способи за терминологична номинация респ. в английски и български, тъй като М. Попова дава термина *бионика* като пример за универбат.

Дефиницията на процеса на универбизация и неговите особености за терминологична номинация в българския език и характеристиките на блендинга в английския език могат да бъдат обобщено представени в следната съпоставителна таблица (Табл. 2):

	универбизация	блендинг
Изходна единица	устойчиво словосъчетание от 2+ терминоелемента	- две+ пълнозначни думи; - пълнозначна дума и квазиморф; - два квазиморфа
Получена единица	еднокомпонентен субстанив	еднокомпонентен субстанив
Отношение изходна – получена единица	и двата изходни компонента намират или само единият намира ез. израз в универбата	и двата изходни компонента намират ез. израз в бленда, като мин. единият е квазиморф
Наличие на синоними	да: изходното словосъчетание	не
Семантична структура	устойчиво словосъчетание	комбинация от значенията на изходните компоненти

Табл. 2 Съпоставка на универбизация и блендинг

Случаите на универбизация в българската военна терминология не са многобройни, но те могат да се класифицират според своята морфологична структура към посочените по-горе видове универбати:

- непроизводно съществително универбат, напр.:

При обръщение, военното звание се представя от базисния си терминоелемент, като определителните се пропускат, напр. г-н *генерал* (вм. *генерал-лейтенант*, *генерал-майор*, *бригаден генерал*), г-н/г-жо *капитан* (вм. *капитан 1-ви ранг*, *капитан 2-ри ранг*, *капитан 3-ти ранг*, *капитан-лейтенант*), г-н/г-жо *лейтенант* (вм. *младши лейтенант*, *старши лейтенант*), г-н/г-жо *старшина/сержант*. Пълните звания се произнасят заедно с фамилията на военнослужещия или се изписват в писмен текст.

щат ← *щатно разписание на длъжностите*, напр. „Дивизионът ще се влее в механизирания батальон и на практика съкращения на *щатове* няма да има”

- производно съществително универбат, напр.:
мисионер ← *участник във военна мисия*, напр. „Военните в Хасково специализират професия ‘мисионер’”;

достъп ← *достъп до класифицирана информация*;

подбор ← *подбор на персонал*, напр.: „Всички медицински специалисти [...], желаещи да участват в *подбор*, могат да подават документи във Военномедицинския отряд за бързо реагиране към ВМА – София. Комисията ще извърши *подбор* по документи.”

- сложно съществително универбат, напр.:

радиолокатор ← *радиолокационна станция*, *боеснабдяване* ← *бойно снабдяване*, *боеприпаси* ← *бойни припаси*, *боекомплект* ← *боен комплект*, *газоубежище* ← *газово убежище*.

- субстантивирано прилагателно универбат, напр.:

цивилен ← *цивилен служител*, напр. „Протокол от годишен профилактичен преглед (за военнослужещи); медицинско свидетелство за работа (за *цивилни*)” – ср. с: „На основание чл. 31, ал. 1 от Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България за подбор на военнослужещи и *цивилни служители* от Министерството на отбраната...”;

старши (разг.) ← *старши командир*.

Тези примери са доказателство, че българската военна терминология използва в някои случаи, обикновено неофициални или при устна комуникация, терминологични форми – универбати, които са вид съкратени варианти на установения термин, въпреки генералната тенденция към максимална точност и прецизност на изказа в официални документи, което води до чести повторения на даден термин словосъчетание, напр. „*Правилата за употреба на сила* определят степента и начина на прилагане на сила и осигуряват засилен контрол върху употребата ѝ. Съответствието на всяко действие с *правилата за употреба на сила* не е достатъчна гаранция за неговата законосъобразност

и остава отговорност на командира да употреби необходимата и пропорционална на конкретните обстоятелства сила”.

3.6.4. Кондензация

Синтактико-семантичната кондезация е, според М. Попова, „съкращаване на езиковия израз, чрез което се отстраняват формално-семантични компоненти със самостоятелна номинационна стойност (т.е. основи и думи) или чрез преоформяне на компоненти със самостоятелна номинационна стойност в компоненти с несамостоятелна номинационна стойност (наставка), но при запазване на изходното значение” (Попова 2012: 400). Разликите между кондезацията и универбизацията са: 1. Изходната единица при кондезацията е многословно словосъчетание без изискване за устойчивост или лексикализираност, а при универбизацията – устойчиво словосъчетание от обикновено два терминоелемента; 2. Получената дума при кондезацията е също словосъчетание, но с по-малко компоненти от изходното, а при универбизацията – еднокомпонентен субстантив; 3. При кондезацията или всички изходни компоненти намират отражение в получената единица, като поне един от тях е съкратен, или не всички изходни компонента намират отражение в получената единица, докато при универбизацията и двата изходни компоненти намират или само единият намира езиков израз в универбата.

Случаите в българската военна терминология са единични, напр.:

явна регистратура ← регистратура за неklasифицирана информация;

секретна регистратура ← регистратура за класифицирана информация.

безпилотен летателен апарат (БЛА) ← безпилотни средства за въздушно разузнаване и нападение: „Безпилотните средства за въздушно разузнаване и нападение БЛА се характеризират с редица предимства,

които ги правят достъпни и предпочитани за използване. *БЛА* се характеризират с...”.

Случаите на кондензация в английската военна терминология бяха разгледани в Глава II, 2.3.3.3.4. с официално регистрирани случаи в Речника на НАТО, в които един или два от терминоелементите на многокомпонентен ТСС се съкращават, напр.: *initial contact report* – Preferred term: *contact report*; *humanitarian operation* – *humanitarian relief operation* (admitted); *early warning* – *air defence early warning*.

Тези примери на кондензация са доказателство за практическо осъществяване на едно от изискванията към термина – за **краткост**.

В някои от случаите е трудно да се определи дали имаме случай на кондензация или на контекстово съкращаване на част от терминоелементите на ТСС, което е много по-характерно явление в научния стил с цел избягване на тавтологията и икономия на езиковите средства, когато контекстът позволява такива съкращения без нарушаване на смисъла, но такова съкращаване се наблюдава в по-малка степен във военни документи, напр.:

„*Командващият съвместните сили* трябва да осигури логистична структура на силите [...], за да осигури оперативния успех. За тази цел, *командващият* следва да се предоставят достатъчно правомощия върху логистичните ресурси”;

„*Стратегия за национална сигурност на Република България*. Реализирането на *стратегията за национална сигурност* ще гарантира правата, свободите, сигурността и благосъстоянието на гражданина и обществото... Действието на *стратегията* е с времеви хоризонт 2020 г. *Стратегията за национална сигурност* се основава на принципите на...”;

„*Съветът по сигурността* е консултативен и координиращ орган към Министерския съвет, който предлага решение за определяне на стратегическите задачи на изпълнителните органи от системата за

национална сигурност [...]. *Съветът* създава организация и следи за изпълнението на *стратегията*”;

„Основните принципи при *анализа на заплахите* (АЗ) са описани в МС 161. Документът включва и основните принципи на *анализ и оценка на заплахите* от терористични действия и въздействия с ЯХБ оръжие и дава цялостната рамка на философията и подхода при *анализа на заплахите*. За основа на *анализа* служат придобитите разузнавателни данни...”

Примерите доказват факта, че във военните документи се предпочита употребата на пълната форма на термин словосъчетание, дори това да е свързано с тавтология, поради изискването за максимална точност и прецизност на изказа, което е ‘запазена марка’ на военния стил. Понякога се допуска съкращаването на ТСС до основния термин в даденото ТСС, ако това не влияе на разбирането на смисъла.

От статистическа гледна точка, начините за терминообразуване универбизация и кондензация са ограничени до единични случаи поради изтъкнатия по-горе фактор.

3.6.5. Абревиация

3.6.5.1. Проблеми на абревиацията

За разлика от разгледаните в т. 3.6.3. и 3.6.4. компресивни способи за терминологична номинация универбизация и кондензация, които не са характерни и продуктивни във военната терминология, процесът на образуване на абревиатури заслужава специално внимание и детайлен анализ поради голямото им разпространение и масова употреба на първо място в английската военна терминология, а под нейно влияние – все по-разпространяваща се употреба на абревиатури и в българската военна терминология. Това твърдение ще бъде подрепено в няколко направления: теоретически, статистически и фактологически.

Теоретически съображения

За разлика от такива природоматематически точни науки като химия, математика и биология, военната наука, респ. терминология, особено от изследваната област на ОПМ, е сродна на общественно-политическите науки (политика, философия), тъй като във фокуса е изграждането на стратегия за военни действия, които се базират на емпиричен анализ. Точните науки се характеризират с употребата на знаци (в семиотичния смисъл на думата като носители на кодирана информация с определено значение) – думи-термини и условни/символни означения от различен характер. Така например, химията е наука, която е структурирана на базата на 118 химични елемента от Периодичната система (таблица на Менделеев); биологията се организира като наука на базата на класификация на биологичните видове в стройна система с латински названия, а математиката и физиката доказват закони с помощта на формули, в които се комбинират определен брой математически и физически величини, изобразени с помощта на букви от гръцката азбука и други символни знаци, организирани в система, т.е. тези науки боравят с *ограничен набор от знаци*. За разлика от тях, във военните текстове се използват *безкраен брой знаци* (абривиатури и символни означения), които заместват разгърнатите езикови наименования на военните понятия: *безкраен брой знаци*, тъй като на практика всяко военно понятие може да бъде заменено от абривиатура или символ, които са неограничени на брой като възможности за образуване и в бъдеще с развитието на военното знание.

Статистически съображения

Ако можем да приемем за достоверна статистиката за най-честотните 145 абривиатури в американски английски език²⁸, наред с много разпространените интернационални общоупотребими абривиатури

²⁸ <http://www.factmonster.com/ipka/A0775271.html>

на мерни единици *m*, *mm*, *N north*, на месеци *Jan.*, на период от време *BC* ‘пр. Хр.’ и др. намират място и 17 военни, което е наистина показателно за масовата употреба на военни абривиатури, основно военни звания, които стават много честотни и в други текстове: *Capt.* <*Captain*, *Col.* <*Colonel*, *Comdr.* <*Commander*, *Cpl.* < *Corporal*, *div.* <*division*, *Gen.* < *General*, *Lt.* <*Lieutenant*, *Sgt.* < *Sergeant*, *NATO*, *NASA*, *AWOL* <*absent without leave*, *USA* < *United States Army*, *USAF* < *United States Air Force*, *USCG* < *United States Coast Guard*, *USMC* <*United States Marine Corps*, *USN* < *United States Navy*, *AM* < *amplitude modulation*.

Фактологически съображения

Първото фактологическо доказателство за наличието на голям брой абривиатури в английската военна терминология е определението на метатермина *терминология* в Речника на НАТО (НАТО 2011): „терминология: в стандартизацията на НАТО, съвкупността от термини *и техните абривиатури* заедно с дефинициите на понятията, които те означават, използвани в дадена дисциплина, област или предмет”, т.е. всеки военен термин има и вариант – абривиатура. В допълнение, наред с Речника на НАТО (НАТО 2013), се публикува ежегодно и актуализиран „Речник на абривиатурите, използвани в документи и публикации на НАТО” (НАТО 2013а). Освен термини и абривиатури, специализираните военните текстове и документи съдържат и голямо количество символни (условни) знаци, чиято употреба се стандартизира в документи на НАТО (напр. *NATO STANAG 2019 Military Symbols For Land Based Systems AAP-6*). Установено правило е всеки един официален документ на НАТО да е придружен в края с глосарий на използваните в документа термини и абривиатури.

Термините абривиатури и символи бяха разгледани в съпоставителен план в Глава II, 2.3.3.4. при разглеждане на семантичните процеси, в частност на синонимията. Предложената там класификация на графичните

термини абривиатури се основа на възприетата в „Речника на стандартизираните термини и дефиниции в НАТО” (НАТО 2011) и бе подкрепена с примери от двете съпоставяни терминосистеми. Другите видове съкращения, често обединявани от руските езиковеди в групата на т.нар. *лексикални съкращения* (вж. Даниленко 1977: 183-188, Судзиловски 1967), бяха разгледани при характеризиране на универбизацията и блендинга. Съпоставянето в т. 2.3.3.4. се осъществи на базата на следните типове абривиатури: 1) инициални абривиатури (*ОПМ – PSO*); 2) акроними (*НАТО – НАТО*), които са също вид инициални абривиатури, но се произнасят като дума; 3) сричкови абривиатури (съкратени термини) (*clipped terms*) (*ОПЛАН – OPLAN, Ком – COM*); 4) съкращения (*бр. – Bde*). Към тези 4 вида от Речника на НАТО добавихме групата на буквено-цифрените абривиатури (*C2S, C3I*) и на абривиатурите, в които букви, които заместват пълнозначен терминоелемент, не съвпадат с него (*Q-ship < decoy ship*). Посочихме и наличието на система от символни изображения на термините, която е приета в НАТО, вкл. в българската военна терминология.

Тук ще разгледаме абривиацията от **прагматична гледна точка**: причините за поява на абривиатури във военната терминология, произхода на абривиатурите и употребата им в специализиран текст, правописа им.

Най-обстоен анализ на английските военни абривиатури прави Г. А. Судзиловски в обзорната статия към неговия „Англо-русский военный словарь” (Судзиловски 1967). Там той започва анализа си с наблюдението, което е още по-актуално и днес: наличието на извънредно голямо количество съкратени лексикални единици от различен характер и в устната реч на военнослужещите, и в различните писмени документи. Точно тази особеност е посочена като характерна и затрудняваща комуникацията по време на международна операция или при комуникация с англоговорящи и от българските военни: 41% от анкетираните участници

в мисии посочват употребата на много английски съкращения като проблем за комуникация.

Според Г. А. Судзиловски „процесът на образуване на съкращения (абрeвиация) може да се определи като замяна на устойчив езиков израз (дума, словосъчетание) в устната или писмена реч с по-кратък израз, основан на материала на първоначалния израз и със съхраняване на общия смисъл. Същността на процеса абрeвиация е в рационализацията на използването на материалните елементи на езика, т.е. на неговата звукова и графична обвивка, за комуникативни цели. Сложността за изучаване на съкращенията се задълбочава поради разнообразния характер на съкратените лексикални единици”.

Много изследователи на абрeвиацията посочват като **главна причина за появата** на абрeвиатури закона за икономия на езиковите средства, благодарение на който се осигурява максимално количество информация за единица време. Г. А. Судзиловски подчертава, че абрeвиацията представлява обезпечаване на предаването на максимално количество информация (сислово съдържание) при минимално използване на материалната обвивка на езика, т.е. в *повишаването* на ефективността на комуникативната функция на езика. До този извод той стига след като уточнява, че възникването на съкращенията не е следствие само на закона за икономия на езикови средства. „Абрeвиацията обезпечава потребността от общуване не за сметка на ‘икономия на усилията’, а за сметка на кондензиране на информацията за комуникативни цели, за сметка на повишаване на информационната ценност на определени елементи на формалния езиков материал”. Друг аргумент за причините за създаване на абрeвиатури е линейността на речевия поток (и респ. писмен текст). Линейността означава, че в речевия поток всички елементи следват в определена последователност и тя ограничава комуникативните възможности на езика поради съществуването на

физиологични предели на скоростта на речевите органи или способностите за зрително възприемане. Освен това, в отделните елементи на речевия поток има неравномерно разпределяне на информацията, тъй като някои елементи не носят никаква нова информация, а само дублират информацията, която се съдържа в други елементи. Изпускането на такива елементи не влияе на разбирането на даден отрязък от речта. По такъв начин могат да се пропуснат някои елементи, за да се повишат комуникативните възможности на езика, без да се намали информационната ценност на изказването, т.е. да се *замени* пълното изказване с кратко (подобно на употребата на местоимения, спомагателни глаголи и някои синтактични конструкции, което е устойчива тенденция в езика).

Свое мнение изказва друг руски учен, който смята, че абривиацията се е установила в езика, защото е позволила да се създаде една оформена дума там, където преди това е имало само описание на понятие, и дава за пример *radio detecting and ranging* и *RADAR* (Алексеев 1977:8).

Лингвистите се обединяват в мнението си, че широкото използване на различни видове абривиатури и други начини за образуване на по-кратка форма на термина е вид ответна реакция на интензивното образуване на многокомпонентни терминологични съчетания във всички специализирани езици. Респективно, с усложняването на знанието и назоваването на нови понятия се ускорява и процесът на образуване на по-кратки форми.

Сред основните екстралингвистични фактори, които подпомагат процеса на абривиация, лингвистите отбелязват увеличаването на потока от информация, бързото развитие на средствата за масова комуникация, интеграцията и диференциацията на науките, взаимодействието на идеи и методи на изследване, съвместната изследователска работа на учени от различни страни, обема на научна информация. Тези фактори оказват

различно влияние върху различните области на човешките дейности. Върху процесите във военната област изключително влияние оказват глобалните процеси на развитие на технологиите и средствата за комуникация и на обединяване на усилията на много страни за постигане на определени цели.

Лингвистите се разделят на две големи групи в разбирането си за същината на абрeвиацията: едната група счита, че абрeвиацията има статут на словообразователен начин, а другата – че абрeвиацията е начин за вариране на формалната структура на дадена номинативна единица, тъй като пълната и кратка форма (абрeвиатура) имат еднакъв план на съдържание при вариантен план на изразяване – двете форми са две структурни разновидности на една номинативна единица. Примерите по-долу доказват, че в областта на военната терминология важи първото разбиране за абрeвиацията като специален начин за терминологична номинация.

3.6.5.2. Семантично съдържание на абрeвиатурите

Г. А. Судзиловски анализира семантичното съдържание на абрeвиатурите, като опровергава традиционното схващане, че пълната и съкратена форма са семантично еквивалентни. Той посочва случаи, в които съкратената форма се различава смислово от пълната, напр.: *sarge* < разг. от *sergeant*; *bish* ‘военен свещеник’ < *bishop* ‘епископ’. Има случаи, в които пълната форма обозначава организационна единица, а абрeвиатурата – член на тази организация: *MP* Military Police ‘военна полиция’ > *an MP* ‘военен полицаи’; *WAC* – *Women’s Army Corps* ‘женски армейски корпус’ > *a wac* ‘военнослужеща от женския армейски корпус’. Според мен това са случаи на субстантивирание на абрeвиатури, като в българската военна терминология такива примери се маркират като разговорни, неофициални, напр.: *ВКР* < *военно контраразузнаване* и „Той е *векере*” в м. „служител/офицер от ВКР”.

Интересни са и примерите с честотните термини *radar* < *radio detection and ranging* и *laser* < *light amplification by stimulated emission of radiation*, при които изходната пълна форма означава процес, а абривиатурата – прибор, устройство, в което се използва дадения процес.

Примерът с термина абривиатура *radar* е показателен и за друг процес: тази абривиатура става модел за образуване на подобни абривиатури, напр. *sonar* < *sound navigation ranging*, *LIDAR*₂ < *light detection and ranging*, *sofar* < *sound fixing and ranging*, *datar* < *digital automatic tracking and ranging*, *ladar* < *laser detection and ranging*, *lofar* < *low frequency acquisition and ranging* и др., в които квазиморфът *-ar* няма никаква връзка с изходните терминоеlementи ‘*and ranging*’, а се възприема като суфиксoid със значение ‘локационно устройство’. В българската специализирана терминология тези термини се заемат буквално, т.е. те са материални заемки. В Речника на абривиатурите на НАТО (НАТО 2013а) намираме и следните инициални акроними със съставен елемент *radar*, като в допълнение повечето от тях също завършват на *-AR*: *FLAR* < *forward-looking airborne radar*, *LAR* < *local acquisition radar*, *LCAR* < *low-coverage acquisition radar*, *HIPAR* < *high-power acquisition radar*, *ISAR* < *inverse synthetic aperture radar*, *LOPAR* < *low-power acquisition radar*, *LPAR* < *large phased-array radar* и др., а също така *FLASER* < *forward-looking infrared laser radar*, *GFR* < *gap-filler radar*, *DADR* < *deployable air defence radar* и др., които завършват на *-R*.

Повтарящ се елемент в английските съкращения, който подсказва значението му и без наличие на разгърнатата форма на термина са:

HQ < *Headquarters* ‘щаb’: *EUFOR HQ* < *EUFOR Headquarters*, *JFHQ* < *joint force headquarters*, *MHQ* < *maritime headquarters*, *MWHQ*₂ < *maritime war headquarters* и др.;

-EX < *exercise* ‘учение’, който може да е в начална или крайна позиция: *EXBRIEF* < *exercise brief*, *EXCON* < *exercise control*, *DEPEX* <

deployment exercise, COSTEX < command and staff exercise, EWEX/EWX (admitted) < electronic warfare exercise, FLEX < fleet exercise, HILEX < high-level exercise, HUNTEX < minehunting exercise, JMEX < joint movement exercise, JOINTEX < joint exercise, LIVEX < live exercise, MAPEX < map exercise, MAREX < maritime exercise, ADEX < air defense exercise, ASWEX < antisubmarine warfare exercise, AWEX < amphibious warfare exercise, FEX < field exercise, LOGEX < logistic exercise и др.;

-OC < operations center ‘оперативен център’: AOC < air operations center, ARTOC < army tactical operations center, DCAOC < deployable combined air operations centre, COMSOC < communication space operations center, FATOC < field army tactical operations center, SOC < sector operations center и др.

-REP < report ‘доклад’: MISREP < mission report, MINEXREP < mine explosion report, MOVSUMREP < movement summary report, IMPREP < implementation report и др.;

MN- < multinational: MNF < multinational force, MNB < multinational brigade, MNLC(A) < multinational logistic centre (air) и др.

Анализът на английските абривиатурите показва, че абривиатура може да участва в нова абривиатура. Най-показателен е примерът с акронима *NATO*, който обикновено се съкращава до *N-*, но може и *NA-* или *NAT-*: *NDF < NATO deployable forces, NSP₂ < NATO strike plan, NAAG < NATO Army Armaments Group, NABS < NATO airbase satellite communications, NAEW&CF / NAEWF (deprecated) < NATO Airborne Early Warning and Control Force; NAMSO < NATO Maintenance and Supply Organization, NASIS < NATO subject indicator system; NATINAD < NATO Integrated Air Defence.*

Наред с образуването на голямо количество съкратени термини (*clipped terms*), неточно определяни и като *сричкови абривиатури*, съставени обикновено от два елемента (напр.: *COMPUSEC < computer*

security, *COMSAT* < *communication satellite*), се наблюдава и голямо количество от тези термини, в които единият елемент е пълен, несъкратен, напр.: *FORCEPREP* < *force preparation*, *HELTASK* < *helicopter task*, *COMCHECK* < *communications check*, *DISTAFF* < *directing staff*, *COMPLAN* < *communication plan*, *CONOPLAN* < *contingency operation plan*, но в други абривиатури същият термин е съкратен: ср.: *CONPLAN* < *contingency plan* <-> *CSPMP* < *Comprehensive Strategic Political-Military Plan*, *DDP* < *detailed deployment plan*.

В тази връзка можем да посочим за пример терминът *request*, който откриваме съкратен по три начина: *HELQUEST* < *helicopter request*, *INTREQ* < *intelligence request*, *IR* < *intelligence request*.

Друга интересна група са английските абривиатури, в които не са представени всички елементи от разгърнатата форма на термина, напр.: *J* < *joint staff*, *LANDCOM* < *Allied Land Command*, *MARCOM* < *Allied Maritime Command*, *NES* < *NATO electronic warfare support measures system*, *NFO* < *NATO Naval Forces Sensors and Weapons Accuracy Check Site Office*, *NOFUN* < *no first use of nuclear weapons*; или когато в абривиатурата присъстват букви, които не присъстват в оригиналния термин, напр.: *DD* < *destroyer*, *FF* < *frigate*, *OK* < *Zero Killed*.

Въпреки че е правило и в повечето случаи в абривиатурата се включват само пълнозначни думи, трябва да отбележим наличието на **предлози** и на **частиците *no* и *non*** в някои английски абривиатури, напр.: *DCINC* < *deputy commander-in-chief*, *HOM* < *head of mission*, *GCOS* < *general chief of staff*, *NOTAR* < *no tail rotor*, *NOFUN* < *no first use of nuclear weapons*, *NONOP* < *non-operational*.

Тези примери доказват **арбитражността при образуването на абривиатури** – въпреки наличието на някои повтарящи се модели, не могат да се изведат общовалидни правила за образуването им.

Някои от абривиатурите имат твърде **дълга форма**, която от прагматична гледна точка обезсмисля тяхното образуване, но вероятните причини за тяхното съществуване са: 1. установената традиция във военната терминология за образуване на абривиатури, дори когато това не улеснява комуникацията (ср. дефиницията на *терминология* като съвкупност от термини и техните абривиатури), 2. в някои случаи целта е именно затрудняване на комуникацията, тъй като включването на съкращения без тяхната разгърната форма в даден документ води до определена степен на криптиране на информацията – т.е. на предаването на информация по начин, неразбираем за външни субекти, който във военната комуникация се нарича *криптиране*: употребата на абривиатури прави информацията неразбираема за незапознатите с точната абривиация в дадения контекст, напр.: *COMSTRIKFORSOUTH* < *Commander Naval Striking and Support Forces Southern Europe*, *LOGASSESSREP* < *logistic assessment report*, *NAMEADSMA* < *NATO Medium Extended Air Defence System*.

3.6.5.3. Употреба на абривиатурите в текст

Абривиатурите могат да изпълняват различна **синтактична роля** в изречението:

- Подлог: „Първите (традиционни) операции по поддържане на мира (ОПМ) са били разглеждани като операции, при които се използва изключително военен персонал”; “PSO must be conducted impartially”;
- Определение: „ЯХБ лаборатория”, „Съществен аспект на така наречените ОПМ от ново поколение...”; “in a PSO environment”, “transparency of all NATO CBRN training and education”;
- Допълнение: „подготовка и провеждане на ОПМ”;
- Обстоятелствено пояснение: „принципи за ангажиране и подготовка, които се използват и в днешните ОПМ”; “NATO involvement in PSO”.

Абревиатурите могат да получават съответната **морфологична форма** в съответствие с граматичните правила в двата съпоставяни езика:

- Английските абревиатури лесно се съчетават с различни **афикси**, в частност с **префикси**, напр.: *a non-NATO country, intra-CONUS permanent changes, anti-ICBM missiles, para-MP type elements, ex-B.O.A.C. aircraft*. Българските съответствия на подобни абревиатури обикновено са лексикално-синтактични конструкции: *a non-NATO country – страна, неучастваща в НАТО**.

В разговорния вариант на специализирания военен английски и по-рядко в българския се наблюдават случаи на образуване на същ. им. от абревиатура чрез **суфиксация**, напр. *кисаджия* ‘служител/офицер специалист по КИС’ (ср. с *катаджия, тираджия*); *divvy* < *div* < *division* дивизия, *civvy* < *civ* < *civilian* цивилен. Особено активно се употребява (вкл. и от българските участници в мисии) съществителното *Humvee*, образувано от абревиатурата *HMMWV* < *High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle* с промени, които да улесняват произношението му. Тази субстантивирана абревиатура образува свободно мн. ч. и се членува: „Wherever you see American troops around the world, you see *HMMWVs* (*Humvees*) in action. *The* HMMWV is a dynamic vehicle...”²⁹.

- Английски военни абревиатури се използват в конструкцията **аббревиатура + мин. причастие**: *NATO-led, NATO-developed, NASA-directed, NASA-supported, NATO-controlled* и др. В такива конструкции в повечето случаи причастieto се образува от глаголи с обща сема ‘ръководя, контролирам, управлявам’, ‘снабдявам’ или ‘привеждам в действие’, т.е. разгърнатата синтактична конструкция е с предлога **by**: *NATO-led* има значение ‘led by NATO’ ‘воден от НАТО’, *NASA-directed – directed by NASA*’ и т.н. Българските еквиваленти са синтактични предложни конструкции, напр. *ръководена от НАТО операция*.

²⁹ <http://www.amgeneral.com/vehicles/hmmwv/>

- Английските военни абривиатури приемат форма за **притежателен падеж**, която обаче проявява колебание в употребата, напр: *NATO's essential purpose, NATO's capabilities* НО: *NATO missions, NATO phonetic alphabet* – без 's за притежателен падеж. Според Г. А. Судзиловски, ако абривиатурата се възприема като единица от субстантивен тип, тя се употребява в притежателен падеж: *NASA's (National Aeronautics and Space Administration) policy*. Много по-често абривиатурите се употребяват в атрибутивно значение: *NASA policy, US official* и т.н. В българските документи се използва предложна конструкция с предлога **на** за изразяване на притежание, напр. *контингент на НАТО, операция на НАТО, ефективност на ОПМ, подготовка и провеждане на ОПМ*.

- Английските абривиатури приемат окончание за **множествено число**, като по принцип то се образува с прибавяне на суфикса **-s** в края на абривиатурата независимо от това как се образува мн.ч. на пълната форма: ср. *POW* < prisoner of war – *POWs* < prisoners of war; *OD* < order of the day – *ODs* < orders of the day; *EM* < enlisted man – *EMs* < enlisted men, *sig* < signalman – *sigs* < signalmen. Но суфиксът **-s** проявява колебание в употребата: ср.: “*PSOs* are multi-functional operations”, “the complex multifunctional and multidimensional nature of Peace Support Operations (*PSOs*)”, но и по-честата употреба на същата абривиатура без **-s**: “Peace Support Operations (*PSO*) are continually developing” – абривиатурата е в ед.ч., въпреки че пълната форма е в мн.ч.

Българските абривиатури не образуват форми за мн. ч.; мн. ч. се маркира от другите изменяеми части на речта в изречението, напр.: „подпомагане на *други* ОПМ на ООН в региона”, „ОПМ *се* провеждат...”, „За да са *успешни* ОПМ”. Изключение представляват абривиатурите в разговорния стил, когато субстантивирани абривиатури се употребяват в мн. ч.: *бетеери, ерпегета, векерета, кисаджиш*.

- Английските военни абривиатури се употребяват с **определителен член**: “*The* multinational CBRN Defence Battalion and Joint Assessment Team now form *the* NATO Combined Joint CBRN Defence Task Force”; “nuclear weapons in *the* NATO strategy” <-> “Both political and defence elements are essential to *a* secure NATO; “introduction of *the* five CBRN defence initiatives” <-> “the effects of *a* CBRN event”.

Българските абривиатури не получават кратък или пълен член, но в някои случаи основният термин от абривиатурата може да се употреби самостоятелно и да се членува, напр. „Общите принципи от една страна имат различни измерения за *ОПМ*, а от друга – *операциите* имат свои ‘собствени’ специфични принципи”. Интересен случай е когато в български документ се използва английската абривиатура без наличието или образуването на българска такава, тъй като няма официално приета, а в еквивалентният българския термин словосъчетание може да се членува главният терминоелемент, напр. „*правила* за водене на бой (ROE)” – „*правилата* за водене на бой (ROE)”, „детайлно разработените ROE са отговорност...”. Изключение отново представляват абривиатурите в разговорния стил (а дори понякога и в официални изказвания), когато е възможно те да бъдат субстантивирани и респ. членувани: „Филмовата продукция получава танк Т 72 два броя, *бетеери* 60PD, включително и VM21 Град. За ваша информация мога да ви кажа, че танкът се отдава на единична цена 110,47 лева на моточасове и на км. *Бетеерът* струва 22,60..”³⁰ < *БТР* < *бронетранспортър*; „*ерпегето* е най-ефективното оръжие срещу танкове” < *РПГ* < *ръчен противотанков гранатомет*.

- Абривиатурите образуват **омоними**. Не са единични случаите, в които графичните варианти на дадени термини съвпадат, т.е. образуват

³⁰ Стенограма от 17.09. 2013 г. от заседание на Временната анкетна комисия за проверка на всички данни, факти и обстоятелства при ползването на правителствения "Авиоотряд 28" и въздухоплавателни средства на Министерството на отбраната.
<<http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2063/steno/ID/2944>>

графични омоними, напр.: $BM_1 < ballistic missile - BM_2 < battlefield maintenance - BM_3 < battlefield management$; $IC_1 < information campaign, IC_2 < Infrastructure Committee, IC_3 < intelligence collection, IC_4 < invited country$; $IW_1 < individual weapon, IW_2 < information warfare$; $LN_1 < lead nation - LN_2 < local national$. При българските абривиатури наблюдаваме омонимия между абривиатури, образувани с главни и малки букви, напр.: **бр** < бригада – **БР** < балистична ракета.

Интересно явление е омонимията между абривиатура и общоупотребима дума, напр.: $BITE < built-in test equipment <-> to bite$ ‘хапя’, $BOSS_1 < Ballistic Offensive Suppression System <-> boss$ ‘началник’, $BRASS < broadcast and ship-shore <-> brass$ ‘месинг’, $CAP < combat air patrol <-> cap$ ‘кепе, шапка’, $CARD < conventional armaments review document <-> card$ ‘карта’, $COIN < counter-insurgency <-> coin$ ‘монета’, $COMPASS < Common Operational Modelling, Planning and Simulation System <-> compass$ и мн. др.; или омонимия между абривиатура и израз в: $NOFUN < no first use of nuclear weapons <-> 'no fun'$ ‘не е смешно, не е забавно’, $OMG < operational manoeuvre group <-> OMG$ ‘Oh My God’ ‘о, боже’. В българската военна терминология наблюдаваме единични случаи на тази междусистемна омонимия: $бар < батарея за артилерийско разузнаване <-> бар, брак < бригада артилерийски кораби <-> брак, рап < разузнавателен артилерийски полк <-> рап, зар < зарядка (инж.) <-> зар, пик < полоса за излитане и кацане <-> пик$, а също и случай на вътрешносистемна омонимия: $щаб < щурмова авиационна база <-> щаб$.

3.6.5.4. Правопис на абривиатурите

Английските и българските военни абривиатури могат да се изписват:

- само с главни букви: $OПМ - PSO, OМП < оръжия за масово поразяване - WMD < weapons of mass destruction$;

- само с малки букви: *ак* < *армейски корпус*, *пр* < *противник*; *радар* – *radar*. Образуването на термини абривиатури само с малки букви е много по-характерно за българската терминология, а в Речника на абривиатурите на НАТО (НАТО 2013а) няма такива термини абривиатури;

- с комбинация от главни и малки букви: *кТА* < *корпус тактическа авиация*, *ЗКом* < *заместник на командващия*, *МДес* < *морски десант*; *EvPt* < *evacuation point*, *FCdr* < *force commander*, *Msg* < *message*.

С изключение на новите термини абривиатури, които се заемат буквално и дори се употребяват в английската си форма в български документи (напр. *Зона за отговорност (AOR)* < *Area of Responsibility*, *ОПЛАН* – *OPLAN*), в повечето случаи отчитаме междуезикова асиметрия при правописа на семантично и морфологично еквивалентни абривиатури: *А* < *артилерия* <-> *Arty* < *artillery*; *КОН* < *конвой* <-> *Сву* < *convoy*; *аб*, *АвБ* < *авиационна база* <-> *AB* < *airbase*, *р* < *рота* <-> *Coy* < *company*, *фр* < *фрегата* <-> *FF* < *frigate*.

За отбелязване е колебанието в правописа на английските абривиатури при изписването им с **главни или малки букви**: ср. *battalion*: **bn** в АБР и **Vn** в АБВР и Речника на НАТО, както и официално приетите в Речника на абривиатурите на НАТО (НАТО 2013а) *SecOP* < *security operating procedure*, *SecOp(s)* – *SECOP(s) (admitted)* < *security operation(s)*; *CasRep* – *CASREP* < *casualty report*, *MedEvac* – *MEDEVAC (admitted)* < *medical evacuation*, *NCOIC*, *NCO i/c* < *non-commissioned officer in charge* и др. Подобни колебания в изписването не влияе на значението на абривиатурите, но в редки случаи и в двете терминологии изписването с главни или малки букви има смислоразличителен характер, напр.: **бр** < *бригада* – **БР** < *баллистична ракета*, **дн** < *дивизион подводници* – **ДП** < *дегазационен пункт*; *LoI* < *level of interoperability* <-> *LOI₁* < *letter of instruction*, *FSC₂* *Forum for Security Cooperation* <-> *FSc* *forward scattering*, *CAL* < *critical asset list* <-> **Cal** < *calorie*.

- Употреба на **скоби**: тя е характерна само за английските абривиатури; в Наставление 2002 няма термини абривиатури с използвани скоби. При английските абривиатури в скоби се дава допълнителна информация към основната част на абривиатурата, напр.: *IRTF(L)* < *Immediate Reaction Task Force (Land)*, *QRA(I)* *quick reaction alert (interceptors)*;

- Употреба на **наклонена черта**: наклонената черта изпълнява следните функции:

- и в двете съпоставяни терминосистеми тя маркира границите между терминоелементите на термини словосъчетания или композити, напр.: *p/m* < *радиомрежа*, *P/C* < *разтоварителна станция*, *C/S* < *call sign*, *a/c* < *aircraft*, *C/A* < *counterattack*, *F/C* < *flight control*, *M/R* < *morning report*, *A/S₁* < *antisubmarine*, *A/S₂* < *area search*, *F/V* < *fishing vessel*, *OCA/DCA* < *offensive counter air/defensive counter air* и др. В някои случаи изпълнява смислоразличителна функция, напр.: **AG** < *army group* <-> **A/G** < *amphibious group command*. В българската терминосистема има единични случаи на термини абривиатури с наклонена черта;

- в английските термини наклонената черта може да замести предлог или съюз, напр.: *G/G* < *ground-to-ground*, *A/G* < *air-to-ground*, *C/S* < *chief of staff*, *c/s* < *cycles per second*, *s/c* < *second-in-command*. Понякога има допълнителна информация след наклонената черта, напр.: **HLTF/R** < *reinforced high-level task force*, **GPS/AN** < *global positioning system autonavigation*, **DCS/O** < *Deputy Chief of Staff, Operations*, **EAPMC/CS** < *Euro-Atlantic Partnership Military Committee in Chiefs of Staff Session*.

- Употреба на **тире**: тирето също маркира границите между думите, напр.: *bn-ГСМ* < *батальон за подвоз на ГСМ*, *автп-СГ* < *автомобилна рота за подвоз на специални горива*, *FTC-A* < *force track coordinator air* – *FTC-SS* < *force track coordinator subsurface*, *C-SPT* < *commander for support*, *E-3D* < *NATO E-3D Component*. Тирето се

употребява в единични случаи в българската терминосистема, а в английските то се употребява по-рядко от наклонената черта и е незадължително.

- Употреба на **лигатура (&)**: знакът & винаги замества съюза *and*, напр.: *I & I < interoperability and integration, I&W₁ – I and W (admitted) < indications and warning, L&R, LA&R (obsolete) < logistics and resources, M&A < monitoring and assessment, O&S < operations and support.* Тенденцията е към заместване на съюза *and* със знака &. Този знак не се използва в официално приетите български съкращения.

3.6.5.5. Английските абривиатури: употреба и превод на български език

Широката употреба на абривиатури в английски военни документи рефлектира и върху българските и намира израз в две основни направления: при осъществяване на устна комуникация по време на ОПМ и в официални български документи.

В анкетата, проведена с български участници в ОПМ, 41 % от анкетираните подчертават употребата на много английски съкращения като един от проблемите за осъществяване на комуникация. Този резултат е наистина показателен, като се има предвид, че въпросът е зададен общо: „Какви бяха основните Ви езикови затруднения по време на мисия?“. 16% не са имали езикови проблеми, а сред другите проблеми са споменати произношението на ‘native speakers’ или на участници в мисиите, чийто матерен език не е английски, попълване на доклади и рапорти (напр. за оказване на медицинска помощ и откриване на импровизирани взривни устройства или неизбухнали боеприпаси) и тактическата комуникация (радиообмен), но процентно тези и други езикови проблеми са много по-малко от проблема с „използваните по-често съкращения в американската армия и НАТО“ (мнение на миротворец).

Второто основно направление е влиянието на английските абривиатури в официални български документи, където наблюдаваме следното явление: в случаи с неуточнен или нестандартизиран превод на български се предпочита 1. употребата на английската абривиатура вместо създаването на българска, или 2. използването/създаването на български термин словосъчетание с добавяне и на английската абривиатура в скоби. Така, в предговора на българското издание на Съюзната доктрина за съвместни операции *Allied doctrine for joint operations (AJP)-3(A)* на НАТО се заявява: „Някои от оригиналните текстове и абривиатурите са запазени заедно с превода поради това, че вече са се наложили в ежедневната дейност на щабовете и войските и с цел недопускане на различия в тълкуванието им.” В заключението е записано: „В документа не се прави превод на термините и абривиатурите, използвани в *Lexicon Part 1 – Acronyms and Abbreviation* и *Part 2 – Terms and Definition*, тъй като същите са разгледани в *AAP-15* и *AAP-6*. Не се цели създаване на нови термини и абривиатури на български език, а използване на вече приетите на английски език”. Тези твърдения са свидетелство за тенденцията в българската терминология за приемане на английските термини и на техните абривиатури като материални заемки със запазване на изписването им на английски, което има своето практическо основание: доктрините и стратегиите, които стандартизират дейността на международно ниво, т.е. в рамките на НАТО, е добре да бъдат усвоявани от българските военнослужещи на английски – заедно с тяхната дефиниция – за да се постигне оперативна съвместимост, т.е. българските военни да функционират безпроблемно в международна среда. Тази тенденция обаче поставя въпроса за генералните промени, които могат да настъпят в българската военна терминология в бъдеще и които могат да доведат до нейното „англицизиране”. Доказателство на тази тенденция е преводът на доктрината, която изобилства с изречения от типа на:

„Командване и управление (C2). Съвместното C2 включва всички сили, участващи в операцията”, „Гражданско-военното сътрудничество (CIMIC) може да бъде най-важната част от мисията”, „Зона за отговорност (AOR). Зоната за отговорност е географски район, свързан с бойното командване”, „За да се подготви и проведе една военна операция е необходимо да се разработи оперативен план (OPLAN)”, „Правила за употреба на сила (ROE). Военните действия се контролират чрез правилата за употреба на сила, които се определят от NAC при получаване на одобрение на OPLAN.”

Особено показателен е следният параграф, в който незнанието на значението на английската абривиатура обезсмисля съдържанието:

„В рамките на НАТО, Върховният главнокомандващ на съюзните сили в Европа носи постоянна отговорност за всички провеждани военни действия в района, обхващащ границите на НАТО. Той е отговорен за операциите на НАТО и ръководените от НАТО операции извън границите на Алианса когато е заповядано от NAC. Другите нива на командване нямат конкретен AOR, а SACEUR определя техните географски JOA и AOO.” (стр.33)

Всички тези изречения са пример за своеобразна **диграфия**, в която българският специализиран текст се комбинира с английски съкращения.

Процесът на използване на английска абривиатура в български текст (примерите, които следват, са отново от „Съюзната доктрина за съвместни операции”) е свързан с:

- **Колебание/неправилно съгласуване по род**, напр.:

„Зона за отговорност (*AOR*). Другите нива на командване нямат конкретен *AOR*”: ако *AOR* е зона, би трябвало определението да е в женски род, а не в мъжки;

- **Колебание/неправилно съгласуване по число**, напр.:

„Личен състав и администриране (*J1*). Обикновено *J1* отговаря за...”: абривиатурата *J1* се субстантивира и се използва с глагол в ед.ч., вместо да се счита за състоящо се от два елемента, и респ. да се използва с мн.ч. на глагола. Подобен е и примерът с: „Операции (*J3*). Обикновено *J3* отговаря за... Персоналът на *J3* отговаря...”: в третото изречение се избягва липсата на съгласуваност с уточняващото съществително *персонал*. Следващият пример е още едно доказателство: „Комуникационни и информационни системи (*J6*). Личният състав на *J6* трябва да осигури... Обикновено *J6*

отговаря за изграждането на Съвместен център за поддръжка на СЗ”: ако **Ј6** е ‘Комуникационни и информационни системи’, те няма как да *отговарят*, т.е. налице е неправилно съгласуване на български език и пораждање на двусмислие под влияние на формата на английската абрeвиатура в ед.ч. и вероятно приемането по подразбиране, че **Ј1, Ј3, Ј6** и.т.н. са организационни единици (отдел, секция и под.).

В друг пример формата за множественото число на английската абрeвиатура е запазена и използвана излишно, тъй като за незнаещи английски тя не е маркер за нищо, но може да доведе до неправилно запомняне на английската абрeвиатура; достатъчно е мн.ч. на българското прилагателно: „според съответните STANAGs”.

Друг текст – учебникът „Операции за поддръжане на международния мир и сигурност”, написан от военни специалисти (Енев, Маринов 2014), дава по-добър пример за представяне на информацията в доктрината на НАТО по темата ОПМ с предпочитаното използване на предимно български термини, респ. техни абрeвиатури, и с превеждането на много от английските: „*Командване и контрол* (вм. *Command and Control*). *Командването и контролът* се осъществяват от командния център на базата...”; „*Психологическите операции* (вм. *PsyOp*) могат да включват излъчване на предупреждения...”; „Същност и задачи на мероприятията по *Защита на силите* (вм. *Force Protection*)”; „*Наблюдението и контролът* (вм. *Observation and Monitoring*) имат първостепенно значение за операциите по поддръжане на мира. Дейностите за *НК* се състоят в...”.

В някои случаи обаче авторите представят и английския термин в скоби или го използват вместо българския му еквивалент: „наличие на невзривени боеприпаси, минни полета или данни за *импровизирани взривни устройства – ИВУ* (*Explosive Ordnance Disposal – EOD*)... Планирането на *EOD* дейностите включва...”; „*Сигурност на операцията* (*Operation’s security – OPSEC*). Мероприятията по *OPSEC* се разделят в

четири основни категории...”; “Предната оперативна база се развърща на основание *Оперативна заповед – OPORD* (или част от нея – *FRAGO*)”, “При анализа на мисията, в *процеса на вземане на решение (MDMP – Military Decision Making Process)*...”

Колебанието в правилния превод на термин довежда до употреба на синонимни варианти в един и същ текст: *командване и контрол* (стр. 233) <-> *C2 (командване и управление)* (стр. 299), а в някои случаи английската абривиатура е системообразуващата, ср.: „*SOP – Standing Operation Procedures (постоянни оперативни процедури)*” (стр. 25), „разработването на правила за използване на сила и *процедури за изпълнение на задълженията (SOP)* е част от правилата и ограниченията, които се налагат в интерес на легитимността и умереното прилагане на сила” (стр. 54), „оперативните процедури включват *стандартни оперативни процедури (SOPs)*” (стр. 217).

При използване на утвърдена абривиатура или такава, която вече е използвана многократно в текста, авторите си служат направо с абривиатурата на термина без неговата разгърната форма, като я съгласуват по род и число: „Изграждане на *временна ПОБ*” (< *предна оперативна база*), „Провеждането на частична *СпО*, *незабавна* или *оперативна*” (< *специална обработка*), „пропускателни пунктове за откриване и предотвратяване на разпространението на *ОМУ* или компоненти за производството му” (< *оръжие за масово унищожение*).

Въз основа на приведените примери можем да обобщим следните **начини** за предаване на английски абривиатури в български текст:

1. Превод на английската абривиатура и създаване на българска абривиатура, напр.: *ОПМ – PSO*, *ПзМ* < партньорство за мир – *PfP* < Partnership for Peace, *ОПЛАН – OPLAN*, *ЦРУ – CIA*;

2. Пряко заемане на английската абривиатура в същата форма, в която тя съществува на английски, напр.: *C2 – командване и управление, CIMIC – гражданско-военно сътрудничество*;

3. Транслитерация на английската абривиатура, обикновено на акроними, напр.: *NATO – NATO, НОРАД – NORAD < North American Aerospace Defense Command*;

4. Превод на английската абривиатура, напр.: *система за отбрана “Щит” – Shield Defense System*.

3.6.5.6. Изводи за абривиацията

Съпоставителният анализ на процесите на абривиация налага следните важни изводи, които досега не са били формулирани в съпоставителни изследвания или в изследвания на абривиацията:

1. Процесът на образуване на абривиатури е особено характерен за военната терминология и военните текстове; българската военна терминология се изменя в посока „**англицизиране**” с налагането на английски термини и особено на техните абривиатури в оригиналната им форма на изписване в български документи, което е своеобразна **диграфия**. Използването на голямо количество абривиатури в даден английски текст (писмен или устен) е посочено като проблем при комуникацията от българските военни по време на международна мисия.

2. **Абривиатурите са особени езикови единици на границата между лексемите и символите:** значението им трябва да бъде ‘разшифровано’, тъй като не винаги тяхната материална форма (формална структура) разкрива или е съкратен израз на семантичното значение на изграждащите ги елементи.

3. **Образуването на абривиатури е арбитражно** – въпреки наличието на някои повтарящи се елементи в абривиатурите, няма общо правило за съкращаване на материалната форма на термините.

4. В българските текстове в много случаи използването на английските абривиатури е по-важно (или се приема за по-важно) от образуването и използването на български; на практика българските термини и техните абривиатури изпълняват **пояснителна функция** при използването и налагането на английските, които са по-важни, защото тяхното знание и употреба са критични в международна среда.

5. За разлика от установената езикова традиция, според която абривиатурите се създават с цел улесняване на комуникацията поради кратката си форма и респ. прилагане на закона за икономия на езиковите средства в контрапункт на появата на многословни термини словосъчетания, във военната терминология дългите абривиатури, както и абривиатурите, които не съдържат всички елементи на изходния термин или имат прибавени излишни елементи, които не се съдържат в изходната форма, изпълняват функцията **криптиране на информацията**, което всъщност води до **затрудняване на комуникацията**.

6. И в двете съпоставяни терминосистеми се наблюдава **субстантивизиране на инициални абривиатури**, като в българската военна терминосистема някои се маркират като разговорни (*векере* в м. „служител/офицер от ВКР), а по-често се транслитерират английски абривиатури (*радар, лазер*).

7. Някои процеси, свързани с функционирането на абривиатурите в двата езика, са **междуетиково симетрични**: функционирането им в ролята на различни части на изречението, образуване на мн. ч., образуване на графични омоними, междусистемна омонимия, образуване на суфиксални производни. В повечето случаи обаче наблюдаваме **междуетикова асиметрия**: при образуване на комбинация от английска абривиатура + мин. прич., при образуване на притежателен падеж, членуване, правопис на семантично и морфологично еквивалентни абривиатури, колебание и

неправилно съгласуване по род и число при употреба на английски абривиатури в български текст, а дори и на български абривиатури.

Тези изводи предполагат особено внимание при употребата на абривиатури за тяхното разбиране и евентуално превод от английски на български.

3.7. Заемане на термини и тенденции към интернационализация в българската военна терминология

Заемането на термини от чужди езици се определя от много терминологи (Попова, 2012:416, Гореликова 2002: 134, Пенчева 2004: 239 и др.) като един от най-продуктивните начини за попълване на терминологичните системи с нови единици и поради това се счита за един от начините за терминологичната номинация.

Някои от аспектите на заемането на термини в българската и английската терминология бяха засегнати при разглеждането на процесите на полисемия и междуезиковата несиметричност при заемане на полисемантичен английски термин в българската военна терминология; процесите на синонимия – наличието на синонимни термини от домашен и чужд произход за назоваване на едно понятие; при разглеждане на активните словообразователни афикси; при терминообразуване на ТСС; при разглеждане на блендинга като начин за терминологична номинация и участието на квазиморфи в него.

Основен проблем при разглеждането на заемането на термини е междуезиковата несиметричност на този процес в български и английски като цяло: в българския език това е изключително активен и продуктивен процес, докато в английския той заема едно от последните места сред начините за терминологичната номинация, в частност – във военно-терминологичната номинация. Английският език, както беше подчертавано, е езикът, от който основно се заемат термини в български, докато в английския заемките представляват едва 5% от неологизмите,

въпреки че в минали периоди той е заел много думи от френски, а също така немски, испански, италиански и др. (статистика от Пенчева 2004: 239). Според С. Грийнбаум приблизително половината от лексикалния запас в английски език са заемки, а другата половина от думи, използвани днес, са думи от староанглийския период (450-1150 г.) (Грийнбаум 1996:401).

Имайки предвид тази несиметричност, анализът на заемането ще бъде основно фокусиран върху проблемите на заемането в българската военна терминология, тъй като процесите са много по-динамични и изискващи внимание с оглед на ефекта, който заетите термини оказват върху военната терминология. Примерите от английската военна терминология илюстрират явление, което протича и в двата езика.

Характеристиката на този начин за терминологична номинация е в няколко направления, формулирани от М. Попова (Попова 2012: 417-440):

- Интернационални и чужди термини.
- Обем на заемането с оглед строежа на термина.
- Видове заемане.
- Промени, които настъпват със заетите (военни) термини.

3.7.1. Интернационални и чужди термини

Въпросът за навлизането на чужди думи и термини в българския език е особено дискутиран, тъй като размерите и темповете на това явление са очевидни и за неспециалисти. При изясняването на особеностите на заемането трябва да се направи важното уточнение за разликата между този начин и интернационализацията, които са едни от най-характерните и актуални тенденции във функционирането и развитието на съвременните книжовни езици. М. Попова извежда следната дефиниция на метатермина *интернационализация*: „формиране и разпространение на общ фонд от съотносителни езикови единици в най-малко три езика, поне два от които принадлежат към различни езикови семейства”, а *интернационализъм* е „езикова единица, която принадлежи

към интернационалния езиков фонд”. М. Попова също детайлизира разликите между интернационализъм и заемка: интернационализмът трябва да отговаря на две условия – еднакви или близки значения и принадлежност поне към три езика, два от които са от различни езикови семейства. Тези изисквания не се отнасят за заемката. Освен това *заемка* е всяка езикова единица, която е заета от друг език, но интернационализмът може да бъде и заемка, и домашна езикова единица. За българския език интернационализмите са заемки. В английския език, както и в по-малка степен в редица други езици, много от интернационализмите са домашни думи (Попова 2012: 419-421).

Следните военни термини от Речника на НАТО и техните български еквиваленти са интернационализми, тъй като имат еднаква формална и семантична структура в английски, френски и български: *camouflage* – *camouflage* – камуфлаж; *campaign* – *campagne* – кампания; *demilitarized zone* – *zone démilitarisée* – демилитаризирана зона; *intervention* – *intervention* – интервенция; *communication centre* – *centre de communication* – комуникационен център и др.

Съществува голяма група интернационални военни термини, които са възникнали с използване на интернационални източници на терминология – латински и гръцки корени, напр. *division*, *general*, *lieutenant*, *major*, *army*, *attack* и мн. др. Трябва да се има предвид и междуезиковата асиметрия в значението на някои интернационални термини, напр. *ammunition* – *боеприпаси*, а не ‘амуниция, снаряжение’; *diversion* – *отвлечане на вниманието*; *обход* (АБВР), а не ‘диверсия’; *disposition* – *боен ред*; *дислокация*; *разположение* (АБВР), а не ‘диспозиция’; *bomb* – не само *бомба*, но и *минометна мина* и др.

3.7.2. Обем на заемането с оглед строежа на термина

При интернационализмите в българския език се заема и формата (външна или вътрешна), и значението, докато при заемките е възможно да

се заема не само цялостна езикова единица (форма + значение), но само форма, на която се дава ново значение, или само значение, на което се дава друга, нова форма. Следните примери онагледяват тези особености:

- интернационалният термин *intervention* – *intervention* (фр.) – *интервенция* има значение ‘действие за упражняване на влияние или контрол върху определена дейност’ (НАТО), ‘ситуация на нечия намеса в определен проблем’ (РВТ). В българските тълковни речници значенията са: 1. Чужда намеса, обикн. въоръжена, във вътрешните работи на една държава. 2. Намеса, грубо вмешателство в чужди дела. 3. Хирургическа намеса. Следователно с първото и с второто си значение тази дума е и заемка, и интернационализъм в българския език, а с третото има заемане само на външната форма.

- терминът *класифицирана информация* ← *classified information* е свързан със значенията на английския глагол *to classify*: 1. подреждам или групирам според опр. система или принцип; 2. класифицирам, категоризирам; 3. определям документи да са секретни или за служебно ползване само на определени оторизирани лица, т.е. този термин съдържа значението ‘секретен, таен’, което не е сред значенията на глагола *класифицирам* до приемането на Закона за класифицираната информация. Заемката – калка *класифицирана информация* вече има значение ‘таен’, което не е толкова видимо за непрофесионалисти.

При интернационализмите се заема цялостният термин – и значението, и формата му. Особеното за формата е, че тя може да се заеме в един от нейните два варианта – външна форма, т. е. материална заемка, или вътрешна форма, т. е. преводна заемка (калка). Напр. *логистика*, *атака*, *буферна зона* са материални заемки, а *оперативно изкуство* ← *operational art*, *интелигентна отбрана* ← *smart defence* са преводни заемки (калки).

Случаите, когато се заема значението на английски термин, а му се дава домашна форма – чрез калкиране или чрез самостоятелно словообразуване, не са малобройни във военната терминология, в частност в областта на ОПМ, защото непрекъснато се формулират нови концепции и стратегии, които се прилагат от страните-членки на НАТО. Такива са напр. общоупотребимите думи и термини *умиротворител*, *мироопазване*, *охранител* (наред с *бодигард*), *асиметрична заплаха* ← *asymmetric threat*, *хибридна война* ← *hybrid warfare* и др.

3.7.3. Видове заемки

Както вече бе отбелязано, в българския език интернационалните термини почти без изключение са заемки, за разлика от английския, където интернационализмите са домашни думи.

М. Попова предлага класификация на интернационалните термини и останалите термини заемки, в която метатерминът *заемка* се използва в обобщен смисъл за всички чужди термини и терминоеlementи, вкл. интернационализмите, на *материални заемки*, *преводни заемки (калки)* и *смесени заемки*:

1. Термини и терминоеlementи *материални заемки* – при еднакво или сходно (при някои от заемките), както и различно (при някои от заемките) значение се заема същата или сходна външна форма. Както бе посочено при разглеждане на полисемията, при заемането на полисемантичен чужд термин в българския език (*крайцер*, *торпедо*, *москитен флот*) българският заема само терминологичното значение, а не всички значения.

а. Лексикални материални заемки

• В българската военна терминология такива са напр.: *операция* ← *operation*, *доктрина* ← *doctrine*, *криза* ← *crisis*, *алианс* ← *alliance*, *контингент* ← *contingent*, *корпус* ← *corps*, *бригада* ← *brigade*, *брифинг* ←

briefing, *логистика* ← *logistics*, *рейд* ← *raid*, *инфилириран екстремист* ← *infiltrated extremist* и мн. др.

При много от тях езиковата форма става основа за произвеждане на нови лексикални терминологични единици, напр.: *логистика* → *логистик*, *логистичен* (органи по *логистика*, военна *логистика*; *логистична* политика / доктрина / система, *логистични* кадри / специалисти / дейности / услуги / щабове / складови инфраструктури / концептуални постановки, *логистично* сътрудничество, *логистичен* център и др.).

В редица случаи заемките имат домашни по произход съответствия, но някои от тях се превръщат в архаизми (напр. изместването на термина *военно поделение* с *военно формирование* в рамките на 2-3 години; *бригада* като нова организационно-структурна единица в м. *полк*, *логистичен* в м. българския термин *тил*, *тилов*), а при други се образуват синонимни редове, напр. *ескадрен миноносец* – *есминец* – *разрушител*.

- В **английската** военна терминология е трудно да се проследи етимологията на всеки от разглежданите термини, тъй като това е обект на отделно диахронно изследване, но над половината от военните термини са заемки от други езици, като термини думи, които са заемки, участват и в ТСС:

Военни термини, които устойчиво са се интегрирали в съвременния английски и не се възприемат като заемки, са от **френски** или от **латински** произход, напр. *force*, *feature*, *fortification*, *fuse*, *interdiction*, *interference*, *joint*, *satellite*, *logistics*, *lethal* и мн. др. Те навлизат от латински през френски от XIII век до наши дни (вж. и Глава II, 2.3.3.1.1.2.2), а при някои все още е запазен оригиналният френски произход (вкл. произношение), т.е. терминът не е преминал през морфологична адаптация, напр.: *melee* или *mêlée* фр. ‘групов въздушен бой; ръкопашен бой, схватка; безпорядъчен бой, смесване на бойните редици’, в който термин от 1640-50 г. е запазено произношението и правописа (ср. с българската дума *меле*); *rafale* фр.

‘артилерийски обстрел’; *parley* от лат. през фр. ‘преговори (на парламентъори)’; *panoply* разг. ‘камуфлажна униформа’, *ист.* ‘доспехи’ – термин от 1570–80 г. от гръцки *panoplia* ‘бойни доспехи и въоръжение’; *parasol* ‘авиационно прикритие, прикритие (на войските) от въздуха’ от 1616 г., от фр. *parasol*, от ит. *parasole* ‘защита от слънцето’: *para-* ‘против’ + *sole* ‘слънце’, от лат. *solem* (nom. *sol*); *artificer* ‘техник по въоръжението’ – късен XIV в. ‘майстор’; воен. употреба 1758 г. от лат. *artificiarius* през фр. *artificier*; *sauve-qui-peut* фр. ‘безпорядъчно оттегляне’; *esprit de corps* ‘боен дух’ от фр. от 1770–80 г.; *force majeure* ‘превъзхождащи сили’ от 1880–85 г. от фр.; *force de frappe* фр. ‘ударни сили’; *coup* фр. ‘нападение, рейд; операция; диверсия; преврат’ от 1640–50 г. от старофр. *colp* ‘удар’ от лат. *colpus*, и гр. *kólaphos*; *coup de grace* фр. ‘довършващ удар’; *coup de main* фр. ‘рейд, внезапен удар; диверсия’; *garrison* ‘гарнизон’ от фр. *garison*, from *garir* ‘защитавам’ от XIII в. и мн. др.

Някои от заемките са от **немски** език, например термините *flak / flack* ‘противовъздушен огън или артилерия’ от нем. абривиатура *Fl(ieger)a(bwehr)k(anone)*, бук. ‘оръдие за защита от самолети’; *blitzkrieg* ‘светкавична война’ букв. от нем. от Втората световна война; *kaserne* ‘казарма’ – този немски термин се използва за назоваване на гарнизон на войски на НАТО в Германия; *Luftwaffe* – за назоваване на германските ВВС през Втората световна война; *Wehrmacht* – за назоваване на германските ВС от 1935 до 1945 г.; *hinterland* ‘дълбок тил’ от нем. букв. ‘земята отвъд’ от 1885–90 г. и др.

Следните термини са заемки от **италиански** език: *beretta* – пистолет по името на италианския производител Bartolomeo Beretta (1498-1565 г.); *brigade* – название на армейско подразделение от 1630 г., от фр. *brigade* ‘група войници’(XIV в.), от итал. *brigata* ‘тълпа’ и *brigare* ‘бой’; *cannon* ‘топ’ от 1400 г. от итал. *cannone* ‘голяма тръба, буре’ от лат. *canna* ‘тръба’; *cavalcade* от 1590 г., от итал. *cavalcata* ‘яздя кон’ през фр. *cavalcade* (XV

в.); *corporal* най-ниско сержантско звание (ср. *капрал*) от 1570 г., през фр. *corporal*, от итал. *caporale*, от *capo* ‘шеф, главен’, от лат. *caput* ‘глава, главен’; *fuse/ fuze* ‘фитил’ от 1640 г. от итал. *fuso* ‘вретено, ос’ и др.

В английската военна терминология се използват и някои термини и номени и от други езици: *Kalashnikov*, *Katyusha*, *cosmodrome*, *sputnik* от **руски**; *bunker* ‘бункер’ от XVI в. от **шотландски** *bonkar*; от **холандски**: *trigger* ‘спусък’ от 1650 г.; *rifle* ‘винтовка’ от 1775 г.; *commodore* ‘комодор’; *decoy* ‘лъжлива цел, примамка’ и мн. морски и военноморски термини; от **арабски**: *caliber* от 1560 г. от преносната употреба на *calibre* от фр. ‘степен на важност’ от кр. на XV в., от араб. *qalib* ‘отливка’; от **фарси**: *Khaki* – цвят хаки или цвета на покрит с прах плат – от 1857 г., от *khaki* от урду ‘прашен’, от *khak* ‘прах’: първоначално униформите на британската кавалерия в Индия са в този цвят, а след това се разпространява за камуфлажна цел през 1899-1902 г. и др.

б. Морфологични материални заемки

- В българската военна терминология не са официално регистрирани думи с английски корени, за разлика от компютърната терминология, например, но стават продуктивни интернационалните **представки** *контра-*: *контраудар*, *анти-*: *антитерористичен*, *де-*: *демобилизация*, *дез-*: *дезинформация*, *пара-*: *паравоенен*, *ре-*: *реинтеграция*; английските **наставки** *-инг*: *брифинг*, *таргетинг*, *-ер*: *револвер*.

- В английската военна терминология активни и продуктивни са интернационалните **представки** *counter-*: *counterattack*, *anti-*: *antiterrorism*, *co-*: *coordination*, *de-*: *demilitarization*, *dis-*: *disarmament*, *ex-*: *exfiltration*, *non-*: *non-NATO*, *inter-*: *interdiction*, *pre-*: *pre-deployment*, *post-*: *post-conflict*, *re-*: *reinforcing*, *sub-*: *subdivision*, *multi-*: *multinational*. Само три префикса от домашен произход са сред активните: *self-*: *self-defence*, *un-*: *unconventional* и *under-*: *underwater*. Най-активните **суфикси** *-ation/-tion/-*

ion, -ment, -cy, -sion, -ence /-ance; -age, -al, -ty/-bility са също от латински произход и само *-ing, -er, -or, -ee* са от домашен.

в. Фразеологични материални заемки.

При термините с форма на фразеологични материални заемки новото, както подчертава М. Попова, е, че това „не са нови лексеми като компоненти на словосъчетанията, а нова съчетаемост на отдавна усвоени от езика интернационализми. Ако не се знае техният произход и разпространение, би се смятало, че са домашни образувания” (Попова 2012:425), напр. *антитерористична кампания / коалиция* ← *antiterrorist campaign / coalition*, *война срещу тероризма* ← *war against/on terror*, *активна защита* ← *active defense* и др.

2. Термини и терминоелементи **преводни заемки (калки)**

В свое обстойно проучване на различни аспекти на калкирането Д. Благоева подчертава, че „създаването на калки с използване на изконен езиков материал може да се разглежда като компенсаторен механизъм за постигане на баланс между автохтонни и чужди, национални и интернационални елементи в езика особно в периоди на активизиране на заемането от чужди езици” (Благоева 2005: 58).

а. Структурни калки

При превода им се запазва ономаσιологичната и респ. словообразователната или синтактичната структура. Разграничават се два типа:

- словообразователни (деривационни) калки, напр.:
 - термини структурни калки в английски и френски: *peace enforcement – imposition de la paix*, *passive defence – défense passive*, *peacebuilding – consolidation de la paix*, *chain of command – chaîne de commandement* и др.
 - български словообразователни калки на английски термини: *бойна глава – warhead*, *blue forces – сини сили*, *ударни сили – strike force*,

управление на кризи – *crisis management*, конфликт с висока интензивност – *high intensity conflict*, предполагаем приятел – *assumed friend* и др.

- фразеологични калки: тази специална структурна група включва военни афоризми, пословици и поговорки, напр.: *marshal's baton* → *маршалски жезъл*, *half-battle* → *наполовина спечелена битка*, *good beginning is half a battle* → *доброто начало е половин победа*, *to see the whites of the eyes* → *виждам бялото на очите*, т.е. ‘много близо съм до противника’.

б. Смислови (семантични) калки

При тях се превежда вътрешната форма на термина. За разлика от словообразователните структурни калки, тези са обикновено непроизводни думи в другите терминологии (вж. *мишка* ‘компютърно устройство’ от англ. *mouse*), но във военната са производни съществителни, напр. *филтриране* ← *filtering* ‘процес на обработване на докладваната информация за движението на самолети, кораби и подводници, за да се определят вероятните им маршрути и където е приложимо, височините или дълбочините’; *присъединител* ← *joiner* ‘самостоятелен търговски кораб, плаващ за присъединяване към конвой’; *извеждане* ← *extraction* ‘извеждане на сили от враждебен или потенциално враждебен район’ (НАТО).

3. Термини и терминоелементи *смесени заемки (полукалки)*

В тази група се включват заемки, при които едната съставка е материална, а другата съставка е преводна заемка, напр.: *конфликт с ниска интензивност* ← *low intensity conflict*, *кибер отбрана* ← *cyber defence*, *контрасила* ← *counter power*, *биологична защита* ← *biological defence*; *зона на бойните действия* – *combat zone* и др.

Наличието на относително по-голямо голямо количество калкирани термини или смесени заемки в сравнение с материалните заемки в терминосистемата ОПМ (ср. *миротворец*, *мироналагане*, *мироопазване*,

небойни действия, оперативна сигурност и др.) „активизира словообразователните процеси в езика [...] и отразява едновременното действие на две от най-актуалните за съвременното развитие на българския език тенденции: тенденция към интернационализация и към национализация” (Благоева 2005:65).

3.7.4. Промени, които настъпват със заетите термини

При заемането си в нова терминологична система, заемките са подложени на промени под влияние на особеностите на приемащия език. Според М. Попова, заемките преминават процесите на адаптация и интеграция.

1. Адаптация

Под *адаптация на чуждите думи* М. Попова предлага да се разбират промените, настъпили в тяхната звукова и ортографична структура и морфологична форма в съответствие с фонетичните и морфологичните закони на приемащия ги език (Попова 2012: 427). В процеса на евентуална асимилация, чуждият термин се адаптира графично, фонетично, граматично и словообразователно.

а. Графична адаптация

Графичната адаптация е свързана с предаването на даден термин, съществуващ в една графична система, със средствата на друга графична система.

Н. В. Сербиновска посочва следните два способа за усвояване на термините заемки от областта на маркетинга в руски език: „1. Трансплантация (букв. ‘присаждане’): *бенчмаркетинг* ← *benchmarking*; 2. Трансфониране (звуково предаване на термините): *бизнес-план* ← *business plan*; *директ мейл* ← *direct mail*” (Сербиновска 2009: 93), т.е. под *трансплантация* тя разбира побуквеното трансформиране на английския термин от латиница на кирилица, т.е. транслитерация, а под

трансфониране – фонетично предаване на произношението на термина на кирилица.

В нашия случай за съпоставяните терминосистеми е важно да се анализира предаването от латиница на кирилица при заемането на английски термин в българската военна терминология, от кирилица на кирилица при заемането на руски термини, което е било устойчива тенденция в продължение на десетилетия, и от латиница на латиница при заемането на термини в английската военна терминология, като се отчитат особеностите им във всеки отделен език.

Следните примери илюстрират най-обичайните схеми на графична адаптация:

- латиница в кирилица: двойните графеми (за означаване на съгласни звукове) от всички езици, вкл. от руски език, се предават само с една графема в българския език, напр. *mission* → *мисия*; графемата *x* се предава с *кс*: *index* → *индекс*; графемата *th* – с *т*: *azimuth* → *азимут*;

- кирилица в кирилица: графемата *ы* се предава с *и*, а графемите *ль* – само с *л*: *материальные средства* → *материални средства*; графемата *э* се предава с *е*: *эшелон* → *ешалон*;

- латиница в латиница: заемките от френски и други чужди езици в периода преди Първата световна война са преминали през графична адаптация, която максимално да отговаря на графемите, използвани в съвременния английски. Термините, които са заети през ХХ век, проявяват известно колебание в изписването за придържане към оригиналната форма или адаптиране към графичната система на английския, образувайки дублетни форми, напр.: *melee* – *mêlée* (фр.), *rendezvous* – *rendez-vous* (фр.), *flack* – *flak* (нем.).

Тук няма да коментираме разликите в изписването в британския или американски вариант на думите, вкл. термините, тъй като 1. те са валидни

и за общоупотребимата лексика, и за терминологиите; 2. Речникът на НАТО се придържа към британския правопис, напр. defence (вм. ам. defense).

б. Фонетична адаптация

Фонетичната адаптация (трансфонирането) е свързана с привеждането на звуковата (външната) форма на заетия термин към фонетичната система на приемащия го език, в намирането на най-точното звуково съответствие, което да се подчинява и на звуковите закони на заемащия език и същевременно да е удобно за произнасяне. Това се отнася за несвойствените звукове и звукови съчетания в приемащия език.

Тук от значение са установените правила за транскрипция, които са специфични за всеки звук във всеки приемащ език. Така напр., в българския език е прието: английският гласен звук [æ] да се транскрибира с [a]: *active* [æktiv] → *активен*; *passive* [pæsi:v] – *пасивен*; звукът [ŋ] се транскрибира с **нг**: *briefing* [ˈbri:fiŋ] → *брифинг*; звукът [θ] се транскрибира с [т]: *thermonuclear* [ˌθz:(r)məʊˈnju:kliə(r)] → *термо(ядрен)* и др.

в. Граматична адаптация

Под граматична адаптация се разбира такова въздействие върху формата на чуждия термин, което му придава (или го сближава с) граматичните особености на заемащия език. Това означава, че промените се извършват при окончанията, които обикновено се заместват с домашни или със заети в по-ранен период, вече усвоени в езика. Така напр. в българския език те засягат изразяването на число и род, а при употреба в речта – и определителен член.

Заетите термини образуват форми за множествено число според правилата на заемащия ги език, напр. в българския език те се отнасят към съответната парадигма за множествено число (на мъжки, женски или среден род) чрез заместването на съществуващите окончания с

характерните български окончания, ср. *операци-и* – *operation-s*, *центр-ове* – *centre-s*.

Заетите термини образуват форми за род (мъжки, женски, среден) в съответствие с формите в езика-приемник. Така напр. в българския език те получават окончание за мъжки, женски или среден род (като при това не винаги се запазва родът при термините за неодушевени същности), ср. англ. *attack* – *атака*, *intervention* – *интервенция*; *terrorism* – *тероризъм*.

г. Морфемна адаптация

Този вид адаптация, традиционно позната като словообразователна, е свързана с промените, които настъпват при словообразователните средства, главно суфиксите и рядко при префиксите, във формата на зетия термин. Това означава замяната на чуждия суфикс или префикс с домашен или също с чужд, но зет на по-ранен етап.

Така напр. английският суфикс *-ation*, френският *-ation* и немският *-ation* се предава в българския език с домашните *-ани(е)*, *-ан(е)* и чуждия, но отдавна усвоен *-ци(я)*, или и с двата суфикса. В някои случаи те са дублети, но в други се прави смислово разграничение между тях, като с *-ци(я)* се означава и ‘процес’ и ‘резултат от процес’, понякога и ‘предмет’, а с *-ан(е)*, *-ани(е)* – обикновено само ‘процес’: англ. *demonstration*, френ. *démonstration*, нем. *Demonstration* – бълг. *демонстрация* и *демонстриране*.

Английският суфикс *-ing* се замества от домашния български *-не*, напр. *operating* – *опериране*, *manoeuvring* – *маневриране*, но и *military engineering* – *военно инженерство*; суфиксът *-cs* се замества с *-ка*, напр. *logistics* – *логистика*, *electronics* – *електроника*, *astronautics* – *астронавтика* и т. н.

При разглеждане на полисемията в 2.2.5.4.2. бяха посочени интернационалните термини *division* и *squadron*, които се заемат в българската военна терминология с различни словообразователни суфикси, които изпълняват смислоразличителна роля: чуждият термин

division е навлязъл в български с две различни словоформи, а *squadron* – с 3: *ескадра, ескадрила, ескадрон*.

2. Интеграция

Според по-общоприетото разбиране на метатермина *интеграция на заемките*, това е процес, чрез който заемка изменя формата си от езика-източник така, че да съответства на структурата на езика-приемник.³¹ По-детайлното анализиране на този процес е с отчитане на влиянието на заемката върху езика-приемник, поради което М. Попова назовава с метатермина *интеграция* аспектът на взаимоотношението между заетия термин и заемащия език от гледна точка на влиянието, което заемката упражнява върху него. Изследването на процеса на интеграция на дадена заемка в езика-приемник означава не само статистически анализ на броя на заетите думи или термини и честотата на тяхната употреба, но и създаването на нови модели в словообразователната и лексикалната система като резултат от въздействието на заемките върху съществуващите схеми в езика-приемник и взаимодействието между тях. М. Попова дефинира проявите на процеса на интеграция на чуждите термини в езика-приемник (Попова 2012: 432-440):

а. Участие на чуждите думи в словообразователно гнездо

Един термин е интегриран в езика-приемник когато стане основа на словообразователно гнездо и служи като базов материал за образуване на нови думи в приемащия го език, което е предизвикано от комуникативни причини. Резултатът е улесняване на комуникацията и обогатяване на лексикалната система и словообразователните модели в езика-приемник. Някои от заемките образуват пълна лексикално-граматична парадигма, а при други остават незаети позиции, чието запълване е въпрос на комуникативни и вътрешноструктурни езикови процеси.

³¹ Winter-Froemel E. Studying loanwords and Loanword Integration: Two Criteria Of Conformity. Онлайн на: http://www.ncl.ac.uk/linguistics/assets/documents/11.Esme_Winter-Froemel-FT.pdf

• Пълна парадигма на заемка – в нея са реализирани позициите на глагол, отглаголно съществително, съществително име и прилагателно име, напр.:

➤ заемки в български:

command → команда, командвам, командване, командир, командирски, командващ;

attack → атакувам, атака, атакуване, атакуващ, атакуван;

blockade → блокада, блокирам, блокиране, блокаден, блокиран, блокиращ;

synergy /synergism → синергия / синергизъм, синергирам, синергичен – нова заемка, която започва да се използва активно, но поради наличието на синонимни английски термини, образува и две български съществителни с различни суфикси, напр.: „Умелото използване на съвместните огневи средства максимизира синергизма и въздействието и спомага за извършването на решителен маньовър”, „Синергията се постига чрез натрупване на разнообразни способности, сили и дейности, които се припокриват и взаимно се допълват”, „Външната политика синергира крайния резултат при преследване на интересите си”, „Съветът по сигурността предлага решения за управление при кризи, съгласува планирането на ресурсите за постигане на синергичен ефект при тяхното използване”.

➤ заемки в английски:

garrison ‘гарнизон’ ← фр. *garrison* от XIII в. **1. Същ.** (Military) the troops who maintain and guard a base or fortified place **2. Същ.** (Military) **a.** the place itself **b. в атрибутивна функция** (*as modifier*): *a garrison town*. **3. Глагол** (Military) (*tr*) to station (troops) in (a fort);

camouflage ‘камуфлаж’ ← фр. *camouflier*, Parisian slang, ‘to disguise’, от итал. *camuffare* от 1917 г.; **същ., глагол и прил.**;

blitz ‘блиц’ ← немски **1. Същ.** a sudden and overwhelming military attack, usu. using tanks and aerial bombardment, **2. Същ.** *the Blitz*, the intensive aerial bombing of British cities by the Germans in 1940–41 г., **3. Същ.** any swift, vigorous attack, barrage, or defeat, **6. глагол** to attack, defeat, or destroy with or as if with a blitz [1935–40; shortening of blitzkrieg]; *blitzer* **производно същ.**

• Частична парадигма на заемка – в нея не са реализирани всички позиции в едно словообразователно гнездо, напр.:

➤ заемки в български:

logistics → *логистика, логистик, логистичен* (позицията на глагол е незаета);

camouflage → *камуфлаж, камуфлажен* (позициите на отгл. същ. и глагол са незаети).

➤ заемки в английски:

synergy: за разлика от българския, английският термин – заемка от гръцки през лат. от 1650–60 г. Latin *synergia* < Greek *synergia* = *synerg(ós)* also called *synergism* ‘the potential ability of individual organizations or groups to be more successful or productive as a result of a merger’ има производно прил. *synergistic*, но няма глагол, т.е. заемката в български език е поинтегрирана, въпреки че се използва във воената терминология от 2-3 години, отколкото заемката в английски от XVII век.

б. Участие на заетите термини във вторичната лексикална номинация

В редица случаи заемките не само се адаптират и не само се интегрират словообразователно към заемащия ги език, но получават и ново значение. В някои случаи заемката става изходна основа за вторична номинация чрез метафоричен или метонимичен пренос. Обикновено тя има словообразователно гнездо, но образува такова и с вторичното си значение. Например, терминът *атака* освен военното си значение ‘стремително въоръжено нападение на войските на противника; щурм’ е

развил и преносно ‘бързо и решително настъпление, нападка (в спор, в спортна игра и др.), „словесна атака”, „Футболистите тръгнаха в атака”, а има и термин в медицината *сърдечна атака* ‘остър пристъп на болка’, т.е. той е пример за детерминологизация и ретерминологизация /транстерминологизация или външна миграция в две направления: към общоупотребимата лексика и към друга специализирана терминология.

Заемката от немски в английската военна терминология *blitz* ‘блиц’ освен образуването на пълна парадигма в английски, развива и вторични значения: **3.** *Football act of charging directly for (the passer) as soon as the ball is snapped;* **4.** *bingo;* а глаголят получава общоупотребимото значение ‘to destroy; demolish’: „His last-minute refusal blitzed all our plans”.

Терминът *rendezvous* от френски е интегрирана заемка в английската военна терминология, която се използва и като същ, и като глагол, и в атрибутивна функция: *rendezvous area*; заемка е и с общоупотребимото значение на френската дума ‘1. an agreement between two or more persons to meet at a certain time and place. **2.** the meeting itself. **3.** a place designated for a meeting or assembling, especially of troops or ships. **4.** a meeting of two or more spacecraft in outer space’, и с преносна употреба ‘**5.** a favorite or popular gathering place’.

Езиковедите предлагат **критерии на интегрираност**, с помощта на които може да се докаже степента на интегрираност на дадена дума, в частност термин, към езиковата система на езика-приемник:

1) Словообразователната основа на заемката е лексикално и граматично определена, т.е. може да бъде съотнесена с пълнозначна част на речта (съществително, глагол, прилагателно, наречие, числително) в съвременния български език.

2) Словообразователната основа на заемката има поне един предхождащ я (т. е. с по-елементарна формална структура) или поне един

успореден (т. е. с еднаква по сложност формална структура) член в словообразователното гнездо.

3) Словообразователната основа на заемката има поне един семантично предхождащ я член (т.е. с по-елементарна семантична структура) в словообразователното гнездо (Попова 2012:437).

Чрез прилагането на тези критерии може да се установи дали е интегрирана и в каква степен на интегрираност е дадена българска заемка в българската езикова система.

Заемките, отговарящи и на трите критерия, имат най-висока степен на интегрираност, напр. *команден* – към гнездото на *команда* – *командир*, *командване*, *командвам*, *командирски*; *натовизация* – към гнездото на *НАТО* – *натовец*, *натовски*, *натовизиране*, *натовизирам*; *блокада*, *блокирам*, *блокиране*, *блокаден*, *блокиран*, *блокиращ*.

Заемките, отговарящи на първите два критерия, т. е. принадлежащи само формално, но не и семантично към словообразователното гнездо, имат по-ниска степен на интегрираност, напр. *локал* ‘голямо питейно и увеселително заведение’ има само формално, но не и смислово сходство със словообразователното гнездо на термините *локация*, *локализатор*, *локализация*, *локализиране*, *локален*, *локализирам* ‘който се отнася до определено място’.

Заемките, които не отговарят на нито един от критериите, не са интегрирани към заемащия ги език. Те са негови единици, обикновено са адаптирани към него, обогатяват количествено лексикалния му състав, но не влияят върху развитието на неговата структура. Голяма част от тези думи са производни в изходния език, някои от тях са членими морфологично в съвременния български език, но този компонент, който евентуално може да бъде съотнесен с корен или основа в словообразователно гнездо, няма лексикална и граматична определеност в съвременния български език. Такива са воените термини *брифинг*,

аквизиция, мониторинг, меморандум, трибунал, чек поинт, (вм. ‘контролен пост’), и др.

С. Колковска предлага като прояви на интеграция на неологизмите в българския език да се разглеждат освен горепосочените случаи на участие на чуждите думи в словообразователно гнездо и във вторичната лексикална номинация и 1. случаите на установяване на антонимни отношения между неологизмите (напр. *криминализация* – *декриминализация*), и 2. развитието на съотносителни нови значения при думите от едно словообразователно гнездо (напр. *прозрачен* ‘явен, открит за общ. наблюдение’ > *прозрачност*). Важна е и уговорката, която прави изследователката: „някои нови лексеми или семеме може да се утвърдят в езика и без да се включват в такива процеси” (Колковска 2012:121). Като пример за военни термини, които са утвърдени, без да отговарят на критериите за интегрираност, можем да посочим *комодор, нотам* и др.

Процесът на терминозаемане има своите положителна и отрицателна страна. Заемането на термини се оправдава със създаването на нови военно-технически уреди/прибори/системи и нови понятия (т.е. с разширяване на познанието като цяло) и необходимостта от тяхното назоваване. Заемането води до обогатяване на българския език в случаите, когато нови значения се добавят към значенията на термини от други области (ретерминологизация), напр. *мисия, доктрина*. В други случаи заемането на интернационализми улеснява комуникацията между военни специалисти от различни страни: *операция, радар, хеликоптер, танк, бомба*.

В някои случаи, обаче, материалното заемане не е лингвистично оправдано, то е стихийно, спонтанно и този процес протича без участието на лингвист-терминолог. В такива случаи новите военни термини, особено свързаните с политически понятия (*превантивната дипломация, асиметрична заплаха, хибридна война, класифицирана информация*,

аквизиция) или образувани с евфемистични цели на английски и калкирани на български (*косвени щети, приятелски огън*), остават неясни не само за неспециалисти, но дори за професионални военни.

За илюстриране на изключителното **влияние на материалните и преводни заемки** (калки) в българските военни текстове, респ. терминология, могат да послужат:

- цитати от „Стратегия за национална сигурност на Република България” (в скоби посочвам английските термини, които са калкирани или заети в български):

„Формирането и осъществяването на отбранителната политика се основава на: *споделената отговорност (shared responsibility)* за сигурността, адекватното участие и използване на механизмите на *колективната отбрана на НАТО (NATO collective defence)* и общата политика за сигурност и отбрана на ЕС”; „Ефективността на нашето членство в тези организации (НАТО и ЕС) е от *критична важност (critical importance)* за максимално оползотворяване на възможностите, които то предоставя”; „планиране, основаващо се на *способности (capabilities)*”; „Външната среда за сигурност, която ще оказва влияние върху състоянието на националната ни сигурност, ще се характеризира с *асиметрична многофакторност, висока динамика, неопределеност, нееднозначни и сложни за прогнозиране процеси*”; „ООН, НАТО, ЕС, ОССЕ и други международни организации имат важна роля в областта на *превантивната дипломация (preventive diplomacy), управлението при кризи (crisis management), следконфликтното стабилизиране (post-conflict reconstruction),* укрепването на демокрацията, спазването на правата на човека и върховенството на закона. Международните финансови, икономически и търговски организации разширяват своето влияние, което се отразява и върху *средата за сигурност (security environment)*”; „Специални действия се предприемат за *превенция* на масови заболявания сред уязвими и *маргинализирани групи (marginalised groups)* от населението”; „Ефективното *реагиране при кризи (crisis response)* и защитата на гражданите, на тяхното имущество и на *критичната инфраструктура (critical infrastructure)* при пожари, бедствия, аварии и от целенасочени посегателства се постигат чрез *комплексен подход (comprehensive approach)*. Изгражда се *капацитет* за *превенция, ранно предупреждение (early warning)* и *управление при кризи* на основата на информация и възможност за обмен на данни и чрез използване на космически и други *високи технологии (high technologies)*”; „Развива се институционалният и гражданският потенциал за противодействие срещу *киберпрестъпността (cyber crimes)*”; „Активно подкрепяме политиката на НАТО на „*отворени врати*” (*open*

doors)”; „Страната ни развива национален *капацитет (capacity)* за участие в общата външна политика и политика на сигурност на ЕС”.

- цитати от вестник „Българска армия”:

„лимитът на боеприпасите, с които разполагат нашите *командоси*, е крайно недостатъчен”; „Майор Б. Бойков посочи какво голямо значение се обръща на обучението на снайперските *тимове* в американската армия”; „Х. се завърна от мястото на операцията и се *ротира* със своя заместник майор Пл. Минчев, който поема неговите задължения. *Ротацията* е била през две седмици”; „Най-хубавото до момента е, обобщил подполковник Йорданов, че нямаме допуснато произшествие. Още повече, че се работи на държавната граница, където има изключително много *рестрикции*, които трябва да се спазват”; „Лейтенант С. Костов и сержант И. Тошев ще участват в командно-щабно учение с щаба на многонационалното *интегрирано* логистично подразделение за обща инженерна поддръжка”.

Цитираните извадки от „Стратегията за национална сигурност” са показателни за процесите, които в българската военна терминология и дискурс са сходни с процесите в правния дискурс, анализиран детайлно от Д. Янкова. Изследователката разглежда процеса на създаването на хармонизирано законодателство, респ. юридически текстове, в страните от ЕС и чертите на жанра на юриспруденцията от гл.т. на комуникативната ситуация. За цел на комуникацията тя посочва: „а. Основна задача е изразяване на намерението на юридическия орган, а не улесняване на разбирането на текста; б. крайната цел е регулиране на поведението, а не информиране или предаване на знание” (Янкова 2006 б). Без да навлизаме в подробно описание на този аспект на военния дискурс, бихме подкрепили горното твърдение с цитат от документа на НАТО за ОПМ *Peace Support Operations AJP 3.4.1.*:

“The authority and parameters for the NATO operation will be issued in the form of an Initiating Directive. This will establish: a. Legitimacy of the operation. b. Nature of the operation. c. Strategic objectives and political / military end-state. [...] The senior political authority will coordinate with the activities of all elements in theatre to achieve coherent progress towards the political end state. NATO forces will be one of those elements, with a military strategic objective and operational plan approved by the NAC which contributes towards achievement of the political end state.” (ОПМ 2001: 1-2).

Както подчертава Д. Янкова, процесът на хармонизация на европейското законодателство „е един от ключовите фактори в оформянето и моделирането на културната, социална и правна идентичност на всяка нация” (Янкова 2006 б). Това твърдение е валидно и за нормативните (стратегически) български военни текстове, които, както видяхме от приведените по-горе цитати, в стремежа към хармонизиране със съюзнически стратегии, моделират нов начин не само на изказ, но и на действия на национално ниво.

3.7.5. Изводи за терминозаемането в българската и английска военна терминология

Съпоставителният анализ на терминозаемането като един от способите за терминологична номинация показва междуезиковата несиметричност на този процес: в българския език като цяло и във военната терминология в частност терминозаемането е изключително продуктивен процес, докато в английската към настоящия момент той заема може би последно място, но в исторически план нейното обогатяване се дължи в голяма степен на заемките: „Понастоящем заемането не играе съществена роля в попълването на английския език с нови терминологични единици и заема едно от последните места в системата от начини за военно-терминологична номинация” (Егоршина 1995).

Терминозаемането в областта ОПМ в българския в неговите две основни форми – материално заемане и калкиране, е особено продуктивно поради посочената нееднократно причина, а именно: тенденцията към стандартизация и унификация на термините в тази област поради интернационалния характер на операциите по поддържане на мира.

В хода на анализа посочихме разликите между *интернационализъм* и *заемка* и отбелязахме, че в българската военна терминология интернационалните термини са заемки, а в английската – интернационализмите са домашни думи.

В изследваната класификация, заемките в двете терминологии бяха групирани в три вида и бе установено наличието на относително по-голямо голямо количество калкирани термини или смесени заемки в сравнение с материалните заемки в терминосистемата ОПМ:

а. **материални** с подвидове лексикални (*операция* < *operation*, *контингент* < *contingent*; *force majeure* (от фр. в англ.), *corporal* (от итал. в англ.), морфологични (*контра-*, *анти-*, *-инг*; *non-*, *pre-*) и фразеологични (*война срещу тероризма*, *активна защита*);

б. **преводни заемки (калки)** с подвидове структурни (*мироопазване*, *бойна глава*, *ударни сили*) и смислови (*филтриране*, *извеждане*);

в. **смесени (полукалки)** – *кибер отбрана*, *зона на бойните действия*.

Контрастивният анализ продължи с разглеждане на промените, които настъпват със заетите термини: адаптация и интеграция. Посочени бяха модели на графична, фонетична, граматична и морфемна **адаптация** в двата езика, като за отбелязване е фактът, че българските заемки се подчиняват на установените правописни, ортоепични и граматични правила, докато някои английски термини заемки от френски и немски проявяват известно колебание в изписването си.

За анализиране на взаимоотношенията между заемката и заемащия език в двете терминологии бяха приведени примери, които показват различни степени на **интеграция** въз основа на **критерии за интегрираност**: пълна парадигма за зает термин (*command* > *команда*, *командване*, *командир*, *командирски*, *командващ*; *blitz* от немски в англ.) и частична парадигма, при която не са реализирани всички позиции в дадено словообразователно гнездо.

За илюстриране на силното влияние на заетите военни термини в български специализирани и публицистични текстове от английската военна терминология бяха приведени различни примери.

3.7. Изводи към Глава III

Статистически анализ

Анализираните начини за терминологична номинация доказват, че в областта на терминообразуването са валидни същите закономерности, които действат и в областта на образуването на лексикални единици в даден език, но някои начини са по-активни и продуктивни от други. Статистиката за честотността на различните начини за терминологична номинация в българската и английската военна терминология е както следва:

➤ В българската военна терминология най-продуктивно е образуването на ТСС – **62%** от анализираните терминологични единици са образувани чрез формалносинтактичен начин; **32%** – чрез **афиксация**; **4.5%** са **термините композити**, **<1%** са **универбатите**, а термините, образувани чрез кондензация, са единични случаи.

➤ В английската военна терминология съотношението е същото: най-голям е процентът на ТСС – **52%**; **35%** са образувани чрез **афиксация**; **комполитите са 13%**, а под **1%** са **блендовете**. Конверсията е също активен начин на терминообразуване, която е обект на отделно (несъпоставително) изследване.

➤ **Графичният метод** на терминообразуване, т.е. образуването на абревиатури и символното означаване на термините, е уникален за военната терминология и в двата езика, тъй като на практика **всеки термин** може да се употребява и в неговия съкратен вариант, и със стандартизирания му символ в официални военни документи.

➤ В българската терминология процентът на **заемките** (материални и калки) е над **90%**, а в английската понастоящем терминозаемането не е активен процес, но в диахронен аспект над **50%** от термините от корпуса за анализ са заемки. Голям процент от заетите

термини са се утвърдили в двете терминосистеми и са се адаптирали и интегрирали към морфологичните системи на двата езика.

➤ **Терминологизацията** чрез метафоризация е по-разпространеният семантичен начин и в двете терминосистеми: 36% в българската и 26 % в английската; термините, образувани чрез метонимичен пренос, са съответно 1.7% в българската и 2.5% в английската.

В системата от начини за номинация на военни понятия в изследваната област ОПМ, по-продуктивни са терминологичните единици с разчленена формална и семантична структура, в частност – военно-терминологичните словосъчетания, афиксалните производни и композитите. Тези структурни типове термини осигуряват най-точно и адекватно представяне на същността на сложните понятия за назоваване и тяхното място в съответната понятийна система поради особените им характеристики.

Тези статистически данни могат са представени в Таблица 3:

начин на терминологична номинация		български	английски
семантичен	метафоризация	≈ 36 %	≈ 26 %
	метонимизация	≈ 2 %	2.5%
морфологичен	афиксация	32 %	35 %
	композиция	4.5 %	13 %
формалносинтактичен (ТСС)		62 %	52 %
компресивен	универбизация	< 1%	-
	блендинг	-	< 1%
	кондензация	< 0.5 %	-
терминозаемане		≈ 90 %	< 50% (ист. план)

Табл. 3 Статистически данни за начините на терминообразуване

Тази статистика доказва по категоричен начин **тенденцията към интернационализация** на българската военна терминология с наличието на материални заемки и калки, които са както термини и термини словосъчетания, така и препозитивни форманти и наставки. Някои от тях са се усвоили на по-ранен етап от формирането на българската терминология, а други навлязоха през последното десетилетие и продължават да навлизат и към настоящия момент със създаването на нови военни стратегии, концепции и въоръжение. На практика, военните термини от домашен произход са единични, напр. *битка, боец, взрив, война, войник, враг, въоръжаване, мир*, но огромната част са заемки (материални или калки): ср. *удърни сили* (произнасят се като в руски, тъй като терминът е материална заемка от руски), *бърза реакция* ← *quick reaction*, *бойно пространство* ← *battle space*, *военен компонент* ← *military component* и много други. Тази тенденция е сходна с тенденцията в компютърната терминология, в която повече от 80% от всички неологизми са материални заемки от английски, въпреки наличието на случаи, в които има стандартизирани или възприети български еквиваленти (Минева 2000).

Графичният начин (термините абривиатури и символните означения на военните термини), като един от компресивните начини на терминообразуване, бе обект на особено внимание в хода на съпоставителното изследване поради изключителната му активност в двата езика. Абривиацията се разглежда като една от проявите на изоморфизъм в различни езици. Под влияние на английската военна терминология, в която на практика всеки термин, ТСС или дори специализирани изрази могат да се съкратят, се образуват съкращения и абривиатури и за българските термини.

Разгледани бяха причините за поява и употреба на абривиатури във военната терминология: образуване на кратка форма на термина с цел

кондензиране на информацията, което да ускори комуникацията и възприемането на информацията. Установена бе и друга специфична особеност на употребата на английски абривиатури: дългата форма при някои от тях, а също образуването на абривиатури с липсващи или добавени елементи спрямо изходния термин, изпълняват функцията за криптиране на информацията, респ. затрудняване на комуникацията. Семантичният анализ на английските абривиатури опроверга традиционното схващане за семантична еквивалентност на пълната и съкратена форма на термина (*MP* – *an MP*). Установено бе субстантивизиране на инициалните абривиатури.

На базата на многобройни примери се доказва арбитраността при образуване на абривиатури. Детайлно бе разгледан и правописа на абривиатурите в двата езика.

Разгледана бе употребата на абривиатурите в текст и бе установено, че те могат да изпълняват различни синтактични роли и в двата езика. Наблюдават се и случаи на междуезикова асиметрия, които в по-голямата си част се появяват на синтактично ниво (членуване, колебание и неправилно съгласуване по род и число) и се дължат на разликата в структурата на самите езици. Така например, английските абривиатури приемат окончание *-s* за мн.ч., докато маркирането на мн.ч. на българските е от другите изменяеми части на изречението. Друга проява на междуезикова асиметрия е употребата на определен и неопределителен член с английските абривиатури, докато българските не се членуват. Отбелязано бе съществуването на омоними между две абривиатури и между абривиатура и общоупотребима дума и в двете терминосистеми.

Примерите с изречения от български официални документи показаха, че някои английски абривиатури се заемат пряко, други се транслитерират (*ОПЛАН*, *ШЕЙП*), а трети – превеждат. Наблюдава се

своеобразната тенденция на особен вид диграфия в български документи, при която английският термин присъства в тях в съкратената си форма, придружен или не от български превод на термина. Прякото материално заемане на английска абривиатура (*C2, J3, ROE*) води до неправилно съгласуване по род и число на английската абривиатура с останалите членове на изречението. Употребата на английската абривиатура се предпочита в случаи на неуточнени или нестандартизирани преводи на термини на български, както и с цел усвояването им от българските военнослужещи и постигане на оперативна съвместимост. Тенденцията за налагане на английските абривиатури с използването на български само в пояснителна функция в дългосрочен план би довела до англицизиране на българската терминология.

Терминозаемането е следващият по честотност начин за терминообразуване в българската военна терминосистема, като наблюдаваме неговото засилващо се влияние в специализирани текстове, а в някои случаи – неуместно материално заемане при наличие на подходящ български термин калка (*аквизиция, чек поинт, билатерален*).

Основната причина за нарастващия брой термини заемки е стремежът към унифициране на българската военна терминология с английската, тъй като английският е езикът за комуникация по време на ОПМ. Новозаетите термини обикновено се включват в езика заедно със заемането на новите концепти или предмети. Понякога, обаче, в езика-приемник (българския) вече съществува термин за даденото понятие (ср. *професионален войник – рейнджър, войник от специалните части – командос*). Все пак, заемките добавят нов нюанс в значението на съществуващия термин.

Установено бе калкирането на основни термини от областта ОПМ на български, което е един от показателите за интернационализирането на българската военна терминология.

В хода на анализ бе подчертана ролята на военните интернационални термини и терминоелементи за улесняване на комуникацията, като бе обърнато внимание върху междуезиковата несиметричност в значението на някои интернационализми.

В английската военна терминология също наблюдаваме случаи на обогатяването ѝ чрез терминозаемане от други езици, което е било особено активен процес през XIII-XVI век, а в последния век – в периодите на двете Световни войни, след което тенденцията в последните десетилетия е превръщането на английския в език-‘донор’ и основен източник за създаване на интернационализми и обогатяване на други военни терминологии, като се отчита тенденция към образуване на английски военни и технически термини с използване на латински и гръцки корени.

Трето място по продуктивност в двете терминосистеми заемат **термините словосъчетания (ТСС)**, които са 62% от изследвания български и 52% от английския корпус. Доминиращата роля на **формалносинтактичния** (аналитичен) **начин** за терминологична номинация бе обяснена със субстанционалната сложност на назоваваните научни понятия: многокомпонентната форма на ТСС позволява максимално точно и пълно да се предават различните признаци на сложни военни понятия и техните родово-видови отношения. По този начин, когато за назоваването на дадено понятие се използва термин с широка референтна отнесеност (напр. *операция*), прибавянето на уточняващи терминоелементи допринася за стесняването, уточняването, прецизирането на значението и прозрачността на формата на термина.

Съпоставителният анализ бе проведен на базата на два основни формално-структурни модела: ТСС със съчинителни и ТСС с подчинителни отношения между терминоелементите им и с прилагането на два под-критерия: за междуезиково симетрични и междуезиково несиметрични ТСС, като се установи количествено превъзходство на ТСС

с подчинителни отношения в двата езика. ТСС с подчинителни отношения бяха групирани на безпредложни и безпредложни и на дву- и многокомпонентни. Установено бе наличието на голяма група бинарни симетрични безпредложни (*глобална сигурност – global security*) и предложни ТСС (*точка на попадение – point of impact*), както и наличието на несиметрични ТСС (*операции в отговор на кризи – crisis response operations*), при които несиметричността се дължи на начина на изразяване на отношенията между главния и подчинените членове на ТСС в двата езика.

Анализиран бе и механизмът за образуване на многокомпонентни ТСС, който е аналогичен в двата езика: в основата на ТСС е бинарен термин, който се разширява с модификатори обикновено наляво от главния член в английския език, а в български – и в двете посоки (*единство на усилията – unity of effort → единство на съвместните усилия – joint unity of effort*). Многокомпонентните термини, състоящи се от 3, 4, 5 и повече терминоелемента се разпространяват поради това, че „покриват понятийното поле на дадена терминосистема и, с увеличаване на признаците, могат безкрайно да увеличават и броя на компонентите си” (Кудинова 2006). В същото време, образуването на многокомпонентни ТСС е съпроводено и от друг процес: образуване на абривиатури на тези термини като израз на стремежа за икономия на езиковите средства, а във военния дискурс – и за осигуряване на по-бързо възприемане/анализиране на информацията, а в някои случаи – за нейното криптиране. Това е и една от причините за особената продуктивност на ТСС: потенциалната им способност да се кондензират и съкращават до едкомпонентен термин – абривиатура.

Посочени бяха и следните изводи: аломорфизмът в структурата на ТСС в двата езика се дължи на типологичните разлики между български и английски; на формалната симетричност в повечето случаи съответства и

семантична еквивалентност поради факта, че българските ТСС са калки на английските.

При **афиксацията**, като традиционен морфологичен начин за терминообразуване, наблюдаваме междуезиково сходство: 32 % в български и 35% в английски.

Анализът на термините от областта ОПМ доказва количественото превъзходство на производните термини, сред които преобладават суфиксално производните пред префиксално производните термини в двата езика. Установени бяха най-продуктивните суфикси и префикси за образуване на термини – съществителни и терминоелементи – прилагателни в двата езика.

• В българската военна терминосистема ОПМ най-продуктивни са **наставките** за назоваване на действия: *-ция, -(ира)не, -ние*; за назоваване на абстрактни съществителни имена *-н/ост, -ство, -изъм*; впечатление прави активността на наставки от чужд произход: *-инг, -мент, -изъм*. Примерите доказаха, че военната терминология не е пример за богатство на афикси, не се използват суфиксите за някои традиционно активни според академичната Граматика на българския език суфикси като *-ар, -тел* (за лица), *-ота, -ина* (за абстрактни същ.), а са активни наставките от чужд/интернационален произход за образуване на действия *-ция, -аж* и абстрактни съществителни *-изъм, -инг*. Най-продуктивните суфикси за образуване на терминоелементи – прилагателни имена са *-ен* и *-ски*. В определителна функция като терминоелементи се употребяват и причастия.

Най-продуктивни за образуване на съществителни имена са **представките** *раз-, де-, в-/въ-*, както и отрицателните представки *контра-* и *противо-*, които основно назовават действия, а за образуване на прилагателни имена – отрицателните представки *противо-* и *не-*. И

съществителните, и прилагателните имена са образувани не само префиксално, а префиксно-суфиксно.

• В английската военна терминосистема ОПМ най-продуктивни са **наставките** за назоваване на абстрактни съществителни имена за състояние и действие *-ation/-tion/-ion*, *-ing*, за назоваване на качество/условие *-ty/-bility*, на вършител и предмет *-er*. Активните английски наставки за прилагателни са *-able/-ible*, *-al*, *-ic(al)*. В определителна функция като терминоелементи се употребяват и сегашни и минали причастия. Особеното е употребата на терминоелементи на границата между суфикс и основа *-proof* и *-man*.

Подобно на българските представки, и в английски са активни отрицателните **представки** за абстрактни съществителни *counter-*, *non-*, *dis-*, както и представките *inter-*, *re-*, *pre-*, а най-продуктивните представки за прилагателни имена освен отрицателните *non-*, *un-*, *in-* са *multi-*, *inter-*, *pre-*, *post-*.

Спецификата на афиксалното терминообразуване в областта ОПМ е резултат на номинативното и функционалното значение на определените афикси, които са особено активни и продуктивни в двата езика: тези афикси предават на производните термини и терминоелементи значенията на процесуалност, агентивност, качество, състояние, противодействие, отрицание, взаимодействие. По този начин терминосистемата ОПМ се характеризира с определен набор от словообразователни модели, които са само част от словообразователния потенциал на българския и английски език.

Анализът на **композицията** като морфологичен начин за терминообразуване (13% в английски и 4.5, % в български) бе свързан с трудности поради различния начин на свързване на две основи в двата съпоставяни езика и възможностите за различни принципи на класифициране. Поради основното различие между композитите в двата

езика – отсъствие на морфологично изразен съединителен елемент в английските композити, групирахме термините в три основни групи според състава на българските термини: сложни съществителни и прилагателни със съединителна гласна, с неистинска съединителна гласна и без съединителна гласна, и проследихме характера на съответните английски. Посочихме основните модели на композити според принадлежността на съставлящите ги основи към частите на речта и установихме, че основа същ. име + основа глагол е най-многобройната за българските съществителни, докато за английските еквивалентни термини в някои случаи е трудно да се определи граматичния клас на основите поради конверсията като един от най-характерните начини за слоообразуване в английския език. Установихме случаите на междуезиково симетрични (*нация домакин – host nation*) и междуезиково несиметрични термини композити (*миноносец – destroyer*), които са семантично еквивалентни, но образувани по различен от композицията начин в един от двата езика. Отделихме в отделна група термините, които са композити в английски, но ТСС в български (*бойна глава – warhead*). Анализирахме основната причина за образуването на термини композити: значението на сложната дума е по-прецизно формулирано и по-кратко изразено в сравнение със значението на ТСС, а също и причините за несиметричност между термините композити в двата езика.

Резултат на **семантична деривация** са около 40 % от българските и около 30 % от английските термини. Тези статистически данни влизат в противоречие с общоприетите твърдения за междуезиков метафоричен пренос и по-голям процент метафорични термини в английския език. Тъй като този проблем не е специален обект на настоящето, а на отделно задълбочено изследване, това съпоставително изследване:

- Посочи основните екстралингвистични и лингвистични фактори, които са в основата на продуктивността на метафоричния и метонимичен трансфер при назоваване на военни понятия в български и английски;

- Обогати типовете и моделите на метафоризация, разработни от М. Попова и Е. Петкова с още 3 типа и няколко модела, които бяха подкрепени с много примери. Анализът се осъществи с групирането на метафоричните термини на 1. такива, които са създадени с идентичен метафоричен пренос в двата езика (*hostile environment* – *враждебна среда*, *peacekeeping* – *мироопазване*); 2. метафоричен термин с метафорично съответствие, но с други мотивиращи признаци (*крилата ракета* – *guided missile*); 3. метафорични термини с неметафорично съответствие в другия език (*chamber* – *патронник*, *shielding* – *защитно облекло*);

- Посочи общото и разликите във функционирането на метафоричните и метонимични термини в съпоставяните езици;

- Доказа съществуването на еднотипни основни модели на пренос на метафорично и метонимично значение чрез наличието на дублетни или еднотипни номинации на военни понятия в двата езика, което в някои случаи се дължи на интернационализацията на съвременната военна терминология;

- Установи по-голямата активност и продуктивност на метафоричния в сравнение с метонимичния пренос на значение;

- Анализира моделите за метонимизация като установи по-голяма активност на парадигматичния вид метонимия, която се основава на връзки между изходното и производното терминологично значение от типа род–вид (*заплаха*) и част–цяло (*сини барети*), в сравнение със синтагматичния вид метонимия, която се основава на отношенията между компонентите на предикатно-актантната сцена (*удар*, *deterrent*).

На семантичната деривация (терминологизация, детерминологизация и транстерминологизация) на англоезичните и българските военни

термини оказват влияние лингвистични и екстралингвистични фактори, сред които:

- възникване на нови понятия, изискващи назоваване в терминологичната система (*миротворчество, асиметрична заплаха, всеобхватен подход, възпиране* и др.);

- изменение на обема на дадено понятие (*landing, cavalry* и др.);

- активното взаимодействие и взаимовръзката (процесите на външна миграция) на военната с политическата и други терминологии (*операция, мисия, блокада* и др.) и с общоразговорния език (*план, сигурност, приятелски* и др.);

- съзнателният стремеж на участници във военните дейности да трансформират термин в термин-евфемизъм с цел политическата му коректност (*friendly fire, присъствие, посттравматичен шок* и др.);

- интереса на средствата за масова информация и неспециалисти към военната терминология, респ. активната употреба на военни термини извън специализирания контекст (*армия, бомба, парашутист* и др.).

Формирането на българската терминология, вкл. метафорични и метонимични термини, в продължения на десетилетия е протичало под влияние на руската военна терминология (*клин, настилен огън, бронекалпак, подводна лодка, мореходност* и др.), а в последното десетилетие с приемането на България за страна-членка на НАТО навлизат много метафорични и метонимични термини, калкирани от английската военна терминология (*оперативно изкуство, умна отбрана, мироподдържане, приятелски огън, мисия* и др.).

Анализът на процесите на терминологизация на общоупотребими думи помага да се разкрие съществената роля на метафората и метонимията в структурирането и функционирането на военната терминология, да се установят общи закономерности на терминологичната номинация на неродствени езици, да се изяснят процесите на реализацията

на езиковите универсалии, което води до по-задълбоченото изясняване на проблемите на отразяването и организирането на знанията в тази област, а също и въпроси на функционирането и превода, както и на преподаването на тези термини.

Компресивните начини за терминологична номинация, в резултат на които се образува по-кратка форма на термина, включват блендинг, универбизация, кондензация и абривиация. За разлика от абривиацията, другите компресивни начини са много по-малко продуктивни в сравнение с анализираниите по-горе.

Анализът на **блендинга** като най-нов начин за терминообразуване в английски, обогатява съпоставката на двете терминосистеми с изследване и разкриване на неговите особености в сравнение с композицията и универбизацията. Разгледани бяха особеностите и моделите на блендинг и се установи, че българската военна терминология, подобно на общоупотребимия език, в някои случаи заема буквално английските блендове (*авионика* ← *avionics*), а в други заема форманти (квазиморфи) (*heli-, para-, -drome*), които стават продуктивни в български.

Универбизацията е също израз на закона за езикова икономия с образуването на еднокомпонентен субстантив от устойчиво словосъчетание от два или повече елемента (*цивилен, старши*), но той е слабо разпространен във военната терминология поради генералната тенденция за прецизност на изказа и запазване на разгърнатата форма на термина. Военната терминология допуска подобни съкратени форми основно в неофициалния стил.

Кондензацията като начин на терминообразуване, при който многословно словосъчетание се съкращава до словосъчетание с по-малко терминоеlementи от изходното, е представена от единични случаи (*явна регистратура*) в българската военна терминология, поради същия основен фактор, който обуславя слабото разпространение и на универбизацията.

Изследването анализира и **конверсията** като активен начин за терминообразуване в английски без еквивалент в български, при който една и съща езикова форма се използва в качеството ѝ на различна част на речта, образува нова парадигма, респ. изпълнява различна синтактична роля в текст. Посочени бяха моделите на конверсия, които бяха обогатени с модели, характерни за ОПМ: глагол → прил. име, същ. име → прил. име, глагол → същ. име. Приведени бяха примери с ядрените за областта ОПМ термини (*support, command, military, operation*), които функционират като различни части на речта в специализирани текстове.

Тенденции в терминологичната номинация

Получените резултати от съпоставителния анализ на начините за терминологична номинация не обхващат всички възможни аспекти за изследване на военните термини, а само посочват направленията, в които могат да се осъществяват подобни изследвания. Непрекъснатото развитие и обогатяване на военните понятия в резултат на глобалните дадености и условия, а също развитието на нови оръжейни системи, ще предизвика създаването на нови военни термини. Ще представлява интерес да се проследят промените и тенденциите в българската военна терминология, които ще продължат в резултат на създаването на нови английски: терминозаемането и свързаните с него процеси на адаптация и интеграция на материалните заемки; мястото и ролята на абривиатурите, а също така на символните означения; терминологизацията (метафоричния и метонимичен междуезиков трансфер на значение), детерминологизацията и транстерминологизацията на военни термини; интересен е проблемът за съчетаемостта на терминоелементите на дадено ТСС, както и за процесите, отразяващи обратната тенденция – към съкращаване на броя на терминоелементите при блендинга, универбизацията и кондензацията с цел улесняване на комуникацията.

Един от най-важните изводи от анализа е, че процесът на терминологична номинация не бива да е подчинен нито на стремежи към езикова чистота, нито на залитане към прекомерно заимстване и калкиране: терминообразуването би трябвало да се наблюдава и контролира и от военни специалисти, и от филолози-терминолози (каквито опити се правят в България и на международно ниво), за да се осигури адекватна среда за правилно езиково формулиране и изразяване на специфичните военни понятия.

Описаните особености на междуезикови сходства и закономерности, а също така изведените модели при различните начини на терминологична номинация могат да имат своето практико-приложно значение: да послужат за основа на преподаване на специализирана военна терминология, при превода на военни документи и текстове, при създаването на речници и терминологични банки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото съпоставително изследване доказва работната хипотеза, поставена в увода: българската военна терминология от областта на операциите по поддържане на мира се създава, оформя и развива под влияние на особеностите и на процесите, които протичат в английската.

Военната терминология като цяло и термините от областта ОПМ в частност, се развиват динамично и са непосредствено свързани със социално-политическите явления не само в национален, но и в глобален мащаб. Българската военна терминология от областта на операциите по поддържане на мира се създава под изключителното влияние на английската. Това се дължи на факта, че тази област на военното дело е резултат на международни решения и документи, които първоначално се формулират на английски език, а след това се създават и термините за съответните понятия в българската военна терминология.

Определянето на структурата и състава на терминосистемата ОПМ се основава на многостранен анализ при съчетаване на съпоставителния с количествения и когнитивен методи, в резултат на което се обособява ядро на терминосистемата, в което влизат 16 базови за двата езика термини и техните производни термини с най-голяма честотност в официални документи, характеризиращи операциите по поддържане на мира.

Анализът на военната терминология е в пряка зависимост от анализа на **екстралингвистичните фактори**, които я формират.

Въоръжените конфликти и военните действия влияят върху състоянието на езика със създаването или заемането на много нови термини, които да отразят тези процеси. Думи калки и материални заемки като *терорист, война с тероризма, кола-бомба, камикадзе, кибератака, талибан, джихадист, рейнджър, война в градски условия* и др. навлязоха в активния речник през последното десетилетие не само на военните, но и гражданите, благодарение на разпространението им от медиите.

Други военни термини за назоваване на новите реалности се употребяват в тясно специализиран контекст на професионална комуникация, но те са доказателство за непрекъснатото обогатяване на военната терминология и налагащата се тенденция за заемане или смесено калкиране на термините от английски на български: *асиметрична заплаха, хибридна война, инфилтриран екстремист*.

Това е свидетелство, че военната терминология не е изолирана от общоупотребимата, а границите между нея и общоупотребимата, както и другите терминологии са отворени. Това е една от важните характеристики на терминосистемата ОПМ и в двата езика: съществуването на системни връзки с термини и от други терминологии (политическа, юридическа, медицинска, информатика, икономика, електроника и др.) Военната терминология е в непрекъснато взаимодействие и с общоупотребимия език, като се обогатява чрез терминологизация на общоупотребими думи: нетерминологична лексика се използва и в състава на военни ТСС, променяйки статута си, за назоваване на военни понятия. Основният извод от това явление е, че военната терминология е открита терминологична система, която има интердисциплинарен характер поради спецификата на военното познание.

Процесите на вътрешна и външна миграция (терминологизация, детерминологизация и транстерминологизация) довеждат до образуването на някои полисемантични и омонимни термини, които в повечето случаи не влияят негативно на комуникацията на специалисти с еднакъв роден език, но могат да затруднят комуникацията на специалисти от различни страни. Тези процеси, както и съществуването на полисемантични и синонимни термини в двете терминосистеми, са доказателство, че военната терминология е в състояние на динамично развитие.

Въпреки терминологичните миграционни процеси, за целите на съпоставително изследване дадена терминосистема се разглежда като

цялостна, самостоятелна и структурирана върху определени йерархични и логически връзки система. Системните отношения и връзки между езиковите средства за терминологична номинация се обуславят от обективните логически връзки и отношения между означаваните понятия. Сред тях особено характерни за системната класификация са отношенията род–вид (класификационна системност), част–цяло (партитивна системност), а също разнообразните отношения между реални понятия от типа ‘действие–вършител’ (асоциативна системност). Представянето на системния характер на термините подпомага тяхното усвояване, тъй като участниците в професионалната комуникация осъзнават мястото им сред останалите понятия в специализираната област.

Основата на терминосистемата ОПМ са дву- и многокомпонентни номинативни единици, чиито терминоеlementи са основно в подчинителна (определителна) връзка. Еднокомпонентните термини и в двата езика в голямата си част са представени от интернационализми (*алианс – alliance, мисия – mission, мина – mine, контрол – control, команда – command, план – plan, атака – attack, блокада – blockade, агресия – aggression*), но има и термини домашни думи (*огън – fire, битка – battle, заплаха – threat, нападение – offence, гръб – back*). Преобладаващо е количеството на термините ТСС и композити, които позволяват по-прецизно назоваване на понятието с посочване на негови системообразуващи признаци и избягване на полисемантизъм или синонимия.

Голяма част от термините от областа ОПМ са със семантично и структурно съответствие в двете терминосистеми, тъй като термините от тази област се заимстват в български език поради императивния характер на документите на НАТО и необходимостта от стандартизиране и унифициране. Формалната междуезикова несиметричност при еднакво значение на съпоставяните термини се дължи на типологичните характеристики на двата съпоставяни езика. Тя се изразява и в наличието

на начини на терминологична номинация, които са уникални в единия от двата езика: универбизация и кондензация в българския и блендинг и конверсия в английския. Въпреки че процентният дял на термините, образувани по тези начини, е незначителен, съпоставката е важна за установяване на особеностите на всеки от анализиранияте езици.

Един от най-важните екстралингвистични фактори, влияещи върху системния характер на изследваните терминосистеми, е стремежът към стандартизация и унификация на международно ниво. Този стремеж от една страна обогатява българската военна терминология, синхронизирайки я с официалната терминология в НАТО; от друга страна – следва да бъде обект на внимание от страна не само на военни специалисти, но и на специалисти-терминолози, които да предлагат подходящи български еквиваленти, отговарящи в най-голяма степен на изискванията за термин.

Влиянието на английската военна терминология се доказва не само от установяването (контролирано и неконтролирано) на калки и материални заемки в българската, но и в употребата на много английски абривиатури в български специализиран текст (устен или писмен). Причината за налагане на този нов начин на комуникация е изискването за владене на английска терминология от българските военнослужещи с цел постигане на оперативна съвместимост и избягване на инциденти, причинени от незнание на английски по време на ОПМ. Вероятната тенденция е в речта на българските военни да се изпозват не само утвърдените български стандартизирани еквиваленти на термините на НАТО, но и да навлизат много директни материални заемки, вкл. много абривиатури. Участниците в мисии наричат английския, използван от миротворците от различни националности по време на ОПМ, '*NATO English*'. Той се характеризира със свои специфични особености, които безспорно ще повлият в две насоки: 1. промени в английската военна

терминология, и 2. определени специфични черти на английския език на българските военнослужещи.

В хода на изследването бе подчертавана тенденцията към интернационализация на българската военна терминология. И ако за всеки етап от развитието ѝ прави впечатление наличието на много материални заемки и калки, основателно е твърдението, че днес „навлизащата нова военна терминология [...] извежда езика на военните от националната изолираност, модернизира го и напълно забележимо му придава динамичност и точност” (Димитрова 2007) поради целенасочените усилия към стандартизиране на употребата на военна терминология от страните-членки на НАТО.

Съпоставителното изследване теоретично установи някои общи тенденции при формирането и функционирането на терминологичния фонд на областта ОПМ в български и английски и убедително доказва, че общото, универсалното в двата езика води до еднакво образуване и функциониране на термините, а особеното, характерното за всеки от езиците, формира специфичните характеристики на термините. Ценен е и практико-приложният аспект на изследването: теоретичните анализи и твърдения бяха подкрепени от емпирични данни чрез включване на анкетен и количествен подход. Данните, получени от тяхното прилагане, са насочени към усъвършенстване на терминографската практика, на специализирания военен превод и методиката на преподаване на английски за миротворци.

Научните приноси на настоящето изследване могат да бъде обобщени по следния начин:

1. Представеното съпоставително изследване е първото сериозно изследване на българската военна терминология като специализирана подсистема на човешкото знание. То се нарежда сред малкото

съпоставителни терминологични изследвания на български и английски специализирани терминосистеми в българската лингвистична наука.

2. Изследването показва тенденциите в терминообразуването в двете терминосистеми: обогатяване на българската военна терминология чрез заемане (материално и калкиране) на английски военни термини; образуване на многокомпонентни ТСС, които в повечето случаи са с прозрачна семантика; употребата на абривиатури като особено характерно явление за военния дискурс; образуване на термини евфемизми за политически коректно назоваване на някои военни понятия.

Тези тенденции следва да бъдат отчитани при образуване на нови термини, за да се избегне образуването на синонимни или полисемантични термини, образуване на описателни ТСС с излишен брой компоненти, както и излишно материално заемане.

3. Изследването ексцерпира най-честотните термини, образуващи ядрото на двете терминосистеми, и представя тяхните системни връзки с термините от периферията, с военната терминология, от която тя е съставна част, с термини от други терминологии и с общоупотребимия език, с които взаимодейства.

Изучаването на тези базови термини и техните производни следва да се включи за усвояване от български миротворци по време на специализирани курсове във висшите военни институции.

4. Изследването представя и анализира системните отношения вътре в терминосистемата ОПМ на основата на съществуващите обективни логически връзки и отношения между означаваните понятия, които намират израз в дефинициите им.

5. Разкрива междуезиково симетрични и междуезиково несиметрични явления в двете терминосистеми и анализира причините за съществуването им.

6. Разглежда проблемите на семантичната и формална вариантност чрез представяне на модели за съпоставителен анализ на полисемантични, синонимни и антонимни термини, които могат да се използват и в други съпоставителни изследвания.

7. Предлага специализираните тематични области, които да бъдат включени за изучаване в специализиран курс по английски за ОПМ, които са изведени на базата на данни от анкета с миротворци. С това съчетава теоретичните анализи с конкретни практически приложения, които да подпомогнат основната цел на терминознанието: улесняване на комуникацията между специалисти.

ПРИЛОЖЕНИЕ

И Н Д Е К С

на изследваните български термини

авангард	арсенал, Арс
авиационна база аб, АвБ	артилерийска контраподготовка
авиационна двойка	артилерийска подготовка
авиация	артилерия, А
авионосец	асиметрична война
авиохоризонт	асиметрична заплаха
автомат	астронавтика
автоматчик	атака
автомобилна рота за за подвоз на специални горива, автр-СГ	атомно оръжие /ядрено оръжие/ нуклеарно оръжие
автопилот	атрилерист
агенция	бактериологична война
агресия	балистична ракета, БР
агресор	барут
адмирал	батальон
аеродрум	батальон за подвоз на ГСМ, бп- ГСМ
аеромобилност	батарея за артилерийско разузнаване бар
азимут	бежанец
аквизиция	безопасно разстояние
акт на агресия	безопасност
активна противовъздушна отбрана	безпарашутно хвърляне на доставки от самолет
активност на отбраната	безпилотен летателен апарат /безпилотни средства за въздушно разузнаване и нападение БЛА
активност	безпилотен самолет
алианс	безпристрастност
амфибийна операция	безрезултатно излитане
анализ на заплахите, АЗ	безусловна (пълна) капитулация
ангажимент	билатерален договор
антидот	битка
антиракета	благоприятна среда
антитероризъм	блокада
антифон/слухов протектор	блокиране
арестант	
ариергард	
армейски корпус ак	
армия	
армия за нахлуване	
армия за прикриване	

боеготовност	бронекалпак
боен комплект/ боекомплект	бронетанкови войски
боен кораб	бронетранспортъор, БТР
боен припас/ боеприпас	бронирана цел
боен припас, съдържащ няколко отровни вещества	броня
боен ред	бунтовнически действия
боепособност	буферна зона
боец	бърза реакция
бойкот	Велики сили
бойна глава	вертикален стабилизатор
бойна група	вертолет
бойна задача	вертолетна площадка
бойна кабина /бойна рубка	вертолетно-десантни части
бойна операция	взаимен респект
бойна поддръжка	взаимодействие
бойна позиция	взрив
бойна система	взривател
бойна част на кораб	висотомер /алтиметър
бойни действия	вицеадмирал
бойни операции	вклиняване
бойни способности за мироналагане	включване
бойни стълкновения	вмъкване
бойно информационен пост БИП	внедряване
бойно осигуряване	внезапност
бойно пространство	водна преграда /водно
бойно снабдяване /боеснабжение	препятствие
бомба	водородна бомба
бомба с парашутно устройство	водосамолет /хидросамолет / хидроплан
бомбардиране	военен (субст.)
бомбардиране на площ	военен компонент на ОПМ
бомбардировач	военен полицай
бомбопускане от хоризонтален полет	военна командна структура на НАТО
борба с бунтовници	военна мощ/ сила
брегова охрана	военна операция
бригада артилерийски кораби, брак	военна полиция
бригада, бр	военна сигурност
бригаден генерал	военна система
брифинг	военни възможности*
бронезилетка	военни действия
	военни престъпления
	военно време

военни сили
военно инженерство
военно контраразузнаване ВКР
военно лидерство
военно поделение
военно положение
военно разузнаване
военно формиране
военновъздушни сили ВВС
военно-географска документация
военноинженерно осигуряване
военноморска база
военноморска възпираща
операция
военноморска мощ
военноморски сили ВМС
военноморски флот
военнопленник
военно-политическа група
военно-политическа система
военно-политическа структура
военнопръстник
военнослужещ
война
война в градски условия
война във въздуха
война срещу тероризма
войник
войник от специалните части /
командос
войски за изпълнение на
конкретна задача
враг
враждебен акт
враждебна среда
враждебни действия
враждуваща фракция
враждуващи сили
вражески авиационен контакт
вражески контакт с подводница
вражески надводен контакт
време за развъртане „Р”

време между изсветването и
пристигането на звука
временна позиция
всесезонно оръжие
второстепенно пристанище
въвеждане / внедряване (на
собствени сили в зоната на
действие на противника)
въздействие
въздушен бой
въздушен компонент
въздушен контрол
въздушен коридор
въздушен транспорт
въздушен трафик
въздушен ядрен взрив
въздушна война
въздушна операция
въздушна сила
въздушно пространство
въздушно транспортно
осигуряване
въздушнодесантна операция
въздушно-медицинска операция
въздържане от употреба на сила
въздържане
възпиране
възпиращи операции по море
възстановяване на мира и
сигурността
възстановяване
външно облъчване
въоръжаване
въоръжена сила
въоръжен контактен трал
въоръжен конфликт
въоръжен конфликт с висока
интензивност
въоръжен конфликт с ниска
интензивност
въоръжен конфликт със средна
интензивност
въоръжена групировка

въоръжени сили ВС	дейност
въоръжение	действие
вътрешно държавен конфликт	действия на специалните части за спасяване
вътрешно облъчване	действия против бунтовнически сили
газово убежище / газоубежище	декларация
галвано-ударен рог	декласифицирана информация
гарнизон	декласифициране
геноцид	деконтаминация
главните сили на авангарда	делегиране
глобална сигурност	демаркационна линия
гореща точка	демилитаризация
готовност	демилитаризация на управлението
гражданска война	демилитаризирана зона
граждански обект	демобилизация
гражданско-военно сътрудничество	демонстрация на сила* / способност за въздействие чрез сила*
граната	демонстрация
гранатомет	десант
гранатохвъргачка	десантен кораб
граница	десантен отряд ДесО
група за оперативно планиране, ГОП	десантиране
група кораби за контраследене	десантна операция
група кораби за непосредствено следене	джихадист
група парашутисти	диверсия
групировка	дивизион
групов скок на парашутисти	дивизион подводници дп
гръб	дивизия
гъвкавост	димна завеса
далекобойност	дипломатически натиск
далекомер	дипломация
деблокиране	дисбаланс на силите
дебрифинг	дислокация
дегазационен пункт ДП	дисциплина
дегазация	добиване на данни
дегизировка	доклад
дезактивация	доклад в полет
дезертъор	доклад за изпълнение на задачата
дезертъорство	доктрина
дезинфекция	доктрина за колективна сигурност
дезинформация	допуск
дезорганизация	

доставка на помощ
достъп до класифицирана
информация
дуло
дългосрочна стабилност
евакуация
европейска стратегия за сигурност
Европейски сили за сигурност
единство на съвместните усилия
единство на усилията
ежедневни дейности
ежове
екран
експлоатация
експлозив
електронно разузнаване
електроника
електронна война
ембарго
ескадра
ескадрен миноносец / есминец/
разрушител
ескадрила
ескадрон
ескалация
ескалация на сила
ескорт
ефект
желязна завеса
жертва на невражески действия
забранена зона
заградителен огън
задача
задкрилка
закони и обичаи на войната
законна интервенция
закрито огнево съоръжение
заместник на командващия, ЗКом
замразяване на разпространението
на ядрени оръжия
заплаха
заплаха за националната/
международната сигурност

заплаха за сигурността
заплаха от избухване на конфликт
заповед за движение
зарядка (инж.) зар
зарядна ракла
засекретеност
засечка/ неразрив
засичане на цел*
защита
защита на войските
защита на войските от оръжията
за масово поразяване
защита на войските от поражение
от въздуха
защита на конвои
защита на операциите
защита на силите
защита на хуманитарните
операции
защитни съоръжения на
гражданската отбрана
защитно облекло
зелени барети
зенитна артилерия
зенитно прикритие
зенитно прикритие на море
змейка
зона на бойни действия
зона на бойно дежурство ЗБД
зона / район на операцията
зона / район на отговорност
зона на интереси
зона на сигурност
идеологическа война
избор и приоретизиране на целите
изваден от строя поради болест
или раняване
извънредна ситуация
изграждане на мира
изключителна морска зона
измама
изолация
изоставане на бомба

използване/употреба на сила	колективна отбрана
изтегляне	колективна сигурност
изтощаване на войските	колониална война
изстребител	команда
изстребител-прехващач	командване
изчезнал (субст.)	командване и управление С2
икономическа блокада	командване на ООН
икономически санкции	командващ на компонент
икономия на усилия	командващ на силите
имитация	командващ съвместните сили
индивидуален случай*	командир, Ком
индивидуално стрелково оръжие (против жива сила)	командна верига (ред) / линия на подчинение/ ред на подчинение
индикация	комбатант
инженерен взвод инжв	комендант
инженерно осигуряване за бойна поддръжка	комплект, компл
инженерно осигуряване за поддръжка на силите	компютърни мрежови операции
Инициатива за свързаност на силите	комуникационни и информационни системи КИС
инспекция	комуникационното разузнаване
интелигентна отбрана	комуникация
интензивност	конвенционални бойни действия
интервенция / намеса	конвой, Кон
инфилтриран екстремист	консултация
информационна сигурност	контактен взривател
информационна операция	контингент
информация	контраатака
инфраструктура	контраманьовър
камикадзе	контранастъпление
кампания к	контраогън
камуфлаж	контраподготовка
камуфлажен елемент	контраразузнаване
капитан	контрасила
картографски детайл	контрасилов удар
класифицирана информация	контраудар
клин	контрашпионаж
ключов пункт	контрол
коалиционни сили	контрол на оттеглянето
коалиция	контрол на морските пространства
код за шифроване на	контролен пункт
картографска информация	конфликт
	конфронтация

концепция на операцията,
КОНОП
координация
кораб-минен проривател
кораб за противолодъчна отбрана
/ противолодъчен кораб /
преследвач на подводни лодки
/ ловец на подводници
кораб на подводни крила
корабен състав
кораб-ориентир
кордон
коригиране на стрелбата /
коригиране на огъня
корпус тактическа авиация кТА
косвени щети
космическо нападение
крайна дата за пристигане
крайно състояние*/ окончателно
положение/състояние
крайцер
крехък мир
криза
кризисен мениджмънт
крилата ракета
критерии за успех
критична точка
критични изисквания
критични уязвимости
кулминация
курс
курс на действие
куршум „дум-дум“
лазерен целеуказател
лазерна система с линейно
сканиране
лек танк
лека картечница
леко въоръжение
летец
летище Лет
лидерство
лидиране

линия за прекратяване на огъня
линия на конфронтация
линия на операцията
липса на държавност
личен състав
лични защитни средства
лично (огнестрелно) оръжие
логистика
логистика и ресурси
логистичен център
логистично осигуряване ЛО
логистично осигуряване на силите
и средствата
лъжлив район
лъжлив район за съсредоточаване
лъжливо пренасяне на огъня
лъжливо съоръжение
малка война / локална война
малцинство
мандат
маньовър / маневриране
маньовър и огън
маскировка
масово убийство
материални средства
материални средства за
многократно използване
материално-техническо
осигуряване
медицинско осигуряване
междуконтинентална ракета
международен мир и сигурност
международен спор
международен тероризъм
международна полицейска
операция
международна сигурност
международни води
международни престъпления
международни санкции
меморандум
мерки за безопасност и сигурност
местоположение

метеж	многонационално сътрудничество
милитаризация	мобилизация
мина сюрприз	мобилност
мина-торпедо	мониторинг
минен заградител	мореходност на кораба
минен ловец	морска мина
миниране	морска операция
минни заграждения	морска пехота
/минновзривни заграждения	морски десант, МДес
минно поле	морски компонент
минометна мина	морски пехотинец
минохвъргачка	моряк
миночистач /миночистачен кораб/	москитен флот
тралчик / тралшчик /	мощ
миннотрален кораб	мъртва зона/ мъртво пространство
миночистене	мъртъв конус
мир	наблюдател
мир и сигурност	наблюдателен пост
мирен договор	наблюдение
мирен процес	наблюдение и контрол, НК
мирно време	наблюдение на минната
мирно разрешение	обстановка
мирно споразумение	навигационни и информационни
мироналагане	системи
мироопазване	навлизане
мироопазващи сили на ООН	надпревара във въоръжаването
миропазващи сили	назначение
мироподдържане	налагане на мира /налагане на
мироподдържащи сили	мира със сила
миропоопазваща операция	нападателна въздушна мощ
миротворец	нападение
миротворчески	напрежение
миротворчество	настилна стрелба
мисии за събиране на факти	настъпателна операция
мисионер / участник във военна	настъпление
мисия	НАТО
мисия	натоварване
мисия за откриване на факти*	национален суверенитет
много сериозно болен или ранен	национална сигурност
(субст.)	нация домакин
многонационална операция	началник щаб
многонационална съвместна група	неблагоприятна среда
многонационални мирни сили	невоенна мощ

невъоръжен (субст.)
невъоръжена сила
недостатъчно обезпечен
независимост
незастанала в бойно положение
котвена мина
неизвестен
неконвенционални бойни
действия
неконтактен взривател
неконтактна мина
необвързана държава
необявена война
неопознат контакт
непилотирано летателно средство
неподвижен заградителен огън
неправителствена организация
непредупредени за ядрен взрив
(субст.)
непряк огън
непряка атака
непряка употреба на военни
средства
неработещ механизъм
неразпространение на оръжия
неразпространение
неутралитет
неутрализация
ниво на войната
нос/носова част (на самолет)
обединение
обезвреждане на боеприпаси и
импровизирани взривни
устройства
обезвреждане на мини
обезвреждане
обеззаразяване
обективност
обзорен доклад за изпълнение на
задачата
обикновено (конвенционално)
оръжие
оборудване

обстановка на сигурност
обстрелване
обучение
обучение и реформа в сектора за
сигурност
огнева мощ
огнева поддръжка
огневи комплекс за близък
прехват
огневи комплекс за далечен
прехват
огнево наблюдение /обезпокояващ
огън
огнево противодействие
огнево съоръжение
огнехвъргачка
огън
огън с право мерене
окупация
омиротворителни сили
опазване на мира, мироопазване
опашка (на самолет)
оперативен
оперативен дежурен ОД
оперативен замисъл
оперативен контрол
оперативен план ОПЛАН
оперативна готовност
оперативна цел
оперативна сигурност
оперативна среда
оперативна съвместимост
оперативни способности
оперативни форми
оперативно военно разузнаване
оперативно изкуство
оперативно командване
оперативно ниво
оперативно ниво на войната
оперативно планиране ОП
операция в отговор на криза
операции за бежанците

операции за превенция на
конфликти
операции и поддръжка
операция по член 5 на
Вашингтонския договор
операция за бедстващи
операция за въздушен транспорт с
вертолет
операция за унищожаване на
противникови самолети на
земята
операция на специалните сили /
части
операция по поддържане на мира
ОПМ
операция по търсене
операция под прикритие
операция с парашутен десант
операция, водена от НАТО
операция, различна от война
опериране
опорен пункт
организация
оръжейна система
оръжие
оръжие за масово поразяване
ОМП (ост.) / оръжие за масово
унищожение ОМУ
освободителна война
осигуряване
отбрана
отбранителна операция
отвличане на вниманието /обход
отговорност
отдаване на военна чест /
козируване
откриване
отстъпление
отстъпчивост
отчаяна атака
охрана
оценка на съотношението 'личен
състав-задача'*

очаквана дата на пристигане
очаквателен район
паласка /сумка
панорамен разузнавателен
(радио)приемник
паравоенен (субст.)
паравоенно формирование
параметри на зоната за съвместни
операции
парашутист
парашутист-водолаз
парашутист-диверсанта операция
парашутно-десантен
парашутно-десантна част
парашутно-десантни войски
парашютен костюм
партизани пртз
партньорство за мир ПзМ
пасивна противовъздушна
отбрана
патово положение
патронник
патрул в крайбрежната зона
патрулиране
пехота
пехотинец
пилот
план на операцията
план на мисията
планиран разход
планиран разход на бойни
припаси
планиране в отговор на кризи
планиране на отбраната
плацдарм
плацдарм за стоварване на морски
десант
пленник Пл
подавяне на противниковата ПВО
подвижен заградителен огън
подвижна отбрана /мобилна
отбрана
подводни сили и средства

подводница /подводна лодка	правила за водене на боя/
подготовка	правила за поведение
подготовка на зоната на	правила за употреба/ използване
операциите	на сила
поддръжка	правителствена организация
поддръжка за въвеждане	праг
поддържане на бойния дух	превантивна дипломация
поддържане на мира	превантивно развърщане
поддържане на степен на	превенция
напрежение	превенция на конфликти
поддържащ елемент	превъзходство в силите
подкрепа	преговори
подкрепа от страната домакин	предаване на властта* / предаване
подозрителен обект	на управление
подразделение зад линията на	предателство
фронта	предварително планиране
подчинение	предварително подготвена атака
позиция	преден отряд, ПО
позиция на заставане на кораба на	преден пункт за управление, ППУ/
котва	преден команден пункт
политика	предметно-тематичен код
полковник	предмостие / плацдарм
положение на война	предна оперативна база ПОБ
полоса за излитане и кацане пик	предназначение
полумярка	предотвратяване на конфликти
помиряване	предполагам приятел
понижение в звание	председател
попадение в цел	предупреждение
поражение	прекратяване на военни действия
поражение на войските и силите	прекратяване на огъня
поражения при ядрен врив	пренасяне на огъня
поразяване на целта	преследвач
посредничество	престъпления против мира и
постконфликтен период	човечеството
постоянен отбранителен план	прехващане на цел
постоянен член на Съвета за	прехвърляне
сигурност на ООН	прехвърляне (предаване) на
постоянство	правомощията
пост-травматичен шок	придвижване
потенциал	придвижване и транспорт
потенциална цел	придвижване с надскоци
поточно излитане	придобиване на цели
правила за бойни действия/	придобиване

приемаща страна
прикриващ огън
прикритие
примамка
примирие
принуда
принудителна сила
принудително налагане на мира
пристанище Пр-ще
присъединител
присъствие
приятелски сили
приятелски контакт
приятелски надводен контакт
приятелски огън
проверка на наличността на
личния състав
проектиране
прозрачност
пространство
противник, пр-к
противникови сили
противоартилерийска отбрана
противовъздушна маскировка
противовъздушна операция
противовъздушна отбрана, ПВО
противогаз
противодействие на пиратството
противодействие
противодесантна операция
противодесантна отбрана
противозаконна дейност
противозенитен маньовър
противоизтребителен маньовър
противокатерна отбрана
противокосмическа отбрана
противолодъчен кораб/ кораб за
противолодъчна отбрана
противолодъчна операция
противолодъчна отбрана
противолодъчна ракета
противоминна операция
противоминна отбрана

противоминно наблюдение
противооткатно устройство
противоотрова / антидот
противоподводно боново
заграждение
противоподводна отбрана
противоракетен маньовър
противоракетна отбрана
противосамолетна отбрана
противостоящи сили
противотанков възел
противотанков опорен пункт
противотанков ров
противотанкова мина
противотанкова отбрана
противотанкова плътност
проучване на място
професионален войник /рейнджър
процедура за активиране на
силите на НАТО
процеси на помиряване и
изграждане на мир
прочистване
пряка атака
пряка отговорност
пряка употреба на военни
средства
психологическа операция
пълзяща мина
пълнител
„работи” „не работи”
равновесие на силите
радиационно огнище
радиоактивност
радиологична война
радиолокатор / радиолокационна
станция РЛС
радиолокация
радиомаяк
радиомрежа р/м
разбирателство
развитие
развърщане

развърщане на силите	реагиране
разделителни сили	реактивизация
разделяне на войски	реакция
разминиране	револвер
разоръжаване	регионална сигурност
разположение	регионален конфликт
разпространение на оръжия	резерв
разпространение на оръжия за масово унищожение	рейд
разпръскване на тълпи и бунтове	реинтеграция
разпръскване	ремилитаризация
разработен (съществуващ) държавен продукт	реорганизация
разработка	ресурсна автономност
разрешаване на конфликт	реформа
разрушител	риск
разсредоточаване	РЛС за управление на огъня
разтоварване	рота р
разтоварителна станция Р/С	ротация
разузнаване по физико- технически параметри	рубеж
разузнаване/ разузнавателна информация	(на) ръба на войната
разузнавателен артилерийски полк, рап	ръководена от НАТО операция
разузнавателни сили	ръководител на мисията
разходни запаси и материали	ръчен противотанков гранатомет РПГ
разчистване на маршрут	ръчка за управление на самолет с незначително раняване (субст.)
разчистване	с неизвестно местоположение (субст.)
район за действие	саботаж
район за дислокация на силите	самозащита
район за натоварване	самолет
район за разсредоточаване	самолетоносач
район за разтоварване	самоотбрана
район за съсредоточаване	санкция
район на конфликт	сапър от парашутно-десантните войски
ракета	световна война
ракета примамка /ловушка	‘свободен лов’ (нападение на самолет)
ракета-мишена	свой (субст.)
ранг	свредел
ранно предупреждение	Северноатлантически съюз
раняване	
рапорт	

секретна регистратура /
 регистратура за класифицирана
 информация
сериозно болен или ранен (субст.)
серия бомби
сигурност
сигурност на информацията
сигурност на операцията
сила
сили за конвойна дейност, СКД
сили за незабавно реагиране
сили и средства
сили и средства за ответен удар
сили на ООН
синергия / синергизъм
сини барети
сини каски
сини сили
система „свой-чужд“
система за колективна сигурност
система за командване и
 управление
система за оповестяване
система за отбрана “Щит”
система за ПВО
система за съвместна огнева
 поддръжка
ситуация
скитащ танк
сковаване на противника
слабо защитена (уязвима) цел
следконфликтно укрепване на мира
служител по сигурността
снабдителен канал
снабдяване
снаряд
снаряжение / амуниция
спасителен колан
спасяване
специална обработка СПО
спешна хуманитарна помощ
спешно подготвена атака
спирала

спомагателен кораб /кораб със
 спомагателно назначение
споразумение
Споразумение за статута на
 силите
способност(и)
справедливост
спускане / доставка с парашут
спусък
сражение
среда
среда за сигурност
стабилна и сигурна среда
стандарна оперативна процедура
стандартизация
старши командир
статут на пострадали
статут на силите
степен на бойна готовност
страна
страна-членка
стратегическа цел
стратегически действия
стратегическо наблюдение
стратегическо ниво на войната
стратегия
стрелба
стрелково оръжие
студена война
стълкновение
суперсила
сухопътен компонент
сухопътна операция
сухопътни войски СВ
сухопътни сили
съвместен маньовър и огън
съвместен огън
съвместен таргетинг
съвместимост
съвместна огнева поддръжка
съвместна операция
съвместни оперативни сили
съвместни сили

съвместни функции	удар
съгласие	ударна група, УГ
съединение	ударни сили
съпричастност на местните лидери*	удълбочаване
съсредоточаване на силите	удълбочител
съсредоточаване	укритие
сътрудничество	умиротворяване
съюзническа държава	‘умна’ бомба
таван на самолет	умна отбрана
тайни операции	униформа
тайно подслушвателно устройство	унищожение
тактика	употреба на сила
тактическа позиция	управление
тактически действия	управление на кризи (кризисни ситуации)
тактическо наблюдение	успех
тактическо ниво	установяване на мир
тактическо ниво на войната	устойчиво развитие
танк	устройство
танкови войски ТВ	учение
таргетинг	фар / маяк
театър на военните действия	физическо унищожение
тежка картечница	филтриране
тежък танк	флот
тероризъм	флотилия
терорист	формирование
терористичен акт	фортификация
терористична атака	фотодонесение
тил	фрегата, фр
торпеден катер	фронт
торпедо	фронтowa линия/ линия на фронта
точка на попадение	функционална система на противника
тралене на мини /миночистене	хеликоптер
транспортен самолет с голям радиус на действие	хибридна война
транспортен самолет със среден радиус на действие	хибридна заплаха
тренировка	хидроаеродром
трибунал	химическа война
търсене на мини /поиск на мини	химическо оръжие / бойни химически вещества / бойни отровни вещества /БОВ
търсене	
убиец на спътник*	хобот на лафета
убит (субст.)	хуманитарна операция

хуманитарна помощ
хуманитарно право
цев
цел
цел(и) на операцията
център за управление
център на тежестта
цивилен (субст.)
цивилен служител
цивилни жертви
чадър
червени барети
черен пазар
чистене на мини
човешки права
чужд (субст.)
широкомащабно учение на НАТО
шпионаж
шрапнел
щаб
щурман-насочвач / ръководител
на полети „Бойно управление”
щурмова авиационна база, щаб
явна операция
явна регистратура / регистратура
за неklasифицирана
информация
ядрен боен припас от
артилерийски тип
ядрен огън
ядрен удар
ядрена бойна глава
ядрена война
ядрена, химическа, биологическа
и радиологична защита
ядрени бойни средства
ядрено оръжие
ядро

И Н Д Е К С

на изследваните английски термини

abandonee
absent without leave, AWOL
acquisition
act of aggression
activation order, ACTORD
activation request, ACTREQ
active air defense
active defence
active mine
activity
administrative command, ADCOM
admiral
advance
advance force
aerial war
aerodrome / drome
aeromedical operations
agency
agreement
aid
air
Air Component
air corridor
Air Defence, AD
Air Force
air mobility
air power projection
air surveillance
air traffic
air transport
air transport capability
air transported force
air warfare
airradio
airbase, AB
airborne force
airborne operation
airborne warning and control system,
AWACS
airburst
aircraft, a/c
aircraft carrier, CV
airgation
airman
airspace
airspionage
air-to-ground missile / A/G missile
alert exercise, ALEX
allegiance
alliance
all-weather weapon
altimeter
altitude, alt.
Ammunition, ammo
amphibious assault
amphibious assault area
amphibious group command, A/G
amphibious operation
amphibious troops
amphibious vehicles
amtank
amtrack
analyst
anti-air warfare
antiarmour helicopter
antimissile
anti-personnel mine
antisubmarine operation
antisubmarine warfare
antisurface air operation

antitank hedgehogs
antitank mine
antiterrorism
appreciation of the situation / estimate
of the situation
area
Area of Responsibility, AOR
area search, A/S₂
armament
armed reconnaissance
armed sweep
arming
armour, Ar
armoured, Armd
armoured carrier
armoured cover
arms race
army
army group, AG
army service area
Article 5 Operations
artificer
artificial horizon
artillery, Arty
assault
assault bag, A-bag
assault phase
assets
assignment
assumed friend
astroattack
astronautics
astroweapon
asymmetric threat
asymmetric warfare
atobomb
atomic bomb, A-bomb
attack
attack position/ forming-up place
attenuation / tone down

autodrome
autopilot
aviation, Avn / Av (deprecated)
avigation
avionics
azimuth
ballistic missile, BM
Ballistic Offensive Suppression
System, BOSS
barrage
barrel
battalion, Bn
battle
battle casualty
battle space
battlefield
battlefield maintenance, BM
battlefield management, BM
battlefield surveillance
battleship
battlespace
beacon
beretta
biological war
black marketeering
blast
blister agent / vesicant agent
blitz
blockade
blocking fire
bloodbath
blue berets
blue forces
blue on blue
boattail
bomb
bombardment
bomber
bombing
bombing report, BOMBREP

booby trap	chamber
bouquet mine	charge
bow(s)	chemical war
break-through	chemical warfare /chemical operation
bridgehead	chemical weapon
briefing	Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Defence
brigade, Bde	chief of staff, C/S
brigadier general	civil war
broadcast and ship-shore, BRASS	civilian
buffer zone	civilian casualties
bug	civilianization
built-in test equipment, BITE	civil-military cooperation (CIMIC)
bullet	clandestine operation / discreet operation
bunker	classification
caliber	classified information
call sign, C/S	classified matter
campaign	cleansing
camouflage	clearance
cannibalism	clearing
cannon	coast guard
cannonade	cocooning
cannonball	coercive combat capability
cannoneer	coercive force
capabilities	cold war
Captain, Capt.	collateral damage
careerist	collective defence
carpet bombing	collision
case-by-case basis	Colonel, Col.
casualty	colonial war
casualty evacuation, CASEVAC	combat air patrol, CAP
casualty report, CasRep, CASREP	combat, Cbt
casualty status	combatant
cavalcade	combat information centre / action information centre
cavalry	combat operations
cavalryman	combat patrol /fighting patrol
cease fire	combat readiness / combat-ready
Cease-Fire Line, CFL	combat support
center of gravity	
centralized control	
Chairman-in-Office	

combat support engineering
 combination influence mine /
 combined influence mine
 combined joint task force
 command
 command and control, C2
 command and control system, C2S
 command and control, intelligence,
 surveillance and reconnaissance
 command center, CC
 command channel/chain of command
 Command, Control, Communications
 and Computers, C4
 Command, Control, Communications
 and Intelligence, C3I
 commandant
 commander, COM, Comdr
 commander for support, C-SPT
 commanding officer
 commodore
 Common Operational Modelling,
 Planning and Simulation System,
 COMPASS
 communication satellite
 communications
 communications and information
 systems, CIS
 communications center
 company, Coy
 communication plan, COMPLAN
 complete kill, K-KILL
 compliance
 Component Commander, CC
 computer security, COMPUSEC
 Computer Network Operations
 concentration of force
 conciliation
 condition
 conduct
 conflict
 conflict prevention
 Connected Forces Initiative, CFI
 contingency operation plan,
 CONOPLAN
 contingency plan, CONPLAN
 consent
 conspiracy
 consultation
 consultation, command and control
 contact
 contact report/ initial contact report
 contingency
 control
 control of the air
 control points
 conventional armaments review
 document, CARD
 conventional warfare
 conversion
 convoy, Cvy
 convoy protection
 co-operation
 coordination
 cordon
 core planning team / central planning
 team
 Corporal, Cpl.
 corps
 cosmodrome
 council
 countdown
 counterattack, C/A
 counter-command and control
 counterdeception
 counterdrug nonoperational support
 counterdrug operational support
 counterespionage
 counterfire
 counterforce
 counter-insurgency, COIN

counterintelligence	deceased (сyбст.)
countermine	decentralized control
countermine operation	deception
countermove	decision-making
counteroffensive	declassification
counter-piracy	decontamination
counterproliferation	decoy
counterreconnaissance	decoy ship, Q-ship
countersabotage	de-escalation
counterstrike	defeat
countersubversion	defence
countersurveillance	defensive counter air, DCA
counterterrorism	delaying action /delaying operation
coup	deliberate attack
coup de main	deliberate crossing
course of action	delivery of aid
covering fire	delta-shaper / delta-shaped aircraft
covering force	demilitarization
covert operation	demilitarized zone
crater	demining
creeping mine	demobilization, demob (пpocт.)
crisis	demolition
crisis management	demonstration
Crisis response operation, CRO	demotion
crossfire	deployment
cruiser	Deputy Chief of Staff, Operations DCS/O
cryptographic, Crypto	deputy commander-in-chief, DCINC
culminating point	destroyer, DD
cycles per second, c/s	destruction
damage	detailed deployment plan, DDP
damage control, DAMCON	deterrence
danbuoy laying /danlaying	deterrent /nuclear deterrent
datar /digital automatic tracking and ranging	detonator, det (пaзp.)
day-to-day operations	development
dead mine	device
dead space /dead zone	dip
deadly force	diplomatic pressure
deadman bomb	direct attack
de-arming	direct fire

direct hit	emergency humanitarian relief
direct or indirect use of military assets	assistance
direct responsibility	end-state
disarmament	enemy
disarmed mine	engagement
disaster relief operations	enhanced interrogation / enhanced
discharge	coercive interrogation technique /
disembarkation	refined interrogation techniques
disengagement	enlisted man, EM
disorganization	environment
dispersing crowds and riots	equipment
dispersion /dispersal	escalation
disposition	escort
distance	espionage
distressed submarine personnel /	esprit de corps
DISSUB personnel	essential supply / essential cargo
diversion	establishment of law and order
division, div.	European security strategy
division artillery, divarty	evacuation
doctrine of collective security	evacuation operations
dogfight	evacuation point, EvPt
do-or-die attack	evacuee
drone	evasion
dumdum bullet	exclusion
duty status – whereabouts unknown	exercise
ear-defender	exercise control, EXCON
earliest arrival date	exfiltration
early warning /air defence early	exhaustion
warning	expectancy
economic sanctions	expendable supplies and materiel
economy of effort	explosive charge
Electronic Intelligence, ELINT	explosive ordnance disposal, EOD
Electronic Warfare	extraction
electronics	extreme circumstances
element	face of a map /chart
embargo	fact-finding missions
emergency	feature
emergency establishment /emergency	field artilleryman
complement	field gun
	field exercise, FEX

fighter	fuse/fuze	
fighter interceptor	Future Rapid Effects System	
fighter sweep / sweep	garnishing	
fighting	garrison	
filtering	garrison force	
fin	general, Gen.	
fire	generalship	
firearm	global positioning system	
fire-control radar	autonavigation, GPS/AN	
fire-power umbrella	global security	
firing	go no-go	
fishing vessel, F/V	government off-the-shelf	
flak / flack	governmental organization	
flak jacket / bulletproof vest / body armour	grazing fire	
flame-thrower	green berets	
flash-to-bang time	grenade	
fleet	grenade launcher	
flexibility	ground zero	
flight control, F/C	ground-to-ground, G/G	
foe	guerrilla warfare, GW	
force(s)	guided missile	
force support engineering	guinea-pig	
force commander, FCdr	gun	
force de frappe	gun carriage /carriage	
force majeure	gunboat diplomacy	
force protection	gunpowder	
forces allocated to NATO	gun-type weapon	
formation	half-measure	
fortification	hand grenade	
Forum for Security Cooperation FSC ₂	handgun	
forward command post	hand-over (cyбст.)	
forward observer, FO	harassing fire	
fragile peace	harassment	
fragment, frag	hard kill	
free drop	hard power	
friendly	hard target	
friendly fire	hardness	
frigate, FF	hasty attack	
forward scattering, FSc	hasty crossing	
	hazardous material, HAZMAT	

head check
 head of staff
 heading
 heavy (assault) rifle
 helicopter, heli, copter
 helicopterborne operation
 helidrome
 helilift
 helipad
 heliport
 helispot
 helitroops
 high explosive
 high intensity conflict
 hinterland
 hinterland, far
 hinterland, near
 head of mission, HOM
 horn
 host nation
 host nation support
 hostile casualty
 hostile environment
 hostilities
 howitzer
 HQ / Headquarters
 human (чyбст.)
 humanitarian
 humanitarian operation / humanitarian relief operation, HUMRO
 Humanitarian relief
 hybrid threat
 hybrid warfare
 hydrogen bomb, H-bom
 hydroplane
 identification
 identification, friend or foe, IFF
 ideological war
 Immediate Reaction Task Force (Land), IRTF(L)
 impartiality
 imposition
 incapacitating illness or injury
 incident
 in-country survey
 indications and warning, I&W₁ / I and W (admitted)
 indirect attack
 indirect fire
 individual weapon, IW
 inert mine
 infantryman
 infiltration, Infil.
 in-flight report
 information campaign, IC
 information operations, Info Ops
 Information Security
 information warfare, IW
 inner transport area
 insertion
 inshore patrol
 inspection
 insurgency
 integration
 intelligence, INTEL
 intelligence collection, IC
 interceptor
 interceptor controller
 interdiction
 interference
 international armed conflict
 international date line / date line
 international police operation
 international security
 international waters
 interoperability
 interoperability and integration, I & I
 interposition
 interrogation
 intertheater airlift

intervention
 intratheater airlif
 intelligence request, INTREQ, IR
 intruder operation
 invited country, IC
 iron curtain
 irregular activity
 isolation
 jamming
 jet plane
 joiner
 joint exercise, JOINTEX
 joint fires
 joint force
 joint force command, JFC
 joint force headquarters, JFHQ
 joint functions
 joint manoeuvre and fires
 joint operations
 joint staff, J
 joint targeting
 joint unity of effort
 justice
 Key Leader Engagement
 key point
 khaki (cyбct.)
 killer satellite
 kite
 ladar / laser detection and ranging
 Land Component
 landing zone
 laser / light amplification by
 stimulated emission of radiation
 laser linescan system
 latest arrival date
 launcher, lchr
 law
 law of war / law of armed conflict
 laydown bombing
 laying-up position
 lead nation, LN
 lead-through (cyбct.)
 lead-through operation
 leapfrog
 legal intervention
 lethal force
 lethal weapons
 letter of instruction, LOI 1
 level
 level of interoperability, LoI
 level of war
 level-of-effort
 level-of-effort munitions
 liaison
 lieutenant, Lt.
 light
 light anti-tank weapon
 light weapon
 local national, LN (cyбct.)
 location
 lofar/ low frequency acquisition and
 ranging
 logistics
 logistic support
 logistics and resources, L&R, LA&R
 (obsolete)
 logistics over-the-shore operations /
 LOTS operations
 long-range transport aircraft
 long-term stability
 low intensity conflict
 machine gun
 machinery
 magazine
 mainguard
 maintainability
 maintainance
 maintenance of morale
 major (cyбct.)
 mandate

manoeuvre
manoeuvre and fires
manoeuvring
man-of-war / warship
manpower
manpower superiority
map reference code
march through
marine (cyбct.)
Maritime Component
maritime exclusion zone
maritime interdiction operations
maritime power
marker ship
marksman
married failure
massacre
maximum range
measurement and signature
intelligence
mediation
Medical and Health Support
medical corpsman
medical evacuation, MedEvac,
MEDEVAC
medico
medium-range transport aircraft
melee
member state
message, Msg.
militant
militarization
military (cyбct.)
military engineering
military fact-finding mission
military geographic documentation
Military Information Support
Operations
military intelligence
military leadership

military nuclear power / nuclear-
weapon state NWS
Military Police, MP
mine
mine clearance /sweeping
mine countmeasures
mine plough
minefield
minehunter
minehunting
minelayer
minesweeper
minesweeping
minewatching
mini-laser range finder
mining
minor port
missile
missile system
missileer
missilery
missing
mission
mission plan
mission report, MISREP
mission review report
mission, enemy, troops, terrain – time
and civilians
mobile mine
mobilization
monitor
monitoring
monitoring and assessment, M&A
mopping up
morning report, M/R
mortar
mosquito fleet
move (cyбct.)
movement
movement order

movements and transport
 moving and stationary target
 acquisition and recognition
 multi-agent munition
 multinational brigade, MNB
 multinational cooperation
 multinational force MNF / combined
 force (admitted)
 multinational joint operation /
 multinational combined joint
 operation
 multinational operation
 munition(s)/ ammunition
 mutual respect
 muzzle
 nation
 national forces for the defence of the
 NATO area
 NATO
 NATO assigned forces
 NATO C3 Agency, NC3A
 NATO command forces
 NATO commander / Allied
 commander (admitted)
 NATO consultation, command and
 control, NC3S
 NATO deployable forces, NDF
 NATO E-3D Component, E-3D
 NATO forces
 NATO forces activation procedure
 NATO military command structure
 NATO nations
 NATO operations
 NATO-led operation
 NATO strike plan, NSP
 NATO-wide exercise
 navaid
 naval base
 naviation
 Navy

need
 network
 neutralising / clearing enemy
 combatants
 neutrality
 nonaligned state
 non-Article 5 crisis response
 operation, NA5CRO
 non-Article 5 operations
 nonavailability
 non-battle casualty
 noncombatant
 non-commissioned officer in charge,
 NCOIC, NCO i/c
 non-compliance
 non-deadly force
 noneffective sortie
 nonexpendable supplies and materiel
 non-governmental organization
 nonhostile casualty
 non-international armed conflict
 non-lethal force
 nonlethal weapons
 non-military
 non-NATO elements
 non-NATO forces
 non-NATO nations
 non-NATO operations
 non-NATO Troop Contributing
 Nations, NNTCN
 non-Partner nations
 non-permissive environment
 nonproliferation
 non-training
 North American Aerospace Defense
 Command, NORAD
 North Atlantic Treaty
 nose (of the plane)
 not seriously injured
 notice to airmen / notam

nuclear damage
nuclear freeze
nuclear powered aircraft carrier, CVN
nuclear war
nuclear weapon/ atomic weapon
nuplex
objective
observation post
observation
observer
obstacle / obstruction
offense
offensive act
offensive air power
offensive counterair, OCA
officer
OK / Zero Killed
operability
operating
operation
operation and maintenance
operation order, OPORD
Operation Other Than War, OOTW
Operation's security, OPSEC
operational analysis, OA / operational
research (admitted)/ operations
research (admitted)
operational art
operational capability
operational command
operational control
operational environment geometry
operational level
operational level of war
operational management
operational manoeuvre group, OMG
operational planning / operations
planning, OPLAN
operational requirement, OR

operational research / operations
research
operational-level planning /
operational planning
operations and support, O&S
operations security, OPSEC
opportunity target / target of
opportunity
opposing forces, OPFOR
order
order of battle, ORBAT
ordnance disposal
organization
outer transport area
overkill
Overseas Contingency Operation
overt operation
pacification
padman
panadapter
panoply
parabomb
parachute chute
paradiver
paradrop
paraengineer
paraman
paramilitary (cyбст.)
paraoperation
pararescue
parasaboteur
parasol
parasuit
paratroops
paraunit
parley
partisan warfare
Partner nations
Partnership for Peace, PfP
party

passive air defense
passive defense
passive mine
patrolling
peace
peace agreement
peacebuilding
peace building process
peace and security
peace enforcement, PE
peace process
Peace Support, PS
Peace Support Force, PSF
peace support operation, PSO
peace treaty
peaceful settlement
peacekeeper
peacekeeping / peacekeeping
operation, PK
peacemaking
peacetime establishment / peacetime
complement (obsolete), PE
permissive environment
perseverance
person-to-person arms
photo intelligence / Imagery
Intelligence, IMINT
Physical Destruction
pillbox
pipeline
piracy
pistol
plan
planning
point
point of impact
police action/ security action
political-military structure
Politico-Military Group
port of debarkation

port of embarkation
position
positional defence/ position defence
post
post conflict peacebuilding
power
power projection
pre-deployment
pre-determinant
pre-requisite
presence
pressure front /shock front
preventive deployment
preventive diplomacy
prisoner of war, POW
private (cyбст.)
probable error (admitted), PE /
horizontal error
procedure
progress
proliferation
proliferation of weapons of mass
destruction
propeller prop
protection
Psychological Operations, PsyOp
psywar
purple forces
quick reaction
quick reaction alert (interceptors),
QRA(I)
racon
radar /radio detection and ranging
radiation
radio
radio buoy
radioactivity
radiolocation
radome
radwar

rafale	round (cyбст.)
raid	rules of engagement ROE
range (of a weapon)	rush (cyбст.)
range-finder	sabotage
rank	safe (cyбст.)
rapid reaction force	safeguard
ready (cyбст.)	safety
rear (cyбст.)	safety catch
rear area	sanction
rebel	satellite
reconciliation	saturation
reconnaissance, recce	saturation attack
reconstruction	saturation fire
red berets	screen
re-development	sea control
re-establishment of peace	sea skimmer
re-establishment of law and order	sea surveillance
refugee	seadrome
regiment, rgt	seaman
regional conflict	seaplane
re-imposition of the rule of law	Search Operations
reinforced high-level task force, HLTF/R	Search and Clear / Search and Destroy
reinforcing	seavacuation
re-integration	seaworthiness
relief	second-in-command, s/c
removal	secrecy
rendezvous	security
report	security environment
rescue strop / horse collar	security operating procedure, SecOP / security operation(s) (admitted), SecOp(s), SECOP(s)
re-settlement	selecting and prioritizing targets
resistance	self-defence
restoration of peace and security	self-dependency
restraint in the use of force	self-support
re-supply	sergeant, Sgt.
retreat	seriously ill or injured
rifle	serviceman
rocket	settlement
rocket launcher	shell
rotorcraft	

shell shock / battle fatigue / operational exhaustion / post- traumatic stress disorder	subcommittee
Shield Defense System	subdivision
shielding	subject code
signalman	submachine gun sub
Signals Intelligence, SIGINT	submarine, sub
small arm	sub-unit
smart defence	subversion
smoke screen	success
snake mode	supply
sofar /sound fixing and ranging	support
soft kill	support for insertion of a ground
soft power	surface force
soft target	surveillance
soldier	survival
sonar /sound navigation ranging	suspect (cyбcr.)
Special Forces operation	sustainability
spin	synergy /synergism
spiral	system
spray dome / dome	tactical efficiency
sputnik	tactical level
squadrol	tactical level of war
squadron	tactics
stable and secure environment	tail
stalemate	tank
Standardization Agreement, STANAG	tank gun
standing operating procedures / standard operating procedures, SOP	tankdozer
state failure	target
state of readiness	target acquisition
stay behind force	target description / description of target
stick	task force
strategic level	task
strategic level of war	terrorism
stream take-off	theater of operations
strike force	thermonuclear
strong point	threat of disruption
subcommand	threat to international security
	threat to national security
	threshold
	torpedo

torpedo boat/cutter	withdrawal
track	world war
trainee	ADEX / air defense exercise
training	AOC / air operations center
training and Security Sector reform	ARTOC / army tactical operations center
transfer of authority	ASWEX / antisubmarine warfare exercise
transparency	AWEX / amphibious warfare exercise
transponder	CAL / critical asset list
trial	COMCHECK/ communications check
trigger	COMSAT / communication satellite
troops	COMSOC /communication space operations center
troops-to-task assessment	COMSTRIKFORSOUTH / Commander Naval Striking and Support Forces Southern Europe
umbrella	COSTEX /command and staff exercise
unclassified matter	CSPMP / Comprehensive Strategic Political-Military Plan
unconditional capitulation	DCAOC / deployable combined air operations centre
unconventional warfare	DEPEX / deployment exercise
Under Secretary General	DISTAFF / directing staff
under-resourced	EAPMC/CS / Euro-Atlantic Partnership Military Committee in Chiefs of Staff Session
unit	EUFOR HQ / EUFOR Headquarters
unity of effort	Eurocorps
unknown (cyбcr.)	EWEX/ EWX (admitted) / electronic warfare exercise
unmanned aerial vehicle	EXBRIEF / exercise brief
unwarned exposed (cyбcr.)	FATOC / field army tactical operations center
use of force	FLEX / fleet exercise
very seriously ill or injured	FORCEPREP / force preparation
vice admiral	FTC-A / force track coordinator air
wac (cyбcr.)	
war	
war criminal	
war of liberation	
war on terror	
warfare	
warfare	
warhead	
warned exposed (cyбcr.)	
weapon	
weaponry	
weatherdrome	
white forces	
wild weasel	

FTC-SS / force track coordinator
subsurface
GCOS / general chief of staff
HELQUEST / helicopter request
HELTASK/ helicopter task
HILEX / high-level exercise
HMMWV / High Mobility
Multipurpose Wheeled Vehicle
HUNTEX / minehunting exercise
IMPREP / implementation report
JMEX /joint movement exercise
LANDCOM /Allied Land Command
LIDAR/ light detection and ranging
LIVEX/ live exercise
LOGASSESSREP/ logistic
assessment report
LOGEX / logistic exercise
MAPEX / map exercise
MARCOM / Allied Maritime
Command
MAREX / maritime exercise
MHQ / maritime headquarters
MINEXREP / mine explosion report
MNLC(A) / multinational logistic
centre (air)
MOVSUMREP / movement summary
report
MWHQ / maritime war headquarters
NAAG / NATO Army Armaments
Group
NABS / NATO airbase satellite
communications
NAC / North Atlantic Council
NAEW&CF / NAEWF / NATO
Airborne Early Warning and
Control Force
NAMEADSMA / NATO Medium
Extended Air Defence System
NAMSO / NATO Maintenance and
Supply Organization

NASIS / NATO subject indicator
system
NATINAD / NATO Integrated Air
Defence
NES / NATO electronic warfare
support measures system
NFO / NATO Naval Forces Sensors
and Weapons Accuracy Check Site
Office
NOFUN / no first use of nuclear
weapons
NOTAR / no tail rotor
OC/ operations center

БИБЛИОГРАФИЯ

- Авербух 2002: *Авербух, К. Я.* Манифест современной терминологии. – В: „Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах „Коммуникация-2002” („Communication Across Differences”), Ч.1, Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002, с.192-194
- Авербух 2005: *Авербух, К. Я.* 2005: Общая теория термина: комплексно-вариологический подход. Дисертация, Иваново, 2005.
- Алексеев 1977: *Алексеев, Д. И.* Аббревиация в условиях научно-технической революции. – В: Научно-техническая революция и функционирование языков мира. Москва, Наука, 1977. с. 31-217
- Алексиев 2005а: *Алексиев, Б.* Контрастивни аспекти на терминологичната метафора. Автореферат на дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор”. София, 2005.
- Алексиев 2005б: *Алексиев, Б.* Функционална уместност на преводните еквиваленти на метафорични термини. – В: сп. Български език, кн. 1/2005. с. 20-33.
- Алексиев 2005в: *Алексиев, Б.* Tertium comparations for contrasting metaphorical terms with their equivalents. – В: сп. Съпоставително езикознание, № 3 /2005. с. 102-109.
- Алексиев Б. 2011: *Alexiev, B.* Knowledge-oriented Terminography. Avangard Prima, Sofia, 2011.
- Антрушина, Афанасиева, Морозова 1999: *Антрушина, Г. Б., Афанасьева, О. В., Морозова, Н. Н.* Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. Дрофа, Москва, 1999.
- Батмулданов 2007: *Батмулданов, Р.* Формирование лексического минимума по темам: „ВВС, ПВО и ВМС” Вооруженных сил Исламской Республики Иран. 28. 05. 2014 <<http://persian-farsi.ucoz.ru/publ/3-1-0-51>>.

- Благоева 2005: *Благоева, Д.* Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език. ИК „Галик”. София, 2005.
- Благоева 2012: *Благоева, Д.* Актуални процеси в българската общественно-политическа лексика. – В: Сб. Магията на думите. Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2012. с.129-145.
- Беляева, Хомяков 1985: *Беляева, Т. М., Хомяков, В. Л.* Нестандартная лексика английского языка. Изд-во Ленинградского университета, Ленинград, 1985.
- Бойко 2011: *Бойко, М. Г.* Структурно-семантические особенности формирования бронетанковой терминологии в английском языке. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”, Омск. 28.05.2014 <http://www.omgtu.ru/scientific_activities/files/Avtoreferat/avtoreferat%20Boiko.doc>.
- Бояджиев 1986: *Бояджиев, Т.* Българска лексикология. „Наука и изкуство”, София, 1986.
- Бучина 2003: *Бучина, Г. А.* Роль метафоры в структурировании и функционировании лексики ограниченного употребления (На материале военной лексики в русском и английском языках). Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”. Саратов. 28.05.2014 <<http://www.dissercat.com/content/rol-metafory-v-strukturirovanii-i-funktsionirovanii-leksiki-ogranichenogo-upotrebleniya-na-#ixzz2pQpxGysK>>.
- Венедиктова 2004: *Венедиктова, Л. Н.* Концепт ‘война’ в языковой картине мира (сопоставительное исследование на материале английского и русского языков). Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”. Тюмен. 04.01.2014

<<http://tmnlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/10.02.20/328.pdf>>.

Володина 1997: *Володина, М. Н.* Теория терминологической номинации. Издательство МГУ, Москва, 1997.

Вюстер Е. 1931: *Wüster, E.* Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik (International Language standardization in technology, particularly in electrical engineering.). (Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung) (The national language standardization and generalization). Berlin: VDJ 1931. 2nd edition. Bonn: Bouvier, 1966.

Георгиева 2001: *Георгиева, В.* NATO Standardization of Military Terminology in Teaching ESP. – В: Морски научен форум, ВВМУ, т.3, Варна, 2001, с. 165-171.

Георгиева 2003: *Георгиева, В.* За вербалната агресия в някои български, руски и английски идиоми. – В: Годишник на Техническия университет във Варна, т.1, Варна, 2003, с. 273-280.

Георгиева, Василева 2004: *Георгиева, В., Василева, Н.* On Some Contemporary Trends in the Bulgarian Military Terminology. – В: Сборник от научна конференция „Terminology at the Time of Globalization”, Любляна, 2004, с. 285- 292.

Георгиева, Вичева-Василева 2004: *Георгиева, В., Вичева-Василева, П.* Some Bulgarian and English Idioms with Military Terms. – В: Сборник научни трудове от Научна сесия 2003 в НВУ, Факултет “А, ПВО и КИС”, ч. 1, Шумен, 2003, с. 183-190.

Георгиева 2005: *Георгиева, В.* English for the Military. Учебник. Военно издателство, София, 2005.

Георгиева 2007а: *Георгиева, В.* Systematization of Military Terminology: Mission (Im)Possible? – В: Сб. Foreign Language Competence as an Integral Component of a University Graduate Profile, University of Defence, Brno, 2007, ISBN 978-80-7231-261-0, с. 85-104.

- Георгиева 2007б: *Георгиева, В.* Системни отношения на термините за морски мини. – В: Сб. Научни трудове на ВВМУ, Варна, 2007, с.145-150.
- Георгиева 2009: *Георгиева, В.* Полисемия в българската и английска военноморска терминология. – В: сп. Съпоставително езикознание, Издателство на Софийския университет, бр. 2, 2009, с. 21-35.
- Георгиева 2011: *Георгиева, В.* Антонимия в българската военна терминология. – В: Сборник доклади от международна конференция на НВУ „В. Левски”, Велико Търново, 2011, с.72-79.
- Георгиева 2011: *Георгиева, В.* Преподаване на военна терминология в часовете по английски език. – В: Сборник на Военна академия „Г. С. Раковски”, 2011, с. 175-182.
- Георгиева 2013а: *Георгиева, В.* Терминологизация в българската и английска военна терминология. – В: Сб. „70 години българска академична лексикография” от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН) 24 – 25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 497-506.
- Георгиева 2013б: *Georgieva, V.* Synonymy In English And Bulgarian Military Terminology (A Contrastive Study). – In: Armenian Folia Anglistika. International Journal of English Studies. 1-2 (11)/2013, Yerevan, с. 17-30.
- Георгиева 2013в: *Георгиева, В.* **Терциум компарационис** и преподаването на специализирана английска терминология. – В: Сборник с доклади от кръгла маса „Езиковото обучение днес – защо, за кого и как?” в ИУ – Варна, „Наука и икономика”, Варна, 2013, с. 245-257.
- Георгиева 2013г: *Георгиева, В.* Термини словосъчетания в българската и английска военна терминология. – В: Сб. от Юбилейна научна конференция '50 години – врата към образованието и прозорец към

- света' В чест на 50 години от създаването на Департамента за езиково обучение – ИЧС, София, 2013, с. 457-463.
- Георгиева 2014: *Georgieva, V.* English for Peacekeepers: Can We Teach It? – In: Collection of papers from International Conference „Success and Challenges in Foreign Language Teaching”, National University of Public Service, 9-11 April 2014, Nemzeti Kozszolgalati Egyetem, Budapest, с. 11-18.
- Гиржу, Молдован, Тату, Антое 2005: *Girju, R., Moldovan, D., Tatu, M., Antohe, D.* On the semantics of noun compounds. In: Computer Speech and Language. № 19 (2005), с. 479–496.
- Головин 1987: *Головин, Б. Н.* О некоторых проблемах изучения терминов. - ВЪВ: Вестник МГУ: Филология. № 5, 1972, с. 51–54.
- Гореликова 2002: *Гореликова, С. Н.* Природа термина и некоторые особенности терминообразования в английском языке. - В: Вестник ОГУ, №6, 2002, с. 129-136.
- Граматика 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2 Морфология. Издателство на БАН. София, 1983.
- Гранже 2010: *Granger, S.* Comparable and translation corpora in cross-linguistic research. Design, analysis and applications. 28.05.2014 <http://sites-est.uclouvain.be/cecl/archives/Granger_Crosslinguistic_research.pdf>.
- Грейвс 2000: *Graves, K.* Designing Language Courses: A guide for teachers. Heinle & Heinle, 2000.
- Григорова 2013: *Григорова, М.* За антонимията в правната наука. – В: Сб. от Юбилейна научна конференция '50 години – врата към образованието и прозорец към света' В чест на 50 години от създаването на Департамента за езиково обучение – ИЧС. Университетско из-во „Св. Кл. Охридски”, София, с. 236-240.

- Грийнбаум 1996: *Greenbaum, S.* The Oxford English Grammar. Oxford University Press, 1996.
- Гриньов 1990: *Гринев, С. В.* Основы лексикографического описания терминосистем. Дисертация за присъждане на научна степен „доктор на филологическите науки”, 10.02.04 /МГУ, М., 1990.
- Гудавичус 2009: *Гудавичус, А.* Сопоставителна семасиология. – В: Обща лексикология. Хрестоматия. Воронеж, 2009.
- Джакендоф 2002: *Jackendoff, R.* Foundations of Language. Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Даниленко 1977: *Даниленко, В. П.* Русская терминология. Москва, Наука, 1977
- Димитров 2002: *Димитров, Х.* Морски мини и борбата с тях. МО, ВВМУ „Н. Й. Вапцаров”, Варна, 2002.
- Димитрова 2007: *Димитрова, Ст.* Наблюдени над езика на военните. – В: Сб. „За човека и езика”. Университетско издателство, София, 2007, с. 401-414.
- Дормидонтов, Нелюбин, Василченко 1979: *Дормидонтов, А. А., Нелюбин, Л.Л., Васильченко, А. А.* Учебник военного перевода. Английский язык. Военное издательство, Москва, 1979.
- Дъдли-Еванс, Сейнт Джон 1998: *Dudley-Evans, T., St John, M.* Developments in ESP. A Multi-disciplinary Approach. Cambridge University Press, 1998.
- Едмъндс, Хърст 2002: *Edmonds, P., Hirst, G.* Near Synonymy and Lexical Choice. Computational Linguistics, Volume 28, N 2, 2002.
- Егоршина 1995: *Егоршина, Н. В.* Несколькословные термины в военном подъязыке. 28.05.2014 <<http://www.referun.com/n/neskolkoslovnye-terminy-v-voennom-podyazyke#ixzz2UKxFdEcp>>.
- Елеусинов 2007: *Елеусинов, А.* Принципы составления лексического минимума по разделам: Структура ВС ИРИ, Пехота, Бронетанковые

- и инженерные войска, Артиллерия, Связь. 28.05.2014 <<http://persian-farsi.ucoz.ru/publ/3-1-0-52>>.
- Емирзян 1989: *Емирзян, А.* Общоезикови семантични процеси в терминологията (с оглед на строителната терминологична подсистема). – БЕ, No 1, с. 39-49.
- Енев, Маринов 2014: *Енев, Е., Маринов, П.* Операции за поддържане на международния мир и сигурност. Учебник. Военна Академия “Г. С. Раковски“, София, 2014.
- Зимова 2010: *Зимовая, М. В.* Многозначимость в терминологии. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки“. Орёл, 28.05.2014 <<http://www.dissercat.com/content/mnogoznachimost-v-terminologii>>.
- Зубченко 1980: *Зубченко, И. В.* Характер словосочетаний английской терминологии сахарного производства. – В: Лингвистические аспекты терминологии. Издательство Воронежского университета, Воронеж, 1980, с. 107-110.
- Иванова 2001: *Иванова, В.* Явлението синонимия в английската и българската военна терминология. – В: Морски научен форум на ВВМУ, т. 3, Варна, с. 98-105.
- Иванова 2002: *Иванова, В.* Нурунуму in Lexico-Semantic Fields. – В: Сборник научни трудове от научна сесия на Военно училище за артилерия и ПВО „П. Волов“, ч. 1, Шумен, 2002, с. 285-287.
- Иванова 2003: *Иванова, В.* War As a Source Domain of Metaphor. - В: Сборник научни трудове от научна сесия на НВУ „В. Левски“, Факултет „Артилерия, ПВО и КИС“, ч. 1, Шумен, 2003, с. 274-280.
- Иванова В. 2004а: *Иванова, В.* Особенности на категорията “род” в английската и българската военна терминология. – В: Сборник научни трудове от научна сесия на НВУ „В. Левски“, Факултет „Артилерия, ПВО и КИС“, Шумен, 2004.

- Иванова В. 2004б: *Иванова, В.* Английската военна терминология от когнитивен аспект. Общи положения. – В: Сборник на ШУ “Епископ К. Преславски”, Шумен, 2004.
- Иванова, Анчева 1996а: *Иванова, Т., Анчева, К.* Словообразователни процеси в областта на военната терминология. - В: Научни трудове на ВВОВУ „В. Левски”, кн. 47 Филологии, ч. 2, В. Търново, 1996, с. 78- 81.
- Иванова, Анчева 1996б: *Иванова, Т., Анчева, К.* Особенности при превода на многокомпонентни военни термини. – В: Научни трудове на ВВОВУ „В. Левски”, кн. 47 Филологии, ч. 2, В. Търново, 1996, с. 93-96.
- Картър 1983: *Carter, D.* Some propositions about ESP. The ESP Journal, 2, 1983, с. 131-137. <<http://iteslj.org/Articles/Gatehouse-ESP.html>>.
- Квитко 1976: *Квитко, И. С.* Термин в научном документе. Львов, 1976.
- Керемидчиева 1996: *Керемидчиева, Г.* Начини за словообразуване в английската военна терминология. – В: Трудове на Военна Академия “Г. С. Раковски“, бр. 5, София, 1996, с. 53-66.
- Кларк 1992: *Clark, E.* Conventionality and contrast: Pragmatic principles with lexical consequences. In: Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization. Lawrence Erlbaum, 1992.
- Кленин 1978: *Кленин, И. Д.* Некоторые особенности китайской военной лексики. Военное издательство, Москва, 1978.
- Кожухаров 2007: *Кожухаров, А.* Морските десанти през XX век. Славена, Варна, 2007.
- Коларикова 2008: *Kolaříková, Z.* Synonymy in English Botanical Terminology, SKASE Journal of Translation and Interpretation [online]. 2008, vol. 3, no. 1 [cit. 2008-04-21]. 28.05.2014 <http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/5.pdf>.

- Колев 2004: *Колев, К.* Семантични проблеми, свързани с понятието ‘тероризъм’. – В: Научни трудове на ВВМУ №26/2004, Варна, с. 132-135.
- Колев 1996: *Колев, М.* Военни термини, образувани по лексико-синтактичния начин. – В: Сб. Научни трудове на ВВОВУ „В. Левски”, кн. 46 Филологии, ч. 1, В. Търново, 1996, с. 200-208.
- Колковска 2008: *Колковска, С.* Модели на концептуално-семантичните отношения част–цяло в специални текстове. – В: Сб. Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография. Академично издателство, София, 2008, с. 415-422.
- Колковска 2012а: *Колковска, С.* Прояви на интеграция на нелогизмите в българския език. – В: Сб. „Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на Л. Крумова-Цветкова”. Академично издателство, София, 2012, с. 120-128.
- Колковска 2012б: *Колковска, С.* Семантични неологизми в българския език, възникнали в резултат на детерминологизация. – Във: „Време и история в славянските езици, литератури и култури”. Сборник с доклади от Единадесетите национални славистични четения 19-21 април 2012. Том I. Езикознание. София, УИ „Св. Климент Охридски”, 2012, с. 374-380.
- Колковска 2013: *Колковска, С.* Семантични неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос. – В: Сб. „70 години българска академична лексикография” от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН) 24-25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 375-384.
- Коропенко 1988: *Коропенко, И. В.* Типологическая характеристика структуры гнезд английских и русских технических терминов. – В:

- Сб. Отрадлевая терминология и ее структурно-типологическое описание. Воронеж. Изд. Воронежского университета, 1988, с. 59-66.
- Косеска-Тошева 1991: *Косеска-Тошева, В.* За езика посредник в съпоставителните изследвания. Съпоставително езикознание, 1991, N 1.
- Кочарян 2007: *Кочарян, Ю. Г.* Аббревиация в английской военной лексике. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”. Москва, 28.05.2014 <<http://cheloveknauka.com/abbreviatsiya-v-angliyskoy-voennoy-leksike#ixzz2URLDWkm6>>.
- Кочерган 1997: *Кочерган, М. П.* Сопоставительная лексическая семантика: идеи, проблемы и методы. Съпоставително езикознание, 1997, с. 11-22.
- Кристъл 1992: *Crystal, D.* Introducing linguistics. Penguin English, 1992.
- Крус 1986: *Cruse, D.* Lexical Semantics. Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
- Кудинова 2006: *Кудинова, Т. А.* Структурно-семантические особенности многокомпонентных терминов в подъязыке биотехнологий: На материале русского и английского языков. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”. Оръл. 28.05.2014 <<http://www.dissercat.com/content/strukturno-semanticheskie-osobennosti-mnogokomponentnykh-terminov-v-podyazyke-biotekhnologii#ixzz2tfN6gg2F>>.
- Кънчева 2009: *Кънчева, П.* Българската анатомична терминология днес. Мед. из-во АРСО, София, 2009.
- Кънчева 2013: *Кънчева, П.* Терминологична системност в анатомията на човека. <<http://tksi.org/SUB/papers/2-1/2-1-13.pdf>>.

- Къчев 2012: *Къчев, И.* Терминът ‘способност’ в областта на отбраната. Кратък преглед на някои дефиниции. – В: Годишник на Военна Академия “Г. С. Раковски“, бр. 1, София, 2012, с. 96-105.
- Лайънз 1995: *Lyons, J.* Linguistic Semantics. An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Легурска 2004: *Легурска, П.* Отново по въпроса за универсалиите в областта на полисемията. Чуждоезиково обучение, 2004, бр. 5.
- Легурска 2011: *Легурска, П.* Терциум компарационис и съпоставителни лексикални изследвания. Съпоставително езикознание, 2011, N 1.
- Лейкоф, Джонсън 1980: *Lakoff, G., Johnson, M.* Metaphors We Live By. University of Chicago Press. Chicago, 1980.
- Лейчик 2007: *Лейчик, В. М.* Терминоведение. Предмет, методи, структура. Из-во ЛКИ, Москва, 2007.
- Мавров 2002: *Мавров, И.* Съвременни измерения на военните конфликти. - В: Научни трудове на ВВМУ №25/2002, Варна, с. 145-152.
- Мавров 2005: *Мавров, И.* Един подход за усвояване на символиката на НАТО и за разработване на схеми по тактика. – В: Научни трудове на ВВМУ №27/2005, Варна, с. 204-207.
- Мавров 2007: *Мавров, И.* Правни аспекти на участието на формирования от българската армия в операции по поддържане на мира и в мисии извън страната. – В: Научни трудове на ВВМУ №28/2007, Варна, с. 224-229.
- Макей, Маунтфорд 1978: *Maskay, R., Mountford, A.* English for Specific Purposes. London, Longman, 1978.
- Малкова, Некезова 1996а: *Малкова, В., Некезова, Й.* Развитие на военната терминология и някои аспекти на преподаването ѝ на напреднал етап от обучението по руски език. – В: Морски научен форум на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“, т. 4, Варна, 1996, с. 657-664.

- Малкова, Некезова 1996б: *Малкова, В., Некезова, Й.* Лингвометодически аспекти на военния превод. – В: Трудове на Военна Академия „Г. С. Раковски“, бр. 5, София, с. 41-47.
- Манолев М. 1988: *Манолев, М.* Относно социалната обусловеност на военната терминологична система с оглед подготовката на военни преводачи. - В: Трудове на Военна Академия “Г. С. Раковски”, Серия 1, кн. 1, София, с. 211-223.
- Манолова 1984: *Манолова, Л.* Българска терминология. София, 1984.
- Маркова, Марков, Тотев 1981: *Маркова, С., Марков, С., Тотев, Д.* Термините 'настъпление', 'атака' и техните еквиваленти в английски език. – В: Сб. Юбилейна научна сесия на ВНВМУ, т. 2, Варна, 1981, с. 291-302.
- Маркова 2005: *Маркова, С.* Един подход към анализа на потребностите при подбора и разработването на учебни материали по специализиран военен английски език. – В: Сборник от доклади от научна конференция на на Военна Академия „Г. С. Раковски” „Роля и цели на на Военна Академия „Г. С. Раковски” в изграждане на образователна мрежа за бъдещите лидери”. София, 2005, с. 273-289.
- Минева 2000: *Минева, П.* Investigating neologisms in computer terminology in Bulgarian web publishing. 28.05.2014 <<http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departamenti/4ujdi%20ezitsi%20i%20literaturi/39.pdf>>.
- Младенов 1938: *Младенов, Ст.* Няколко бележки за българската граматическа терминология. Родна реч, София, 1938, кн. 5.
- Молхова 1976: *Molhova, J.* *Outlines of English Lexicology.* Наука и изкуство. София, 1976.
- Най 1991: *Nye, J.* *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power.* Basic Books, New York, 1991.

- Нелюбин 1989: *Нелюбин, Л. Л.* Перевод боевых документов армии США. Военное издательство, Москва, 1989.
- Панова 1992: *Панова, Т.* Българската военна терминология от позициите на терминологичната норма. БЕ, 1/1992, стр. 29-35.
- Пенчева 2004: *Пенчева, М.* Английските думи. Университетско из-во „Св. Кл. Охридски”, София, 2004.
- Пернишка 2006: *Пернишка, Е.* Съвременната лексикография – извор на познания за богатството и системните връзки в лексиката. – В: Сп. „Български език и литература”, бр. 6, 2006.
- Пернишка 2012: *Пернишка, Е.* Познавателен потенциал на българските синоними. – В: Сб. „Магията на думите”. Акад. из-во „Проф. М. Дринов”, София, 2012.
- Пернишка, Василева 1997: *Пернишка, Е., Василева, Ст.* Речник на антонимите, Издателска къща „Петър Берон”, София, 1997.
- Петкова 2009: *Петкова, Е.* Терминологизацията в съвременния български книжовен език. Автореферат за дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор”. София, 2009.
- Пихт 2009: *Picht, H.* Introduction to Terminology Theory. 28.05.2014. <http://www.termnet.org/downloads/english/events/tss2009/TSS2009_HP-IntroductiontoTerminologyTheory.pdf>
- Подрезов 2001: *Подрезов, А. А.* Лексико-грамматическите особености на военната терминология на съвременния литературен език на хинди. Автореферат на дисертация. 28.05.2014 <<http://cheloveknauka.com/leksiko-grammaticheskie-osobennosti-voennoy-terminologii-sovremennogo-literaturnogo-yazyka-hindi#ixzz2UKubdl8Y>>.
- Попова 1984: *Попова, М.* По някои въпроси на вътрешносистемната езикова вариантност. – БЕ, No 4, 1984, с. 305-315.

- Попова 1985: *Попова, М.* Термини словосъчетания. Издателство на БАН, София, 1985.
- Попова 1990а: *Попова, М.* Типология на терминологичната номинация. София, 1990.
- Попова 1990б: *Попова, М.* Принципи на терминообразуването. – БЕ, кн. 1-2, 1990, с.141-146.
- Попова 2003: *Popova, M.* A System Approach in Terminography. In: Collection of papers from international conference “Terminology at the time of globalization”, Ljubljana, 2003, с. 33-38.
- Попова 2005: *Попова, М.* Вътрешна системност при основните термини на лингвистичната прагматика. – БЕ, кн. 1, 2005, с. 5-19.
- Попова 2007: *Попова, М.* Още нещо към интерпретацията на метонимията. – БЕ, кн. 2, 2007, с. 19-29.
- Попова 2012: *Попова, М.* Теория на терминологията. ИК „Знак’94”, Велико Търново, 2012.
- Попова 2013: *Попова, М.* Първият български терминологичен речник. – В: Сб. „70 години българска академична лексикография”, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, София, 2013, с. 133-140.
- Птушенко 2009: *Птушенко, А. В.* Основные принципы стандартизации военной терминологии. 28.05.2014.
<http://lit.lib.ru/p/ptushenko_a_w/text_0510.shtml>.
- Пупкова 1980: *Пупкова, А. И.* Некоторые свойства антонимии по данным распределительного словаря. – В: Лингвистические аспекты терминологии. Издательство Воронежского университета. Воронеж, 1980.
- Равин, Лийкок 2000: *Ravin, Y., Leacock, C. Eds.* Polysemy. Theoretical and Computational Approaches. OUP, 2000.

- Радева 2007: *Радева, В.* Между многозначността и омонимията. – В: Сб. „Лексикографията и лексикологията в съвременния свят”, Знак’94, В. Търново, 2007.
- Реформатски 1961: *Реформатски, А. А.* Что такое термин и терминология. – В: Вопросы терминологии (Материалы Всесоюзного терминологического совещания). Издательство Академии наук СССР. Москва, 1961, с. 46-54.
- Розентал, Голуб, Теленкова 2002: *Розенталь, Д. Э., Голубь, И. Б., Теленкова, М. А.* Современный русский язык. Айрис-Пресс, Москва, 2002.
- Росоу 1998: *Rossouw, B.* South African National Defence Force. In: “African Security Review” Vol 7, No. 1, 1998. 28.05.2014. <<http://www.issafrica.org/pubs/ASR/7No1/Rossouw.html>>.
- Рябов 2009: *Рябов, А. Г.* Перенос значения в терминообразовании (на материале английской военной терминологии). Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „кандидат на филологическите науки”. Орехово-Зуево, 2009. 28.05.2014. <<http://www.mpgu.edu/referat/document/55a9ba03115e5834fadd768d15720389.pdf>>.
- Сасон 2007: *Sasson, D.* How to Teach ELLs Vocabulary Motivating Students to Learn New Words in the ESL Classroom. 28.05.2014. <http://esllanguageschools.suite101.com/article.cfm/how_to_teach_vocabulary>.
- Сеагдха 2008: *Seaghdha, D.* Learning compound noun semantics. Technical Report Number 735. University of Cambridge. 2008.
- Сейгър 1990: *Sager, J.* A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam/Philadelphia, 1990.

- Сербиновска 2009: *Сербиновская, Н. В.* Терминологическое поле ‘маркетинг’ в русском языке. Юж. федеральный ун-т., ЮРГТУ (НПИ), Новочеркасск, 2009.
- Сидерова 2005: *Сидерова, Ю.* Междуязыковая асимметрия на полисемантическите термини в английската и българската терминология по електроника. – БЕ, No 1, 2005, с. 59-65.
- Симеонова 2012: *Симеонова, К.* Терминологична номинация чрез универбиране в съвременната българска политическа терминология. – В: Сб. “70 години българска академична лексикография” от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН) 24-25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 493-496.
- Симеонова 2006: *Симеонова, М.* Към въпроса за развитието на българската военна терминология. – В: „Списание на БАН”, кн. 4/2006, с. 28-36.
- Скороходко 1998: *Скороходько, Э. Ф.* Информационная ценность термина в научном тексте (индикативные и информативные маркеры). – В: НТИ. Сер. 2 Информационные процессы и системы, N 9, 1998, с. 13-22.
- Стрелковски 1979: *Стрелковский, Г. М.* Теория и практика военного перевода. Воениздат, 1979, Москва.
- Судзиловски 1967: *Судзиловский, Г. А.* Англо-русский военный словарь. Военное издательство, Москва, 1967.
- Судзиловски 1973: *Судзиловский, Г. А.* Сленг – что это такое? Английская просторечная военная лексика. Англо-русский словарь военного сленга. Военное издательство. Москва, 1973.
- Суперанска, Подолска, Василева 1989: *Суперанская, А. В., Подольская, Н. В., Васильева, Н. В.* Общая терминология: Вопросы теории. Наука, Москва, 1989.

- Суперанска 1993: *Суперанская А. В.* Общая терминология: терминологическая деятельность. Из-во Института по этнологии и антропологии РАН, 1993.
- Татаринов 1988: *Татаринов, В. А.* Лексико-семантическое варьирование терминологических единиц и проблемы терминографии. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 1988.
- Татаринов 1996: *Татаринов В. А.* Теория терминоведения: В 3 т., Т. 1., Московский лицей, Москва, 1996.
- Тончева 1995: *Тончева К.* Blending in Aviation Terminology. – В: Научно-тематичен сборник от доклади, изнесени на Юбилейна научна сесия на ВВВУ ”Г. Бенковски”, т. 3, Д. Митрополия, 1995, с. 111-115.
- Тончева 2001: *Тончева, С.* Функционални характеристики на термините. - В: Морски научен форум на ВВМУ, т. 3., Варна, 2001, с. 135-142.
- Уикипедия: Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/military_terminology>.
- Улман 1970: *Ульман, С.* Семантические универсалии. – В: Новое в лингвистике. вып. 5, 1970.
- Фахрутдинова 1999: *Фахрутдинова, Д. Р.* Системно-сопоставительное исследование терминологии войсковой противоздушной обороны английского и русского языков. Автореферат на диссертация. Казань. 28.05.2014. <<http://www.dissercat.com/content/sistemno-sopostavitelnoe-issledovanie-terminoleksiki-voiskovoi-protivozdushnoi-oborony-angli#ixzz2UKp3eRm4>>.
- Фомина 2006: *Фомина, И. Н.* Семантическая деривация в формировании английской политической терминологии. Дис. за канд. на филол. науки. Москва, 2006. 28.05.2014. <<http://www.dissercat.com/content/semanticheskaya-derivatsiya-v-formirovanii-angliiskoi-politicheskoi-terminologii>>.
- Хофман 1982: *Hoffmann, L.* Terminology and LSP. Infoterm, Ser. 7, Munchen, 1982.

- Христова 1999: Христова, А. Лингвистична характеристика на някои основни термини по металознание. Въпроси на българската терминология, Акад. издателство „Проф. Марин Дринов”, София, 1999, стр. 210-236.
- Хрущева 2009: *Хрущева, О. А.* Блендинг в системе словообразования. Вестник ОГУ № 11 (105), 2009, с. 95-101.
- Царкова 2004: *Царкова, М.* Специфични особености на военния превод. – В: Сборник научни трудове от Военно-научен форум 2004 на НВУ „В. Левски”, т. 3, В. Търново, 2004, с. 323-328.
- Циткина 1987: *Циткина, Ф. А.* Сопоставительное терминоведение: теоретические вопросы и приложение. Вопросы языкознания, N4, 1987.
- Циткина 1988: *Циткина, Ф. А.* К вопросу о семантических расхождениях в терминологии. – В: Термины в научной и учебной литературе. Межвузовский сборник. Горький, с. 105-113.
- Чеботарьова 2012: *Чеботарева, В. В.* Английский военный термин в лингвистическом и социокультурном аспектах. Автореферат на дис. за канд. на филол. науки. Москва, 2012. 28.05.2014. <<http://cheloveknauka.com/angliyskiy-voennyu-termin-v-lingvisticheskom-i-sotsiokulturnom-aspektah.>>.
- Чистяков, Скребнёв 2005: *Чысцякоў, А., Скрэбнёў, А.* Компьютерный перевод как инструмент межкультурной коммуникации. Адукацыйныя і выхаваўчыя асяроддзі і практыкі. Зборнік навуковых артыкулаў. Віцебск, 2005, с. 202-206. <<http://edumedia.iatp.by/chystiakow.htm>>.
- Шафи́ков 2008: *Шафи́ков, С. Г.* Лингвистическая типология в комментариях и извлечениях. Учебное пособие. РИЦ БашГУ, Уфа, 2008.

- Шевчук 1983: *Шевчук, В. Н.* Производные военные термины в английском языке. Военное издательство, Москва, 1983.
- Юсупов 1988: *Юсупов, У.* Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина. – В: Методы сопоставительного изучения языков. М., Наука, 1983.
- Янкова 2006 а: *Yankova, D.* Semantic Relations in Statutory Texts: A Study of English and Bulgarian. 28.05.2014.
<<http://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2006/Yankova.pdf>>.
- Янкова 2006 б: *Yankova, D.* Is translating the Acquis Communautaire Reforming the Context of Social Relations and National Discourse Models. – В: TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. No. 16/2005. <http://www.inst.at/trans/16Nr/09_4/yankova16>.
- Янкова 2008: *Yankova, D.* The text and context of EU Directives: implications for translators. Iberica, vol 16: 129-145.
- Янкова 2013: *Yankova, D.* Legal Englishes: The Discourse of Statutory Texts. Университетско из-во „Св. Климент Охридски”, София, 2013.

ДОКУМЕНТИ

- Бяла книга за отбраната и ВС на Република България. Приета с Решение на Народното събрание, 28.10.2010.
- Доктрина ВМС: Доктрина на Военноморските сили, Генерален щаб на Българската армия, Генерален щаб на ВМС, С., 30 октомври 2002.
- Доктрина на въоръжените сили на Република България. МО, София, 2012.
<http://www.md.government.bg/bg/doc/zapovedi/2012/20120130_OX057_DoktrinaVSRB.pdf>.
- ЗАКОН за отбраната и въоръжените сили на Република България. Държавен вестник, бр. 16 от 2010 г.
- КУ 2008: Корабен устав. Генерален щаб на ВМС. МО. Държавен вестник, бр. 88, Дата на обнародване: 10.10.2008.

Наст. 2002: Наставление за служба на щабовете. Генерален щаб на Българската армия. Военно издателство. София, 2002.

ООК 2002: Non-Article 5 Crisis Response Operations AJP-3.4., NATO, 2002.

ОПМ 2001: Peace Support Operations AJP-3.4.1, NATO, July 2001.

ОПМТП 2001: Peace Support Operations Techniques And Procedures ATP-3.4.1.1, NATO, August 2001

ОТОПМ 2005: Education and Training For Peace Support Operations ATrainP-1, NATO, November 2005.

Рапорт 1993: Report to the Ministers by the NACC Ad Hoc Group on Cooperation in Peacekeeping, 11.06.1993, официална страница на НАТО – 28.05.2014 г.
<http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24152.htm?selectedLocale=en>

РОП 2005: Guidelines for Operational Planning (GOP). Final Revision 1. NATO. June 2005

СДСО 2011: Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations AJP-3., NATO, 2011.

СТАНАГ 2019: NATO STANAG 2019 Military symbols for land based systems APP-6, 1984. 28.05.2014
<http://www.military.com/ResourcesSubmittedFiles/Military_Symbols_Guide.pdf>.

СТРАТЕГИЯ за национална сигурност на Република България. Държавен вестник, бр.19 от 8.03.2011.

РЕЧНИЦИ

- АБВР 2002: Английско-български военен речник. Всички термини на НАТО. Книгоиздателска къща Труд, София, 2002.
- АБР 1993: *Тосков, Д., Тоскова-Брешкова, С.* Английско-български военен речник. Дита-Т, София, 1993.
- АВС 2013: *Brody, B.* The definitive glossary of modern US military slang. 28.05.2014. <<http://www.globalpost.com/dispatches/globalpost-blogs/groundtruth-afghanistan/us-military-slang-glossary>>
- БМЕК: Tri service word list. Bireau for international language co-ordination. www.bilc.forces.gc.ca
- ВТР 1979: Военен терминологичен речник. София, Военно издателство, 1979.
- ЕР 2014: <www.thefreedictionary.com>.
- ИК 2003: *Йостман, Р., Александров, С.* Интернационално командване. Наръчник за военни ръководители, офицери и сержанти. София: Информа интелект, 2003.
- ИВТР 1968: *Нелюбин, Л. Л.* Иллюстрированный военно-технический словарь. Москва: Военное издательство, 1968.
- КЕ 2001: *Стефанов, Г., Видин, Б., Захариева, Ю., Пантев, П.* Кратка енциклопедия. Международни отношения. Международно право. Дипломатия. Сиела, София, 2001.
- НАТО 2011: NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions (English and French). (Edition 2011). 28.05.2014. <<http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/AAP-42>>.
- НАТО 2013: NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) Edition 2013. 28.05.2014. <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf>>.

- НАТО 2013a: Nato Glossary Of Abbreviations Used In Nato Documents And Publications (English and French) Edition 2013. 28.05.2014. <<http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/other/aap15.pdf>>
- ОЕРП 1998: Оксфордски енциклопедичен речник по право. Сиела, София, 1998.
- ПРГТ 2014: Протоколи с българска одобрена терминология на Постоянната работна група по терминология на МО.
- РБЕ: Речник на българския език. Т.1-14. АИ „Проф. М. Дринов”, София.
- РВТ 2004: *Bowyer, R.* Dictionary of Military Terms. Macmillan, Oxford, 2004.
- РДО 2009: US Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms (as amended through 19 June 2009). 28.05.2014. <http://www.js.pentagon.mil/doctrine/jel/doddict/>>.
- РМО 2001: *Александров, Е.* Речник по международни отношения. Тракия-М, София, 2001.
- РНСО 2007: Речник по национална сигурност и отбрана. Военна академия „Г. С. Раковски”. София, 2007.
- РУ 1963: Webster’s Collegiate Dictionary. Seventh Edition, 1963
- РУС 1984: Webster's new dictionary of synonyms; a dictionary of discriminated synonyms with antonyms and analogous and contrasted words. Springfield, Mass., USA. : Merriam-Webster, 1984.
- ТРМО 2006: Английско-български терминологичен речник за мироопазващи операции. София, Военно издателство, 2006.
- У 2014: <www.wikipedia.org>.
- ЮР 2000: *Георгиев, Г., Велинов, Л.* Юридически речник. Издателство „Отечество”, София, 2000.